DOI https://doi.org/10.36486/np
DOI (Issue): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62)

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!

Нехай благо народу буде найвищим законом!
Цицерон

НАУКА І ПРАВООХОРОНА № 4(62), 2023

Засновано 2007 року

Видається 4 рази на рік
(лист Міністерства юстиції України від 02.06.2009 № 7446-0-33-09-32)

Відповідно до наказу МОН України
від 15.10.2019 № 1301 журнал «Наука і правоохорона» включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до списку згідно з додатком 8 (категорія «Б»)

Зареєстровано Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 13082-1966Р від 21.08.2007

Науковий журнал «Наука і правоохорона» внесено до переліку міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus International Journals Master List**

Рекомендовано до друку
Вченою радою Державного науково-дослідного інституту МВС України
(протокол від 08.12.2023 № 9)

Адреса
01011, м. Київ,
пров. Євгена Гуцала, 4-а
Телефон: (044) 254-95-21
Факс: (044) 280-01-84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
https://naukaipravoohorona.com/

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор
ВЕРБЕНСЬКИЙ М.Г., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Заступник головного редактора
МУЗИКА А.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Відповідальний секретар
ПЛУГАТАР Т.А., к.ю.н., с.н.с. (ДНДІ)

АЛЕКСЄЄНКО І.В., д.політ.н., проф. (Дніпр. держ. ун-т внутр. справ)
БАРКО В.І., д.псх.н., проф. (ДНДІ)
БЕРЛАЧ Н.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БІЛОУС В.Т., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БОНДАРЕНКО В.Д., д.ф.н., проф. (ДНДІ)
БРІЄДЕ ЯУТРІТЕ, д.ю.н., проф. (Латвійський ун-т, Латвійська Республіка)
ГЕЄЦЬ В.М., д.е.н., проф. (Ін-т екон. та прогнозування НАН України)
ГУЛІЄВ Аріф Джаміль огли, д.ю.н., проф. (НАУ)
ДОЛЖЕНКОВ О.Ф., д.ю.н., проф. (Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського)
ЗАРОСИЛО В.О., д.ю.н., проф. (МАУП)
КОПИЛЕНКО О.Л., д.ю.н., проф. (Верховна Рада України)
КОПОТУН І.М., д.ю.н., проф. (Academy HUSPOL, Czech Republik; EIDV, Slovakia)
КОРИСТІН О.Є., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КРИВОЛАПЧУК В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КУЛИК О.Г., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
МИСЛИВИЙ В.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
MILAN HEJDIS, Paed.Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republik)
НАВРОЦЬКИЙ В.О., д.ю.н., проф. (Львів. держ. ун-т внутр. справ)
ПОПОВИЧ В.М., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ПРОЦЕНКО Т.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)
РЯДІНСЬКА В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
СВИРИДЮК Н.П., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ФЕДОТОВА Г.В., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ШОПІНА І.М., д.ю.н., проф. (ВІКНУ ім. Тараса Шевченка)
ЯРМИШ О.Н., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ОПРИШКО І.В., к.ю.н., с.н.с., доцент (ДНДІ)

Засновник і видавець

©Державний науково-дослідний інститут МВС України

Науковий журнал посів І місце в конкурсі на краще наукове періодичне видання в системі МВС України у 2010 році, ІІ місце у 2011 і 2012 роках та ІІІ місце у 2014 році

За точність викладеного матеріалу відповідальність несуть автори статей та їх рецензенти

Київ 2023

DOI https://doi.org/10.36486/np
DOI (Issue): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62)

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!

Let the welfare of the people be the supreme law!
Cicero

NAUKA I PRAVOOKHORONA № 4(62), 2023

Founded in 2007
Issued four times a year
(Letter of the Ministry of Justice of Ukraine dated June 02, 2009 No. 7446-0-33-09-32)

In accordance with Order
No.1301 of the Ministry of Education and Culture of Ukraine dated October 15, 2019, the journal has been included in the List of special scientific editions of Ukraine, as per Annex 8 (category "B")

Registered by the Ministry of Justice of Ukraine
State registration certificate series KB No. 13082-1966P dated August 21, 2007

Scientific journal "Nauka i Pravookhorona" included in the list of international database **Index Copernicus International Journals Master List**

Recommended for publication
by the State Research Institute's Academic Council (Record No. 9 dated December 08, 2023)

Adress
4a Ye.Gutsalo Lane, UA–01011 Kyiv, Ukraine
tel.: +38 044 254 95 21
fax: +38 044 280 01 84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
https://naukaipravoohorona.com/

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief
VERBENSKYI M.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
Deputy Editor-in-Chief
MUZYKA A.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
Executive Secretary
PLUHATAR T.A., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate (State Research Institute MIA Ukraine)
ALIEKSIEIENKO I.V., Doctor of Political Sciences, Full Professor (Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)
BARKO V.I., Doctor of Psychological Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
BERLACH N.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
BILOUS V.T., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
BONDARENKO V.D., Doctor of Philosophical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
BRIEDE JAUTRITE, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (University of Latvia, Latvian Republic)
HEIETS V.M., Doctor of Economic Sciences, Full Professor (Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine)
HULIIEV ARIF DZHAMIL OHLY, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (National Aviation University)
DOLZHENKOV O.F., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (South Ukrainian K.D. Ushynsky NPU)
ZAROSYLO V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (IAPM)
KOPYLENKO O.L., Doctor of Turidical Sciences, Full Professor (Verkhovna Rada of Ukraine)
KOPOTUN I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Academy HUSPOL, Czech Republik; EIDV, Slovakia)
KORYSTIN O.Ye., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
KRYVOLAPCHUK V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
KULYK O.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
MYSLYVYI V.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
MILAN HEJDIS, Paed. Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republic)
NAVROTSKYI V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Lviv State University of Internal Affairs)
POPOVYCH V.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
PROTSENKO T.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)
RIADINSKA V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
SVYRYDIUK N.P., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
FEDOTOVA H.V., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
SHOPINA I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv)
YARMYSH O.N., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
OPRYSHKO I.V., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate, Docent (State Research Institute MIA Ukraine)

Founder and publisher

© State Research Institute MIA Ukraine

The scientific journal won 1st place in the competition for the best scientific periodical in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in 2010, the second place in 2011 and 2012, the third place in 2014

The responsibility for the accuracy of the posted materials lies with the authors and their reviewers

Kyiv 2023

DOI (Issue): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62) Issue 4(62) 2023

З М І С Т

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Маковецька Н.Є. Організаційно-правові основи створення січових організацій в Україні 7

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Чалчинський В.І. Роль громадянського суспільства у захисті прав людини в умовах цифровізації 14

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Алєксєєва О.В., Кожухар О.В. Розвиток стандартів Community Policing в Україні в умовах воєнного стану 22

Демедюк С.В. Інституціоналізація кіберстійкості 31

Ірха Ю.Б., Бакал М.А. Дотримання працівниками Національної поліції України принципу політичної нейтральності 42

Кардашевський Ю.Р. Діяльність аналітичних центрів у правоохоронній системі США та аналіз їх ефективності 57

Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii. Directions for Improving the Efficiency and Quality of Police Management during the Legal Regime of Martial Law in Ukraine 65

Мацько В.А. Шляхи удосконалення організаційно-правового забезпечення застосування спеціальних засобів у діяльності Національної поліції України 77

Onyshchenko Serhii. International Legal Standards for Implementing the Right to Peaceful Assembly 87

Смерницький Д.В., Тригубенко М.В. Правове регулювання експертизи у сфері охорони та захисту об’єктів інтелектуальної власності 96

Христинченко Є.О. Загальні підходи до розуміння категорії «доброчесність» у системі запобігання корупції в Україні 104

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Багаденко І.П. Удосконалення діяльності підрозділів ювенальної превенції у сфері запобігання та протидії правопорушенням дітей 111

Бурангулов В.А. Термінологія кримінального аналізу 120

Бова А.А. Концепція розумного міста та застосування геоінформаційних технологій у сфері громадської безпеки 128

Кузик В.В. Окремі аспекти удосконалення правового регулювання підготовки службових собак поліції як складового елементу механізму протидії наркозлочинності 140

Попович В.М. Класифікація видів та факторів учинення кримінальних правопорушень у сфері охорони здоров'я 150

Сахарова О.Б. Особливості вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із протиправним використанням можливостей системи «шлях» при перетині військовозобов'язаними особами кордону в умовах воєнного стану 162

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Ангеленюк А-М.Ю. Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства щодо збирання електронних доказів 174

Пономаренко А.В. Особливості допиту дитини, яка постраждала від сексуального насильства (кримінальний процесуальний аспект) 182

Федотова Г.В. Організаційні та процесуальні повноваження керівника органу дізнання 196

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Биков О.М. Інформаційна безпека: правовий та культурологічний виміри 208

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Остапович В.П., Барко В.І. Використання адаптованого україномовного опитувальника «Міні-Мульт» у роботі з персоналом поліції 218

Пампура І.І. Нормативно-правова складова психологічного забезпечення системи МВС України 233

CONTENTS

THEORY AND PHILOSOPHY OF LAW. COMPARATIVE LAW. HISTORY OF LAW AND STATE

Makovetska Nelia. Organizational and Legal Basis for Establishing Sich Organizations in Ukraine 7

CONSTITUTIONAL LAW. MUNICIPAL LAW

Chalchynskyi Vladyslav. The Role of Civil Society in Protecting Human Rights in the Context of Digitalization 14

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE. FINANCIAL LAW

Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana. The Development of Community Policing Standards in Ukraine under the Conditions of Marital State 22

Demediuk Serhii. Institutionalization of Cyber Resilience 31

Irkha Yurii, Bakal Malvina. Observance of the Principle of Political Neutrality by Employees of the National Police of Ukraine 42

Kardashevskyi Yurii. Activities of Analytical Centers in the US Law Enforcement System and Analysis of Their Effectiveness 57

Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii. Directions for Improving the Efficiency and Quality of Police Management during the Legal Regime of Martial Law in Ukraine 65

Matsko Vita. Ways of Improving the Organizational and Legal Support of the Use of Special Means in the Activity of the National Police of Ukraine 77

Onyshchenko Serhii. International Legal Standards for Implementing the Right to Peaceful Assembly 87

Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna. Legal Regulation of Expertise in the Field of Security and Protection of Intellectual Property Objects 96

Khrystynchenko Yevhenii. General Approaches to Understanding the Category of "Integrity" in the System of Preventing Corruption in Ukraine 104

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY. CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW

Bahadenko Iryna. Improving the Activities of Juvenile Prevention Units in Preventing and Counteracting Child Delinquency 111

Buranhulov Vladyslav. Crime Analysis Terminology 120

Bova Andrii. Smart City Approach and the Leveraging of Geoinformation Technologies for Public Safety Purposes 128

Kuzyk Viacheslav. Certain Aspects of Improving the Legal Regulation of Police Dog Training as a Component of the Mechanism for Countering Drug-Related Crime 140

Popovych Volodymyr. Classification of Types and Factors of Criminal Offenses in the Field of Healthcare 150

Sakharova Olena. Features of Committing Criminal Offenses Related to the Illegal Use of the "Shliah" System by Conscripts Crossing the Border during Martial Law 162

CRIMINAL PROCESS AND FORENSICS. FORENSIC EXPERTISE. OPERATIVE-SEARCH ACTIVITY

Anheleniuk Anna-Mariia. Improving Criminal Procedural Legislation for Collecting Electronic Evidence 174

Ponomarenko Alla. Peculiarities of Interrogation of a Child Victim of Sexual Violence (Criminal Procedural Aspect) 182

Fedotova Hanna. Organizational and Procedural Authority of the Inquiry Body Head 196

INFORMATION LAW. INTELLECTUAL PROPERTY LAW

Bykov Oleksandr. Information Security: Legal and Cultural Dimensions 208

LEGAL PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym. Possibilities of the Adapted Ukrainian Language Questionnaire "Mini-Mult" for Use in Police 218

Pampura Ihor. Regulatory and Legal Component of the Psychological Support System of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine 233

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

УДК 340.134 (477)

Маковецька Неля Євгенівна,
кандидат юридичних наук, докторант
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-6244-1456

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ СІЧОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються організаційно-правові засади створення січових організацій з урахуванням суспільно-політичних чинників, які діяли в українських землях у другій половині XIX – початку XX століть. Зазначається, що новий конституційний закон Австрійської імперії про загальні права громадян від 1867 р. передбачав вільний розвиток національних мов і їх застосування на місцях, що дало можливість українському населенню для якісно нового етапу у боротьбі за власну свободу та незалежність. Відзначається, що попри гарантування Конституцією прав національних меншин на практиці ці норми не завжди відповідали букві закону.

Ключові слова: *товариство «Січ», Кирило Трильовський, правозахисна діяльність, українське державотворення, національно-визвольна ідея.*

В умовах зовнішньої агресії та боротьби українського народу за свою державність, безперечно, надзвичайно важливо враховувати подібний історичний досвід, який вже мав місце в історії українського державотворення на початку XX століття. Особливо цінним вважаємо досвід діяльності січових організацій на території українських земель, які заклали міцний фундамент національного державотворення та розбудови українських збройних сил. Урахування позитивного досвіду їх діяльності у боротьбі за українську державність дозволить запобігти допущеним помилкам та прорахункам у минулому й активізувати національні прагнення українців на шляху до забезпечення територіальної цілісності у процесі розбудови незалежної Української держави.

Важливі аспекти функціонування січових організацій в українських землях були предметом вивчення та дослідження таких науковців, як Т. Андрусяк, П. Арсенич, С. Баран, А. Бойчук, Л. Бойчук, Н. Вільчинська, М. Гуйванюк, В. Кульчицький, М. Петрів, А. Француз, С. Церковник та інші. Дослідники ґрунтовно проаналізували суспільно-політичну та правову складову цього питання. Проте в сучасних умовах вивчення організаційно-правових засад створення січових організацій в Україні суттєво актуалізується.

На сьогодні у вітчизняній історіографії недостатньо уваги приділяється ролі і

© Makovetska Nelia, 2023

значенню січового руху у процесі становлення української державності. Особливо актуальним у цьому зв'язку є вивчення організаційно-правових засад створення «січей», які об'єднали у своїх лавах патріотично налаштоване українське населення й використовували правові, освітні, соціально-культурні інструменти з метою відстоювання прав і свобод українського населення.

Мета статті – проаналізувати організаційно-правові основи створення січових організацій в Україні.

Станом на кінець XIX століття у суспільно-політичному житті західноукраїнських земель настають суттєві трансформації, що зумовлює якісно новий етап у боротьбі за українську державність. На основі закону Австро-Угорщини від 1867 року, кожній нації, що населяли територію імперії, гарантувалася рівноправність та рівність усіх громадян. Однак на практиці австрійська держава та її чиновницький апарат не поспішали визнавати права нації як окремого суб'єкта та об'єкта права. З огляду на це будь-які прояви національного життя тих народностей, які перебували у складі імперії, зустрічали супротив владних структур. У зв'язку з цим у суспільно-політичному житті краю все більшу популярність набувають радикальні настрої та рухи, що переросли у діяльність громадських та партійних організацій. Якісним результатом поширення радикального руху стало створення у 1890 році Русько-української радикальної партії, яка за програмними документами та характером діяльності відповідала політичним партіям західного типу. Політична сила в основу діяльності закладала проблеми політичного та господарського життя, а також пропонувала шляхи їх вирішення [8, с. 12].

Радикальні ідеї набували все більшого поширення особливо серед простого населення. Проте в умовах імперського режиму вирішити українське питання тільки демократичним шляхом було доволі складно. У зв'язку з цим представники радикального руху на чолі з Кирилом Трильовським висунули ідею створення січового руху, який на практиці об'єднав би українське населення у боротьбі за самостійну державу. Ядром новоствореного січового руху мали стати саме селяни, інтереси яких найбільше нівелювалися місцевим чиновницьким апаратом [5, с. 99].

Основою діяльності новостворених січових товариств мали стати козацькі традиції, пам'ять про які ще доволі добре збереглася у свідомості українського народу [1, с. 127]. Героїчні походи Богдана Хмельницького були яскравим чинником притягальної сили населення до діяльності організацій. Зокрема популяризувалася ідея про боротьбу козаків-запорожців за волю і свободу українського народу [2, с. 81]. Характерно, що серед населення ще були нащадки козаків, які оселилися на західноукраїнських землях після ліквідації Запорізької Січі і зберігали пам'ять про свій козацький родовід.

Водночас потрібно зауважити, що січові організації на перших порах задумувались як протипожежні та спортивні за характером діяльності, оскільки у сільській місцевості існувала реальна потреба пожежних товариств, а також необхідність популяризації здорового способу життя та налагодження дисципліни серед українського населення. Істинним же завданням товариства К. Трильовський вбачав піднесення національної свідомості народу на якісно новий рівень, поступову підготовку населення до збройної боротьби за свою свободу і незалежність. У зв'язку з цим необхідно було побороти

© Makovetska Nelia, 2023

антимілітарні підходи у вирішенні українського питання. Діяч вважав, що в умовах, де вирішити українське питання мирними парламентськими формами не видається можливим, необхідно вдаватися до збройної боротьби і таким способом здобувати свободу.

Юридичне оформлення товариства «Січ» мало бути здійснено на основі закону Австро-Угорщини «Про товариства» від 15 листопада 1867 року. Згідно із законом, громадські організації створювалися як добровільні об'єднання і мали вирішувати важливі культурні, соціальні та благодійні питання, не ставлячи перед собою політичних завдань. Реєстрація організації передбачала подання статуту, де визначалися основні завдання та територія діяльності організації, а також офіційне повідомлення влади про її легалізацію. Зазначимо, що цей закон передбачав контроль держави над створеними товариствами. Оскільки на території Галичини місцеву владу здійснювали польські чиновники, які негативно ставилися до всього українського, то цілком природно, що юридичне створення організації зазнавало чималих труднощів [5, с. 99].

Ідейно-теоретичні підвалини січового руху закладалися його організатором К. Трильовським, що у підсумку чітко відобразилося на діяльності організацій. З метою легалізації «Січей» ще у 1899 році він розробляє положення про їхню діяльність [1, с. 127]. Основою документа стала аналогічна діяльність польського та українського товариства «Сокіл», яке вже мало подібний досвід функціонування на території краю. Однак місцева влада документ не затвердила, мотивуючи це тим, що статут передбачав носіння спеціальних відзнак, що потребувало окремого дозволу влади. Висловлені зауваження було враховано та повторно подано статут до реєстрації у 1900-му році у селі Завалля, у ньому було вилучено норми про товариські відзнаки. У результаті цього статут було затверджено того ж року. Як зазначав з цього приводу засновник товариства К. Трильовський, «… я вніс до намісництва у Львові перший статут товариства «Січ», в якому було зазначено, що члени «Січі» мають носити відзнаки-ленти. Одначе намісництво на те не погодилося. Тому я, засновуючи 5 травня 1900 року першу «Січ» в Заваллі, у проєкті вже не подав про ті відзнаки, що влада у Львові взяла до відома» [7, с. 140–141].

Структурно статут товариства «Січ» уміщував 22 параграфи, де подавалися основні форми та завдання діяльності організації [4, с. 113]. Ключовим у такій діяльності було визначено популяризацію фізичних вправ серед населення, різноманітних спортивних змагань та культурно-просвітницьку діяльність. Визначена мета мала бути досягнута завдяки активній гімнастичній та протипожежній діяльності. Значна увага при цьому приділялася культурно-освітній роботі серед населення краю. Такі завдання видаються цілком очевидними, зважаючи на офіційну позицію влади щодо заборони існування будь-яких організацій мілітарного типу. Водночас статутом передбачено, що до організації може вступити будь-яка особа незалежно від статі, що на той час стало значним прогресом у національно-визвольних змаганнях, оскільки документом офіційно було зрівняно в правах як чоловіків, так і жінок [6, с. 25].

Необхідно відзначити також актуалізацію історичної пам'яті національно-визвольних рухів Козацької доби, яка яскраво простежується у програмних документах «Січі». У цьому контексті потрібно виокремити такі елементи, як свідома громадянська

© Makovetska Nelia, 2023

позиція, рівність усіх людей, товариськість, повага до оточення та забезпечення високого рівня особистої культури. Таким чином, можемо стверджувати, що новостворена організація мала на меті застосовувати ті засоби, які активно у свій час були втілені на Запоріжжі.

У процесі функціонування товариства «Січ» заборонялися будь-які утиски одних осіб щодо інших у культурних, національних, релігійних чи будь-яких інших сферах. Чітко визначалося, що товариство мало об'єднати усіх учасників (незалежно від станового походження людини) у єдину чітко структуровану організацію, що функціонувала на засадах рівності і поваги один до одного.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності товариства було відстоювання ідеї соборності українських земель. У зв'язку з цим К. Трильовський наголошував на необхідності духовної і національної єдності українського народу у межах єдиної соборної української держави. У зв'язку з цим значна увага приділялася забезпеченню зазначених ідей у середовищі усього українського населення. Паралельно багато уваги приділялося питанню щодо поширення ідей свободи віросповідання, потреби ефективного захисту своїх прав та переконань, необхідності здобуття власної незалежності.

Потрібно зауважити, що ідея січового руху набувала все більшої популярності серед населення не тільки Галичини, а й на сусідніх землях. Січовий рух знайшов активне поширення на території Буковини, хоча і на перших порах він розвивався не так інтенсивно, як у Галичині [6, с. 15–16]. Найбільш масово таку ідею підтримували місцеві українські вчителі, згодом до її активної популяризації долучилася українська інтелігенція. Першою січовою організацією на території Буковини стало товариство «Січ» у місті Кіцмань. Попередньо налагодивши відносини з провідниками січового руху у Галичині, буковинські представники отримали від них практичні рекомендації та копії установчих документів для реєстрації відповідних місцевих організацій. Уже у 1902 році місцева преса публічно повідомляла про установчі збори Кіцманської Січі [3, с. 105–106]. З цього часу можемо спостерігати зростання чисельності січових організацій також і на території Буковини, що вкотре засвідчує неабиякий інтерес місцевого населення до ідеї січового руху.

Розростання мережі січових організацій вимагало чіткої структуризації їхньої діяльності та створенням у зв'язку з цим спеціального координаційного центру задля координації діяльності усіх організацій. Таку функцію взяв на себе спеціально створений у грудні 1912 року у Львові «Український січовий союз». У своїй діяльності організація користувалася статутом, де чітко зазначалося її програмні засади функціонування. Основною метою визначалася координація січового руху та надання йому консультаційної і організаційної підтримки, постійна популяризація січових організацій серед місцевого населення. С. Церковник з цього приводу зазначає, що реалізувати зазначені статутні завдання планувалося за допомогою спеціальних Січових з'їздів, Крайової січової ради та Генеральної старшини. Крайовий січовий з'їзд мав викликатися генеральною старшиною не рідше як один раз на три роки, вона ж щоразу визначала місце проведення з'їзду. На з'їзд повинні були обиратися два делегати від усіх «Січей» та повітових Січових рад, а з часом також і представники

© Makovetska Nelia, 2023

товариства «Українські січові стрільці». Обов'язково в ньому брав участь повітовий отаман або повітовий осавул. Крайова січова рада складалася з повітових отаманів та членів Генеральної старшини, збиралася щороку восени, щоб звітувати про січовий рух, виробляти плани подальшої праці. Генеральну січову старшину обирали раз на рік – восени, її рішення були дійсними лише тоді, коли на засіданні були присутні хоча б чотири члени із семи. До Генеральної січової старшини належали: генеральний отаман, генеральний осавул, генеральний писар, генеральний скарбник, генеральний обозний, два генеральних четарі, а також два заступники на випадок вибуття котрогось із членів. Головне завдання Генеральної січової старшини полягало у виконанні рішень «Українського січового союзу». До її компетенції входило прийняття окремих січових та стрілецьких організацій до «Українського Січового Союзу», а також виключення їх із нього. Генеральна січова старшина обиралася один раз на рік (восени) Крайовою січовою радою з членів січових та стрілецьких товариств. Рішення Генеральної січової старшини вважалися дійсними у тому випадку, коли на засіданні були присутніми не менше чотирьох її членів [9, с. 124–125].

Січовий рух стрімко набував обертів по усій території західноукраїнських земель. На основі джерельних матеріалів і досліджень науковців можемо стверджувати, що напередодні Першої світової війни чисельність січових товариств становила близько однієї тисячі осіб [9, с. 126]. Маємо підстави стверджувати, що ідея єдності, спільної боротьби за національну свободу і самостійність, відстоювання особистих прав і свобод громадян здобули широке визнання серед місцевого населення.

З моменту свого юридичного оформлення січовий рух на території західноукраїнських земель об'єднав значну кількість українського населення в боротьбі за власну свободу й незалежність. Принципи діяльності, які проголошувались товариством «Січ», були близькими за духом для усіх категорій населення незалежно від соціального стану й походження. Це привело до кількісного зростання уже діючих організацій та систематичного заснування нових «Січей». У процесі своєї діяльності січово-стрілецькі організації стали важливим осередком українського національно-визвольного руху, слугували міцною основою у процесі формування національної армії та заклали фундамент у формування сучасних Збройних Сил України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Андрусяк Т.* Правові погляди Кирила Трильовського. Вісник Львівського університету. Серія: юридична. 2000. Вип. 35. С. 125–134.

2. *Вільчинська Н. П.* Мілітарні настрої у Східній Галичині напередодні Першої світової війни (на прикладі діяльності українських товариств «Січ»). Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2017. Вип. 48. С. 81–83.

3. *Гуйванюк М. Р.* Січовий рух у Галичині й на Буковині (1900–1914 рр.). дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Чернівці, 2002. 274 с.

4. *Королько А. З.* Козацькі традиції і символіка у січовому русі Покуття початку XX ст. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2011. Вип. XXXI. С. 112–117.

5. *Нагірняк А.* Кирило Трильовський у національно-визвольному русі Галичини (кінець XIX – перша половина XX ст.). Воєнна історія України. Галичина та Закарпаття: зб. наук. праць

© Makovetska Nelia, 2023

за матеріалами Всеукр. наук. військово-історичної заочної конф. (5, 6 червня 2014 р.) / Нац. військово-історичний муз. України. Київ, 2014. С. 98–101.

6. Про січовий рух. Запорожець: Календар для народа. Відень, 1920. С. 14–54.

7. *Трильовський К.* З мого життя. Київ-Едмонтон-Торонто: ТАКСОН, 1999. 278 с.

8. *Француз А. Й.* Українське питання в політичній діяльності Кирила Трильовського. Legal Bulletin. 2023. № 3 (9). С. 10–16.

9. *Церковник С. І.* Історико-правові засади становлення та функціонування українських наукових, громадських та культурно-освітніх інституцій Східної Галичини у 1848–1939 рр.: монографія. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 148 с.

REFERENCES

1. *Andrusiak, T.* (2000). Pravovi pohliady Kyryla Trylovskoho. “Legal views of Kirill Trylovskyi”. Bulletin of Lviv University. Series: legal. Iss. 35. P. 125-134 [in Ukrainian].

2. *Vilchynska, N.P.* (2017). Militarni nastroi u Skhidnii Halychyni naperedodni Pershoi svitovoi viiny (na prykladi diialnosti ukrainskykh tovarystv «Sich»). “Military attitudes in Eastern Galicia on the eve of the First World War (on the example of the activities of the Ukrainian ‘Sich’ societies)”. Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhzhia National University. Issue 48. P. 81-83. [in Ukrainian].

3. *Hiuvaniuk, M.R.* (2002). Sichovyi rukh u Halychyni i na Bukovyni (1900–1914 rr.). “Sichovy movement in Galicia and Bukovyna (1900-1914). Thesis for the degree of Candidate of History Sciences: 07.00.01. Chernivtsi. 274 p. [in Ukrainian].

4. *Korolko, A.Z.* (2011). Kozatski tradytsii ta symvolika v sichovomu rusi Pokuttia pochatku KHKH st. “Cossack traditions and symbolism in the Sich movement of Pokuttia at the beginning of the 20th century”. Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhzhia National University. Iss. XXXI. P. 112-117 [in Ukrainian].

5. *Nahirniak, A.* (2014). Kyrylo Tryliovskyi u natsionalno-vyzvolnomu rusi Halychyny (kinets KHIKH – persha polovyna KHKH st.). “Kyrylo Trilovskyi in the national liberation movement of Galicia (end of the 19th - first half of the 20th century)”. Military history of Ukraine. Galicia and Transcarpathia: coll. of science works based on the materials of the All-Ukrainian of science military-historical extramural conference (June 5, 6, 2014) / Nat. military-historical museum of Ukraine. Kyiv. P. 98-101 [in Ukrainian].

6. Pro Sichovyi rukh. “About Sich initiative”. Zaporozhets: Calendar for the people. Vienna, 1920. P. 14-54 [in Ukrainian].

7. Tryliovskyi, K. (1999). Z moho zhyttia. “From my life”. Kyiv-Edmonton-Toronto: TAXON 278 p. [in Ukrainian].

8. *Frantsuz, A.Y.* (2023). Ukrainske pytannia v politychnii diialnosti Kyryla Tryliovskoho. “The Ukrainian question in the political activity of Kyril Trylovskyi”. Legal Bulletin. No. 3 (9). P. 10-16 [in Ukrainian].

9. *Tserkovnyk, S.I.* (2020). Istoryko-pravovi zasady stanovlennia ta funktsionuvannia ukrayinskykh naukovykh, hromadskykh ta kulturno-osvitnikh instytutsii Skhidnoi Halychyny u 1848–1939 rr. “Historical and legal foundations of the formation and functioning of Ukrainian scientific, public and cultural and educational institutions of Eastern Galicia in 1848-1939”: monograph. Lviv: Galician Publishing Union. 148 p. [in Ukrainian].

© Makovetska Nelia, 2023

UDC 340.134 (477)

Makovetska Nelia,
Candidate of Juridical Sciences, Doctoral student,
«KROK» University of Economics and Law,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6244-1456

ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS FOR ESTABLISHING SICH ORGANIZATIONS IN UKRAINE

The article analyzes the organizational and legal principles involved in establishing sich organizations, taking into account the social and political factors that were present in Ukrainian lands during the second half of the 19th and early 20th centuries. The 1867 constitutional law of the Austrian Empire granted citizens the right to freely develop and use national languages, providing the Ukrainian population with a new opportunity to fight for their freedom and independence. It is noted that despite the Constitution guaranteeing the rights of national minorities, in practice these norms did not always correspond to the letter of the law. The situation was complicated by the fact that the local government was mostly represented by officials of Polish origin, who had a negative perception of the Ukrainian national movement. As a result, the Ukrainian population is experiencing a heightened sense of national identity, drawing on their historical struggle for statehood. It should be noted that this situation led to the emergence of several patriotically-minded societies and organizations. One of these was the "Sich" Society, founded by Kyrylo Tryliovskyi, a prominent Ukrainian lawyer and social and political activist. It is noted that at the beginning the association was declared to be fire-fighting and sports in nature, but in practice it was about the need for a military organization of the population, taking into account the previous historical experience of the national liberation struggle of the Ukrainian people for their freedom and independence. The "Sich" society was registered in 1900 with the aim of preserving the traditions of national state-building that were once used in Zaporizhzhia. These traditions involved achieving Ukrainian independence through both peaceful and armed means. It is important to note that any subjective evaluations have been excluded. In this connection, among the members of the society, considerable attention was paid to the proper physical, moral and patriotic education of citizens. It is noted that sich organizations have gained extreme popularity among the population, as evidenced by the systematic increase in their number. Gradually, they became one of the important factors in the development of Ukrainian statehood and the national Armed Forces.

Keywords: "Sich" society, Kyrylo Tryliovskyi, human rights activity, Ukrainian state formation, national liberation idea.

Отримано 21.11.2023

© Makovetska Nelia, 2023

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7:004.08

Чалчинський Владислав Іванович,
аспірант Інституту держави і права
імені В.М. Корецького Національної академії наук України
м. Київ, Україна

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті розкривається роль громадянського суспільства у захисті прав людини в умовах цифровізації. Зазначається, що цифрова трансформація здійснює безпосередній вплив на реалізацію фундаментальних прав громадянина як учасника глобального інформаційного та цифрового простору. Доводиться, що права людини потребують нового рівня захисту, зокрема, у зв'язку з численними проблемами у сфері практики застосування інформаційних технологій.

Ключові слова: *цифрові технології, права людини, цифрова трансформація, громадянське суспільство, цифровий простір.*

Використання у сучасному суспільстві новітніх цифрових технологій породило такі процеси, як цифрова трансформація суспільних відносин, яка виражається в застосуванні зазначених технологій у різноманітних сферах діяльності людини. Зауважимо, що цифрова революція як фактор динамічного розвитку привела до створення цифрової економіки, формування засад цифрового права, нової конфігурації соціальних відносин на базі використання мережі Інтернет, соціальних мереж, інших інформаційно-комунікаційних технологій. Сучасні цифрові технології формують новий спосіб виробництва, створюють передумови для переходу до нової формації, до цифровізації суспільних відносин і самого права, що регулює ці відносини. Цифрова трансформація здійснює безпосередній вплив на реалізацію фундаментальних прав людини, сприяє появі нових прав людини і громадянина як учасника глобального інформаційного та цифрового простору [1].

Різноманітну проблематику теми цифровізації достатньо активно вивчають українські науковці: Бондарчук Н., Братасюк О., Воронкова В., Касперович О., Квітка С., Корсун В., Марущак А., Ментух Н., Панькова О., Ткачук Н., Хаустова М. та ін. Також над її розробкою працювали такі дослідники, як Е. Бріньолфссон, Е. Макафі, К. Келлі, Д. Роуз, К. Шваб, К. Робінсон, М. Фезерстоун, Ю. Н. Харарі, Ендрю Макафі та інші. У своїх працях вони висловлювали погляди та міркування про права людини в епоху цифровізації. Однак питання щодо ролі громадянського суспільства у захисті прав людини в умовах цифровізації розкрито недостатньо і потребує нашої уваги.

© Chalchynskyi Vladyslav, 2023

Отже, мета нашого дослідження – розкрити роль громадянського суспільства у захисті прав людини в умовах цифровізації. Слід нагадати, що громадя́нське суспі́льство – це суспільство, в основі якого лежить розгалужена мережа незалежних від держави інституцій, об'єднань та організацій, створених самими громадянами для виявлення й здійснення різних громадських ініціатив, задоволення своїх суспільних потреб та обстоювання колективних інтересів [2]. Воно містить у собі сім'ю і приватну сферу. Елементами громадянського суспільства є різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють всі сфери суспільного життя. Тобто громадянське суспільство – це середовище стабільного функціонування людини у всіх його проявах, яке ґрунтується на відчутті свободи дій, це цілісна суспільна система, організований загал [2].

Основним показником дієвості громадянського суспільства є гарантоване ним забезпечення прав і свобод людини, які визнані як загальнолюдська цінність. Під функціями громадянського суспільства розуміють основні напрями діяльності інститутів громадянського суспільства та їх вплив на суспільне життя. Інститути громадянського суспільства: по-перше, є засобом самовираження індивідів, їх самоорганізації та самостійної реалізації ними власних інтересів, розв'язують самотужки або на рівні місцевого самоврядування значну частину суспільно-важливих питань, полегшуючи виконання державою її функцій; по-друге, виступають гарантом непорушності особистих прав громадян, дають їм упевненість у своїх силах, слугують опорою в їх можливому протистоянні з державою, формують „соціальний капітал", здатний до кооперації та ефективних солідарних дій; по-третє, систематизують, впорядковують, надають урегульованості протестам і вимогам людей, які в іншому випадку могли б мати руйнівний характер, і в такий спосіб створюють сприятливі умови для функціонування демократичної влади; по-четверте, виконують функцію захисту інтересів певної групи в її протиборстві з іншими групами інтересів, завдяки чому кожна група отримує шанс бути почутою владою [2].

Повномасштабне вторгнення росії в Україну піддало ризику реформаційні процеси, серед яких опинилась і реформа місцевого самоврядування. Проте, попри складні умови дефіциту бюджету, зміщення фокусів уваги та нестачі кадрів, громади продовжують запускати процеси цифровізації на місцях. Дотримання громадами пріоритету на побудову цифрової держави стало важливим фактором забезпечення стійкості під час війни як на місцевому, так і на державному рівнях, а також допоможе теперішнім і майбутнім лідерам цифрової трансформації сформувати концепції і запустити диджитал-проєкти, засновані на поточних потребах мешканців та органів влади громад, для чого передбачається використання вже наявних технологій та розробка нових рішень задля посилення стійкості, оптимізації цифрових процесів і впровадження інновацій, які сприятимуть відновленню і відбудові країни [3].

Цифрова трансформація є об'єктивним процесом, що зумовлює зміни в суспільному житті, які пов'язані, зокрема, із діджиталізацією, яка має забезпечувати кожній людині рівний доступ до інформації, знань та послуг, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій [1].

З метою удосконалення правового регулювання процесів цифрової трансформа-

© Chalchynskyi Vladyslav, 2023

ції останнім часом на законодавчому рівні прийнято низку нормативно-правових актів, які стосуються новітніх прав людини. Серед них: Закон України "Про електронні комунікації" від 16 грудня 2020 р. № 1089-IX) [4], Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р [5], Концепція розвитку цифрових компетентностей, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р [6], Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг, схвалене постановою Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137 [7], Положення про Єдиний державний вебпортал цифрової освіти "Дія. Цифрова освіта", схвалене постановою Кабінету Міністрів України від 10 березня 2021 р. № 184 [8], Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021 [9], Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р [10] тощо. Зокрема затвердження Національної стратегії у сфері прав людини зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо забезпечення прав людини та розв'язання проблем у сфері забезпечення прав людини в умовах нових викликів, що постали перед суспільством.

Покоління прав людини еволюціонують разом з розвитком цифрових технологій. Сфера дії наявних раніше прав розширюється, з'являються нові права (зокрема, право на доступ до мережі Інтернет). Процес цифровізації незворотний і на сьогодні існує значний масив прогалин в законодавстві, які необхідно врегулювати.

Цифровізація (з англ. digitalization) – це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя: від взаємодії між людьми до промислових виробництв, від предметів побуту до дитячих іграшок, одягу тощо. 11 Тобто цифровізація – це одна з визначальних тенденцій розвитку людської цивілізації, яка формує більш інклюзивне суспільство та кращі механізми управління, розширює доступ до охорони здоров'я, освіти та банківської справи, підвищує якість та охоплення державних послуг, розширює спосіб співпраці людей, а також дає змогу скористатися більшим розмаїттям товарів за нижчими цінами [11]. Звідси ***цифрове суспільство*** — це суспільство, яке інтенсивно та продуктивно використовує цифрові технології для власних потреб (самореалізація, робота, відпочинок, навчання, дозвілля кожного), а також для досягнення та реалізації спільних економічних, суспільних та громадських цілей). А ***цифрова свобода людини*** – це можливість праці, тобто участі у виробничих, комунікаційних, організаційних процесах із будь-якого місця світу, за наявності відповідних цифрових засобів, технологій та доступу до цифрових інфраструктур [11].

Нині цифровізація регіонів – це один із головних складників трансформації України. Міністерство цифрової трансформації зазначає, що сьогодні перед нами стоїть мета – побудувати найзручнішу цифрову державу у світі. Проте реалізація цього неможлива без громадян, які активно залучені в процеси трансформації та готові впроваджувати ініціативи Мінцифри на місцях. Вже вдалося реалізувати понад 200 унікальних проєктів. Усі вони – це результат наполегливої роботи кожного з цифрових лідерів на місцях [3].

Відповідно до статті 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед люди-

© Chalchynskyi Vladyslav, 2023

ною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [12]. Активне використання цифрових та інформаційних технологій у житті людини зумовило розвиток таких категорій, як цифрові та інформаційні права людини, а також діджиталізація суспільства. Цифрове та інформаційне середовища – абсолютно нові світи, де всі суспільні відносини з реальності переносяться у віртуальність. В умовах сучасності важко уявити людину, яка не володіє елементарними навичками користування мережею Інтернет. Водночас повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року супроводжується як знищенням інфраструктури міст, так і масовим порушенням низки прав людини і громадянина, у тому числі й цифрових та інформаційних прав.

Політика цифровізації є дієвим механізмом взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади. Аналізуючи наявну інформацію, можна виокремити такі напрями розвитку цифрових технологій в умовах війни в Україні: 1) продовжується реалізація програми «Держава в смартфоні»; 2) протистояння агресору у кіберпросторі; 3) сприяння розвитку IT-сектора, який виконує контракти, експортує власні послуги, забезпечує валютні надходження, також підтримує українську економіку [1]; 4) організація та налагодження ефективної взаємодії між органами публічної влади, жителями, українськими військовими, інститутами громадянського суспільства, бізнесом для прийняття дієвих управлінських рішень в умовах війни, які будуть сприяти відновленню сфер розвитку суспільства [13].

З кожним роком діджиталізація в Україні набирає обертів. Електронні послуги впроваджують не тільки на загальнодержавному рівні, але й на місцях. Свого часу пандемія Covid-19 довела важливість та потрібність цифрових технологій для добробуту населення та розвитку економік.

Сьогодні серед рушіїв цифровізації є швейцарсько-українська Програма «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP). Програма продовжує працювати над створенням і розвитком цифрових сервісів. Серед них – платформа електронної демократії EDEM.14 Її створили, щоб покращити комунікацію мешканців громад і місцевої влади для розв'язання актуальних питань.

Платформа об'єднує найбільш затребувані інструменти е-демократії – «Місцеві петиції», «Відкриту громаду», «Консультації з громадськістю», «Громадський бюджет» і «Шкільний громадський бюджет» [14].

Так, у місті Первомайський на Харківщині завдяки електронним консультаціям на платформі EDEM вдалося, зокрема, обрати склад молодіжної ради і визначити варіанти для нової назви міста. А в Новій Водолазі місцеві мешканці, скориставшись інструментами платформи EDEM, змогли затвердити громадський та шкільний бюджети [14].

Ще один сервіс від Програми EGAP – це платформа «СВОЇ». Вона дозволяє громаді налаштувати власний сайт, чат-бот, організувати попередній запис до ЦНАП та впровадити там електронну чергу [14].

Обидві платформи взаємно інтегровані, на сайті мешканці громади можуть переглядати інформацію про петиції, консультації з громадськістю та проєкти громадського бюджету. А через чат-бот у Viber і Telegram – голосувати в опитуваннях, записуватися до е-черги, підтримувати проєкти громадського бюджету тощо.

© Chalchynskyi Vladyslav, 2023

Слід сказати ще про один сервіс від Програми EGAP – це платформа «СВОЇ». Вона дозволяє громаді налаштувати власний сайт, чат-бот, організувати попередній запис до ЦНАП та впровадити там електронну чергу.

Нині обидві платформи можуть використовувати всі громади України, а не тільки пілотні в межах Програми. До EDEM підключилися вже 500 органів місцевого самоврядування, до «Своїх» – 420 громад [14].

Загалом результати цієї роботи можуть брати і використовувати всі громади.

Своїми проєктами Програма EGAP намагається створити в кожній громаді історії успіху, які впливатимуть не тільки на її розвиток, а й мотивуватимуть інші громади брати приклад із сусідів [14].

Результати цифровізації вимагають осмислення та адекватного формулювання правового механізму регулювання, реалізації та захисту вже існуючих та тих, які тільки на початку формування, прав людини з метою сталого соціально-економічного розвитку, забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Аналізуючи наукову літературу, а також пілотні проєкти, пов'язані з цифровізацією, можна зробити висновки: більшість дослідників вважають, що інститути громадянського суспільства в умовах цифрової трансформації, по-перше, вирішують актуальні соціальні проблеми, поліпшують якість життя сучасної людини в громаді; по-друге, захищають інтереси соціально незахищених верств населення; по-третє, надають людям можливість об'єднуватися з однодумцями заради вирішення певних життєво важливих завдань, творчих проєктів, проблемних питань, що, в свою чергу, допомагає у прийнятті ефективних публічно-правових рішень тощо. Крім того, ефективне використання інформаційно-комунікаційних, цифрових і мережевих технологій в умовах війни дозволили розвинути механізми соціального замовлення і таким чином налагодити взаємодію волонтерів із місцевою владою.

Таким чином, сучасний світ, трансформуючись в умовах цифровізації, орієнтується, передусім, на цифрові технології, які, по-перше, впливають на систему життєдіяльності соціокультурної, соціальної, духовної сфер, а також формують свідомість сучасної людини, впливають на її громадську активність, самовираження, відповідальність за майбутній розвиток країни. Цифровізація як механізм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади сприяє протидії збройній агресії, допомагає зрозуміти потреби громадського сектору, відновити економіку, культуру, сприяє ефективній взаємодії між органами публічної влади, жителями, громадами, бізнесом для прийняття ефективних управлінських рішень в умовах воєнного стану [13].

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що інформаційно-технологічні процеси є невід'ємною частиною сучасного світу, вони значною мірою визначають подальший економічний та суспільний розвиток людства, цифровізація здійснює серйозний вплив на фундаментальні права людини та їх правове регулювання. Отже, сьогодні права людини потребують нового рівня захисту, зокрема, у зв'язку з численними проблемами у сфері практики застосування інформаційних технологій.

© Chalchynskyi Vladyslav, 2023

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Денисенко К.В., Борко І.С., Косов О.М.* Реалізація цифрових та інформаційних прав людини в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2023. Серія ПРАВО. Вип. 77. Ч. 1. С. 90–94.

2. Громадянське суспільство. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE (дата звернення: 11.10.2023).

3. Цифровізуємо громади: фінал програми «Акселератор цифрової стійкості "Громада 4.0"». URL: https://thedigital.gov.ua/news/tsifrovizuemo-gromadi-final-programi-akselerator-tsifrovoi-stiykosti-gromada-40 (дата звернення: 11.10.2023).

4. Про електронні комунікації: Закон України від 16 грудня 2020 р. № 1089-IX. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/491931___763632 (дата звернення: 11.10.2023).

5. Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 11.10.2023).

6. Концепція розвитку цифрових компетентностей, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 11.10.2023).

7. Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг, схвалене постановою Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text (дата звернення: 11.10.2023).

8. Положення про Єдиний державний вебпортал цифрової освіти "Дія. Цифрова освіта", схвалене постановою Кабінету Міністрів України від 10 березня 2021 р. № 184. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184-2021-%D0%BF#Text (дата звернення: 11.10.2023).

9. Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text. (дата звернення: 11.10.2023).

10. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 11.10.2023).

11. Цифровізація. Термінологія. Публічна бібліотека територіальної громади. URL: https://oth.nlu.org.ua/?p=9134 12. (дата звернення: 11.10.2023).

12. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 03.03.2023).

13. *Сидоренко С.* Цифровізація як дієвий механізм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади. Буковинський вісник. URL: http://buk-visnyk.cv.ua/naukova-dumka/2649/ (дата звернення: 11.10.2023).

14. Програма (EGAP). URL: https://egap.in.ua/ (дата звернення: 11.10.2023).

REFERENCES

1. *Denysenko, K.V., Borko, I.S. and Kosov, O.M.* (2023). Realizatsiia tsyfrovykh ta informatsiinykh prav liudyny v umovakh voiennoho stanu. "Implementation of digital and informational human rights under martial law". Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series PRAVO. Iss. 77. Part 1. P. 90–94 [in Ukrainian].

2. Hromadianske suspilstvo. "Civil society". URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D

© Chalchynskyi Vladyslav, 2023

0%B5_%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE. (Date of Application: 11.10.2023) [in Ukrainian].

3. Tsyfrovizuiemo hromady: final prohramy «Akselerator tsyfrovoi stiikosti "Hromada 4.0"». "Digitizing communities: the final of the 'Community 4.0 Digital Sustainability Accelerator' program". URL: https://thedigital.gov.ua/news/tsifrovizuemo-gromadi-final-programi-akselerator-tsifrovoi-stiykosti-gromada-40. (Date of Application: 11.10.2023) [in Ukrainian].

4. Pro elektronni komunikatsii. "On electronic communications": Law of Ukraine dated December 16, 2020 No. 1089-IX. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/491931___763632. (Date of Application: 11.10.2023) [in Ukrainian].

5. Stratehiia tsyfrovoi transformatsii sotsialnoi sfery, skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy. "The strategy of digital transformation of the social sphere", approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 28, 2020 No. 1353. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text. (Date of Application: 11.10.2023) [in Ukrainian].

6. Kontseptsiia rozvytku tsyfrovykh kompetentnostei. "The concept of the development of digital competences", approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 3, 2021 No. 167. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text. (Date of Application: 11.10.2023) [in Ukrainian].

7. Polozhennia pro Yedynyi derzhavnyi vebportal elektronnykh posluh. "Provisions on the Unified State Web Portal of Electronic Services", approved by Resolution No. 1137 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 4, 2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text (Date of Application: 11.10.2023) [in Ukrainian].

8. Polozhennia pro Yedynyi derzhavnyi vebportal tsyfrovoi osvity «Diia. Tsyfrova osvita». "Regulations on the Unified State Web Portal of Digital Education 'Action. Digital education'", approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 10, 2021 No. 184. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184-2021-%D0%BF#Text (Date of Application: 11.10.2023) [in Ukrainian].

9. Natsionalna stratehiia u sferi prav liudyny. "National strategy in the field of human rights", approved by the Decree of the President of Ukraine dated March 24, 2021 No. 119/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text. (Date of Application: 11.10.2023) [in Ukrainian].

10. Natsionalna stratehiia iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 r. "The National strategy for creating a barrier-free space in Ukraine for the period until 2030", approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 14, 2021 No. 366. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text. (Date of Application: 11.10.2023) [in Ukrainian].

11. Tsyfrovizatsiia. "Digitization. Terminology". Public library of the territorial community. URL: https://oth.nlu.org.ua/?p=913412. (Date of Application: 11.10.2023) [in Ukrainain].

12. Konstytutsiia Ukrainy. "Constitution of Ukraine" dated June 28, 1996 No. 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text. (Date of Application: 03.03.2023) [in Ukrainian].

13. *Sydorenko, S.* Tsyfrovizatsiia yak diievyi mekhanizm vzaiemodii instytutiv hromadianskoho suspilstva ta orhaniv publichnoi vlady. "Digitization as an effective mechanism of interaction between civil society institutions and public authorities". Bukovynskyi Herald. URL: http://buk-visnyk.cv.ua/naukova-dumka/2649/. (Date of Application: 11.10.2023) [in Ukrainain].

14. Prohrama (EGAP). "(EGAP) Program". URL: https://egap.in.ua/. (Date of Application: 11.10.2023) [in Ukrainian].

© Chalchynskyi Vladyslav, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).2

UDC 342.7:004.08

Chalchynskyi Vladyslav,
graduate student of the V.M. Koretsky Institute of State and Law of the
National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN PROTECTING HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

The article highlights the role of civil society in protecting human rights in the context of digitalization. It demonstrates that digital transformation has a direct impact on the realization of fundamental rights of a citizen as a participant in the global information and digital space.

It is noted that russia's full-scale invasion of Ukraine has jeopardized reform processes, including local government reform. However, despite the difficult conditions of budget deficits, shifting priorities, and staff shortages, municipalities continue to launch local digitization processes. Communities' prioritization of building a digital state has become an important factor in ensuring resilience during the war, both at the local and national levels. This will help current and future leaders of digital transformation to formulate concepts and launch digital projects based on the current needs of residents and community authorities, which involves the use of existing technologies and the development of new solutions to strengthen resilience, optimize digital processes, and introduce innovations that will contribute to the country's restoration and reconstruction.

Digital transformation is a process that objectively brings about changes in social life. It involves digitalization, which provides equal access to information, knowledge, and services through information, communication, and digital technologies. The National Human Rights Strategy was approved to enhance the State's efforts in ensuring human rights and addressing challenges in this area.

Generations of human rights are evolving with the development of digital technologies. Existing rights are expanding, and new rights, such as the right to access the Internet, are emerging. However, there are significant gaps in legislation that need to be addressed due to the irreversible process of digitalization.

The author concludes that human rights need a new level of protection, in particular due to the numerous problems in the practice of information technology.

Keywords: digital technologies, human rights, digital transformation, civil society, digital space.

Отримано 24.11.2023

© Chalchynskyi Vladyslav, 2023

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 351.741:355.24

Алєксєєва Ольга Василівна,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-3390-536X
Кожухар Оксана Володимирівна,
кандидат юридичних наук,
заступник начальника відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-2234-781X

РОЗВИТОК СТАНДАРТІВ COMMUNITY POLICING В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті висвітлюється розвиток стандартів Community Policing в Україні в умовах воєнного стану. Зокрема зазначено, що пріоритети органів місцевого самоврядування сьогодні значно змінились, тому ініціативи «Community policing» більше тяжіють до забезпечення цивільної безпеки мешканців громад та захисту і підтримки вразливих груп населення. Зроблено висновок, що виклики воєнного стану актуалізували розвиток описаних практик партнерської співпраці поліції та громади, що дозволить посилити безпеку громад.

Ключові слова: *воєнний стан, стандарти Community Policing, безпекові компоненти, територіальні громади.*

Стандарти Community Policing розпочали впроваджувати в Україні ще до початку повномасштабного вторгнення рф. Але реагування на безпекові виклики в умовах війни та воєнного стану стало фундаментальною потребою громад, що актуалізувало розвиток практик партнерської співпраці поліції та громади [1].

Робота, яка розпочалася ще до повномасштабного вторгнення рф в Україну зі взаємодії органів поліції з органами місцевого самоврядування, як і пріоритети органів місцевого самоврядування, значно змінились, проте загальний курс на партнерство поліції та громади збережено, хоча, слід сказати, що певні заходи загальмувались чи відтермінувались. Але навіть у такій ситуації Національна поліція України продовжила співпрацю з територіальними громадами [1].

Проблеми взаємодії інститутів громадянського суспільства з поліцією досліджували: О.А. Мартиненко, Ю.С. Назар, О.В. Негодченко, І.Д. Руколайніна, також окремі аспекти зазначеної взаємодії розглядали у дисертаційних та монографічних дослідженнях: Гарасимів Т.З., Дашо Т.Ю. Безпалова О.І. Медведенко С.В. та інші науковці. Про-

© Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, 2023

те мета нашої статті – висвітлити розвиток стандартів Community Policing в Україні в умовах воєнного стану.

Нагадаємо, що стратегію Community Policing – «партнерство заради спокою», апробовано в країнах англосаксонської правової системи, яка розрахована на усвідомлення поліцейськими необхідності налагодження взаємодії з населенням. Така модель взаємодії поліції з громадою передбачає налагодження довірливих стосунків з населенням шляхом безпосередньої співпраці та діалогу. Ідея цього виду охорони правопорядку полягає у визнанні того, що відповідальність за запобігання та боротьбу зі злочинністю несе не тільки поліція, а й інші представники суспільства, а мета такої взаємодії – це поліпшення якості життя всіх представників місцевого населення [2].

Сьогодні взаємодія поліції та громади є частиною щоденної поліцейської роботи не тільки у США та Британії, а й у багатьох країнах світу. Зазначений підхід практикується у Бельгії, Болгарії, Данії, Чехії, Німеччині, Італії, Латвії, Литві, Польщі тощо [3].

Серед базових компонентів «Community policing» називають: організаційну децентралізацію; переорієнтацію патрулювання на двосторонню взаємодію з представниками громади; орієнтацію правоохоронної діяльності на наявні проблеми громади та встановлені відповідно до них пріоритети. До базових компонентів «Community policing» також відносять «видимість» поліції, її присутність на вулицях у форменому одязі, можливість мешканців громади побачити та поспілкуватись із поліцейськими [1].

Використання підходу «Community policing» суттєво підвищує відчуття безпеки у місцевих мешканців, довіру до поліції та задоволеність її роботою.

Підхід Community Policing побудований на принципах постійної комунікації, де:

- поліція та місцева громада разом відповідають за безпеку;
- поліція реагує на місцеві потреби й вимоги, які визначає громада;
- спілкування між населенням і поліцією є ефективним, а отже, приносить відповідні результати;
- підхід до вирішення кожної з місцевих проблем є індивідуальним;
- співпраця спрямована на попередження правопорушень і створення плану запобіжної діяльності [1].

Розвиток Community Policing має низку переваг для конкретних мешканців конкретних громад, а саме:

- мешканці повідомляють поліції про проблеми у сфері безпеки та спільно шукають рішення їх подолання;
- місцева поліція у плануванні роботи враховує думку населення. На підставі цієї інформації формуються місцеві програми із підвищення безпеки;
- спілкування з населенням відбувається за допомогою інноваційних платформ. Створюють онлайн-платформи, «карти злочинності», влаштовують тематичні зустрічі, запроваджують спільні ініціативи. Такі майданчики допомагають мешканцям швидко отримувати реакцію на їхні звернення та ефективніше вирішувати проблеми з безпекою.
- за рахунок більш тісної комунікації та взаємодії населення й поліції мешканці точно знають, що робить поліція, яка її роль, права та обов'язки;
- зосередження уваги на причинах злочинів дозволяє завчасно попереджати їх;

© Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).3

• громада контролює діяльність поліції, отримує актуальну інформацію про стан безпеки за місцем проживання;

• критерієм оцінки роботи поліції є те, як вона вирішує проблеми у сфері безпеки, на які вказали мешканці. При цьому саму оцінку також дають представники громад, органів місцевого самоврядування, незалежні експерти [1].

Отже, CoP – це не автономна програма або окреме поліцейське управління чи відділок. Це підхід у щоденній роботі поліції, а поліцейські є частиною громади, яку покликані захищати.

Зауважимо, що в умовах війни та воєнного стану ініціативи «Community policing» більше тяжіють до забезпечення цивільної безпеки мешканців громад та захисту і підтримки вразливих груп населення.

Повномасштабне вторгнення рф в Україну значно актуалізувало розвиток практик партнерської співпраці поліції та громади («Community Policing»).

Впровадження різних інструментів «Community policing» в громадах продовжилось, а виклики воєнного стану дали поштовх до пошуку і вдосконалення інших рішень. Наразі проблеми та успіхи фактичного впровадження підходу співпраці поліції з громадою залишаються поза широкою увагою. Актуальність цієї проблеми значно посилює процес підготовки проєкту національної концепції «Безпечна громада», що відповідно передбачає потребу зворотнього зв'язку від громадськості. Проте напрацювання у сфері розвитку «Community Policing» будуть корисними не лише під час війни, але і в процесі післявоєнного відновлення громад.

Серед впроваджень «Community Policing» в умовах війни та воєнного стану є ініціативи «Поліцейський офіцер громади».

Проєкт «Поліцейський офіцер громади» є важливим інструментом для покращення взаємодії між поліцією та громадськістю, шляхом зближення правоохоронців та жителів місцевих громад можна більш ефективно розв'язувати безпекові проблеми [3].

Мета проєкту – запобігти злочинам, а не лише розкривати ті, що сталися. Правоохоронці постійно перебувають на територіях, патрулюють, спілкуються з людьми. Офіцер на зв'язку 24/7, бо допомога потрібна і вдень, і вночі.

У 2020 році до проєкту приєднались лише 6 територіальних громад. Але була проведена відповідна робота, доведений головний меседж проєкту: «Поліцейський офіцер громади – той, хто оберігає громаду та завжди поруч!», що відчутно активізувало громади. І вже у 2021 – 39, 2022 – 47 громад, у 2023 – 62 громади взяли участь у проєкті [6].

Прикладом у впровадженні цієї ініціативи можуть слугувати Київщина, Рівненщина, Вінничина, Хмельничина, Одещина тощо.

Зокрема, у всіх 64 громадах Рівненщини працюють поліцейські офіцери громад, адже Рівненщина є флагманом у проєкті «Поліцейський офіцер громад». Область лідирує в цьому проєкті і нині в регіоні несуть службу 108 офіцерів. Керівництво області, розуміючи важливість такої роботи, докладає максимум зусиль, аби ця ініціатива була виконана стовідсотково. Зазначають, що цей безпековий проєкт є одним з найбільш успішних, адже нині, особливо в умовах воєнного стану, для кожного жителя області важливо відчувати себе захищеним [4].

Також прикладом впровадження ініціативи зазначеного проєкту є Хмельниччина.

© Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).3

Так, територію Старосинявської селищної об'єднаної територіальної громади обслуговують чотири поліцейських офіцери громади відділу превенції Хмельницького районного управління поліції ГУНП в Хмельницькій області. Поліцейські офіцери громади спільно з працівниками соціальної служби у справах сім'ї та молоді та служби у справах дітей здійснюють перевірки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, проводячи відповідну профілактичну роботу [5]. Силами поліцейських офіцерів громади у тісній взаємодії з Старосинявською селищною радою здійснюється контроль по забезпеченню охорони публічного порядку при проведенні на території ОТГ масових заходів. Крім цього, з метою покращення криміногенної обстановки на території громади постійно відвідуються за місцем проживання одинокі люди похилого віку, неблагополучні сім'ї, особи, які зловживають алкогольними напоями, особи, які ведуть антигромадський спосіб життя, особи, схильні до вчинення правопорушень, з якими проводиться профілактична робота. Під час живого спілкування обговорюються проблемні питання спільної роботи поліцейських офіцерів громади з питань дотримання громадянами Правил благоустрою, піклування про родини, які потрапили в складні життєві обставини; дозвілля молоді тощо. Визначаються подальші напрями співпраці: регулярно проводити необхідні профілактичні заходи серед населення у співпраці із працівниками соціальних служб, медиками і старостами, депутатами, бо це є важлива ділянка соціальної роботи [5].

Київська область стала одним із форпостів нашої країни на початку повномасштабного вторгнення. Завдяки потужному опору з боку Сил оборони та громадян росіяни були зупинені [6].

Унаслідок збройної агресії рф понад 180 населених пунктів області потрапили під окупацію. Працівники поліції відігравали важливу роль у відбитті наступу агресора. Правоохоронці евакуювали населення та відновлювали порядок на звільнених територіях, розслідували воєнні злочини та документували терор ворога на нашій землі.

Правоохоронці навчилися працювати в умовах війни. Поліцейські підрозділи модернізували. І як наслідок – досягли зниження рівня злочинності в області, навіть при незакінченій війні.

За цей надскладний час разом із органами місцевого самоврядування вдалося відкрити 73 поліцейські станції. При цьому 13 відбудовано після деокупації та створено 2 центри безпеки. Кожен «шериф» має новий транспорт, спецзасоби та техніку, необхідну для оперативного реагування на будь-які виклики. В офісах створено комфортні умови для прийому громадян. Наразі між всіма територіальними громадами та Головним управлінням Національної поліції в Київській області підписані меморандуми про співпрацю та партнерство [6].

Нагадаємо, що на старті у 2020 році охочими стати офіцерами громад була 6 працівників, а на кінець 2022 року – уже 89 поліцейських несли службу як офіцери громад. У 2023 році громади отримали 121 офіцера, які дуже позитивно себе зарекомендували саме в час активних бойових дій на Київщині [6].

В Одеській області також продовжили відкривати нові поліцейські станції. Важливо відзначити, що окрім підтримки територіальних громад, роботу поліцейських офіцерів громад в умовах війни підтримав і місцевий бізнес [7].

© Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, 2023

У багатьох країнах є практика neighborhood watch (укр. сусідська варта). Вона полягає в тому, що мешканці одного селища або двору багатоповерхового будинку об'єднуються в групи, ділять між собою зміни та патрулюють місцевість. Наприклад, наглядають за запаркованими автівками або дитячими майданчиками. У випадках, коли мешканці помічають щось підозріле або небезпечне, вони викликають поліцію [3].

«Сусідська Варта» – це проєкт взаємодії та партнерства громадян, для досягнення безпеки у всіх її проявах, де залучаються ситуативні колективи людей до вирішення різнобічних завдань безпеки [8].

Проєкт «Сусідська Варта» – це цілий комплекс програмно-апаратних, інженерно-технічних і адміністративних рішень на базі єдиного технологічного ядра. Це системи взаємопов'язаних й інтегрованих компонентів та служб для забезпечення цивільної, техногенної, екологічної та інших видів безпеки громадян, а також надання їм різних корисних сервісних послуг [8].

Важливим і новим є залучення великої кількості людей, випадково сформованих груп, підгруп, громадян заряджених різною мотивацією, правоохоронців, різних людей (родичів, знайомих, журналістів, активних учасників проекту і т.д.), для вирішення загального завдання – особистої, колективної і суспільної безпеки [8].

Основна мета проекту – це особисто-колективна та громадська безпека у всіх її проявах для дітей, жінок, підлітків, пенсіонерів, громадян. Автоматизація процесів життєдіяльності громади, інтеграція з діючою структурою. Як результат – зниження злочинності в даній локації і підвищення якості життя [8].

Принцип роботи комплексу «Сусідська Варта» полягає в автоматизації процесів контролю, управління, розподілу контенту та оповіщення про поточний стан параметрів підсистем, таких як: візуальна інформація, рівень диму радіації, наявність високої концентрації газу, скупчення людей, виявлення забутих речей, лежача людина, ДТП, масові заворушення, напади і т.д. Система знижує час реакції на подію, підвищує ефективність роботи відповідних служб, знижує вплив людського фактору і мінімізує час на реагування, а в деяких випадках може врятувати життя людини. Користувачами (стейкхолдерами) комплексу «Сусідська Варта» можуть бути всі небайдужі громадяни та організації: комунальні підприємства; органи охорони правопорядку та забезпечення безпеки (СБУ і поліції); підрозділи дорожнього контролю; органи енергетичного та екологічного контролю; оперативно-рятувальні служби (МНС, швидка допомога); різні комерційні структури, які потребують контролю, обліку та спостереження; ініціативні групи людей; тощо [8].

«Сусідська варта» також показала свою ефективність у нових умовах воєнного стану, адже стала ефективним інструментом підвищення безпеки в громаді. Дослідження показує, яким чином відбулась трансформація груп «сусідської варти» на прикладі Татарбунарської громади Одеської області [7]. Окрім чисельного зростання, там було формалізовано співпрацю груп «сусідської варти» з органами безпеки та правопорядку. Окрім звичної профілактики та повідомлення про правопорушення поліцію чи ТрО, групи «сусідської варти» займаються енергетичною безпекою, роботою систем оповіщення та упорядковують укриття [7].

© Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).3

Реагування на безпекові виклики в умовах війни та воєнного стану стало фундаментальною потребою громад, що актуалізувало розвиток практик партнерської співпраці поліції та громади («Community Policing»).

Громадська приймальня УГСПЛ в м. Одесі підготувала звіт «Впровадження «Community Policing» в умовах війни та воєнного стану», який на прикладі Одеської області визначає процес розвитку підходу «Community Policing» в умовах війни та формулює рекомендації щодо перспектив подальшої співпраці громади з поліцією [7].

У другій половині 2022 року в Одеській області відновились ініціативи з роботи діалогових та консультативних груп в громаді. Наразі однією із найбільш затребуваних сфер діалогових практик залишаються взаємовідносини між мешканцями громад та внутрішньо переміщеними особами [7].

Крім того, у Тернополі реалізовується проєкт «Спільними зусиллями до безпечного міста», одним з напрямків якого є впровадження ініціативи «Сусідська варта». Згуртовані мешканці будинку чи території, що у співпраці з поліцією та іншими органами сприяють підвищенню спільної безпеки та займаються профілактикою злочинності і вандалізму [9].

Вінниця стала одним із перших міст в Україні, де запровадили проект «Сусідської варти». Він має на меті залучити до пильнування правопорядку в місті мешканців ОСББ, вони допомагатимуть поліцейським попереджати злочини та квартирні крадіжки [10].

Отже, органи місцевого самоврядування мають активніше фінансово та організаційно підтримувати роботу поліцейських офіцерів громад, водночас і працівники поліції мають вживати додаткових заходів для публічного звітування та консультацій з громадами.

Таким чином, зважаючи на оперативний аналіз безпекових викликів у громадах, необхідно поширювати модельні рекомендації щодо створення та роботи описаних практик «Community policing», зокрема проєктів «Поліцейський офіцер громади» і «Сусідської варти», які дозволять посилити безпеку громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Впровадження «Community Policing» в умовах війни та воєнного стану. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Vprovadzhennia-Community-Policing-v-umovakh-viyny-ta-voiennoho-stanu.pdf (дата звернення: 19.09.2023).

2. *Banton M.* The Policeman in the Community. L.; Tavistok, 1964. 296 p.

3. *Seagrave J.* What's in a World? Community Policing Britain, USA and Canada. The Police Journal. Great Britain. 1996. January. P. 30–40.

4. Рівненщина лідирує у проєкті «Поліцейський офіцер громади». URL: https://www.rivnenews.com.ua/2024/01/07/rivnenshchyna-lidyruie-u-proekti-politseiskyi-ofitser-hromady/(дата звернення: 19.09.2023).

5. Поліцейські офіцери громади розповіли про роботу за 2023 рік. URL: https://starosynjavska-gromada.gov.ua/news/1704899661/(дата звернення: 19.09.2023).

6. Незламна поліція Київщини. URL: https://mykyivregion.com.ua/analytics/nezlamna-policiya-kiyivshhini-cim-zapamyatavsya-general-andrii-njebitov-na-posadi-golovi (дата звернення: 19.09.2023).

© Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).3

7. Дві нові поліцейські станції відкрили в Одеській області. URL: https://usionline.com/dvi-novi-politsejski-stantsii-vidkryly-v-odeskij-oblasti-foto-video/ (дата звернення: 19.09.2023).

8. Сусідська варта. URL: https://xn----7sbbaij6b0ccabsd3k6f.xn--j1amh/%D0%BF% D1%80% D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0% (дата звернення: 19.09.2023).

9. Сусідська варта Тернополя навчалась протидіяти домашньому насильству. URL: https://legalaid.gov.ua/novyny/susidska-varta-ternopolya-navchalas-protydiyaty-domashnomu-nasylstvu/ (дата звернення: 19.09.2023).

10. У Вінниці на підмогу поліцейським відкрився сервіс «сусідська варта». URL: https://m.day.kyiv.ua/news/271221-u-vinnytsi-na-pidmohu-politsiyi-vidkryly-servis-susidska-varta (дата звернення: 19.09.2023).

REFERENCES

1. Vprovadzhennia «Community Policing» v umovakh viiny ta voiennoho stanu. “The implementation of Community Policing in Ukraine under the conditions of marital state”. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Vprovadzhennia-Community-Policing-v-umovakh-viyny-ta-voiennoho-stanu.pdf (Date of Application: 19.09.2023) [in Ukrainian].

2. *Banton, M.* (1964). The Policeman in the Community. L.; Tavistok. 296 p. [in English].

3. *Seagrave, J.* (1996). What’s in a World? Community Policing Britain, USA and Canada. The Police Journal. Great Britain. January. P. 30–40 [in English].

4. Rivnenshchyna lidyruie u proekti «Politseiskyi ofitser hromady». “Rivne Region takes the lead in the ‘Community Police Officer’ project”. URL: https://www.rivnenews.com.ua/2024/01/07/rivnenshchyna-lidyruie-u-proekti-politseiskyi-ofitser-hromady/ (Date of Application: 19.09.2023) [in Ukrainian].

5. Politseiski ofitsery hromady rozpovily pro robotu za 2023 rik. “The police officers of the community talked about the work for 2023”. URL: https://starosynjavska-gromada.gov.ua/news/1704899661/ (Date of Application: 19.09.2023) [in Ukrainian].

6. Nezlamna politsiia Kiivshhiny. “Unbreakable police force of Kyiv region”. URL: https://mykyivregion.com.ua/analytics/ -general-andrii-njebitov-na-posadi-golovin (Date of Application: 19.09.2023) [in Ukrainian].

7. Dvi novi politseiski stantsii vidkryly v Odeskii oblasti. “Two new police stations were opened in Odesa region”. URL: https://usionline.com/dvi-novi-politsejski-stantsii-vidkryly-v-odeskij-oblasti-foto-video/ (Date of Application: 19.09.2023) [in Ukrainian].

8. Susiidska varta. “Neibourhood Guard”. URL: https://xn----7sbbaij6b0ccabsd3k6f.xn--j1amh/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0% (Date of Application: 19.09.2023) [in Ukrainian].

9. Susidska varta Ternopolia navchalas protydiiaty domashnomu nasylstvu. “Ternopil’s neighborhood learned to counter domestic violence”. URL: https://legalaid.gov.ua/novyny/susidska-varta-ternopolya-navchalas-protydiyaty-domashnomu-nasylstvu/ (Date of Application: 19.09.2023) [in Ukrainian].

10. U Vinnytsi na pidmohu politsiyi vidkryly servis susidska varta. “In Vinnytsia, the ‘Neighborhood Watch’ service was opened with the help of the police”. URL: https://m.day.kyiv.ua/news/271221-u-vinnytsi-na-pidmohu-politsiyi-vidkryly-servis-susidska-varta (Date of Application: 19.09.2023) [in Ukrainian].

© Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, 2023

UDC 351.741:355.24

Alieksieieva Olha,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-3390-536X
Kozhukhar Oksana,
Candidate of Juridical Sciences,
Co-Chief of the Department of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-2234-781X

THE DEVELOPMENT OF COMMUNITY POLICING STANDARDS IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Paper considers Community Policing initiatives, which in the context of war and martial state are more focused on the support of civilian security of community and protection of vulnerable groups.

The full-size invasion of Ukraine by Russia has significantly actualized the development of practices of partnership cooperation between the police and the community («Community Policing»).

The implementation of various community policing tools in communities continued, and the challenges of martial law gave rise to the search and improvement of other solutions. At present, the problems and successes of the actual implementation of the community policing approach remain outside the scope of widespread attention. The urgency of this issue is greatly exacerbated by the process of drafting the national concept of «Safe Community», which, accordingly, requires public feedback. However, the developments in the field of Community Policing will be useful not only during the war period, but also in the process of post-war community recovery.

Community Policing initiatives in the context of war and martial law include the Community Policing Officer initiative.

The Community Policing Officer project is an important tool for the improvement of an interaction between the police and the public, bringing law enforcement officers and local community members closer together to solve security problems more effectively.

The project aims to prevent crimes, not just to solve them. Law enforcement officers are constantly patrolling the area and communicating with people. The officer is in touch 24/7 because help is needed both day and night.

In 2020, only 6 territorial communities joined the project. But the relevant work has been done, and the main message of the project has been proven: «A community police officer is someone who protects the community and is always there for it!», which significantly activated the communities. 39 communities took part in the project in 2021, 47 communities in 2022 and 62 – in 2023.

Kyiv, Rivne, Vinnytsia, Khmelnytskyi, Odesa and other regions can serve as examples of

© Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).3

the implementation of this initiative.

Research article reveals another initiative – Neighbourhood Watch – which has also demonstrated its effectiveness in the new conditions of martial law, as it has become an effective tool for the improvement of community security.

Keywords: martial state, Community Policing standards, security components, territorial communities.

Отримано 24.11.2023

© Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, 2023

УДК 004.056

Демедюк Сергій Васильович,
кандидат юридичних наук,
заступник Секретаря Ради національної
безпеки і оборони України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0009-0008-1359-5265

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ КІБЕРСТІЙКОСТІ

Статтю присвячено аналізу проблемних питань щодо розбудови кіберстійкості як здатності протистояти кіберризиками, відновлюватися та адаптуватися до них. Проаналізовано три типи інституційних підходів, які використовуються для підвищення кіберстійкості, що передбачає розроблення широкого спектру інструментів та заходів: маркетингового, що просувається індустрією кібербезпеки; стандартизованого, який намагаються упроваджувати у розроблюваних міжнародних стандартах кібербезпеки; і регуляторного на основі комплаєнсу та дотримання вимог, спрямованих на підвищення кіберстійкості.

Ключові слова: *кібербезпека, кіберризик, управління ризиками, кіберстійкість, стандарт, регуляторні органи.*

Витонченість та зростаючі частота й інтенсивність кібератак, спрямованих на установи у кіберпросторі, підкреслюють їх високу ризиковість та складність повноти захисту цілісності критично важливих об'єктів та систем. У цьому контексті кіберстійкість пропонує привабливу додаткову альтернативу існуючій парадигмі кібербезпеки. Загалом кіберстійкість визначається як здатність протистояти зовнішнім потрясінням, спричиненим кіберризиками, відновлюватися після них та адаптуватися до них. Водночас запити сучасного суспільства щодо поширення кіберстійкості потребують конкретизації заходів, методів та інструментів, що вирішують такого роду завдання.

Метою цієї статті є дослідження проблематики кіберстійкості та вивчення галузевих заходів, які сприяють, підтримують або санкціонують кіберстійкість, а також викликів, з якими вони стикаються.

Кіберстійкість останнім часом стала однією з найбільш розкручених концепцій у дискусіях про кібербезпеку. Зокрема, виділяється три типи інституційних підходів, що забезпечують певні галузеві заходи кіберстійкості [1]: маркетинг, стандартизація та регулювання. Кожен підхід реалізується певною групою інституцій, які переслідують різні цілі і можуть використовувати широкий набір ресурсів, які варіюються від простого переконання та стимулювання до примусу. Кожна з цих груп має своє розуміння кіберстійкості та шляхів її досягнення.

Маркетинг кіберстійкості. Протягом 2013–2018 років кіберстійкість стала основною темою в постійному потоці звітів, що випускаються процвітаючою індустрією кібербезпеки. Щонайменше 11 компаній, що продають консалтингові послуги (Accenture,

© Demediuk Serhii, 2023

EY, McKinsey, PwC), сертифікацію найкращих практик (Axelos), страхування (AIG), програмне та апаратне забезпечення для забезпечення безпеки (Cisco, IBM, Symantec, UpGuard) або послуги з управління безпекою (SecureWorks) випустили маркетингові матеріали, які визначають переваги кіберстійкості та знайомлять наявних або потенційних клієнтів з тим, що, на їхню думку, є майбутнім кібербезпеки. Одна компанія навіть заявила, що «кібербезпека померла», наводячи переконливі аргументи на користь кіберстійкості як єдиної життєздатної моделі, що залишилася [2].

Для кращого розуміння інструментальної природи концепції кіберстійкості та неоднорідності її значення в індустрії кібербезпеки було узагальнено звіти цих компаній та визначено концептуальні елементи, притаманні кіберстійкості [1].

Незважаючи на активну пропаганду, менше половини (4 з 11) проаналізованих звітів надали визначення того, що таке кіберстійкість. Хоча більшість цих визначень містять звичайні посилання на підготовку, виявлення, реагування на інциденти та пом'якшення наслідків, деякі з них були більш загадковими і межували з грандіозними, як, наприклад, визначення UpGuard: «Кіберстійкість – це спосіб використання технологій на підприємстві для досягнення успіху» [2]. Сім звітів, які не надають робочого визначення, припускають, що концепція кіберстійкості є самозрозумілою або інтуїтивно зрозумілою для фахівців-практиків. Таким чином, кіберстійкість визначається не стільки тим, чим вона є, скільки тим, що вона прагне замінити застарілу модель традиційної кібербезпеки, яка не здатна впоратися зі складним і руйнівним характером кіберризиків. У жодному з 11 розглянутих звітів не міститься жодного посилання на більш загальну концепцію стійкості в таких галузях, як інженерія, управління катастрофами, управління соціально-екологічними системами або психологія, що ілюструє вузькість їхньої сфери застосування.

Хоча визначення кіберстійкості є нечітким, перераховано широкий спектр складових технологій, процесів і практик, які демонструють зростання організаційної спроможності в цій сфері. У 11 звітах було виявлено дванадцять елементів кіберстійкості, перелічених у порядку зменшення частоти: спільна відповідальність (10), виявлення загрози (9), реагування на інциденти (9), запобігання (8), мапування ризиків (7), відновлення (6), мережевий потенціал (6), розробка кризових сценаріїв (5), моделювання (5), адаптація (5), цифрова криміналістика (2) і страхування (1).

Поняття спільної відповідальності, яке згадується найчастіше, стосується необхідності залучення більш широкого кола структурних підрозділів (разом з керівниками) до запобігання та пом'якшення кіберризиків, ніж це зазвичай має місце в більш традиційних підходах до кібербезпеки (визначення відповідальним директора з інформаційної безпеки (*Chief information security officers (CISO)*).

Наступні три функції є більш технічно орієнтованими на контроль, виявлення та реагування на кіберінциденти. Цікаво відзначити, що більш запобіжного характеру заходи, такі як мапування ризиків, розробка кризових сценаріїв і моделювання інцидентів, а також заходи, спрямовані на відновлення, співпрацю з третіми сторонами та адаптацію, рекомендуються більш епізодично. Трансформаційний потенціал кіберстійкості згадується лише двічі [2; 3], можливо, тому, що 11 досліджуваних компаній не пропонують

© Demediuk Serhii, 2023

конкретних продуктів і послуг для підтримки цієї більш розрізненої діяльності. Нарешті, такі особливі заходи, як цифрова криміналістика та кіберстрахування, пропонуються лише компаніями, які працюють у цих конкретних сегментах ринку кібербезпеки.

Разом з тим, у зазначених звітах прослідковується прямий зв'язок між пропагованими шляхами до кіберстійкості та продуктами і послугами, які пропонують корпоративні спонсори цих звітів. Зокрема, документ компанії Symantec закінчується зверненням до читача *«зв'язатися з представником Symantec, щоб обговорити, як можна почати впроваджувати кіберстійкість у стратегію безпеки»* [4], звіт Cisco наголошує, як її технічні продукти можуть бути використані для підвищення стійкості мережевої архітектури [5], а UpGuard розкидає скріншоти своєї платформи CSTAR у своєму звіті, щоб проілюструвати, як вона може допомогти клієнтам реалізувати конкретні цілі кіберстійкості (за визначенням компанії).

Зазначене свідчить насамперед про упередженість та обмеженість поглядів на кіберстійкість, на які значною мірою впливають інтереси їхніх спонсорів, а їхній внесок у загальну скарбничку знань про кіберстійкість залишається досить скромним.

Проте мають місце і більш глибокі та системні підходи. Існує кілька винятків: звіти PwC та Accenture включають результати опитувань, проведених серед 9 500 та 4 600 міжнародних керівників відповідно [3; 6], тоді як IBM замовляє щорічне дослідження кіберстійкості від Ponemon Institute [7]. Незважаючи на ці нечисленні спроби розробити більш систематизовану базу знань про поширеності практик кіберстійкості в організаціях, більшість галузевих звітів залишаються нормативними, не розкриваючи доказів, що підтверджують їхні приписи. У цьому відношенні деякі звіти майже копіюють межі кіберстійкості, розроблені організаціями зі стандартизації.

Стандартизація кіберстійкості. Стандарт можна визначити як правило або норму, яку можна виміряти, випробувати, дослідити і переглянути, а іноді його описують як «рецепт реальності» [8]. Стандарти застосовуються до продуктів, процесів або людей і стали повсюдними у складному світі, де потоки товарів, інформації, грошей і людей мають бути скоординовані та синхронізовані в глобальному масштабі. Стандарти, хоча часто невидимі, підтримують технічну та організаційну інфраструктуру, які уможливлюють сучасне життя [9; 10]. Тому вони відіграють центральну роль в управлінні ризиками, допомагаючи зменшити невизначеність та інформаційну асиметрію, які ускладнюють взаємодію між партнерами. Навіть необов'язкові стандарти, які здаються несуттєвими і нейтральними, мають велику силу, оскільки вони контролюють «можливість встановлювати правила, яких дотримуються інші, або встановлювати перелік критеріїв, з якого вони можуть обирати» [8]. Поширення стандартів було прискорене зростанням кількості національних і міжнародних органів, що встановлюють стандарти органів, які об'єднують державні та галузеві зацікавлені сторони [11].

У сфері кібербезпеки домінують два загальні стандарти, які включають заходи, сумісні з підходом до кіберстійкості: стандарти Міжнародної організації зі стандартизації (*International Organization for Standardization (ISO)*) 27000-серії щодо стандартів інформаційної безпеки та Національного інституту стандартів і технологій (*National Institute of Standards and Technology (NIST)*).

© Demediuk Serhii, 2023

Міжнародна організація зі стандартизації (ISO) базується у Швейцарії та об'єднує 163 національні органи стандартизації. З моменту свого створення у 1947 році вона розробила понад 22 000 стандартів. У співпраці з Міжнародною електротехнічною комісією (*International Electrotechnical Commission (IEC)*) вона підтримує набір із понад 40 стандартів інформаційної безпеки, які охоплюють широкий спектр питань – від створення спільної термінології до розробки та впровадження засобів контролю управління ризиками й найкращих практик реагування на інциденти до судових розслідувань [12]. Це сімейство стандартів бере свій початок із більш ранньої роботи Британського інституту стандартів, який прийняв кодекс практики управління інформаційною безпекою у 1995 році. Згодом цей стандарт був гармонізований ISO і привів до створення стандарту ISO/IEC 27001 у 2005 році, за яким послідували 39 більш спеціалізованих, але все ще взаємопов'язаних стандартів [13]. Стандарт ISO/IEC 27001 побудований навколо восьми функцій високого рівня, які варіюються від розуміння «контексту організації» до «лідерства», «планування», «підтримки», «документування інформації», «функціонування», «оцінювання результативності» та «вдосконалення». Зазначені пункти розбиті на 35 цілей і 114 засобів контролю (або заходів), які відповідають вимогам цього стандарту. Складність цієї структури ускладнюється тим, що ці заходи не представлені та не обговорюються в порядку пріоритетності впровадження, що може зробити їх імплементацію непосильним завданням навіть для організації, яка бажає їх запровадити. Станом на 2017 рік було видано понад 39 000 чинних сертифікатів організаціям, які продемонстрували свою відповідність стандарту, але половина з них була сконцентрована в п'яти країнах (Японія, Великобританія, Індія, Китай, Німеччина), що ілюструє постійний низький рівень та нерівномірність прийняття стандарту у порівнянні з набагато більш успішною серією стандартів ISO 9000 [14].

Хоча сімейство стандартів серії 27000 явно не включає стійкість як одну зі своїх цілей, вона рекомендує багато заходів, які сприяють кіберстійкості організації, такі як «обізнаність, освіта та навчання з питань інформаційної безпеки», «резервне копіювання інформації», «планування безперервності інформаційної безпеки» або «навчання на основі інцидентів інформаційної безпеки», і це лише деякі з них. Комітет, відповідальний за розробку цього сімейства стандартів (відомий як ISO/IEC JTC 1/SC 27), також регулярно підтримує зв'язок з Комітетом ISO з питань стійкості (ISO/TC 292, який відповідає за стандарт ISO 22316) стандарт організаційної стійкості ISO 22316, оновлений у 2017 році), а також з комітетом з управління ризиками та безпеки (ISO/TC 262). Більш сфокусований стандарт (ISO/IEC 27035) містить набір настанов щодо планування, підготовки та проведення заходів із реагування на кіберінциденти. Відповідність цьому стандарту дає організаціям можливість протистояти неочікуваним та невідомим загрозам, а його п'ять етапів відображають динамічну природу кіберстійкості: планування та підготовка, виявлення та інформування, оцінка та прийняття рішень, реагування та засвоєння уроків [15]. Її більш детальні заходи також підкреслюють мережеві, практичні та адаптивні виміри стійкості.

Другий стандарт кібербезпеки, який привернув великий міжнародний інтерес, незважаючи на своє національне походження, розроблений у США Національним інсти-

© Demediuk Serhii, 2023

тутом стандартів і технологій (NIST). Створений у 1901 році NIST описує себе як нерегулятивне федеральне агентство, яке надає технології, вимірювання та стандарти для промисловості США з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Кібербезпека – це добровільний інструмент, спочатку розроблений за вказівкою Білого дому і запущений у 2014 році з метою покращення цифрової безпеки критично важливої інфраструктури [16]. Рамкова концепція кібербезпеки, що з'явилася в результаті тривалих консультацій з широким колом зацікавлених сторін у промисловості, уряді та академічних колах, має на меті консолідувати наявні стандарти та практики, а також виявити прогалини, для усунення яких необхідні оновлені або нові стандарти [17]. На відміну від свого аналога ISO, який має бути придбаний компаніями і надає сертифікат відповідності, що видається акредитованою третьою стороною, Рамка кібербезпеки NIST є безкоштовною і не підтримується формальним процесом оцінки відповідності, а це означає, що її впровадження залишається пристосованим до індивідуальних потреб і можливостей кожної організації, що приймає її.

Рамкова програма NIST організована навколо «ядра» з п'яти функцій (ідентифікація, захист, виявлення, реагування та відновлення), які зі свого боку поділяються на 23 категорії цілей і 108 підкатегорій результатів. Кожен результат співвідноситься з аналогічними заходами або засобами контролю, що містяться в інших стандартах кібербезпеки, таких як ISO/IEC 27001 або COBIT 5.

Визнаючи, що організації значно відрізняються за своєю здатністю впроваджувати Рамкову програму, передбачено чотири «рівні впровадження»: частковий, з урахуванням ризиків, повторюваний та адаптивний [18; 19]. Кожен рівень фіксує прогрес у ступені кіберстійкості до більш цілісного, адаптивного та мережевого потенціалу. Бібліотека публікацій, організована за функціями, каталог історій успіху та щорічна конференція доступні для підтримки користувачів Рамкової програми у їхніх зусиллях з імплементації. Значна кількість категорій та підкатегорій де-факто орієнтовані на кіберстійкість (наприклад, тестування планів реагування та відновлення, впровадження механізмів для досягнення технічної стійкості в нормальних і несприятливих ситуаціях, пом'якшення наслідків інцидентів та включення отриманих уроків до планів відновлення), але, як і в стандарті ISO/IEC, немає чіткого розмежування між кібербезпекою та кіберстійкістю, а також не визначено пріоритетів чи ранжування заходів, щоб вказати ті з них, які є найбільш важливими, на відміну від тих, що є другорядними або повинні розглядатися лише найбільш зрілими адептами [20].

У березні 2018 року NIST опублікував проєкт документа, в якому викладено набір керівних принципів і просить надати коментарі щодо того, як слід розробляти кіберстійкі системи [21]. Ця публікація, не пов'язана з Рамковою концепцією кібербезпеки, використовує суто технічний підхід, який менше стосується загальної стійкості організацій, що стикаються з кібершоком, ніж живучості їхніх цифрових активів. Незважаючи на вужчу спрямованість, цей майбутній стандарт чітко узгоджує свої принципи побудови з чотирма цілями кіберстійкості – передбачення, протистояння, відновлення та адаптація, а також з більш конкретним набором з 8 цілей і 14 методів, мотивованих попередніми дослідженнями, проведеними на початку 2010-х років у MITRE Corporation [21; 22].

© Demediuk Serhii, 2023

Виходячи за межі загальних стандартів кібербезпеки, запроваджених ISO/IEC і NIST, були запропоновані більш спеціалізовані стандарти щодо різних етапів і сфер кіберстійкості. Найбільш детальним з них є Модель управління стійкістю CERT (CERT-RMM), розроблена підрозділом Інституту інженерії програмного забезпечення Університету Карнегі-Меллона [23]. Цей 860-сторінковий документ надає всеосяжну структуру операційної стійкості, що є результатом формалізації та консолідації найкращих практик на стику IT-безпеки, безперервності бізнесу та реагування на катастрофи. CERT-RMM прагне знайти шляхи для декомпозиції та інституціоналізації кіберстійкості, а також визначити правильний баланс між технічними та організаційними заходами, необхідними для її посилення, наголошуючи на необхідності підтримування високого рівня контекстуальної та ситуативної обізнаності, розвитку мережевих та відпрацьованих навичок управління загрозами та посилення адаптивних можливостей. Вона організована навколо 26 сегментів процесу, які розбиті на 94 конкретні цілі і 256 конкретних практик. Як і в NIST, можливим є відображення у форматі детальної таблиці перехресних посилань певних відповідностей і прогалин з іншими стандартами, такими як ISO/IEC, COBIT та багатьма іншими практиками. Розроблений на цій основі інструмент самооцінки, який більше зосереджений на кіберризиках і сумісний із NIST, доступний задля допомогти організаціям в оцінюванні власного рівня кіберстійкості [24].

Водночас Агентство Європейського Союзу з мережевої та інформаційної безпеки (*European Union Agency for Network and Information Security (ENISA)*) з 2009 року здійснює моніторинг та доповнює роботу органів стандартизації у сфері кібербезпеки, де кіберстійкість є особливою сферою інтересів [25]. У 2009 році видано посібник з передової практики щодо розробки, проведення та оцінки національних навчань із підвищення кіберстійкості публічних комунікаційних мереж [26]. У 2011 році опубліковано технічний звіт, у якому було розглянуто наявні системи вимірювання та метрики для стійких мереж і послуг і, нарікаючи на відсутність стандартизованої системи, запропоновано уніфіковану таксономію для використання організаціями [27]. Агенцією також розроблена онлайн-платформа, яка підтримує роботу експертних груп, що розробляють галузеві настанови з кіберстійкості.

Всесвітній економічний форум (*The World Economic Forum*), хоча технічно не є органом зі стандартизації, також визначив кіберстійкість одним зі своїх пріоритетних питань, що відображає зростання кіберризиків як однієї з двох основних проблем, що турбують його членів (поряд з екологічними ризиками) [28]. У відповідь на це розроблено систему кіберстійкості для рад директорів, яка містить набір з 10 принципів і 47 детальних питань, що представляють елементи або заходи, які, як вважається, посилюють управління діяльністю з кіберстійкості у цій сфері [29].

Усі розглянуті вище добровільні стандарти як загальні, так і спеціалізовані, мають спільне базове припущення: вони неявно припускають, що кіберстійкість може бути досягнута майже механічно, шляхом трудомісткого впровадження довгого переліку надмірно деталізованих технічних та організаційних заходів контролю. У цій домінуючій моделі, мотивованій інженерним мисленням, здатність поглинати, протистояти і адаптуватися до кібершоків розглядається як результат кумулятивного і стабільного

© Demediuk Serhii, 2023

процесу, в якому заходи, хоч і вважаються однаковим внеском у кінцевий результат, все ж не представляються у певному порядку важливості. При такому підході втрачається непередбачуваний, несподіваний і дестабілізуючий характер кіберкриз і необхідність розвитку загальних ресурсів та спроможностей, які можуть адаптуватися і вистояти.

Регулювання кіберстійкості. Зростаюча ймовірність і серйозність кіберризиків, що впливають на різні установи і здатні дестабілізувати цілі системи (фінансові, енергетичні, телекомунікаційні тощо), підштовхнуло регуляторні органи до розробки широкого спектру заходів з оцінки та комплаєнсу, з метою посилення кіберстійкості установ, за якими вони здійснюють нагляд. У питаннях регулювання кіберстійкості визнається, що не всі організації бажають або можуть добровільно прийняти стандарти і практики, які покращать їхню здатність витримувати кібершок. Однак, враховуючи гіперзв'язане та взаємозалежне середовище, в якому працюють ці організації, такий брак занепокоєння та бездіяльності може стати джерелом спільних втрат. Тому деякі регулятори вивчають низку стратегій, що охоплюють повний спектр піраміди комплаєнсу – від підвищення обізнаності та освіти до більш жорстких форм взаємодії та правозастосування. Ідея піраміди комплаєнсу запозичена з роботи Айреса та Брейтуейта [30], з її основним принципом «безпечної великої гармати», який полягає в тому, що ескалація правозастосовної практики повинна розглядатися як спосіб індивідуалізації інтенсивності регуляторної діяльності відповідно до поведінки окремих суб'єктів. Стратегією у цьому контексті є неінтрузивне та делеговане регулювання, яке з більшою ймовірністю сприятиме співпраці між приватними суб'єктами, оскільки дозволяє їм на власний розсуд вирішувати, як найкраще досягти регуляторних цілей, зокрема підвищення кіберстійкості. Маючи справу з приватними суб'єктами, які не бажають або не можуть впроваджувати ефективні стратегії, держава зберігає можливість ескалації свого втручання, переходу до адміністративних методів регулювання, які передбачають різні форми впливу. Ця теорія глибоко вкорінена в стратегії відповідальності, описаній Гарландом, згідно з якою державні органи *«формують стратегічні відносини з іншими силами соціального контролю [...] для створення широких альянсів, залучаючи повноваження приватних суб'єктів і формуючи їх відповідно до цілей контролю ...»* [31]. Але загальна стратегія є більш широкого діапазону, і не покладаючись виключно на механізми покарання і примусу, як це пропонує Гарланд, натомість розглядає більш повний перелік методів втручання, які включають переконання та медіацію [32]. У цьому відношенні притягнення до відповідальності відбувається як добровільно, з власних інтересів, так і в результаті регуляторної діяльності держави.

Подібно до маркетингового підходу та підходу стандартизації, регуляторному підходу все ще бракує концептуальної ясності на цьому ранньому етапі його використання [1]. Деякі регуляторні органи використовують терміни «кібербезпека» та «кіберстійкість» як взаємозамінні, що не допомагає суб'єктам регулювання зрозуміти нюанси та взаємодоповнюваність обох підходів.

Таким чином, ураховуючи зазначені підходи щодо забезпечення кіберстійкості, очевидним є те, що різноманітна теоретична та нормативна література потребує доповнення переконливими емпіричними даними про те, які організаційні властивості та

© Demediuk Serhii, 2023

заходи сприяють або перешкоджають кіберстійкості. Ці зусилля мають бути спрямовані не лише на вибірку тематичних досліджень, які можуть слугувати уроками з кіберстійкості, а й покращувати здатність вимірювати прогрес кіберстійкості на практиці. Показники кіберстійкості залишаються недостатньо дослідженими, і слід розпочинати спільні зусилля за участю практиків та науковців, щоб забезпечити наявність правильних інструменти для вимірювання того, що має значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Benoit Dupont.* The cyber-resilience of financial institutions: significance and applicability. Journal of Cybersecurity. 2019. Vol. 5, № 1. С. 1-17. URL: https://doi: 10.1093/cybsec/tyz013 (дата звернення: 12.09.2023).

2. UpGuard. Cyber Resilience for the C-Suite. Mountain View: UpGuard, 2017.

3. PwC. Strengthening Digital Society against Cyber Shocks. London: PwC, 2018.

4. Symantec. The Cyber Resilience Blueprint: A New Perspective on Security. Mountain View: Symantec, 2015.

5. Cisco. Cyber Resilience: Safeguarding the Digital Organization. San Jose: Cisco, 2016.

6. Accenture. Gaining Ground on the Cyber Attacker: 2018 State of Cyber Resilience. Dublin: Accenture, 2018.

7. The Third Annual Study on the Cyber Resilient Organization. Traverse City: Ponemon Institute, 2018.

8. *Busch L.* Standards: Recipes for Reality. Cambridge: The MIT Press, 2011.

9. Standards and Their Stories. How Quantifying, Classifying, and Formalizing Practices Shape Everyday Life / Edited by M. Lampland, S. Leigh Star. Ithaca & London: Cornell University Press, 2009.

10. *Gorur R.* The invisible infrastructure of standards. Critical Studies in Education. 2013. Vol. 54, Iss. 2. P. 132–42.

11. *Brunsson N., Jacobsson B. A* World of Standards. Oxford: Oxford University Press, 2000.

12. *Lewis B.* How to tackle today's IT security risks. ISOfocus. 2019. Vol. 132. P. 6–11.

13. *Disterer G.* ISO/IEC 27000, 27001 and 27002 for information security management. Journal of Information Security. 2013. Vol. 4. P. 92–100.

14. *Fomin V., Vries H., Barlette Y.* ISO/IEC 27001 Information systems security management standard: Exploring the reasons for low adoption. EuroMOT 2008 - The Third European Conference on Management of Technology, Nice, France. September 2008. URL: https://www.researchgate.net/publication/228898807_ISOIEC_27001_Information_Systems_Security_Management_Standard_Exploring_the_reasons_for_low_adoption (дата звернення: 12.09.2023).

15. ISO/IEC. ISO/IEC 27035-1: Information Technology – Security Techniques – Information Security Incident Management – Part 1: Principles of Incident Management. Geneva: ISO, 2016.

16. NIST. History and creation of the framework. URL: https://www.nist.gov/ cyberframework/online-learning/history-and-creation-framework. (дата звернення: 12.09.2023).

17. NIST. Framework for Improving Critical Infrastructure Cybersecurity. Washington DC: NIST, 2014.

18. *Lei S.* The NIST Cybersecurity Framework: overview and potential impacts. SciTech Lawyer. 2014. Vol. 10. P. 16–19.

19. *Schackelford S., Proia A., Martell B.,* et al. Toward a Global Cybersecurity Standard of Care?: Exploring the Implications of the 2014 NIST Cybersecurity Framework on Shaping Reasonable National and International Cybersecurity Practices. Texas International Law Journal. 2015. Vol. 50. P. 305–355.

© Demediuk Serhii, 2023

20. *Collier Z., DiMase D., Walters S.,* et al. Cybersecurity standards: managing risk and creating resilience. Computer. 2014. Vol. 47. P. 70–76. URL: https://doi: 10.1109/MC.2013.448 (дата звернення: 12.09.2023).

21. *Ross R., Graubart R., Bodeau D.,* et al. Systems Security Engineering: Cyber Resiliency Considerations for the Engineering of Trustworthy Secure Systems. Washington DC: NIST, 2018.

22. *Bodeau D., Graubart R.* Cyber Resiliency Engineering Framework. Bedford: The MITRE Corporation, 2011.

23. *Caralli R., Allen J., White D.,* et al. CERT Resilience Management Model, Version 1.2. Pittsburgh: Carnegie Mellon University, 2016.

24. DHS. Cyber Resilience Review (CRR): Self-Assessment Package. Washington DC: Department of Homeland Security, 2016.

25. *Purser S.* Standards for cyber security. In: Hathaway M. (ed.). Best Practices in Computer Network Defense: Incident Detection and Response. Amsterdam: IOS Press, 2014. P. 97–106.

26. ENISA. Good Practice Guide on National Exercises: Enhancing the Resilience of Public Communications Networks. Heraklion: ENISA, 2009.

27. ENISA. Resilience Metrics and Measurements: Technical Report. Heraklion: ENISA, 2011.

28. WEF. The Global Risks Report 2019, 14th Edition. Geneva: World Economic Forum, 2019.

29. WEF. Advancing Cyber Resilience: Principles and Tools for Boards. Geneva: World Economic Forum, 2017.

30. *Ayres I., Braithwaite J.* Responsive Regulation. New York: Oxford University Press, 1992.

31. *Garland D.* The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society. Chicago: The University of Chicago Press, 2001.

32. *Braithwaite J.* What's wrong with the sociology of punishment? Theoretical Criminology. 2003. Vol. 7. P. 5–28. URL: https://doi.org/10.1177/1362480603007001198 (дата звернення: 12.09.2023).

REFERENCES

1. *Benoit, Dupont* (2019). The cyber-resilience of financial institutions: significance and applicability, Journal of Cybersecurity, 5:1, 1-17. URL: https://doi: 10.1093/cybsec/tyz013. (Date of Application: 12.09.2023) [in English].

2. UpGuard (2017). Cyber Resilience for the C-Suite. Mountain View: UpGuard [in English].

3. PwC (2018). Strengthening Digital Society against Cyber Shocks. London: PwC [in English].

4. Symantec (2015). The Cyber Resilience Blueprint: A New Perspective on Security. Mountain View: Symantec [in English].

5. Cisco (2016). Cyber Resilience: Safeguarding the Digital Organization. San Jose: Cisco [in English].

6. Accenture (2018). Gaining Ground on the Cyber Attacker: 2018 State of Cyber Resilience. Dublin: Accenture [in English].

7. The Third Annual Study on the Cyber Resilient Organization (2018). Traverse City: Ponemon Institute [in English].

8. *Busch, L.* (2011). Standards: Recipes for Reality. Cambridge: The MIT Press [in English].

9. Standards and Their Stories. How Quantifying, Classifying, and Formalizing Practices Shape Everyday Life / Edited by M. Lampland, S. Leigh Star. Ithaca & London: Cornell University Press, 2009 [in English].

10. *Gorur, R.* (2013). The invisible infrastructure of standards, Critical Studies in Education, 54:2, 132-42 [in English].

11. *Brunsson, N. & Jacobsson, B.* (2000). A World of Standards. Oxford: Oxford University Press [in English].

12. *Lewis, B.* (2019). How to tackle today's IT security risks, ISOfocus, 132, 6-11 [in English].

© Demediuk Serhii, 2023

13. *Disterer, G.* (2013). ISO/IEC 27000, 27001 and 27002 for information security management, Journal of Information Security, 4, 92-100 [in English].

14. *Fomin, V., Vries, H. & Barlette, Y.* (September 2008). ISO/IEC 27001 Information systems security management standard: Exploring the reasons for low adoption. EuroMOT 2008 - The Third European Conference on Management of Technology, Nice, France. URL: https://www.researchgate.net/publication/228898807_ISOIEC_27001_Information_Systems_Security_Management_Standard_Exploring_the_reasons_for_low_adoption. (Date of Application: 12.09.2023) [in English].

15. ISO/IEC (2016). ISO/IEC 27035-1: Information Technology – Security Techniques – Information Security Incident Management – Part 1: Principles of Incident Management. Geneva: ISO [in English].

16. NIST. History and creation of the framework. URL: https://www.nist.gov/ cyberframework/online-learning/history-and-creation-framework. (Date of Application: 12.09.2023) [in English]

17. NIST (2014). Framework for Improving Critical Infrastructure Cybersecurity. Washington DC: NIST [in English].

18. *Lei, S.* (2014). The NIST Cybersecurity Framework: overview and potential impacts, SciTech Lawyer, 10, 16-19 [in English].

19. *Schackelford, S., Proia, A., Martell, B.,* et al. (2015). Toward a Global Cybersecurity Standard of Care?: Exploring the Implications of the 2014 NIST Cybersecurity Framework on Shaping Reasonable National and International Cybersecurity Practices, Texas International Law Journal, 50, 305-355 [in English].

20. *Collier, Z., DiMase, D., Walters, S.,* et al. (2014). Cybersecurity standards: managing risk and creating resilience, Computer, 47, 70-76. URL: https://doi:10.1109/MC.2013.448 (Date of Application: 12.09.2023) [in English].

21. *Ross, R., Graubart, R., Bodeau, D.,* et al. (2018). Systems Security Engineering: Cyber Resiliency Considerations for the Engineering of Trustworthy Secure Systems. Washington DC: NIST [in English].

22. *Bodeau, D. & Graubart, R.* (2011). Cyber Resiliency Engineering Framework. Bedford: The MITRE Corporation [in English].

23. *Caralli, R., Allen, J., White, D.,* et al. (2016). CERT Resilience Management Model, Version 1.2. Pittsburgh: Carnegie Mellon University [in English].

24. DHS (2016). Cyber Resilience Review (CRR): Self-Assessment Package. Washington DC: Department of Homeland Security [in English].

25. *Purser, S.* (2014). Standards for cyber security. In: Hathaway M. (ed.). Best Practices in Computer Network Defense: Incident Detection and Response. Amsterdam: IOS Press. P. 97-106 [in English].

26. ENISA (2009). Good Practice Guide on National Exercises: Enhancing the Resilience of Public Communications Networks. Heraklion: ENISA [in English].

27. ENISA (2011). Resilience Metrics and Measurements: Technical Report. Heraklion: ENISA [in English].

28. WEF (2019). The Global Risks Report 2019, 14th Edition. Geneva: World Economic Forum [in English].

29. WEF (2017). Advancing Cyber Resilience: Principles and Tools for Boards. Geneva: World Economic Forum [in English].

30. *Ayres, I. & Braithwaite, J.* (1992). Responsive Regulation. New York: Oxford University Press [in English].

31. *Garland, D.* (2001). The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society. Chicago: The University of Chicago Press [in English].

32. *Braithwaite, J.* (2003). What's wrong with the sociology of punishment? Theoretical Criminology, 7, 5-28. URL: https://doi.org/10.1177/1362480603007001198. (Date of Application: 12.09.2023) [in English].

© Demediuk Serhii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).4

UDC 004.056

Demediuk Serhii,
Candidate of Juridical Sciences (Ph.D),
Deputy Secretary of the National Security
and Defense Council of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0009-0008-1359-5265

INSTITUTIONALIZATION OF CYBER RESILIENCE

The article is devoted to the analysis of problematic issues related to the development of cyber resilience as the ability to withstand, recover from and adapt to cyber risks.

The author analyzes three types of institutional approaches used to enhance cyber resilience, which involves the development of a wide range of tools and measures: marketing, promoted by the cybersecurity industry; standardized, which is being implemented in the international cybersecurity standards being developed; and regulatory, based on compliance and enforcement aimed at enhancing cyber resilience.

It is noted that representatives of the cybersecurity industry define cyber resilience mainly through the desire to replace the outdated model of traditional cybersecurity, which is unable to cope with the complex and destructive nature of cyber risks. It is pointed out that the views on cyber resilience are biased and limited, heavily influenced by business interests, and that their contribution to the development of the cyber resilience knowledge system is insufficient.

It is emphasized that two general standards dominate the field of cybersecurity, which include measures that are compatible with the cyber resilience approach: the ISO 27000-series and NIST standards. Although ISO-27000 does not explicitly include resilience as one of its goals, it recommends many measures that contribute to an organization's cyber resilience, such as information security awareness, education and training, information backup, information security continuity planning or information security incident-based learning, etc. At the same time, the NIST Cybersecurity Framework is free of charge and is not supported by a formal compliance assessment process, which means that its implementation remains tailored to the individual needs and capabilities of each organization that adopts it. At the same time, a mechanistic approach to building cyber resilience based on standardization misses the need to develop common resources and capabilities that can adapt and withstand.

It is noted that the strategy of the regulatory approach is non-intrusive and delegated regulation, which is more likely to promote cooperation and best contribute to the regulatory goals of enhancing cyber resilience. At the same time, all marketing, standardization, and regulatory approaches are characterized by a lack of clear conceptual content of cyber resilience measures.

Keywords: cybersecurity, cyber risk, risk management, cyber resilience, standard, regulatory authorities.

Отримано 21.11.2023

© Demediuk Serhii, 2023

УДК 351.74:342.5(477)

Ірха Юрій Богданович,
кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-6442-0974
Бакал Мальвіна Анатоліївна,
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-7623-890X

ДОТРИМАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПРИНЦИПУ ПОЛІТИЧНОЇ НЕЙТРАЛЬНОСТІ

Розглянуто зміст принципу політичної нейтральності у діяльності поліцейських та державних службовців, які працюють у Національній поліції України. Аргументовано важливість дотримання цього принципу та виокремлено типові випадки його порушення. Висвітлено судову практику у справах щодо недотримання поліцейськими та державними службовцями політичної нейтральності. Зроблено висновок щодо важливості принципу політичної нейтральності працівників НПУ в утвердженні, розвитку та захисту в Україні демократії, прав і свобод людини та громадянського суспільства.

Ключові слова: *корупція, протидія корупції, політична нейтральність, антикорупційна політика, поліцейські, державні службовці, Національна поліція України.*

Реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору потребує здійснення багатьох заходів із модернізації економіки, банківської, правової та політичної системи держави, державної служби, правоохоронних органів, покращення доступу до правосуддя.

У Європейському Союзі, НАТО та їх країнах–членах в унісон заявляють, що однією із суттєвих проблем на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції України є корупція. З метою протидії цьому явищу в нашій державі впроваджено та розширено антикорупційні обмеження та заборони, посилено фінансовий контроль, створено систему антикорупційних органів. Незважаючи на постійний розвиток антикорупційних механізмів, ефективність окремих їх складових все ще не на високому рівні. Прикладом цього, на нашу думку, є непоодинокі випадки недотримання особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (далі – публічні службовці), принципу політичної нейтральності.

Оскільки Національна поліція України (далі – НПУ) є найбільш чисельним правоохоронним органом у державі, уповноваженим на застосування заходів примусу

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

для забезпечення виконання покладених на нього повноважень, то дуже важливо, щоб діяльність поліцейських та державних службовців, які працюють у поліції, була поза політикою. Їх аполітична діяльність є однією з гарантій від незаконного політичного впливу на них та НПУ загалом.

Політична нейтральність публічних службовців є предметом наукових розвідок таких вчених, як О.В. Банчук-Петросова, Т.Е. Василевська, Т.Ю. Витко, І.В. Гловюк, К.А. Гусєва, О.О. Дудоров, Я.М. Квітки, Л.М. Корнута, О.Л. Леонов, І.П. Лопушинський, Л.Р. Наливайко, В.П. Остапчук О.В. Павлишин, Н.С. Панова, М.І. Хавронюк та інші. Науковці одноголосно стверджують про необхідність дотримання принципу політичної нейтральності, водночас реалії сьогодення вказують, що державні службовці та правоохоронці все ще не повною мірою розуміють важливість цього принципу, а тому допускають його порушення у процесі службової діяльності та на побутовому рівні.

Метою статті є аналіз законодавства України та судової практики з питань дотримання працівниками НПУ (поліцейськими та державними службовцями) принципу політичної нейтральності, виокремлення типових випадків його порушення та надання пропозицій щодо недопущення цього.

Для країн із демократичними цінностями, як обґрунтовано стверджує О.В. Банчук-Петросова, характерна багатопартійна політична система, основними рисами якої є положення, які частково лімітують або повністю забороняють політичну діяльність державних службовців. В основному обмеженням належить та діяльність держслужбовців у політичній сфері, яка заважає їм компетентно та професійно здійснювати їхні безпосередні обов'язки та може вплинути на здійснення політичних прав інших резидентів країни. Вчена звертає увагу, що сутністю принципу політичної нейтральності є не повна заборона політичної діяльності, а лише захист працівників державних структур від впливу різноманітних політичних сил та контролю за діяльністю держслужбовців. Разом із цим, такий принцип має передбачати можливість ефективної роботи державних служб в умовах зміни політичних сил у виконавчій владі, що створює умови для забезпечення інституту державної служби професійними і досвідченими працівниками [11, с. 46, 47].

У Конституції України визначено, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної та ідеологічної багатоманітності; жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова; цензура заборонена; держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України (стаття 15) [1]. Зазначеним засадам конституційного ладу нашої держави кореспондують такі права людини як право на свободу думки та слова, на свободу інформації, на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, на мирні збори, які визначені статтями 34, 36, 39 Основного Закону України та, відповідно до його статті 22, гарантуються і не можуть бути скасовані.

Ці права є невід'ємною частиною демократії та забезпечують її функціонування, вони формують фундамент для громадянського активізму та розбудови громадянського суспільства, а також є важливим фактором соціально-політичної та фінансово-економічної стабільності країни. Незважаючи на важливість цих прав у демократичному

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

суспільстві, вони не є абсолютними. Держави вправі обмежувати політичну активність громадян. Зазначені правообмеження застосовуються, зокрема, до державних службовців, військовослужбовців, поліцейських та інших публічних службовців з метою гарантування їх політично неупередженої діяльності, протидії корупції, підтримання авторитету органів публічної влади та підвищення довіри громадян до їх діяльності.

Конституція України вимагає, щоб державний сектор був аполітичним. Відповідно до частини третьої статті 37 Основного Закону України не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях [1]. Ці конституційні положення стали основою для формування в законодавстві Україні так званого принципу політичної нейтральності (інколи застосовують термін «політична неупередженість») публічних службовців, який став одним із складових елементів антикорупційної політики держави та невід'ємною вимогою до етичної поведінки цих осіб.

Згідно зі статтею 40 Закону України «Про запобігання корупції» публічні службовці зобов'язані при виконанні своїх службових повноважень дотримуватися політичної нейтральності, уникати демонстрації у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовувати службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків [3]. Цілком виправданим є виклад цих антикорупційних обмежень та заборон у загальному вигляді, оскільки неможливо в нормі права чітко та вичерпно передбачити усі життєві ситуації, в яких публічні службовці мають утриматися від дій, які можуть свідчити про їх політичну заангажованість та ймовірність виникнення у них конфлікту між їхніми професійними обов'язками та їхніми приватними інтересами, обумовленими внутрішнім бажанням політичного самовираження чи здійснення певної політичної діяльності. Встановлення факту порушення публічним службовцем принципу політичної нейтральності потребуватиме з'ясування мотивів його діяння, обставин, за яких воно було вчинено, а також наявність чи відсутність у діянні політичного характеру (явного або прихованого).

За твердженнями О.О. Дудорова, передбачені в Законуі України «Про запобігання корупції» вимоги політичної нейтральності покликані запобігти негативному впливу політичної кон'юнктури на належне виконання службових повноважень публічними службовцями. Законодавство не може вимагати повного відсторонення таких осіб від політичного життя в країні, а тому обмежується покладанням на них обов'язку дотримуватись політичної нейтральності при виконанні своїх службових повноважень. О.О. Дудоров наголошує, що принцип політичної нейтральності не забороняє членство в політичних партіях, проте вимагає, щоб політичні уподобання публічних службовців не впливали на виконання ними своїх службових повноважень, щоб ці особи:

– виконували свої функції в будь-яких політичних умовах, незважаючи на зміни політичного характеру, які відбуваються в країні;

– не обстоювали інтереси певної політичної партії (у т. ч. тієї, членами якої вони є), використовуючи службове становище;

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

– не демонстрували свою партійну приналежність під час здійснення службових повноважень;

– турбувались про те, щоб кожна їхня дія чи причетність до політичних партій чи виборчих блоків не зашкодила впевненості громадян у їх здатності неупереджено виконувати свої службові обов'язки тощо [4, с. 279, 280].

Відповідно до частини другої статті 3 Закону України «Про Національну поліцію», на працівників поліції (поліцейських та державних службовців) поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» [5]. Це означає, що зазначені особи зобов'язані дотримуватися антикорупційних обмежень та заборон, обумовлених принципом політичної нейтральності. Крім того, цей принцип також має й етичний характер, тому вважаємо за необхідне більш детальніше розкрити його зміст у діяльності працівників Національної поліції України.

Згідно з положеннями статті 10 Закону України «Про Національну поліцію», поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності; поліція у своїй діяльності є незалежною від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань; в органах і підрозділах поліції заборонено використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність; поліцейським заборонено висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження у політичних цілях [4].

Крім того, у Правилах етичної поведінки поліцейських наголошено, що під час виконання службових обов'язків поліцейському заборонено:

– допускати будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками;

– використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність, висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження в політичних або особистих цілях [6].

На переконання К.А. Гусєвої та Я.М. Квітки, принцип політичного нейтралітету поліції означає, з одного боку – заборону відбору кадрів для поліції за їх політичними поглядами, а з іншого – обов'язок поліції при виконанні службових повноважень залишатися політично нейтральними [7, с. 48].

Варто підтримати вітчизняних вчених, які вважають, що НПУ має бути аполітичною, оскільки її функцією є надання поліцейських послуг населенню на професійній основі, незалежно від особистого ставлення до політичної еліти, яка перебуває при владі. Необхідно проводити політику, спрямовану на створення професійної та стабільної поліції шляхом забезпечення розвитку нових компетенцій поліцейських, проведенням активної роботи з підвищення кваліфікації, посилення їхньої правової та соціальної захищеності. Політична нейтральність поліцейських у сенсі політичної незаангажованості є необхідною передумовою для гарантування того, що громадяни незалежно від їх політичних поглядів отримають поліцейські послуги на засадах справедливості, рів-

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

ності, неупередженості. На практиці це досягається шляхом посилення уваги до професіоналізму, заслуг та компетенцій працівників НПУ. Зазначені науковці аргументовано стверджують, що принцип політичної нейтральності обов'язково потребує ефективної реалізації, оскільки є основою функціонування професійної і політично нейтральної поліції. Він сприятиме формуванню політично нейтральних поліцейських, які незалежно від того, яка команда прийшла до влади, будуть сумлінно виконувати свою роботу. Політична нейтральність поліцейського є одним із чинників, що впливає на стабільність функціонування інституту НПУ. Політизація НПУ перешкоджає створенню високопрофесійного кадрового потенціалу [8, с. 39–40].

Водночас, вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що аполітичність НПУ не означає аполітичність самих поліцейських. О.С. Мошенський наголошує, що не можна жити в суспільстві і бути вільним від нього, не можна думати, що в такому вкрай політизованому суспільстві, яким зараз є українське, поліцейський (не поліція) може бути аполітичним. Будучи членом суспільства, громадянином держави поліцейський не може бути політично стерильним, у нього обов'язково є власна політична свідомість, яка уявляє собою систему знань, оцінок, настроїв і почуттів щодо сфери політики. О.С. Мошенський переконаний, що жоден закон не може заборонити поліцейському цікавитися політикою та мати власні політичні погляди, які, хоч і опосередковано, але все ж таки позначаються на його професійній діяльності. Висока політична освіченість окремого поліцейського лише посилює деполітизацію всієї поліції, бо політично грамотний поліцейський, розуміючи важливість для соціально-політичної стабільності в державі неупередженості і нейтральності поліції, не буде слугувати окремим політикам чи політичним силам, не буде сліпим знаряддям їхніх політичних маніпуляцій, а буде відданим своїй присязі і своєму народові [9, с. 209, 210].

У Законі України «Про державну службу» законодавець застосував термін «політична неупередженість». На наше переконання, цей термін тотожний терміну «політична нейтральність». Згідно з пунктом 8 статті 4 Закону України «Про державну службу», політична неупередженість розглядається як недопущення впливу політичних поглядів на дії та рішення державного службовця, а також утримання від демонстрації свого ставлення до політичних партій, демонстрації власних політичних поглядів під час виконання посадових обов'язків.

Відповідно до статті 10 зазначеного Закону, державний службовець повинен неупереджено виконувати законні накази (розпорядження), доручення керівників незалежно від їх партійної належності та своїх політичних переконань; державний службовець не має права демонструвати свої політичні погляди та вчиняти інші дії або бездіяльність, що у будь-який спосіб можуть засвідчити його особливе ставлення до політичних партій і негативно вплинути на імідж державного органу та довіру до влади або становити загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності і національної безпеки, для здоров'я та прав і свобод інших людей; державний службовець не має права:

1) бути членом політичної партії, якщо такий державний службовець займає посаду державної служби категорії «А». На час державної служби на посаді категорії «А» особа зупиняє своє членство в політичній партії;

2) обіймати посади в керівних органах політичної партії;

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

3) суміщати державну службу із статусом депутата місцевої ради, якщо такий державний службовець займає посаду державної служби категорії «А»;

4) залучати, використовуючи своє службове становище, державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, працівників бюджетної сфери, інших осіб до участі у передвиборній агітації, акціях та заходах, що організовуються політичними партіями;

5) у будь-який інший спосіб використовувати своє службове становище в політичних цілях.

У разі реєстрації державного службовця кандидатом у депутати Центральною виборчою комісією, виборчими комісіями, сформованими (утвореними) в установленому порядку, він зобов'язаний в одноденний строк письмово повідомити про це керівника державної служби; державному службовцю за його заявою надається відпустка без збереження заробітної плати на час участі у виборчому процесі; зазначена відпустка надається за рішенням керівника державної служби з дня його повідомлення про участь у виборчому процесі і до дня його завершення, відповідно до виборчого законодавства; державний службовець не має права організовувати і брати участь у страйках та агітації (крім випадку реєстрації його кандидатом у депутати) [10].

Відповідно до положень Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування у своїй діяльності зобов'язані дотримуватись політичної неупередженості та нейтральності, а саме уникати демонстрації у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів. Державному службовцю та посадовій особі місцевого самоврядування заборонено у будь-який спосіб використовувати своє службове становище в політичних цілях, у тому числі для залучення державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, працівників бюджетної сфери та інших осіб до участі у передвиборній агітації, акціях та заходах, що організовуються політичними партіями [11].

Н.С. Панова розглядає політичну неупередженість як здійснення державним службовцем своїх службових повноважень без урахування політичних мотивів чи обставин, що не стосуються предмета його службової діяльності, особистої прихильності або неприязні до будь-яких осіб, особистих політичних поглядів чи переконань [12, с. 147]. На переконання О.О. Дудорова, політична нейтральність – це нейтральна позиція щодо політичних партій і рухів, позиція усвідомленої лояльності та сумлінного служіння суспільству, державі і територіальній громаді без урахування політичних мотивів, поглядів і переконань. Це – громадянська чеснота, яка налаштовує відповідних суб'єктів на суспільне служіння на основі неупередженого ставлення до будь-якої політичної сили, яка діє правомірно [4, с. 279]. Політична нейтральність державного службовця, як аргументовано стверджує О. Пархоменко-Куцевіл, є одним із факторів, що впливає на стабільність функціонування інституту державної служби. Політизація державної служби перешкоджає створенню високопрофесійного управлінського кадрового потенціалу, не дає можливості державним службовцям тривалий час перебувати на посадах, реалізувати набутий професійний досвід [13].

За твердженями І.П. Лопушинського та І.В. Лопушинської, деполітизація діяльно-

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

сті державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування має сприяти побудові в Україні професійної та ефективної публічної служби, що забезпечуватиме ефективне функціонування органів державної влади й органів місцевого самоврядування та надання якісних управлінських послуг громадянам. Нейтральність у сенсі політичної незаангажованості є необхідною передумовою для гарантування того, що громадяни, незалежно від їхніх політичних поглядів, отримають якісні управлінські послуги на засадах справедливості, рівності, неупередженості. На практиці це досягається шляхом посилення уваги до професіоналізму, заслуг та компетенцій публічних службовців. Названі цінності мають важливе значення, оскільки здатні забезпечити справедливість та стабільність системи державного управління та місцевого самоврядування, що є одним із найбільш вагомих чинників рівня довіри громадян до державної та місцевої влади [14].

Аналіз наведених вище нормативних вимог та доктринальних розумінь принципу політичної нейтральності в діяльності публічних службовців дає підстави стверджувати, що цей принцип є однією із гарантій неповернення державного та приватного сектору України під «керівну та спрямовуючу силу» окремої політичної партії, що було в радянський період і, як відомо, призвело до жахливих наслідків. Обов'язок військовослужбовців, поліцейських, державних службовців та інших публічних службовців дотримання принципу політичної нейтральності фактично забезпечує політичну та ідеологічну багатоманітність у державі, плюралізм думок, поглядів, висловлювань та діяльності у різних сферах суспільного життя.

Цей принцип також створює умови для здорової політичної та ідеологічної конкуренції, адже прихильники різних ідеологій можуть вільно – без державного контролю, нагляду та примусу відстоювати свої переконання та погляди у публічних дискусіях та під час виборчого процесу чи організації та проведення референдуму. Крім того, принцип політичної нейтральності гарантує, що громадяни, незалежно від своїх політичних переконань та поглядів, можуть безперешкодно звернутися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування по допомогу або за захистом своїх прав і свобод.

Принцип політичної нейтральності забезпечує не тільки професійність, безсторонність та об'єктивність діяльності поліцейських, державних службовців та інших публічних службовців, він також спрямований на попередження виникнення у них конфлікту інтересів, запобігання якому є одним із напрямів протидії корупції. Використовуючи службове становище, повноваження чи пов'язані з ними можливості, вказані особи можуть діяти в своїх політичних інтересах чи інтересах політичних партій, громадських об'єднань, окремих політичних чи громадських діячів для задоволення свого приватного інтересу всупереч інтересам суспільства і держав.

Антикорупційний принцип політичної нейтральності працівників НПУ є комплексним та охоплює обмеження на демонстрацію поліцейськими та державними службовцями у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, а також та заборону використовувати надані їм службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків.

Системний аналіз положень законів України «Про запобігання корупції», «Про Національну поліцію», «Про державну службу», судової практики та наукової літератури

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

дозволив виокремити типові випадки, які можна вважати демонстрацією поліцейськими і державними службовцями у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, що можна розглядати як порушення політичної нейтральності:

1) розміщення на однострої, цивільному одязі, взутті, галантерейних виробах знаків та/або предметів, які є символікою політичних партій (партійний гімн, прапор, розпізнавальний знак, девіз тощо) або мають очевидні ознаки такої символіки чи очевидно вказують на їх політичний підтекст;

2) розміщення у службовому кабінеті, службовому чи власному автотранспорті, житлі тощо на видному і доступному місці знаків та/або предметів, які є символікою політичних партій (партійний гімн, прапор, розпізнавальний знак, девіз тощо) або мають очевидні ознаки такої символіки чи очевидно вказують на їх політичний підтекст;

3) здійснення в засобах масової інформації, мережі Інтернет публічної агітації та підтримки діяльності окремих політиків, політичних партій, їх членів, а також передвиборної агітації в ході виборчої кампанії, агітації всеукраїнського референдуму чи агітації під час збору підписів на підтримку ініціативи проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою;

4) агітація за збір коштів в інтересах кандидатів на виборах, політичних партій, окремих політиків.

Важливо наголосити, що обмеження на демонстрацію працівниками НПУ у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів діють постійно, незалежно від його перебування на службі та виконанні службових обов'язків. Це стосується як політичних поглядів і переконань щодо національних суб'єктів політичної системи, так і закордонних.

На практиці можуть виникати випадки, коли поліцейські та державні службовці в силу своїх службових обов'язків мають висловити окремі свої переконання або погляди, які можуть мати політичний характер або розцінені як такі. Це може бути як під час здійснення заходів із забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, надання поліцейських послуг, так і під час відвідування ними певних публічних заходів, участі в інформаційних, науково-пізнавальних чи політичних програмах засобів масової інформації, наданні різноманітних інтерв'ю тощо.

На нашу думку, якщо за вказаних обставинах працівники НПУ допустили висловлювання чи дії політичного характеру, то вони мають нести юридичну відповідальність за порушення принципу політичної нейтральності лише якщо такі дії явно виходили за межі отриманих доручень, наданих повноважень та не були обумовлені обстановкою, в якій вони були здійснені.

Крім того, не мають поліцейські нести юридичну відповідальність і у разі порушення принципу політичної нейтральності під час виконання завдань оперативно-розшукової діяльності чи негласних слідчих (розшукових) дій. Вважаємо, що у разі, коли поліцейські порушили принцип політичної нейтральності з метою виконання вказаних завдань, то в їхніх діях відсутній склад відповідного правопорушення.

Важливо наголосити, що політична нейтральність працівників НПУ не позбавляє

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

їх права мати власну думку з політичних питань, а також інтерпретувати факти, події, явища, які мають місце в суспільно-політичній, фінансово-економічній, релігійній та інших сферах суспільного життя на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Переконання та погляди з цих питань поліцейські та державні службовців як громадян України можуть вільно висловлювати у приватних розмовах з близькими, колегами, друзями, знайомими тощо [15, с. 279, 282, 283, 284, 285, 286]

На основі аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень встановлено, що суди України досить мало розглядали справ щодо порушення публічними службовцями принципу політичної нейтральності. Водночас з рішень, які набрали законної сили, можна виокремити такі юридичні позиції щодо порушення публічними службовцями, у тому числі поліцейськими, принципу політичної нейтральності, зокрема:

1. У постанові від 03.12.2019 П'ятий апеляційний адміністративний суд вказав, що:

– «факти, викладені у зверненні громадянина ОСОБА_3 стосовно того, що ОСОБА_1 у соціальній мережі Facebook на своїй сторінці, на якій зазначено її прізвище та ім'я і місце роботи, розміщує агітаційні пости, пости які дискредитують інших кандидатів, відкрито висловлює своє ставлення до політичних партій та діячів, висміює окремі політичні сили, підтверджуються наданими громадянином ОСОБА_3 скріншотами з соціальної мережі, копії яких наявні в матеріалах справи»;

– «зміст публікацій, викладених на даній сторінці, свідчить про демонстрацію політичних поглядів позивача щодо кандидатів у президенти України»;

– «колегія суддів враховує, що апелянт не заперечує належності саме їй відповідної сторінки (аккаунту) у соціальній мережі Facebook. Апелянт лише посилається на те, що вона не має відношення до розміщення на сторінці у соціальній мережі матеріалів, зображених у наданих скріншотах, оскільки її сторінкою користується її родина, доступ на домашньому комп'ютері є відкритим, відсутній пароль до сторінки. Такі твердження апелянта колегія суддів не бере до уваги та погоджується з висновком суду першої інстанції, що ОСОБА_1, перебуваючи у статусі державного службовця, на якого покладено обов'язок дотримання принципу політичної неупередженості, надаючи право членам своєї родини доступу до своєї сторінки у соціальній мережі, мала передбачити можливість членами її родини публікації інформації будь-якого змісту, у тому числі і політичного, та мала попередити виклад такої інформації на своїй сторінці. Посада державного службовця передбачає деякі обмеження, про які позивач була попереджена під час прийняття її на роботу і з якими погодилась, обіймаючи посаду державного службовця» [16].

2. У постанові від 21.12.2021 Сьомий апеляційний адміністративний суд наголосив що:

– «судова колегія підкреслює особисту відповідальність позивача за власний контент, розміщений на їхній персональній сторінці, навіть якщо вона в порушення правил користування мережею надала доступ стороннім особам до своєї особистої інформації»;

– «про зловмисне користування сторінкою в соціальній мережі або заволодіння номером мобільного телефону позивач не повідомляла ні дисциплінарну комісію, ні адміністрацію соціальної мережі»;

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

– «скріншоти із зображенням аватара позивача, зареєстрованого у соціальній мережі Facebook, належать позивачу, який несе повну відповідальність за розміщену інформацію у вказаних соціальних мережах»;

– «перебуваючи на службі в органах Національної поліції, позивач зобов'язана контролювати зміст інформації, яка публікується на її особистій сторінці в соцмережах та усвідомлювати повноту відповідальності за відображення на вказаній сторінці компрометуючих даних, зображень тощо» [17].

3. У постанові від 16.11.2021 Сьомий апеляційний адміністративний суд зазначив, що:

– «судом встановлено, що відповідно до умов користування вказаними соціальними мережами не вимагається зазначення власного імені, прізвища та по батькові, однак для безпеки облікового запису вимагається реєстрація за допомогою телефонного номеру та адреси електронної пошти. Таким чином, суд вважає, що матеріалами справи підтверджено, що скріншоти із зображенням аватара позивача, зареєстрованого у соціальній мережі Facebook, та дописи, здійснені у месенджері «Telegram», належать позивачу, який несе повну відповідальність за розміщену інформацію у вказаних соціальних мережах»;

– «суд вважає необґрунтованими та безпідставними доводи позивача, що доступ до облікових записів у соціальних мережах мають його родичі, оскільки, перебуваючи на службі в органах Національної поліції, позивач зобов'язаний контролювати зміст інформації, яка публікується на його особистих сторінках у соцмережах, та усвідомлювати повноту відповідальності за відображення на вказаних сторінках компрометуючих даних, зображень тощо. Таким чином, вказане, на переконання суду, позбавляє позивача перекладати свою відповідальність на інших осіб, яким він добровільно відкрив доступ до власної сторінки у соцмережах, що призвело до порушення політичної нейтральності поліцейського»;

– «суд вважає, що незалежно від того, коли (робочий чи позаробочий час) було зроблено будь-який запис в особистій сторінці в соцмережах, поліцейський несе повну та особисту відповідальність за зміст розміщеної інформації, яка безпосередньо стосується не тільки його особистого життя, а й службових зобов'язань. Суд наголошує, що у спірних правовідносинах визначальним є факт здійснення політичної агітації поліцейським, при цьому, навіть якщо публікація у соціальних мережах була здійснена у позаробочий час, вказана інформація зберігалась на сторінках позивача і у робочий час. Тобто, у цьому випадку з моменту розміщення у соціальній мережі Feacebook на зображені користувача (аватари) рамки з надписом «ІНФОРМАЦІЯ_2» та дописів із агітацією за майбутнього кандидата в депутати до Чернівецької міської ради – ОСОБА_2 у месенджері Telegram, політична агітація проводилась у непрямій формі постійно, в тому числі у робочий час позивача, що є порушенням ст. 57 Виборчого кодексу України»;

– «судом першої інстанції вірно встановлено, що апелянт, перебуваючи на посаді командира взводу № 1 роти № 3 батальйону управління патрульної поліції в Чернівецькій області Департаменту патрульної поліції як керівник ввіреного йому підрозділу, розмістивши у соціальній мережі Facebook та месенджері Telegram агітаційні дописи,

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

фактично спонукав інших осіб, у тому числі і своїх підлеглих, до проведення агітації за політичну партію та окремого кандидата. Тому матеріалами справи доведено, що відповідачем за вчинений дисциплінарний проступок до апелянта правомірно було застосовано дисциплінарне стягнення у вигляді звільнення з посади, що відповідає пропорційності характеру проступку, обставин, за яких він був учинений, особу порушника, його керівну посаду, ступінь його вини, обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, попередню поведінку, його ставлення до служби, що вказує на правомірність оскаржуваного наказу» [18].

4. Чернівецький окружний адміністративний суд у рішенні від 12.08.2021 вказав, що «на підставі аналізу ст. 51 Виборчого кодексу України суд вважає, що використання соціальних мереж є публічним, оскільки доступ до них має необмежене коло осіб, а тому входить до засобів передвиборної агітації, а розміщення лозунгу політичної партії на аватарах є непрямою формою агітації» [19].

Знання цих юридичних позицій судів України сприятиме дотриманню працівниками НПУ принципу політичної нейтральності, визначеного законами України «Про запобігання корупції», «Про Національну поліцію», «Про державну службу».

Таким чином, принцип політичної нейтральності працівників НПУ має важливе значення в утвердженні, розвитку та захисту в Україні демократії, прав і свобод людини та громадянського суспільства. Розмежування політичної та поліцейської діяльності сприяє не тільки зниженню корупції у середовищі працівників НПУ, а й запобігає використанню їх у політичних перегонах чи конфліктах. У такий спосіб забезпечується справедливість політичного процесу, рівність прав і можливостей його суб'єктів.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що працівники НПУ мають відповідально підходити до висловлювань та інших діянь політичного характеру, які вони роблять у службовий та позаслужбовий час. Упевненість громадян у політично нейтральній діяльності поліцейських та державних службовців, які працюють у НПУ, сприяє демократичному розвитку суспільства і держави, підвищує рівень довіри як до цих осіб, так і до інституту поліції загалом. Це також допомагає налагодженню та розвитку співпраці між населенням та поліцією, що може позитивно вплинути на якість надання поліцейських послуг, підвищити захищеність громадян та зменшити рівень злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Банчук-Петросова О.В.* Політична нейтральність як основа кадрової політики держави. Правові, управлінські та економічні аспекти трансформації сучасного громадянського суспільства: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. викладачів та аспірантів, (Київ 25 бер. 2016 р.). Київ: Центр КНУКіМ, 2016. С. 45–50.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 05.09.2023).

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 №1700–VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 05.10.2023).

4. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / наук. ред. Хавронюк М.І. Київ: Ваіте, 2018. 472 с.

5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580–VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 05.10.2023).

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).5

6. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text (дата звернення: 05.10.2023).

7. *Гусєва К.А., Квітка Я.М.* Забезпечення принципу політичної нейтральності в діяльності працівників поліції. Актуальні проблеми кримінального права : тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (м. Київ, 22 листоп. 2019 р.) / редкол.: В.В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 48–50.

8. Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію» / кол. авт.; кер. авт. кол. д.ю.н., доц. Т.П. Мінка. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 480 с.

9. *Мошенський О.С.* Чи має бути український поліцейський політично освіченим? (про доцільність запровадження політичної освіти в Національній поліції України). Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. матеріалів конф. (м. Харків, 21 квіт. 2017 р.)] / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, каф. спец. фіз. підгот. ф-ту № 2. Харків : ХНУВС, 2017. С. 209–212.

10. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889–VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text (дата звернення: 05.10.2023).

11. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 № 158. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text (дата звернення: 05.10.2023).

12. *Панова Н.С.* Політична неупередженість державного службовця як гарантія ефективності та стабільності державної служби. Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 2. Вип. 47. С. 144–147.

13. *Пархоменко-Куцевіл О.* Підходи до розуміння процесу трансформації державної служби. Вісник Національної академії державного управління. 2008. № 3. С. 59–67.

14. *Лопушинський І.П., Лопушинська І.В.* Деполітизація (департизація) публічної служби як вагома складова адміністративної реформи в Україні. Теорія та практика державного управління та місцевого самоврядування. 2015. № 2. С. 1–11. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_2/6.pdf (дата звернення: 10.10.2023).

15. Обмеження публічної демонстрації політичних переконань або поглядів. Антикорупційні заборони та обмеження в діяльності Національної поліції України: монографія / М.Г. Вербенський, В.О. Рядінська, Ю.Б. Ірха та ін. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2022. С. 274–290.

16. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 03.12.2019 у справі № 400/2227/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86066000 (дата звернення: 10.10.2023).

17. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 21.12.2021 у справі № 600/616/21-а. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102315953 (дата звернення: 10.10.2023).

18. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 16.11.2021 у справі № 600/916/21-а. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101121433 (дата звернення: 10.10.2023).

19. Рішення Чернівецького окружного адміністративного суду від 12.08.2021 у справі № 600/537/21-а. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98941881 (дата звернення: 10.10.2023).

REFERENCES

1. *Banchuk-Petrosova, O.V.* (2016). Politychna neitralnist yak osnova kadrovoi polityky derzhavy. "Political neutrality as the basis of the state personnel policy". Legal, managerial and economic aspects of the transformation of modern civil society: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference of teachers and graduate students, (Kyiv, March 25, 2016). Kyiv: Center of KNUKiM. P. 45-50 [in Ukrainian].

2. Konstytutsiia Ukrainy. "Constitution of Ukraine": Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. № 254к/96–ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр. (Date of Application: 05.09.2023) [in Ukrainian].

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).5

3. Pro zapobihannia koruptsii. “On Prevention of corruption”: Law of Ukraine dated October 14, 2014 No. 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text. (Date of Application: 05.10.2023) [in Ukrainian].

4. Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii». “Scientific and Practical Commentary to the Law of Ukraine ‘On Prevention of Corruption’” / scientific editor M.I. Khavroniuk. Kyiv: Vaite, 2018. 472 p. [in Ukrainian].

5. Pro Natsionalnu politsiiu. “On the National Police”: Law of Ukraine dated July 02, 2015 No. 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text. (Date of Application: 05.10.2023) [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Pravyl etychnoi povedinky politseiskykh. “On Approval of the Rules of Ethical Conduct for Police Officers”: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated November 09, 2016 No. 1179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text. (Date of Application: 05.10.2023) [in Ukrainian].

7. *Husieva, K.A., Kvitka, Ya.M.* (2019). Zabezpechennia pryntsypu politychnoi neitralnosti v diialnosti pratsivnykiv politsii. “Ensuring the principle of political neutrality in the activities of police officers. Actual problems of criminal law”: theses of the 10th All-Ukrainian scientific and theoretical conference dedicated to the memory of Prof. P.P. Mykhailenko (Kyiv, November 22, 2019) / editors: V.V. Chernei, S.D. Husariev, S.S. Cherniavskyi etc. Kyiv: National Academy of Internal Affairs, P. 48-50 [in Ukrainian].

8. Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy «Pro Natsionalnu politsiiu». “Scientific and Practical Commentary on the Law of Ukraine ‘On the National Police’” / Collective of authors; gen. ed. – Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor T.P. Minka. Dnipro: Dnipro State University of Internal Affairs, 2017. 480 p. [in Ukrainian].

9. *Moshenskyi, O.S.* (2017). Chy maie buty ukrainskyi politseiskyi politychno osvichenym? (pro dotsilnist zaprovadzhennia politychnoi osvity v Natsionalnii politsii Ukrainy). “Should a Ukrainian police officer be politically educated? (the feasibility of introducing political education in the National Police of Ukraine)”. Training of Police Officers in the Conditions of Reforming the System of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: collection of materials of the conference (Kharkiv, April 21, 2017) / Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv National University of Internal Affairs, Department of Special Physical Training of Faculty No. 2. Kharkiv: KNUIA. P. 209-212 [in Ukrainian].

10. Pro derzhavnu sluzhbu. “On Civil Service”: Law of Ukraine dated December 10, 2015 No. 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text. (Date of Application: 05.10.2023) [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia Zahalnykh pravyl etychnoi povedinky derzhavnykh sluzhbovtsiv ta posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia. “On Approval of the General Rules of Ethical Conduct of Civil Servants and Local Government Officials”: Order of the National Agency of Ukraine on Civil Service dated August 05, 2016 No. 158. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text. (Date of Application: 05.10.2023) [in Ukrainian].

12. *Panova, N.S.* (2017). Politychna neuperedzhenist derzhavnoho sluzhbovtsia yak harantiia efektyvnosti ta stabilnosti derzhavnoi sluzhby. “Political impartiality of a civil servant as a guarantee of efficiency and stability of the civil service”. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: series: Law. Uzhhorod: Helvetica Publishing House. Vol. 2, Issue 47. P. 144-147. [in Ukrainian].

13. *Parkhomenko-Kutsevil, O.* (2008). Pidkhody do rozuminnia protsesu transformatsii derzhavnoi sluzhby. “Approaches to understanding the process of transformation of the civil service”. Bulletin of the National Academy of Public Administration. No. 3. P. 59-67 [in Ukrainian].

14. *Lopushynskyi, I.P., Lopushynska, I.V.* (2015). Depolityzatsiia (departyzatsiia) publichnoi sluzhby yak vahoma skladova administratyvnoi reformy v Ukraini. “Depoliticization (departamentization) of public service as a significant component of administrative reform in Ukraine”. Theory and practice of public administration and local self-government. No. 2. P. 1-11. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_2/6.pdf. (Date of Application: 05.10.2023) [in Ukrainian].

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).5

15. *Irkha, YU.B.* (2022) Obmezhennia publichnoi demonstratsii politychnykh perekonan abo pohliadiv // Antykoruptsiini zaborony ta obmezhennia v diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy: monohrafiia. "Restrictions on the public demonstration of political beliefs or opinions //Anti-corruption prohibitions and restrictions in the activities of the National Police of Ukraine": monograph / M.H. Verbenskyi, V.O. Riadinska, YU.B. Irkha and others. Vinnytsia: TOV «TVORY». 444 p. [in Ukrainian].

16. Postanova Piatoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu. "Decision of the Fifth Administrative Court of Appeal" dated December 03, 2019 in case No. 400/2227/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86066000. (Date of Application: 10.10.2023) [in Ukrainian].

17. Postanova Somoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu. "Decision of the Seventh Administrative Court of Appeal, dated December 21, 2021 in case No. 600/616/21-a". URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102315953. (Date of Application: 10.10.2023) [in Ukrainian].

18. Postanova Somoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu. "Decision of the Seventh Administrative Court of Appeal, dated November 16, 2021 in case No. 600/916/21-a". URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101121433. (Date of Application: 10.10.2023) [in Ukrainian].

19. Rishennia Chernivetskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu. "Decision of the Chernivtsi District Administrative Court, dated August 12, 2021 in case No. 600/537/21-a". URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98941881. (Date of Application: 10.10.2023) [in Ukrainian].

UDC 351.74:342.5(477)

Irkha Yurii,
Candidate of Juridical Sciences, Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Department, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6442-0974
Bakal Malvina,
Candidate of Juridical Sciences, Leading Researcher
of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7623-890X

OBSERVANCE OF THE PRINCIPLE OF POLITICAL NEUTRALITY BY EMPLOYEES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The article highlights the essence of the principle of political neutrality in the activities of police officers and civil servants working in the National Police of Ukraine.

The author draws attention to the fact that states have the right to restrict the political activity of citizens. These restrictions are applied, in particular, to civil servants, military personnel, police officers and other public servants in order to guarantee their politically impartial activities, combat corruption, maintain the reputation of public authorities and increase public confidence in their activities.

The Constitution of Ukraine and its legislation require the public sector to be apolitical. This principle is achieved by ensuring that individuals authorized to perform state or local self-government functions maintain political neutrality. This principle has become an integral part

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

of the state's anti-corruption policy, as well as an essential requirement for ethical behaviour of these persons.

The author argues that the principle of political neutrality is one of the guarantees that the public and private sectors of Ukraine will not be brought under the «guiding and directing force» of a single political party, which was the case during the Soviet period and, as we know, led to terrible consequences. This principle guarantees that citizens, regardless of their political beliefs and views, can freely apply to state and local authorities for assistance or protection of their rights and freedoms.

In addition, the principle of political neutrality ensures not only professionalism, impartiality and objectivity of police officers, civil servants and other public servants, but also aims to prevent conflicts of interest, which is one of the ways to combat corruption. By using their official position, powers or related opportunities, these persons may act in their political interests or in the interests of political parties, public associations, individual political or public figures to satisfy their private interests contrary to the interests of society and the state.

The principle of political neutrality is crucial for the establishment, development, and protection of democracy, human rights, freedoms, and civil society in Ukraine. This applies to all employees of the National Police of Ukraine. The separation of political and police activities not only helps to reduce corruption among employees of the National Police of Ukraine, but also prevents their use in political races or conflicts. This ensures the fairness of the political process and equality of rights and opportunities for its participants. In this regard, police officers and civil servants of the National Police of Ukraine should take a responsible approach to statements and other actions of a political nature that they make on and off duty.

Keywords: corruption, anti-corruption, political neutrality, anti-corruption policy, police officers, civil servants, National Police of Ukraine.

Отримано 20.11.2023

© Irkha Yurii, Bakal Malvina, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).5

УДК 351.741.76(73)

Кардашевський Юрій Романович,
доктор філософії у галузі права,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна
ORCID ID 0009-0009-8940-6384

ДІЯЛЬНІСТЬ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ У ПРАВООХОРОННІЙ СИСТЕМІ США ТА АНАЛІЗ ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ

У статті акцентовано увагу на діяльності ф'южн-центрів, які в американській правоохоронній системі займають важливе місце саме як аналітичні центри. Акцентовано на тому, що сучасні дослідження низки характеристик ф'южн-центрів, що охоплюють обмін інформацією, взаємовідносини і аналітичні функції, сприяли академічному розумінню цих нових організацій, а також контекстуалізували ці функції як компонент локальних зусиль щодо Intelligence-Led Policing (ILP). Проаналізовано зв'язок правоохоронних органів із ф'южн-центрами, а також на скільки виявляються корисними аналітичні продукти для правоохоронних органів.

Ключові слова: *правоохоронна діяльність, ILP, аналітика, аналітична розвідка, ф'южн-центр, аналітичний центр.*

В американській правоохоронній системі важливе місце займають так звані «ф'южн-центри» (fusion centre), які фахівцями визначаються як «аналітичні центри», «центри злиття інформації» тощо. Важливим є розуміння їх важливості в імплементації ILP та відповідне змістовне наповнення й призначення. Для контексту важливо зазначити, що ф'южн-центри були створені для того, щоб слугувати в якості єдиного контактного центру для отримання інформації про злочинність, тероризм та інформації, пов'язаної зі злочинністю, тероризмом і загрозами, для її аналізу та розповсюдження з метою покращення ситуативної та оперативної обізнаності [1; 2; 3]. Американська поліцейська система робить ф'южн-центр необхідним аналітичним елементом поліцейського відомства. Водночас процес отримання та обміну розвідувальними аналітичними даними між кінцевими користувачами та ф'южн-центрами майже не розглядається в літературі, що потребує відповідного дослідження.

Метою статті є аналіз ефективності діяльності ф'южн-центрів у США, а також процесів, що сприяють підвищенню аналітичної спроможності правоохоронних органів.

У США діє 53 державних і 25 регіональних ф'южн-центрів, які є осередком об'єднання аналітичного потенціалу місцевих, державних та федеральних правоохоронних органів, служб з надзвичайних ситуацій, транспортних служб та широкого спектру приватних підприємств, з покриттям певної географічної території [4; 5].

Місія ф'южн-центрів полягає у сприянні розвитку інформаційного середовища, обміну інформацією та аналізі цієї інформації в контексті місцевого середовища, а також її розповсюдження серед місцевих агентств. Вони аналізують інформацію і розробляють

© Kardashevskyi Yurii, 2023

відповідні аналітичні продукти для розповсюдження серед своїх клієнтів. Окрім того, що вони слугують координаційним центром для обміну інформацією, ф'южн-центри додають значну цінність для своїх клієнтів шляхом забезпечення державного і місцевого контексту та допомагають покращити картину загроз на національному рівні [6].

Діяльність ф'южн-центрів досліджується і академічними колами, з'ясовуються окремі характеристики, що охоплюють обмін інформацією, взаємовідносини і аналітичні функції. Такі роботи сприяють фаховому розумінню цих аналітичних підрозділів. Важливими висновками таких досліджень є акцент на покращанні роботи правоохоронних органів саме завдяки діяльності ф'южн-центрів, на основі обміну інформацією та аналітичними продуктами [7; 8].

Водночас оцінювання кінцевими користувачами результатів діяльності ф'южн-центрів є неоднозначним. Менше 17% правоохоронців із національного опитування вказали на корисність у запобіганні злочинності аналітичних продуктів ф'южн-центрів [9]; більш позитивними були результати, які вказували на те, що державний ф'южн-центр здатен надавати аналітичну підтримку місцевим органам, які бажали впроваджувати аналітичну розвідувальну компоненту в правоохоронну діяльність, але не мали необхідних ресурсів зробити це самостійно [10]. Такий висновок підтверджується й іншими дослідженнями, що вивчали думку користувачів результатами діяльності державних ф'южн-центрів [7; 11], і узгоджується з результатами досліджень про те, що для менших відомств є менш ймовірним найм аналітика з фаховим підходом до аналітичної розвідки [12] або бути обізнаними про загрози у своїй юрисдикції [13].

Наразі єдиним висновком, який отримав консенсус у дослідженні діяльності ф'южн-центрів, є те, що ф'южн-центри проявляли бажання поширювати свої можливості місцевим правоохоронним органам, у той час як місцеві правоохоронні органи висловили неоднозначне ставлення до місії ф'южн-центрів. Інтерв'ю, проведене [14] з персоналом чотирьох державних ф'южн-центрів у США, показали, що, на думку персоналу, ф'южн-центр ще не є частиною більш широкого правоохоронного співтовариства, і «таким чином, його потенційна цінність не визнається і не використовується повною мірою» [14]. Подальші дослідження підтвердили необхідність того, щоб аналітичні ф'южн-центри інформували потенційно зацікавлені сторони про свої аналітичні послуги [14] та про доступність даних [4]. Дані досліджень свідчать про те, що багато кінцевих користувачів хочуть отримати більше послуг підтримки від місцевого аналітичного ф'южн-центру [7; 10; 11].

Загалом поширення інформації, аналітичних продуктів ф'южн-центрів між правоохоронними органами переважно розглядається у двох напрямах. Перший передбачає, що правоохоронний орган знає про діяльність аналітичного центру і під'єднується до його мережі. Другий реалізується більш широким охопленням взаємодії. Аналітичні центри, поширюючи інформацію і аналітичні продукти, часто не мають зворотного зв'язку з користувачами правоохоронних органів. Залишається невідомим на скільки глибоко з результатами аналітичної діяльності ф'южн-центрів ознайомлюються працівники правоохоронних органів. Чи вважають вони аналітичні продукти корисними, чи задовольняють вони їхні аналітичні потреби. Саме ці фактори кінцевого користувача отримали незначну наукову увагу [11].

© Kardashevskyi Yurii, 2023

Більше того, певні дослідження проводились американськими вченими щодо діяльності державних ф'южн-центрів, але на сьогодні надзвичайно мало досліджень, які б вивчали досвід регіональних ф'южн-центрів, їх спроможності щодо реалізації концепції Intelligence-Led Policing (ILP) як ключової у їх становленні в системі правоохоронної діяльності країни [4]. Нині регіональні ф'южн-центри суттєво відрізняються від державних.

Регіональні ф'южн-центри не тільки знаходяться ближче до своїх користувачів, завдяки визначеній зоні відповідальності, а й багато регіональних центрів перебувають під управлінням або укомплектовані персоналом регіональних підрозділів поліції, до яких можуть звертатися інші місцеві відділення поліції і з якими може бути легше зв'язатися. Місцеві поліцейські, відряджені до регіонального ф'южн-центру, працюють не лише з інформацією щодо місцевої злочинності, вони часто створюють мережу контактів по всій місцевості, яку можуть використовувати для отримання інформації та аналітичних продуктів щодо місцевих потреб у забезпеченні громадського порядку. Таке унікальне розташування і спеціалізовані знання сприятимуть новим стратегіям, заснованим на аналітичній розвідці та ефективному виявленню «гарячих точок».

Водночас потреби в аналітичній інформації неправоохоронних відомств відрізняються від потреб кінцевих користувачів правоохоронних органів. Персонал у приватному секторі безпеки, у сфері охорони здоров'я та управління надзвичайними ситуаціями мають різні потреби, орієнтуючись на рівень безпеки, від потреб персоналу правоохоронних органів.

Наявні зв'язки з аналітичними центрами і залучення до процесу аналітичної розвідки можуть покращити використання відомством аналітичних продуктів ф'южн-центру [10]. Крім того, вони можуть свідчити про дефіцит доступу кінцевих користувачів до розвідувальної інформації, який може бути усунутий за допомогою регіонального ф'южн-центру. Процес збору розвідданих спирається на численні активні зв'язки як всередині, так і поза межами правоохоронних органів, і регіональний ф'южн-центр може допомогти налагодити ці зв'язки [15]. З цих причин дуже важливо розуміти, наскільки кінцевий користувач пов'язаний з ф'южн-центрами загалом.

У 2007 році Рада національної безпеки (*Homeland Security Council*) закликала до більш широкого використання ILP для покращення ситуативної обізнаності для запобігання майбутньої терористичної діяльності та боротьби зі злочинністю [16]. Хоча ILP і можна використовувати без зв'язку з ф'южн-центром, багатьом відомствам бракує внутрішнього потенціалу (наприклад, аналітиків або доступу до розрізнених даних), щоб по-справжньому використовувати стратегію, засновану на аналітичній розвідці [12; 17]. Таким чином, модель ф'южн-центру призначена для забезпечення або посилення аналітичної і розвідувальної спроможності багатьох місцевих відомств. Для відомств, які не мають у своєму штаті аналітика або мають обмежений доступ до інформаційних систем, ф'южн-центри надають таку можливість.

На сьогодні припущення про те, що ф'южн-центри уможливлюють ILP між правоохоронними органами, не розглядалося в літературі [4]. Більше того, це припущення ґрунтується на двох критично важливих факторах: 1) відомство знає про ф'южн-центр і має зв'язок з ним; 2) відомство (або кінцевий користувач), яке отримує аналітичні

© Kardashevskyi Yurii, 2023

продукти, сприймає ці продукти як такі, що можуть бути корисними. З цією метою в дослідженні [4] використано дані опитування кінцевих користувачів регіонального аналітичного центру, щоб доповнити нечисленну літературу про різні потреби правоохоронних і неправоохоронних органів у розвідувальній інформації, а також про спроможності ф'южн-центрів задовольняти їхні потреби на основі аналітичної розвідки, а також забезпечити або посилити ILP. Дослідження дозволило зробити низку важливих висновків.

По-перше, хоча керівний персонал обізнаний з ресурсами, доступними через ф'южн-центр, оперативний персонал і аналітики відірвані від ф'южн-центру. Тому таку обізнаність та зв'язок можна покращити за допомогою неформальних стосунків, навчання та подальшого розповсюдження продуктів в організаціях-реципієнтах.

По-друге, міські правоохоронні органи менш обізнані з роботою ф'южн-центрів, ніж підрозділи правоохоронних органів у сільській місцевості. Це викликає певне здивування і занепокоєння, оскільки міські органи, здавалося б, мають більш нагальну оперативну потребу у зв'язках з ф'южн-центрами для боротьби з тероризмом і насильницькими злочинами.

Хоча, можливо, міські підрозділи мають внутрішній аналітичний потенціал і, таким чином, менше покладаються на залежність від ф'южн-центру, але активне партнерство з ф'южн-центром у регіоні може допомогти полегшити або вдосконалити підхід ILP, шляхом налагодження зв'язків з іншими установами в регіоні. З цього приводу мають місце певні докази того, що обмін інформацією порушується на рівні округу та штату через різні системи зв'язку, системи управління документацією, унікальні для кожного округу [18].

По-третє, кінцеві користувачі закладів охорони здоров'я, пожежної охорони та екстреної медичної допомоги менш обізнані про діяльність та можливості ф'южн-центрів і з меншою ймовірністю передаватимуть дані та інформацію. Саме тому можливим є висновок, що місія ф'южн-центрів може бути посилена, якщо вони змогли б більш ефективно працювати з цими секторами.

По-четверте, у правоохоронних органах більш системно аналітичні продукти доходять безпосередньо до патрульних та слідчих підрозділів. Керівництво розуміє важливість спільного використання результатів аналітичної розвідки ф'южн-центрів, що сприяє усвідомленому надходженню необроблених даних та інформації від патрульних та слідчих цих органів до ф'южн-центрів.

Такого роду дослідження наштовхують на певні корисні рекомендації, що поглиблюють знання щодо діяльності ф'южн-центрів. По-перше, вченим слід розглянути методи вивчення змісту аналітичних продуктів та їхнього практичного впливу на практику. Цього можна досягти за допомогою контент-аналізу аналітичних продуктів ф'южн-центрів, або, можливо, запровадженням пам'яток, із урахуванням оперативного чи стратегічного рівнів та ситуативного змісту, що допоможе в інтерпретації різними працівниками відомства.

По-друге, дослідники повинні співпрацювати з кінцевими користувачами ф'южн-центрів, щоб спостерігати за тим, як аналітичні продукти втілюються в практичну діяльність конкретного відомства.

© Kardashevskyi Yurii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).6

Нарешті, науковці повинні співпрацювати з ф'южн-центрами та їхніми кінцевими користувачами, щоб вивчати особливості такого партнерства. Існує значний розрив між ф'южн-центрами та організаціями-партнерами, незважаючи на зв'язки між різними установами в межах ф'южн-центру. Якщо говорити більш конкретно, науковці повинні прагнути визначити, як розвиваються партнерські відносини або зв'язки між ф'южн-центрами та місцевими правоохоронними органами. Як і чому місцеві органи пов'язані з ф'южн-центрами і навпаки? Не існує стандартного протоколу для створення таких мереж обміну інформацією, а отже, мають бути механізми, які сприяють налагодженню партнерських відносин. Таке дослідження може дати цінну інформацію, що стосується потреб місцевих агентств та ф'южн-центрів, а також їхніх очікувань щодо аналітичних продуктів і даних. Таке розуміння може потенційно слугувати базовою лінією, з якою можна порівняти якість аналітичних продуктів і задоволеність взаємовідносинами. Крім того, було б дуже корисно зрозуміти, як ф'южн-центри працюють над розвитком партнерських відносин для обміну інформацією та її аналізу; які типи аналітичних продуктів та які види аналізу проводяться, з якою метою і з якими партнерами; як кінцеві користувачі надають інформацію до аналітичних центрів і з якими очікуваннями щодо віддачі; і як ф'южн-центри можуть використовувати інші наявні можливості збору даних у режимі реального часу.

Таким чином, діяльність ф'южн-центрів як аналітичних підрозділів у системі правоохоронних органів США є важливим елементом упровадження нової моделі, що базується на використанні аналітичної розвідки (ILP). Саме тому вивчення американського досвіду є важливим етапом упровадження сучасної правоохоронної моделі і в Україні, із урахуванням не лише переваг діяльності окремих елементів (ф'южн-центрів), а й недоліків чи невирішених питань підвищення ефективності аналітичних центрів, особливо щодо їх важливості у сприянні місцевим правоохоронним підрозділам на основі того, що вони перебувають у більш вигідному стратегічному положенні щодо отримання та узагальнення інформації та ресурсів для розуміння проблем злочинності.

Ці висновки мають вплив на політику і практику національної імплементації ILP на основі покращання безпосередньо аналітичної розвідки як процесу та поширення аналітичних продуктів як результату цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Global Intelligence Working Group. Guidelines for Establishing and Operating Fusion Centers at the Local, State, Tribal and Federal Level. Washington, DC: U.S. Department of Homeland Security, U.S. Department of Justice, 2005.

2. U.S. Department of Homeland Security. Intelligence and Information Sharing Initiative: Homeland Security Intelligence and Information Fusion. Washington, DC, 2005. URL: https://www.dhs.gov/xlibrary/assets/HSAC_ HSIntelInfoFusion_Apr05.pdf. (дата звернення: 11.09.2023).

3. Fusion Center Guidelines (2006). Washington, DC: U.S. Department of Justice.

4. *Lewandowski C., Carter J.G., Campbell W.L.* The Utility of Fusion Centres to Enhance Intelligence-Led Policing: An Exploration of End-Users. Policing. 2017. Vol. 12. P. 177–193.

5. *Carter D.L., Carter J.G.* The intelligence fusion process for state, local and tribal law enforcement. Criminal Justice and Behavior. 2009. Vol. 36(12). P. 1323–1339.

6. U.S. Department of Homeland Security. (2016). National network of fusion centers fact sheet.

© Kardashevskyi Yurii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).6

Washington, DC. URL: https://www.dhs.gov/national-network-fusion-centers-fact-sheet (дата звернення: 11.09.2023).

7. *Carter J.G., Phillips S.W., Gayadeen S.M.* Implementing intelligence-led policing: an application of loose-coupling theory. Journal of Criminal Justice. 2014. Vol. 42(6). P. 433–442.

8. *Carter J.G. and Chermak S.* Evidence-Based Intelligence Practices: Examining the Role of Fusion Centers as a Critical Source of Information. In Lum C. and Kennedy L. (eds), Evidence-Based Counterterrorism Policy. New York: Springer, 2012. P. 65–88.

9. *Carter J.G.* Inter-organizational relationships and law enforcement information sharing post 11 September 2001. Journal of Crime and Justice. 2015. Vol. 38(4). P. 522–542.

10. *Cooney M., Rojek J., Kaminski R.J.* An assessment of the utility of a state fusion center by law enforcement executives and personnel. IALEIA Journal. 2011. Vol. 20. P. 1–18.

11. *Lewandowski C., Carter J.G.* End-user perceptions of intelligence dissemination from a state fusion center. Security Journal. 2014. DOI: 10.1057/sj.2014.38.

12. *Riley K.J., Treverton G.F., Wilson J.M., Davis L.M.* State and Local Intelligence in the War on Terrorism. Santa Monica, CA: Rand, 2005.

13. *Burruss G.W., Giblin M.J., Schafer J.A.* Threatened globally, acting locally: modeling law enforcement homeland security practices. Justice Quarterly. 2010. Vol. 27(1). P. 77–101.

14. *Graphia-Joyal R.* Are fusion centers achieving their intended purposes? Findings from a qualitative study on the internal efficacy of state fusion centers. IALEIA Journal. 2010. Vol. 19. P. 54–76.

15. *Saari, S.C.* Fusion Centers: Securing America's Heartland from Threats. Master's thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, CA, 2010.

16. Homeland Security Council. National Strategy for Homeland Security. 2007. URL: https://www.dhs.gov/xlibrary/assets/nat_strat_homelandsecurity2007.pdf (дата звернення: 11.09.2023).

17. *Carter J.G. and Phillips S.W.* Intelligence-Led Policing and Forces of Organizational Change in the United States. Policing & Society. 2015. Vol. 25(4). P. 333–357.

18. *Lewandowski C., Nestel T.* Police communication at the local level: an exploratory study. Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism. 2016. Vol. 11 (1). P. 49–62.

REFERENCES

1. Global Intelligence Working Group. (2005). Guidelines for Establishing and Operating Fusion Centers at the Local, State, Tribal and Federal Level. Washington, DC: U.S. Department of Homeland Security, U.S. Department of Justice [in English].

2. U.S. Department of Homeland Security (2005). Intelligence and Information Sharing Initiative: Homeland Security Intelligence and Information Fusion. Washington, DC. URL: https://www.dhs.gov/xlibrary/assets/HSAC_ HSIntelInfoFusion_Apr05.pdf. (Date of Application: 11.09.2023) [in English].

3. Fusion Center Guidelines (2006). Washington, DC: U.S. Department of Justice [in English].

4. *Lewandowski, C., Carter, J.G. & Campbell, W.L.* (2017). The Utility of Fusion Centres to Enhance Intelligence-Led Policing: An Exploration of End-Users. Policing, 12, 177-193 [in English].

5. *Carter, D.L. & Carter, J.G.* (2009). The intelligence fusion process for state, local and tribal law enforcement. Criminal Justice and Behavior, 36(12), 1323-1339 [in English].

6. U.S. Department of Homeland Security. (2016). National network of fusion centers fact sheet. Washington, DC. URL: https://www.dhs.gov/national-network-fusion-centers-fact-sheet. (Date of Application: 11.09.2023) [in English].

7. *Carter, J.G., Phillips, S.W., and Gayadeen, S.M.* (2014). Implementing intelligence-led policing: an application of loose-coupling theory. Journal of Criminal Justice, 42(6): 433-442 [in English].

8. *Carter, J.G. and Chermak, S.* (2012). Evidence-Based Intelligence Practices: Examining

© Kardashevskyi Yurii, 2023

the Role of Fusion Centers as a Critical Source of Information. In Lum, C. and Kennedy, L. (eds), Evidence-Based Counterterrorism Policy. New York: Springer. P. 65-88 [in English].

9. *Carter, J.G.* (2015). Inter-organizational relationships and law enforcement information sharing post 11 September 2001. Journal of Crime and Justice, 38(4): 522-542 [in English].

10. *Cooney, M., Rojek, J. & Kaminski, R.J.* (2011). An assessment of the utility of a state fusion center by law enforcement executives and personnel. IALEIA Journal, 20: 1-18 [in English].

11. *Lewandowski, C. & Carter, J.G.* (2014). End-user perceptions of intelligence dissemination from a state fusion center. Security Journal. DOI: 10.1057/sj.2014.38 [in English].

12. Riley, K.J., Treverton, G.F., Wilson, J M., & Davis, L.M. (2005). State and Local Intelligence in the War on Terrorism. Santa Monica, CA: Rand [in English].

13. *Burruss, G.W., Giblin, M.J., & Schafer, J.A.* (2010). Threatened globally, acting locally: modeling law enforcement homeland security practices. Justice Quarterly, 27(1): 77-101 [in English].

14. *Graphia-Joyal, R.* (2010). Are fusion centers achieving their intended purposes? Findings from a qualitative study on the internal efficacy of state fusion centers. IALEIA Journal, 19: 54-76 [in English].

15. *Saari, S.C.* (2010). Fusion Centers: Securing America's Heartland from Threats. Master's thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, CA [in English].

16. Homeland Security Council (2007). National Strategy for Homeland Security. URL: https://www.dhs.gov/xlibrary/assets/nat_strat_homelandsecurity2007.pdf. (Date of Application: 11.09.2023) [in English].

17. *Carter, J.G. & Phillips, S.W.* (2015). Intelligence-Led Policing and Forces of Organizational Change in the United States. Policing & Society, 25(4): 333-357 [in English].

18. *Lewandowski, C. & Nestel, T.* (2016). Police communication at the local level: an exploratory study. Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism, 11(1): 49-62 [in English].

UDC 351.741.76(73)

Kardashevskyi Yurii,
Doctor of Philosophy in Law (PhD), Odessa State University
of Internal Affairs, Odessa, Ukraine,
ORCID ID 0009-0009-8940-6384

ACTIVITIES OF ANALYTICAL CENTERS IN THE US LAW ENFORCEMENT SYSTEM AND ANALYSIS OF THEIR EFFECTIVENESS

The article focuses on the activities of fusion centers, which occupy an important place in the American law enforcement system as analytical centers. It is noted that fusion centers were created to serve as a single point of contact for obtaining information on crime, terrorism and information related to crime, terrorism and threats, for its analysis and dissemination in order to improve situational and operational awareness. Attention is focused on the processes of obtaining and exchanging intelligence between end users and fusion centers.

It is emphasized that current research on a number of fusion center characteristics, including information sharing, relationships, and analytical functions, has contributed to the academic understanding of these new organizations, and has contextualized these functions as a component of local ILP efforts. The literature on intelligence-led policing and law enforcement fusion centers argues that intelligence-led policing can be improved by improving

© Kardashevskyi Yurii, 2023

the dissemination of intelligence products from fusion centers. However, it is important to analyze the extent to which studies characterize the relationship between law enforcement agencies and fusion centers, how these analytical products are perceived and how useful they are to law enforcement, and whether analytical products are subsequently shared within law enforcement agencies.

Attention is focused on the research results of American scholars on the effectiveness of state and regional fusion centers. The conclusions on the problematic issues of interaction between analytical centers and partners are summarized. Research recommendations for deepening knowledge about the activities of fusion centers are formulated.

Keywords: law enforcement, ILP, analytics, analytical intelligence, fusion center, analytical center.

Отримано 22.11.2023

© Kardashevskyi Yurii, 2023

UDC 351.741:355.24

Kryvolapchuk Volodymyr,
Doctor of Juridical Sciences, Full Professor, Honoured Lawyer of Ukraine,
First Co-Director of the State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9449-2242
Pluhatar Tetiana,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Scientific Secretary of the Secretariat of the Scientific Council of the State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2082-5790
Lelet Serhii,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Head of the Department of Scientific-Information and Editorial-Publishing Activities of the State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6099-4121

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY AND QUALITY OF POLICE MANAGEMENT DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

The article examines the legal, theoretical, and practical aspects of managing the National Police during the introduction of martial law in Ukraine. It analyzes theoretical approaches to defining police management and reveals the impact of the legal regime of martial law on police management in Ukraine. The authors researched and analyzed police management practices, considering changes in the legal regulations governing the National Police during martial law. This study aims to enhance police management efficiency and quality, ensuring citizen safety and upholding the rule of law during the legal regime of martial law in Ukraine.

Keywords: *legal regulation, legal support, National Police of Ukraine, police authorities, management in police bodies and units, martial law.*

The National Police of Ukraine is a complex and widely branched system with a specific purpose, operating procedure, and a need for high-quality and effective management. As a central body of executive power and an independent structural formation, it operates as a single integral system.

Article 1 of the Law of Ukraine «On the National Police» states that the National Police of Ukraine is the central executive body responsible for protecting human rights and freedoms, combating crime, and maintaining public security and order. Similarly, Article 1 of the «Regulations on the National Police» establishes the National Police as the central executive body. The Ministry of Internal Affairs of Ukraine is responsible for implementing state policy in the areas of protecting human rights and freedoms, safeguarding the interests of society and the state, combating crime, and maintaining public safety and order. The Cabinet of Ministers of Ukraine directs and coordinates the activities of the Ministry through the Minister of Internal Affairs [2].

© Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).7

The management of the National Police of Ukraine is aimed at purposeful and organized influence on social relations, including the development of strategies, tactics and action plans for maintaining public order, combating crime and ensuring the safety of citizens. While on the other hand, this central body of executive power is a management system and has its own subject and object of management. That is, if we consider the National Police of Ukraine as a subject of management, then the object of management are the relations that are formed between individuals and legal entities and police officers in ensuring the protection of human rights and freedoms, interests of society and the state, combating crime, maintaining public security and order, providing services with assistance to persons who for personal, economic, social reasons or due to emergencies need such assistance. In addition, this executive body forms internal system relations characterized by corresponding management systems and subsystems, various management objects such as authorities, units, services, and police. This indicates the peculiarity of the legal status of the National Police of Ukraine, which is characterized by dualistic nature. That is, it performs the functions defined for the central body of executive power, which provides for the exercise of power in the implementation of state policy, but on the flip side, the National Police performs law enforcement functions aimed at ensuring security and law and order. This dual role affects not only the National Police's organizational and legal support, but also its internal structure, functions, and management. It must take into account the needs of both the central government and the law enforcement agency.

It is important to note that under the legal regime of martial law in Ukraine, the powers, competencies, rights, and duties, as well as the procedures for the activities of almost all state institutions, including the National Police, are subject to change due to amendments being made to the legal and regulatory acts governing their activities. The measures aimed at increasing the effectiveness of the police and improving social relations during the period of emergency rule in Ukraine were taken taking into account the limitations on the rights and freedoms of citizens, as well as the rights and legitimate interests of legal entities, as defined by the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law» [3]. At the same time, the police must act within the framework of the law and ensure compliance with the principles of the rule of law, even amidst changes and restrictions. The conditions of martial law in Ukraine require the police department to adapt by optimizing strategies, improving the work of police officers to ensure the safety of the population, increasing personnel training, and effectively managing organs and police units.

Efficiency and trust in the police during the introduction of martial law can be improved by addressing organizational shortcomings in individual police officers, police bodies, and units. This can be achieved through measures such as improving personnel selection and training systems and creating a core of qualified specialists. Individuals with extensive theoretical knowledge and practical skills are capable of safeguarding the rights, freedoms, and interests of both citizens and the state at a highly professional level. However, some managers exhibit shortcomings in properly motivating and stimulating their subordinates, addressing issues, and preventing and resolving conflicts.

The management process in the authorities and units of the National Police of Ukraine has been the subject of research by various scholars, including O. Banchuk, V. Bondarenko, S.

© Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).7

Bratel, O. Budarnyi, M. Budzynskyi, D. Vlasenko, Yu. Hladun, S. Husarov, D. Denysiuk, S. Didenko, O. Diakova, V. Ivantsov, D. Katrych, O. Kobzar, S. Lelet, O. Nosok, O. Padalko, V. Plisko, P. Pohliad, Ya. Posokhov, I. Radomskyi, V. Rudeniko, O. Salmanova, and I. Chopina. Despite the significant scientific work devoted to various aspects of management in police authorities and units, in particular, scientists analyzed the problems of the formation and development of management in these bodies, determined its essence and system, means of administrative and legal regulation, features of implementation, prospects for its improvement, but today there is a lack of a comprehensive scientific study of police management under the legal regime of martial law in Ukraine. The factors outlined above require a comprehensive examination of the legal basis of police management, as well as the theoretical and practical issues related to managing police authorities and units effectively and efficiently. It is crucial to form and substantiate scientific conclusions and proposals aimed at improving police management, especially under the legal regime of martial law in Ukraine. The purpose of this article is to enhance the security of both citizens and the state in contemporary circumstances.

Disclosing the content of the concept of «police management», first of all, it is necessary to define the concept of «management». Thus, the academic explanatory dictionary of the Ukrainian language gives the following definitions of the concept of «management»: 1) to manage - to perform, to complete some work, business; to give someone a proper look, to satisfy his needs; to put something in order; 2) to manage - to direct the activity, work of someone, something; to be at the head of someone, something; to lead [4, p. 469].

In legal literature, the most common approach to defining the concept of «management of National Police bodies» is «as a type of state that ensures the interaction of systems, units, and services of the National Police as a whole to fulfill their tasks in various spheres: 1) ensuring public security and order; 2) protection of human rights and freedoms, as well as the interests of society and the state; 3) combating crime; 4) provision, within the limits defined by law, of assistance services to persons who, for personal, economic, social reasons or due to emergency situations, need such assistance» [5, p. 10; 6, p. 20].

Management in the National Police of Ukraine refers to a functional type of management, including strategic, tactical and operational management. This integrated process is necessary to ensure effective functioning and policing. In addition, police management also takes into account the interaction with other law enforcement agencies, departments and institutions, as well as the public, in order to ensure security and law and order in the state.

Consequently, the concept of police management involves systematically and purposefully influencing the activities of police bodies to achieve strategic objectives related to ensuring law and order, citizen safety, and public orderliness. This involves planning, coordinating, controlling, analyzing, and optimizing the resources utilized by the National Police to effectively carry out its functions in accordance with current legislation and the needs of society.

Turning to the analysis of legal aspects of the management of the National Police in connection with the introduction of the legal regime of martial law in Ukraine, it is necessary to dwell on the disclosure of the content of legal support of police management, which includes the formation of the necessary legal framework, which should create appropriate conditions for the effective functioning of the police and carefully regulate the distribution

© Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).7

of functions among individual bodies and units. Furthermore, legal support should determine the specifics of police duties. This includes developing and improving legal acts that regulate police activities, defining the functions, rights, and duties of police officers, ensuring their rights and guarantees, and clearly defining procedures and mechanisms for controlling police activities.

The legal regulation mechanism of police management consists of two components: static and dynamic. The static component includes legal norms that regulate the specifics of police management. The remaining components of the legal mechanism for managing police agencies (institutional components, principles, forms and methods, legal relationships, and resource components) constitute the dynamic component. The legal regulation mechanism for managing police agencies is the dynamics that ensure the real functioning of the entire static unity of elements [7, p. 111].

The normative legal acts regulating the sphere of police management include 1) international legal acts, which are divided into those that define the standards of ensuring human rights and freedoms in the activities of law enforcement bodies, the organization of police activities, and those that enshrine the specifics of interaction between law enforcement bodies of different states in combating crime and ensuring law and order. These documents serve as a legal basis for interaction or international cooperation of law enforcement agencies of Ukraine with law enforcement agencies of other countries [8, p. 189]. International legal acts, the norms of which are aimed at establishing an effective police management process, include: 1) the United Nations Convention against Corruption of October 31, 2003, the Declaration on Police of May 8, 1979, the European Code of Police Ethics of September 19, 2001, the Code of Conduct for Law Enforcement Officials of December 17, 1979, etc.; 2) the Constitution of Ukraine, which enshrines constitutional requirements for protection of rights, freedoms and legitimate interests of citizens, the most general initial foundations of organization and activity of subjects of the state law enforcement function (including police), which are further developed in laws and other regulations; 3) legislative acts, which are divided into laws defining the general basis of the activities of police bodies; laws regulating the legal status of police bodies and units; laws defining the specifics of the management of police authorities. Legislative regulation cannot and should not fully regulate all relations arising during the management of police bodies. Subordinate legal support can be used for local, dynamic and immediate solution of problematic issues; 4) subordinate legal acts, including decrees and orders of the President of Ukraine, decisions and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine, regulatory acts of central executive authorities in the form of orders, instructions and regulations, regulatory acts of local executive authorities and local self-government bodies. The specified normative documents define and specify the activity of each police body or unit and the peculiarities of its management, taking into account its specificity and purpose, its tasks and functions; 5) acts of individual action issued on the basis of specific legal norms (individual regulation). Individual regulation is the regulation of human behaviour by means of acts of application of legal norms, i.e. individual decisions designed for a specific life situation [9, p. 495]. Individual acts are widespread in the practice of public administration, as they are the most consistent with its executive purpose and the most important means of promptly solving current management problems [10, p. 204]. Legal norms are reflected in

© Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii, 2023

individual legal acts, taking into account the specific situation and actual peculiarities of the legal situation. The main requirement for individual acts is their strict compliance with legal acts, which determine all the specifics of the management of police authorities. The main thing in these legal acts is specificity, i.e. with their help solving individual cases and issues concerning specific persons, the emergence of personalised administrative legal relations determined by these legal acts [11]. Examples of acts of individual action are management decisions taken by subjects of the management of police bodies to establish a smooth process of performance of duties assigned to police bodies (for example, orders on appointment and dismissal from a position), measures of disciplinary responsibility against employees of these subjects entities, decisions on the interaction of individual bodies and police units, etc. [7, p. 113].

Enhancing police management in Ukraine requires improving the legal framework by addressing current deficiencies and gaps, establishing standards and procedures, engaging citizens, and enhancing police training and oversight. Considering the aforementioned points, it is believed that enhancing the effectiveness of legal support for police management requires attention to the following aspects: a precise definition of the purpose of legal support for police management; enhancement of the quality of legal acts and streamlining of the legal procedure in the law-making process; improvement of the implementation of legal norms; and elevation of the level of legal culture among all subjects of police management.

The analysis of these factors determines the need for making strategic political and legal decisions to improve the management mechanism of police bodies in the conditions of the legal regime of martial law in Ukraine. Subjective factors include the state and civil society's awareness of the purpose, tasks, principles, and importance of effectively coordinating the management of police bodies in the conditions of the legal regime of martial law. Paragraph 24 of the first part of Article 23 of the Law of Ukraine «On the National Police» states that the police, as assigned, participates in ensuring and implementing measures of the legal regime of martial law in the event of its introduction on the entire territory of Ukraine or in a specific area. Additionally, Article 24 of this law defines the police's supplementary powers and establishes that police bodies and units, in accordance with Ukrainian legislation, participate in territorial defense tasks, ensuring and implementing measures of the legal regime of martial law in the event of its declaration on the entire territory of Ukraine or in a specific area, in the event of a threat to Ukraine's state sovereignty and territorial integrity, as well as in repelling armed aggression against Ukraine [1]. During the period of martial law, a significant number of changes were made to the legal acts regulating the activities of the National Police in order to ensure compliance with the new regulations. In order to optimize police activities during martial law, the Law of Ukraine «On Amendments to the Laws of Ukraine «On the National Police» and «On the Disciplinary Charter of the National Police of Ukraine» [12] stipulates that during the period of military state, which is aimed at ensuring national security and defense, repelling and deterring armed aggression by the russian federation and/or other states against Ukraine, certain measures will be taken for a period of time that extends 60 days thereafter: 1) the police may receive free of charge information necessary for the performance of tasks and powers of the police, including in relation to prisoners of war, from various state and local self-government bodies, as well as state-owned legal entities upon written request. The deadline

© Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).7

for fulfilling the request is three days, extending to ten days in cases of impossibility; 2) during martial law, police officers in civilian clothes may act without a special badge if its presence impedes the conduct of operational and investigative activities. Removed the requirement that personal protective equipment carry a tag number; 3) During martial law, police officers are permitted to use coercive measures, including firearms, against individuals involved in armed aggression against Ukraine, without warning or restrictions; 4) the police are allowed to use various technical devices, including photo and video equipment, devices for detecting various threats, unmanned aerial vehicles, means for checking alcohol intoxication and software for analytical processing of photo and video information (these technical means can be used to record offenses, threat identification and information analysis); 5) police officers have the right to convoy individuals who have been detained on suspicion of committing a crime, arrested, charged or sentenced to imprisonment (these individuals may be held in temporary detention facilities); 6) the police are responsible for providing technical and forensic support for inspecting the scene of the incident and demining of an operational nature. This includes the use of special technical means for detecting, neutralizing, and destroying explosive objects, tools, or means of committing administrative or criminal offenses; 7) in cases permitted by the Criminal Procedure Code of Ukraine, the police may collect biometric data, including fingerprints, from individuals. Thus, law enforcement agencies can put to use biometric data collection techniques to investigate crimes or other offenses; 8) the police fulfill representative functions and obligations for Ukraine with Interpol and Europol. They facilitate interactions between Ukrainian law enforcement and these international organizations, as well as with competent bodies of other states regarding matters within their jurisdiction; 9) during martial law, police officers are not certified, and there is no public oversight of police activities.

Furthermore, the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine has been updated to include a new section that governs official investigations during periods of martial law. This section specifically addresses violations of official discipline based on reports from citizens, officials, other police officers, or the detection of disciplinary misconduct by a police official. The official investigation is carried out in writing and can be conducted by either a disciplinary commission or an authorized individual, such as a Head (for Heads and deputy Heads of the National Police, only a disciplinary commission may conduct the investigation). The investigation must be completed within 15 days, but it may be extended up to 30 days. During an investigation, a police officer may be suspended from duty. If found guilty of a disciplinary offense, the officer may face disciplinary sanctions, including reprimand, demotion, or dismissal from the police service. Within three days, the officer has the right to submit a report to their direct supervisor to review or cancel the disciplinary action. The supervisor must review the report within seven days. Within 15 days of receiving the police officer's order, an individual may file an appeal with the administrative court. Noteworthy are the changes made to the assignment of special police ranks during martial law. Specifically, Article 84 of the Law of Ukraine «On the National Police» was supplemented by part five. During martial law, the Head of the National Police of Ukraine may assign the next special rank without adhering to the deadlines provided in this Article. The assigned rank may be one level higher than the rank provided for by the regular position held, up to and including lieutenant colonel of the Police. The special rank of colonel of the Police may be assigned by

© Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).7

the Head of the National Police of Ukraine in agreement with the Minister of Internal Affairs of Ukraine [13]. These changes were also reflected in the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine, where part six of Article 10 was supplemented by a second paragraph of the same content.

The analysis of amendments to legal acts regulating the activities of the National Police indicates that the police is a crucial body in maintaining public order and security during martial law. Its responsibilities include protecting citizens and enforcing the law in critical situations. Attention should be paid to paragraph 6 of part 10 of Article 62 of the Law of Ukraine «On the National Police», which states that «police officers shall protect their rights, freedoms, and legitimate interests by all means provided for by law» [1]. We believe that the provision requires clarification depending on whether it pertains to the exercise of police powers or the protection of one's rights, freedoms, and legitimate interests in general. Instead of «by all means provided by law», it should read «by all means not prohibited by law». Therefore, we propose amending paragraph 6 of part 10 of Article 62 of the Law of Ukraine «On National Police» as follows: «6) shall protect the rights, freedoms, and legitimate interests of individuals by all means not prohibited by law».

However, the meaning of the term «exceptional cases» in Article 76(5) of this Law is unclear regarding the circumstances in which the chief of police may extend a police officer's term of service for up to five years. In legal contexts, exceptional cases may indicate situations for which special rules or exceptions to standard regulations apply. We consider the introduction of martial law in Ukraine to be an exceptional case. Given the current situation, it would be worthwhile to extend the police service period to ensure the presence of experienced police officers. In our opinion, Part 5 of Article 76 of the Law of Ukraine «On the National Police» is in need of clarification. In legal contexts, exceptional cases may indicate situations for which special rules or exceptions to standard regulations apply. We consider the introduction of martial law in Ukraine to be an exceptional case. Given the current situation, it would be worthwhile to extend the police service period to ensure the presence of experienced police officers. In our opinion, Part 5 of Article 76 of the Law of Ukraine «On the National Police» is in need of clarification.

Before discussing the practical aspects of governing the National Police during the introduction of martial law in Ukraine, it is important to note that the system of bodies and units of the National Police should be viewed as both an object and a subject of governance. This is because, as stated in Article 13 of the Law of Ukraine «On the National Police», the police system is comprised of the central police management body and other units; the territorial bodies of the police. The central management body of the police includes organizationally united structural units that ensure the activities of the chief of the police and the fulfillment of tasks assigned to the police. The police system is hierarchical, consisting of superior and subordinate bodies and units. Therefore, it can be concluded that the management apparatus at a higher level acts as both subject and object of management, managing the subordinates while being managed by the higher management structures.

The Head of the National Police is the main subject of management. The principal's responsibilities include the following: 1) executive (exercising leadership and control over the entire police system, ensuring that subordinate bodies and units execute the Constitution of

© Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).7

Ukraine, laws, and by-laws, including those of the Ministry of Internal Affairs); 2) personnel (distributing duties among his deputies, making decisions on encouragement and imposition of sanctions, appointing official investigations against subordinate officials); 3) organizational (the Head has the authority to issue decrees dividing the units of the police apparatus and to submit proposals to the Minister of Internal Affairs on the creation of territorial police bodies) [5, p. 53-54].

The Minister of Internal Affairs of Ukraine is responsible for defining the strategy and policy of the police, regulating its activities and monitoring their implementation. He also approves programs and plans for the work of the police, fulfills obligations under international treaties, determines the terms of information exchange and budget allocation, etc. According to Article 21 of the Law of Ukraine «On the National Police», the Head of the police is responsible for directly managing the police. Additionally, Article 22 of the same law outlines the main responsibilities of the police. The role of the Head of the National Police of Ukraine is crucial in managing the organization's bodies and subdivisions. Their primary responsibility is to achieve the goals of the police body or subdivision they lead, as well as the goals of the higher-level management structures, by performing their assigned functions.

Thus, the legal status of a principal as a subject of management in police bodies and units combines features characteristic of the legal statuses of a law enforcement officer, civil servant and specialist and is distinguished by a set of duties and rights sufficient for the quality performance of functions and tasks assigned to the body or unit, characterized by the presence of an internal hierarchical system, positioning and identification by special rank and relevant elements of uniform and provided through a combination of prescribed service restrictions, guarantees of professional activity and legal liability. The authority of each principal within the National Police of Ukraine depends on their position in the organizational and staff structure, as well as the nature of interaction between management subjects and objects. Their role is primarily to achieve the goals of their respective police unit and higher-level management structures by carrying out assigned functions.

Heads, management apparatuses and officials of the corresponding hierarchical levels of the management system of the National Police of Ukraine, who are subjects of management in police bodies and units, exercise their authority in certified management positions of police officers. Concurrently, it should be remembered that police officers who do not occupy leading positions and act as objects of management in the National Police of Ukraine can also be identified with the subjects of management. This is due to the following reasons: firstly, the implementation of their professional functional responsibilities is based on a clear subordination of the lowest position above; secondly, the current system of special ranks of senior police officers (junior, middle, senior) provides a mechanism of subordination directly through special ranks; thirdly, when interacting with citizens as a law enforcement officer, it is important to note that the lawful demands of a police officer are binding due to the authority vested in all police officers under current legislation. In our opinion, the foregoing indicates that police officers perform their functional duties on behalf of the National Police of Ukraine and, therefore, act as a subject of management in the police.

When considering the concept of «management efficiency», it is important to note that there is currently no clear definition or interpretation in either scientific literature or

© Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii, 2023

management practice. This concept is often equated with «management effectiveness» by scholars. However, as noted in DSTU ISO 9000:2015, «effectiveness (English: effectiveness) is the degree of realization of planned activities and achievement of planned results», while «efficiency (Latin: efficiency - efficient, creative) is the ratio between the achieved result and the used resources» [14, p. 15]. Based on this, it can be argued that although effectiveness is close in meaning to the targeted approach in the sense of efficiency, these concepts are not identical.

The efficiency of management is the measure of achieving an organization or system's goals and objectives using available resources. This concept includes developing and implementing optimal strategies, controlling task performance, rational resource use, and continuously analyzing and improving processes to ensure better results. Considering the above, police management efficiency can be defined as the degree to which the National Police accomplishes its strategic and operational objectives by utilizing available resources rationally. This includes the optimal structuring of police authorities and units, a high level of professionalism and competence of police officers, supporting public confidence, and effective management of resources according to the strategic objectives of ensuring public safety and order in the state. Police management aims to balance efficiency and quality. Efficiency is achieved through results-oriented practices, while quality is ensured by optimizing management processes and systems. On the opposite side, police management quality describes the efficiency of using management systems and methods to ensure optimal and sustainable improvement, including efficient strategic planning, control and evaluation systems, and providing a high level of professionalism among police officers. Both of these aspects are critical to the effective functioning of the National Police during martial law.

In the context of introducing the legal regime of martial law in Ukraine, effective and quality police management becomes a highly important task for ensuring the safety of citizens and the rule of law in the state. With this in mind, attention should be focused on measures aimed at targeted improvement of police management, namely: 1) ensuring quick and efficient allocation of resources, including personnel, equipment, and finances, to increase the readiness of the police to respond to potential threats under martial law; 2) developing and improving crisis management plans, developing scenarios for the actions of police bodies and units under martial law; 3) strengthening coordination and cooperation between the police and other law enforcement and security sector agencies in terms of information exchange and joint operations; 4) introducing and improving video surveillance systems, data analytics, electronic databases, and the use of advanced technologies such as artificial intelligence, which will improve the police's ability to detect and respond to potential threats in real time under martial law; 5) improving cybersecurity measures to protect the vital information resources of the National Police under martial law, as well as implementing mechanisms for rapid response and intelligence operations will maximize policing effectiveness; 6) ensuring systematic training and professional development of police officers to implement the most effective strategies for managing martial law; 7) establishing a system of psychological monitoring and support for police officers to effectively manage stressful situations that may arise under martial law; 8) adopting effective monitoring and reporting mechanisms to identify and eliminate corrupt practices in the police; 9) strengthening mechanisms for feedback and

© Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).7

active participation of the public in police decision-making processes, in particular, creating platforms for exchange of views and initiatives that will promote mutual understanding and increase the level of trust in police officers; Expanding international cooperation will facilitate the sharing of information, resources, and capabilities that are essential for effective management and control of the situation during martial law in Ukraine.

REFERENCES

1. Pro Natsionalnu politsiiu. "About the National Police": Law of Ukraine dated July 2, 2015 No. 580-VIII (with amendments) // Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text. (Date of Application: 10.11.2023) [in Ukrainian].

2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalnu politsiiu. "On the approval of the Regulations on the National Police": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 28, 2015 No. 877 (with amendments) // Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#n16. (Date of Application: 10.11.2023) [in Ukrainian].

3. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. "On the legal regime of martial law": Law of Ukraine dated May 12, 2015 No. 389-VIII (with amendments) // Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text. (Date of Application: 10.11.2023) [in Ukrainian].

4. Slovnyk ukrainskoi movy. "Dictionary of the Ukrainian language": in 11 volumes. Vol. 10. Kyiv, 1979. 469 p. [in Ukrainian].

5. Osnovy upravlinnia v Natsionalnii politsii. "Fundamentals of management in the National Police": training manual / I.S. Kravchenko. Dnipro: Publisher K.O. Bila, 2020. 212 p. [in Ukrainian].

6. Upravlinnia orhanamy Natsionalnoi politsii Ukrainy. "Management of the bodies of the National Police of Ukraine": textbook / by gen. ed. Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor V.V. Sokurenko; [O.M. Bandurka, O.I. Bezpalov, O.V. Dzhafarov etc.; prev. V.V. Sokurenko]; Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv National University of Internal Affairs. Kharkiv: Stulna Typohraphiia, 2017. 580 p. [in Ukrainian].

7. *Bezpalova, O.I.* (2017). Pravove zabezpechennia upravlinnia orhanamy politsii Ukrainy. "Legal support for the management of police bodies of Ukraine". Pidpryiemnytstvo, Hospodarstvo i Pravo. No. 9. P. 111-115 [in Ukrainian].

8. *Smyrnov, M.I.* (2004). Sutnist i pravova pryroda mizhnarodnoho spivrobitnytstva derzhav u sferi kryminalnoho protsesu. "The essence and legal nature of international cooperation of states in the field of criminal proceedings". Problems of jurisprudence and law enforcement activity: Collection of scientific works. Donetsk. No. 1. P. 187-196 [in Ukrainian].

9. *Skakun, O.F.* (2001). Teoriia derzhavy i prava. "Theory of the state and law": [textbook]. Kharkiv: Konsum. 704 p. [in Ukrainian].

10. *Neuhodnikov, A.A.* (2009). Spetsyfika pravovykh aktiv indyvidualnoi dii. "The specifics of individual legal acts". Aktualni Problemy Derzhavy i Prava. Iss. 45. P. 204-207 [in Ukrainian].

11. Administratyvne pravo Ukrainy. "Administrative law of Ukraine": Academic course: [textbook]: in 2 vol. / edited by V.B. Averianov. Kyiv: Yurudychna Dumka. Vol. 1: General Part. 2004. 584 p. [in Ukrainian].

12. Pro vnesennia zmin do zakoniv Ukrainy «Pro Natsionalnu politsiiu» ta «Pro Dystsyplinarnyi statut Natsionalnoi politsii Ukrainy» z metoiu optymizatsii diialnosti politsii, u tomu chysli pid chas dii voyennoho stanu. "On making changes to the laws of Ukraine 'On the National Police' and 'On the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine' in order to optimize police activities, including during martial law": Law of Ukraine dated March 15, 2022 No. 2123-IX // Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#n6. (Date of Application: 10.11.2023) [in Ukrainian].

© Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).7

13. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo prysvoiennia spetsialnykh zvan politsii pid chas dii voiennoho stanu. "On amending some laws of Ukraine regarding the assignment of special police ranks during martial law": Law of Ukraine dated March 24, 2022 No. 2151-IX // Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2151-20#Text. (Date of Application:10.11.2023) [in Ukrainian].

14. DSTU ISO 9000:2015. Systemy upravlinnia yakistu. "Quality management systems. Basic provisions and glossary of terms". URL: https://dnaop.com/html/62656/doc%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_ISO_9000_2015. (Date of Application: 10.11.2023) [in Ukrainian].

УДК 351.741:355.24

Криволапчук Володимир Олексійович,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
перший заступник директора ДНДІ МВС України
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-9449-2242
Плугатар Тетяна Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
учений секретар секретаріату Вченої ради ДНДІ МВС України
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2082-5790
Лелет Сергій Миколайович,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
начальник відділу ДНДІ МВС України
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-6099-4121

НАПРЯМИ ПОКРАЩАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЯКОСТІ УПРАВЛІННЯ ПОЛІЦІЄЮ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті висвітлюються особливості управління Національною поліцією України в умовах воєнного стану і обґрунтовуються пропозиції щодо його покращання з метою забезпечення безпеки громадян і держави. Наголошується на дуалістичній природі правового статусу поліції, яка виконує функції як центрального органу виконавчої влади, так і правоохоронного органу, що визначає її роль у реалізації державної політики у сфері правопорядку. Розкриваються дві сторони управління в Національній поліції: з одного боку, це організаційно-діяльнісний вплив на суспільні відносини, з іншого – управлінська система зі своїми суб'єктами і об'єктами управління. Наголошується, що управління в поліції в умовах правового режиму воєнного стану потребує адаптації стратегій та підвищення ефективності роботи поліції для забезпечення безпеки громадян. Зазначається, що це правове забезпечення має створювати відповідні умови для ефективного функціонування поліції та ретельно регламентувати розподіл функцій між

© Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).7

її органами та підрозділами. Підкреслюється важливість правового забезпечення, яке включає формування необхідної правової бази, визначення функцій, прав та обов'язків працівників поліції, забезпечення їхніх прав і гарантій, а також чітке визначення процедур і механізмів контролю за діяльністю поліції. Проведено аналіз внесених змін до нормативно-правових актів, які регулюють діяльність Національної поліції, враховують специфіку дії поліції під час воєнного стану і стосуються питань взаємодії органів і підрозділів поліції з державними органами, органами місцевого самоврядування, юридичними особами державної форми власності, у тому числі щодо військовополонених, забезпечення конвоювання та утримання затриманих осіб, розмінування та допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт, а також використання технічних приладів. Акцентується увага на окремі положення нормативно-правових актів, які потребують уточнення та доповнення, обґрунтовуються відповідні пропозиції щодо покращання управління поліцією в умовах воєнного стану, такі як реагування на недоліки в організації служби, покращання системи добору та підготовки персоналу, створення професійного кадрового ядра.

Ефективність управління в поліції в умовах воєнного стану в Україні визначається як ступінь досягнення поставлених перед поліцією стратегічних та оперативних цілей за допомогою раціонального використання доступних ресурсів, підкреслюється її роль як суб'єкта та об'єкта управління, висвітлюється ієрархічна структура взаємовідносин між вищими та нижчими рівнями управління.

Зроблено висновок, що ефективність управління поліцією орієнтована на досягнення конкретних результатів, тоді як якість управління поліцією покликана забезпечувати ефективність через оптимізацію процесів та систем управління. Якість управління поліцією описує ефективність використання систем і методів управлінського процесу для забезпечення оптимальності та сталого вдосконалення, що включає в себе ефективне стратегічне планування, системи контролю та оцінки, а також надання високого рівня професіоналізму поліцейських. Обидва аспекти є важливими для забезпечення ефективного функціонування Національної поліції. Наголошується, що в умовах воєнного стану ключові заходи включають швидкий розподіл ресурсів, розробку кризових планів, координацію, використання передових технологій, підготовку поліцейських, системи моніторингу, залучення громадськості та міжнародну співпрацю.

Ключові слова: правове регулювання, правове забезпечення, Національна поліція України, органи поліції, управління в органах та підрозділах поліції, воєнний стан.

Отримано 22.11.2023

© Kryvolapchuk Volodymyr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii, 2023

УДК 342.95:352.74(477)

Мацько Віта Андріївна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-4149-8744

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано організаційно-правове забезпечення застосування спеціальних засобів у діяльності Національної поліції України. Наведено перелік спеціальних засобів, які поліцейські на практиці застосовують найчастіше, та охарактеризовано порядок їх застосування. Висвітлено проблемні питання правового регулювання застосування спеціальних засобів. Запропоновано шляхи удосконалення організаційно-правового забезпечення застосування спеціальних засобів у діяльності Національної поліції України.

Ключові слова: *спеціальні засоби, Національна поліція України, правове регулювання, кийки, кайданки, засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії, службові собаки.*

Реформування системи органів внутрішніх справ України дало змогу корегувати завдання та функції сучасної поліції, запровадити нові підходи до проходження служби, розробити новітні критерії оцінки служби поліцейських. Таке формування нової системи функціонування поліції спрямоване задля належного забезпечення прав і свобод громадян, своєчасного попередження правопорушень і реагування на них. Для реалізації покладених на поліцію завдань вона в межах своєї компетенції може застосовувати заходи примусу, які зі свого боку можуть обмежувати права і свободи громадян. Саме тому питання належної регламентації порядку застосування поліцією заходів примусу, зокрема спеціальних засобів, набуває особливої актуальності.

Метою цієї статті є дослідження сучасного стану організаційно-правового забезпечення застосування спеціальних засобів у діяльності Національної поліції України та визначення шляхів його удосконалення.

Питання правового регулювання застосування заходів примусу було предметом дослідження багатьох вчених, серед яких: Бандурка О., Баськов В., Бахчеван Є., Голосніченко І., Мінка Т., Мкртчян Р., Покайчук В., Фролов О., Цуркан О. та ін. Окремі проблеми правових підстав і порядку застосування спеціальних засобів як заходів примусу у своїх роботах висвітлювали: Бочек О., Ковальова О., Лук'янчиков Б., Мукоїда Р., Павленко С., Рижонок Є., Світличний В., Селюков В. та ін. Однак детального вивчення організаційно-правового забезпечення застосування спеціальних засобів у діяльності Національної поліції України зроблено не було.

© Matsko Vita, 2023

Застосування спеціальних засобів як засобів примусу у діяльності поліції, зокрема і загалом в правоохоронних органах, не є новим правовим інститутом в Україні та світі. Якщо звернутися до короткого історичного екскурсу, то до проведення реформи органів внутрішніх справ та створення сучасної поліції спеціальні засоби широко застосовувалися у діяльності міліції. Так, відповідно до Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 року (втратив чинність) міліція для виконання покладених на неї обов'язків мала право застосовувати такі спеціальні засоби: наручники, гумові кийки, засоби зв'язування, сльозоточиві речовини, світлозвукові пристрої відволікаючої дії, пристрої для відкриття приміщень і примусової зупинки транспорту, водомети, бронемашини та інші спеціальні і транспортні засоби, службових собак [1].

Крім Закону України «Про міліцію», застосування спецзасобів у діяльності міліції регулювалося окремим підзаконним нормативно-правовим актом, таким документом була постанова Ради Міністрів від 27 лютого 1991 року № 49 «Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку» (надалі – Постанова № 49) [2]. Зазначена постанова також визначала перелік спеціальних засобів, випадки та особливості їх застосування.

Варто зазначити, що Постанова № 49 врегульовувала застосування спеціальних засобів не лише міліцією, а й іншими працівниками органів і установ внутрішніх справ, зокрема і військовослужбовцями Національної гвардії України. Станом на сьогодні Постанова № 49 втратила чинність, а застосування поліцією спеціальних засобів регулюється тільки Законом України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII (надалі – Закон № 580) та деякими підзаконними нормативно-правовими актами.

Наприклад, якщо взяти для порівняння право військовослужбовців Національної гвардії України, які можуть залучатися до виконання завдань з охорони громадського порядку, їх право застосовувати спеціальні засоби, на відміну від поліцейських, визначено не лише в Законі № 580, а й в окремій постанові Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 № 1024 «Про затвердження переліку та Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії під час виконання службових завдань» [3]. Водночас аналіз положень зазначеної постанови дозволив дійти висновку, що закріплені в ній загальні правила застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії України майже повністю дублюються з положенням Закону № 580, а отже, вони не визначають порядок їх застосування. На підтвердження зазначеного Павленко С. та Рижонок Є. зауважують, що у жодному нормативному документі не приведені назва або навіть технічна характеристика спеціальних засобів, що дозволяється застосовувати військовослужбовцям Національної гвардії України, натомість у Постанові № 49, такий перелік наводився. Крім того, за слушним твердженням вчених, відсутність конкретного переліку з назвами та технічними характеристиками спеціальних засобів, що дозволяється застосовувати військовослужбовцям Національної гвардії України під час виконання службових завдань, створює умови для виникнення суперечливих ситуацій щодо правомірності застосування конкретного спеціального засобу [4].

Погоджуючись із думкою зазначених авторів, слід зауважити, що недосконалість чинного законодавства, яке сьогодні регулює застосування спеціальних засобів не тіль-

© Matsko Vita, 2023

ки військовослужбовцями Національної гвардії України, а й поліцейськими, призводить до неоднозначного розуміння вказаними суб'єктами своїх повноважень, що в свою чергу призводить до необґрунтованого або надмірного застосування спеціальних засобів, порушення їх прав, або ж перевищення влади чи службових повноважень.

Потрібно зазначити, що у порівнянні з міліцією кількість спеціальних засобів, які поліція може сьогодні застосовувати у своїй діяльності, збільшилася майже вдвічі.

Як зазначалося нами вище, порядок та підстави застосування спеціальних засобів у діяльності поліції регулюється Законом № 580. Крім того, у частині четвертій статті 42 Закону № 580 наведено перелік спеціальних засобів, до яких належать:

1) гумові та пластикові кийки;
2) електрошокові пристрої контактної та контактно-дистанційної дії;
3) засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо);
4) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії;
5) засоби примусової зупинки транспорту;
6) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби;
7) службові собаки та службові коні;
8) пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії;
9) засоби акустичного та мікрохвильового впливу;
10) пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень;
11) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії;
12) засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами;
13) водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби;
14) засоби та/або пристрої, призначені для виявлення, припинення порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден, у тому числі для перехоплення сигналів дистанційного керування, пошкодження чи знищення таких суден та/або складових частин безпілотних авіаційних систем [5].

Враховуючи значну кількість видів спеціальних засобів, закріплених у чинному законодавстві, вважаємо доцільним дослідити сутність та підстави застосування саме тих спеціальних засобів, які в практичній діяльності поліцейських застосовуються найчастіше та при застосуванні яких найбільше виникає дискусійних питань.

Одними з перших спеціальних засобів, про які згадується у Законі № 580, та які поліцейські на практиці застосовують досить часто, є гумові та пластикові кийки. Початок використання кийків (раніше у міліції – палиці) починається ще з часів СРСР. Саме у 1962 році гумові палиці (спочатку на озброєнні у міліції були лише гумові палиці) були прийняті на озброєння, відповідно до наказу Міністра внутрішніх справ СРСР «Про прийняття на озброєння міліції гумової палиці і наручників». У подальшому, крім гумових кийків, з'являються пластикові кийки типу «Тонфа», застосування яких регулювалося Постановою № 49.

Сьогодні умови застосування гумових та пластикових кийків, а також відповідні заборони щодо їх застосування закріплені у Законі № 580. Так, відповідно до пункту 2

© Matsko Vita, 2023

статті 45 Закону № 580, гумові та пластикові кийки застосовуються для: відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною; затримання особи, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського; припинення групового порушення громадської безпеки і порядку чи масових заворушень [5].

Відповідно до пункту 1 частини четвертої статті 45 Закону № 580, поліцейським заборонено:

«наносити удари гумовими (пластиковими) кийками по голові, шиї, ключичній ділянці, статевих органах, попереку (куприку) і в живіт» [5].

Якщо порівняти заборони щодо застосування кийків, які закріплені у Законі № 580 з тими, які були визначені Постановою № 49, можемо сказати, що законодавець звузив перелік ділянок тіла людини, в які заборонено наносити удари, зокрема виключивши – сонячне сплетіння та нирки.

Враховуючи, що при застосуванні кийка на практиці, заборони, які закріплені у Законі № 580, не завжди можуть бути дотримані через різні «нестандартні» ситуації та брак часу у поліцейського, для того щоб обирати в яку «дозволену» частину тіла застосовувати кийок, вважаємо за доцільне до заборонених ділянок тіла, тобто куди не можна наносити удари кийком, додати нирки, враховуючи важливість функцій цього органу та тяжкість наслідків, які можуть настати після нанесення по них удару.

Необхідно зазначити, що законодавцем, крім нирок, було виключено сонячне сплетіння зі списку заборонених ділянок тіла. На нашу думку, цю ділянку тіла можна не вносити окремо в зазначений список, адже сонячне сплетіння відноситься до черевини живота, а живіт уже віднесений до ділянок тіла людини куди застосовувати кийок заборонено.

Наступними спеціальними засобами, застосування яких закріплено у Законі № 580, є засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо).

У Законі України «Про міліцію» засобами обмеження рухомості були наручники та засоби зв'язування, натомість у чинному Законі № 580 засобами обмеження рухомості є кайданки та сітки зв'язування. Якщо звернутися до академічного тлумачного словника, то в ньому поняття «кайданки» тотожне з поняттям «наручники» [6], тому, виходячи з цього, можна вважати, що ці два поняття можна використовувати як синоніми.

У пункті 3 частини четвертої статті 42 Закону № 580 до засобів обмеження рухомості, крім кайданок, віднесено сітку зв'язування. Варто сказати, що поняття «сітка зв'язування» в чинному законодавстві, науковій та навчальній літературі не знайшло свого відображення. Крім того, на сьогодні в Україні відсутні науково-технічні розробки за напрямом розробки сітки зв'язування, а також належне нормативне врегулювання питання щодо її застосування, відповідно відсутня і практика застосування зазначеного спецзасобу у діяльності Національної поліції України. Отже, викладене вище дає можливість прийти до висновку, що сітка зв'язування як захід примусу в поліцейській діяльності не застосовується.

Пунктом 9 частини третьої статті 45 Закону № 580 визначено, що кайданки та інші засоби обмеження рухомості застосовуються: до особи, яка підозрюється у вчиненні

© Matsko Vita, 2023

кримінального правопорушення та чинить опір поліцейському або намагається втекти; під час затримання особи; під час конвоювання (доставляння) затриманого або заарештованого; якщо особа своїми небезпечними діями може завдати шкоду собі і оточенню; проведення процесуальних дій з особами у випадках, коли вони можуть створити реальну небезпеку оточенню або собі [5].

Також Законом № 580 закріплено, що поліції заборонено застосовувати кайданки більше ніж 2 години безперервного використання або без послаблення їх тиску [5]. У цьому контексті привертає до себе увагу питання регламентації та фіксації факту послаблення тиску кайданків. Це питання не має чіткої правової регламентації, що може призводити до зловживань поліцейських та як наслідку завдання шкоди здоров'ю затриманих осіб [7].

Ще одним спеціальним засобом, який у практичній діяльності поліцейських застосовується доволі часто, є засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії.

Раніше у діяльності міліції засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії, в Законі України «Про міліцію» визначалися як «сльозоточиві речовини», а їх перелік був закріплений у Постанові № 49.

На сучасному етапі діяльності поліції в Україні правовою підставою застосування засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, є Закон № 580. Зокрема, відповідно до підпункту три пункту 3 статті 45 зазначеного закону, поліцейські, які пройшли відповідну спеціальну підготовку, мають право застосовувати такі спеціальні засоби для: відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною; припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень [5].

Вказаним законом також встановлено низку обмежень та заборон щодо застосування засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії. Зокрема, під час застосування засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, заборонено здійснювати прицільну стрільбу по людях, розкидання і відстрілювання гранат у натовп, повторне застосування їх у межах зони ураження в період дії цих речовин [5].

Крім Закону № 580, єдиним відомчим нормативно-правовим актом, який установлює вимоги до зберігання, носіння та застосування засобів сльозогінної та дратівної дії, є наказ МВС України «Про затвердження Правил зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів «Терен-6», «Терен-7» і «Терен-7М» від 18.10.2018 № 847 [8]. Варто зазначити, що серед перелічених спеціальних засобів тільки «Терен-6» відноситься до засобів сльозогінної та дратівної дії.

Нормативно-правим актом, який встановлює загальні технічні вимоги, правила приймання, зберігання, транспортування, методи контролювання якості виготовлення виробів та гарантії виробників, газових балончиків, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, які знаходяться в обігу на території України, є ДСТУ 9131:2021 від 01.05.2022 [9]. Проте зазначений документ не унормовує порядок застосування засобів сльозогінної та дратівної дії у діяльності поліцейських.

Враховуючи зазначене, можемо зробити висновок, що на сьогодні відсутній єдиний нормативно-правовий акт, у якому було б закріплено повний перелік засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, які у своїй діяльності можуть за-

© Matsko Vita, 2023

стосовувати поліцейські, та належні правила щодо їх застосування. Виходячи з цього, Баландін А. та Цуркан О. пропонують прийняти нормативно-правовий акт на рівні Міністерства внутрішніх справ України, що урегулює такі питання [10, с. 303].

Підтримуючи думку згаданих авторів, вважаємо, що застосування всіх видів засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, які у своїй діяльності застосовують поліцейські, має врегульовуватися відомчим наказом, який затвердив би детальні правила їх застосовування.

Серед широкого переліку спеціальних засобів, закріплених у Законі № 580, на наше переконання, на особливу увагу заслуговують – службові собаки.

Слід зауважити, що порядок застосування службових собак у діяльності поліцейських, на відміну від згаданих спеціальних засобів, крім Закону № 580, регулюється окремим відомчим наказом МВС України від 01.11.2016 № 1145 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України». Зазначений наказ, крім основних завдань та функцій кінологічних підрозділів, визначає низку організаційних питань щодо: порядку використання службових собак під час здійснення службових завдань кінологами НПУ, правил утримання, придбання, ветеринарного забезпечення та списання службових собак, а також основи організації діяльності навчальних закладів поліції (з питань службової кінології), у яких здійснюють підготовку кінологів [11].

На сьогодні потребує законодавчого врегулювання питання щодо віднесення службових собак як живих істот до переліку спеціальних засобів.

Так, Законом № 580 визначено, що спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу – це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин. З цього визначення не зрозуміло, чи є службові собаки спеціальним засобом, адже собаку не можна вважати пристроєм, приладом або предметом. Навіть вказівка, що міститься вкінці визначення виокремлює тварин із числа спеціальних засобів: «…таких засобів та службових тварин». Хоча надалі, у ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію», при характеристиці правил застосування спеціальних засобів службові собаки стоять поряд зі спеціальними засобами [12, с. 45–46]. Отже, враховуючи неточності при визначенні поняття «спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу», вважаємо доцільним виокремити службових собак з переліку спеціальних засобів шляхом доповнення Закону № 580 окремою статтею, в якій передбачити порядок застосування службових собак.

У діяльності поліції, відповідно до пункту 12 статті 45 Закону № 580, службові собаки застосовуються під час:

а) патрулювання;

б) переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;

© Matsko Vita, 2023

в) під час конвоювання (доставлення) затриманої або заарештованої особи;

г) для відбиття нападу на особу та/або поліцейського [5].

Здійснивши аналіз організаційно-правового забезпечення застосування спеціальних засобів, варто зазначити, що чинне законодавство у сфері застосування поліцейськими спеціальних засобів не позбавлене недоліків.

Для вирішення наявних проблем вважаємо необхідним:

– внести зміни до пункту 1 частини четвертої статті 45 Закону № 580 та викласти в такій редакції: «наносити удари гумовими (пластиковими) кийками по голові, шиї, ключичній ділянці, статевих органах, попереку (куприку), в живіт і нирках»;

– чітко регламентувати в законодавстві питання послаблення тиску кайданків;

– розробити єдиний підзаконний нормативно-правовий акт, у якому закріпити повний перелік засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, які у своїй діяльності можуть застосовувати поліцейські, та належні правила щодо їх застосування;

– виокремити службових собак з переліку спеціальних засобів шляхом доповнення Закону № 580 окремою статтею, в якій передбачити порядок застосування службових собак.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про міліцію : Закон України від 20 груд. 1990 р. № 565-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 4. Ст. 20.

2. Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку : постанова Ради Міністрів УРСР від 27.02.1991 № 49. URL : https://ips.ligazakon.net/document/KP910049?an=18160 (дата звернення: 30.10.2023).

3. Про затвердження переліку та Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії під час виконання службових завдань : постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 № 1024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2017-%D0%BF#Text (дата звернення: 30.10.2023).

4. Павленко С., Рижонок Є. Огляд нормативно-правової бази, що регламентує порядок застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії під час виконання службових завдань. URL : file:///C:/Users/admin/Downloads/4978-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4877-1-10-20220707.pdf (дата звернення: 30.10.2023).

5. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.

6. Кайданки. URL: http://sum.in.ua/s/kajdanky (дата звернення: 30.10.2023).

7. Ковальова О. Законний порядок і проблемні питання застосування спеціальних засобів. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. наук. пр. Харків, 2018. С. 16–19.

8. Про затвердження Правил зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів «Терен-6», «Терен-7» і «Терен-7М» : наказ МВС України від 18.10.2018 № 847. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/re32960?an=1&ed=2018_10_18 (дата звернення: 30.10.2023).

9. ДСТУ 9131:2021 від 01.05.2022. Спеціальні засоби самооборони. Газові балончики, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії. Загальні технічні умови. URL : http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=96324 (дата звернення: 30.10.2023).

10. Баландін А., Цуркан О. Правові засади застосування поліцейськими засобів, спорядже-

© Matsko Vita, 2023

них речовинами сльозогінної та дратівної дії. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Харків, 2019. С. 302–303.

11. Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 01.11.2016 № 1145. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text (дата звернення: 27.07.2023).

12. Селюков В. Особливості використання службових собак у діяльності поліції. Шляхи покращення професійного рівня працівників кінологічних служб. Харків, 2018. С. 45–47.

REFERENCES

1. Pro militsiiu. “About the police”: Law of Ukraine dated December 20, 1990.No. 565-XII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1991. No. 4. Art. 20 [in Ukrainian].

2. Pravyla zastosuvannia spetsialnykh zasobiv pry okhoroni hromadskoho poriadku. “Rules for the use of special means in the protection of public order”: resolution of the Council of Ministers of the Ukrainian SSR, dated 27.02.1991, No. 49. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP910049?an=18160. (Date of Application: 30.10.2023) [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia perelik ta Pravyl zastosuvannia spetsialnykh zasobiv viiskovosluzhbovtsiamy Natsionalnoi hvardii pid chas vykonannia sluzhbovykh zavdan. “On the approval of the list and Rules for the use of special means by National Guard servicemen during the performance of official tasks”: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, dated 20.12.2017, No. 1024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2017-%D0%BF#Text. (Date of Application: 30.10.2023) [in Ukrainian].

4. Pavlenko, S., Ryzhonok, Ye. Ohliad normatyvno-pravovoi bazy, shcho rehlamentuie poriadok zastosuvannia spetsialnykh zasobiv viiskovosluzhbovtsiamy natsionalnoi hvardii pid chas vykonannia sluzhbovykh zavdan. “Review of the legal framework regulating the use of special equipment by National Guard servicemen during the performance of official duties”. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/4978-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4877-1-10-20220707.pdf. (Date of Application: 30.10.2023) [in Ukrainian].

5. Pro Natsionalnu politsiiu. “About the National Police”: Law of Ukraine dated July 2, 2015. No. 580-VII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. No. 40-41. Art. 379. [in Ukrainian].

6. Kaidanky. “Handcuffs”. URL: http://sum.in.ua/s/kajdanky. (Date of Application: 30.10.2023) [in Ukrainian].

7. Kovalova, O. (2018). Zakonnyi poriadok i problemni pytannia zastosuvannia spetsialnykh zasobiv. “Legal procedure and problematic issues of the use of special means”. Training of police officers in the conditions of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: a collection of scientific works. (Kharkiv). P. 16-19 [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Pravyl zberihannia, nosinnia ta zastosuvannia spetsialnykh zasobiv «Teren-6», «Teren-7» i «Teren-7M». “On approval of the Rules for storage, carrying and use of special means ‘Teren-6’, ‘Teren-7’ and ‘Teren-7M’”: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine from 18.10.2018, No. 847. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/re32960?an=1&ed=2018_10_18. (Date of Application: 30.10.2023) [in Ukrainian].

9. DSTU 9131:2021 vid 01.05.2022. Spetsialni zasoby samooborony. Hazovi balonchyky, sporiadzheni rechovynamy slozohinnoi ta drativnoi dii. Zahalni tekhnichni umovy. “DSTU 9131:2021, dated 01.05.2022. Special means of self-defense. Gas canisters, equipped with substances of lachrymatory and irritating action. General technical conditions”. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=96324. (Date of Application: 30.10.2023) [in Ukrainian].

10. Balandin, A., Tsurkan, O. (2019). Pravovi zasady zastosuvannia politseiskymy zasobiv, sporiadzhenykh rechovynamy slozohinnoi ta drativnoi dii. “Legal principles of police use of means equipped with tear and irritant substances”. Training of police officers in the conditions of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Kharkiv. P. 302-303 [in Ukrainian].

© Matsko Vita, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).8

11. Instruktsiia z orhanizatsii diialnosti kinolohichnykh pidrozdiliv Natsionalnoi politsii Ukrainy. "Instructions on organizing the activities of canine units of the National Police of Ukraine": order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, dated 01.11.2016, No. 1145. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text. (Date of Application: 27.07.2023) [in Ukrainian].

12. Seliukov, V. (2018). Osoblyvosti vykorystannia sluzhbovykh sobak u diialnosti politsii. "Peculiarities of using service dogs in police activities". Ways to improve the professional level of employees of canine services. Kharkiv. P. 45-47 [in Ukrainian].

UDC 342.95:352.74(477)

Matsko Vita,
Candidate of Juridical Sciences,
Senior Researcher, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-4149-8744

WAYS OF IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL SUPPORT OF THE USE OF SPECIAL MEANS IN THE ACTIVITY OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The article analyzes the organizational and legal support for the use of special means in the activities of the National Police of Ukraine. According to the author, prior to the reform of internal affairs bodies and the establishment of modern police, law enforcement relied heavily on the use of special means. The police are authorized to use specific measures to carry out their duties, including handcuffs, rubber batons, binding tools, tear gas, light and sound distraction devices, devices for opening premises and forced traffic stops, water cannons, armored vehicles, special vehicles, and service dogs. Attention is focused on the imperfections of the current legislation, which regulates the use of special means, both by servicemen of the National Guard of Ukraine and by police officers. The article focuses on the study of the essence and reasons for the use of those special tools that are most often used in the practical activities of police officers and at the use of which the most controversial issues arise. The use of rubber and plastic batons was analyzed. It is proposed to add the kidneys to the forbidden parts of the body, that is, where you cannot strike with a club, because of the importance of the functions of this organ and the severity of the consequences that may occur after hitting them. The police procedure and grounds for using means of restricting mobility, such as handcuffs and tying nets, have been studied. Attention was focused on the need to regulate the issue of recording the fact of loosening the pressure of handcuffs, the failure to regulate which can lead to abuse by police officers and, as a consequence, cause harm to the health of detained persons. The use of tear and irritant substances in police operations is characterized. It is noted that the use of all types of means equipped with substances of tear and irritant action, which are used by the police in their activities, should be regulated by a departmental order, which would approve detailed rules for their use. The legal basis for using service dogs in police operations has been disclosed. It is indicated that service dogs should be separated from the

© Matsko Vita, 2023

list of special means by supplementing Law No. 580 with a separate article, which provides for the procedure for the use of service dogs. Proposals for improving the organizational and legal support for the use of special means in the activities of the National Police of Ukraine are presented.

Keywords: special means, National Police of Ukraine, legal regulation, batons, handcuffs, means equipped with tear and irritant substances, service dogs.

Отримано 23.11.2023

© Matsko Vita, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).8

UDC 341:342.7

Onyshchenko Serhii,
Candidate of Juridical Sciences,
Leading Researcher of the Scientific and Organizational Department,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9944-5995

INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS FOR IMPLEMENTING THE RIGHT TO PEACEFUL ASSEMBLY[1]

The article analyzes key international human rights sources and identifies provisions that directly regulate the right to peaceful assembly, confirming that the right to peaceful assembly exists for certain social groups. The article outlines guiding principles for freedom of peaceful assembly. It emphasizes the importance of the European Court of Human Rights as a genuine mechanism for ensuring the right to peaceful assembly. Particular attention is paid to the Guidelines on freedom of peaceful assembly developed by the Organization for security and cooperation in Europe (published in 2007).

Keywords: *standards, international standards, human rights, the right to peaceful assembly.*

Acceptance of the International Covenant on Civil and Political Rights in 1976 was an important step towards detailing international human rights standards. Article 21 of this document «recognizes the right to peaceful assembly. Such a right shall not be subject to any restrictions on its exercise except those imposed in conformity with the law and which are necessary in a democratic society for national security, public safety, public order, the protection of public health or morals, or the protection of the rights and freedoms of others». As we can see, the right to peaceful assembly is recognized, but it can be limited in certain cases. It is important to note that the Covenant is binding on signatory countries, unlike the Universal Declaration of Human Rights. Article 21 of the Covenant provides protection for both organized and unorganized (spontaneous) private meetings aimed at achieving common goals, particularly in formulating and expressing a position on a specific issue of public or state life [1, p. 15].

The Syracuse Principles of Interpretation of Limitations and Derogations from the Provisions of the International Covenant on Civil and Political Rights are directly related to the Covenant. They are specifically related to the sphere of ensuring freedom of peaceful assembly and reveal the concepts used in the Covenant, particularly: «Provided by law», «in a democratic society», «public order», «health and morality of the population», «national and public security», and «rights and freedoms of others» are examples of factors that may limit individual rights [2].

It is important to note that certain groups in society, and children in particular, have the right to freedom of peaceful assembly. According to Article 15 of the Convention on

[1] Закінчення. Початок у попередньому номері.

© Onyshchenko Serhii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).9

the Rights of the Child (1989), states parties recognize the right of the child to freedom of association and peaceful assembly; no restrictions shall be placed on the exercise of this right except such as are in accordance with the law and are necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety, public order, public health or morals or for the protection of the rights and freedoms of others [3].

The content of international human rights instruments adopted in the second half of the last century clearly demonstrates the different trends in the development of human rights in the global space. Simultaneously with the broad process of disseminating universal human rights standards and globalizing them, another process has begun – regionalization, that is, the creation of standards and mechanisms for protecting human rights in accordance with the traditions and cultural specificities of particular regions. Taking into account the specifics of groups of states, such documents often acquire special weight.

The American Convention on Human Rights (1969) recognizes the right to peaceful, unarmed assembly. No restrictions shall be placed on the exercise of this right except such as are in accordance with the law and are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, for the protection of public order, health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others [4].

Article 11 of the African Charter on Human and Peoples' Rights guarantees the right to freely assemble with others, subject only to necessary legal restrictions. These restrictions are established in the interests of state and public security, health and morals of the population, and protection of the rights and freedoms of others [5].

Chronologically, the latest provision on freedom of assembly was enshrined in the Arab Charter of Human Rights, Art. 24, which recognizes the right of citizens of the signatory countries to peaceful assembly [6].

Let's examine the most important European legal norms for our country in detail.

In November 1950, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (short title – the European Convention on Human Rights) was opened for signature. Article 11 of the Convention is directly devoted to freedom of assembly and association, stating that:

«1. Everyone has the right to freedom of peaceful assembly and association, including the right to form and join trade unions for the protection of their interests.

2. The exercise of these rights is subject only to restrictions established by law in the interests of national or public security, for the protection of order or crime prevention, for the protection of health or morals, or for the purpose of protecting the rights and freedoms of other persons, and which are necessary in a democratic society. This article does not prohibit the implementation of legal limitations on the exercise of these rights by individuals who are part of the military, law enforcement, or government agencies». Therefore, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms directly regulates the protection of fundamental rights and freedoms of a person, which provides for the direct effect of its norms. The Convention guarantees these rights without requiring participating states to adopt additional acts. The norms of the Convention take precedence over the provisions of national legislation if the latter contradict them, which is reflected in two main

© Onyshchenko Serhii, 2023

provisions: firstly, the rights and freedoms guaranteed by the Convention are of a fundamental nature; secondly, the preamble of the Convention emphasizes one of the main tasks of the Council of Europe – to achieve greater unity between the member states, and the activity of the European Court as a control mechanism serves the achievement of the mentioned goal. The European Convention on Human Rights obliges states to respect the freedom of peaceful assembly, establishing this right for everyone and at the same time providing for the possibility of its restriction. The interpretation of the enshrined freedom, as well as the specification of the criteria for the legality of state intervention in its implementation, has been provided in the practice of the European Court of Human Rights. The Court has consistently recognized the close connection between the freedom of peaceful assembly and other rights, particularly the freedom of expression as reflected in Article 10 of the Convention. As a result, the European Court, while maintaining its autonomous role and special scope, often interprets Article 11 in the context freedom of expression, which is both a goal of peaceful assembly and a means of achieving it. It should be noted that the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is one of the few international acts that not only describes human rights, but also establishes an appropriate system for their protection. In this respect, the great value of the Convention lies not so much in the definition of the rights and freedoms it contains, but rather in the regulation of the mechanism for their implementation in the participating States, the essence of which lies in the functioning of a judicial body unique in the European area - the European Court of Human Rights. The jurisdiction of the Court extends to all cases concerning the interpretation and application of the Convention. The Court may not only decide whether a violation of the Convention has occurred, it may also award reparation for the damage suffered [7, p. 319].

When creating a legal framework to promote and protect human rights, both international organizations and states rely on international human rights standards. Some scientists suggest distinguishing two directions with a certain degree of conventionality [8].

The first direction is the development of international treaties with the aim of normatively enshrining international legal guarantees of human rights protection. This branch is dynamically developing, including a wide group of international and regional agreements in the field of human rights, which are legally binding for the signatory countries.

The second direction can be distinguished based on the provisions of paragraph 1 of Article 13 of the UN Charter, which states that the General Assembly shall organize studies and make recommendations in order to: a) promote international cooperation in the field of politics and encourage the progressive development of international law and its codification; b) <...> promote the realization of human rights and fundamental freedoms for all, without distinction as to race, sex, language or religion [9].

The first one includes conventions, covenants, protocols (they can be included in the category of international treaties), which have a legally binding character for the states if they have expressed their consent to the recognition of these documents. Along with international treaties, this group also includes some declarations adopted by the General Assembly of the United Nations, which were subsequently transformed into treaties or received by states as opinio juris.

© Onyshchenko Serhii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).9

The second direction comprises a variety of documents often titled «standard rules», «recommendations», and the like, which are of a recommendatory nature (otherwise referred to as «soft law» instruments).

Although the second group of instruments does not create legal obligations, they do require States to take action as they contain instructions aimed at making the provisions of international treaties more meaningful and applicable in national practice.

In the context of researching standards for ensuring the right to peaceful assembly, there are several important documents of this nature. However, the Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly, developed by the Organization for Security and Cooperation in Europe and first published in 2007, deserve special attention. Researchers rightly point to this document as a unique source of European international legal doctrine, based on the national experiences of states in the region, international agreements, and the jurisprudence of the ECHR.

The OSCE Bureau for Democratization and Human Rights, in cooperation with the Venice Commission, developed the guiding principles and explanatory notes for freedom of peaceful assembly. These were created by a group of experts and took into account the recommendations of its members [10, p. 54].

The seven basic principles are binding rules for administrative and judicial bodies.

2.1 Presumption in favor of holding assemblies. As the right to freedom of peaceful assembly is a fundamental right, its exercise should be ensured without regulation to the extent possible. Everything that is not expressly prohibited by law should be deemed permitted, and those who wish to assemble should not be required to obtain a permit to hold an assembly. Legislation should contain a clear and unambiguous presumption in favor of freedom of peaceful assembly.

2.2 The state has a duty to facilitate and protect peaceful assemblies. This includes establishing appropriate mechanisms and procedures to ensure the realization of the right to freedom of peaceful assembly without excessive bureaucratic regulation. In particular, the state should always facilitate and protect peaceful assemblies in locations desired by the organizers, ensuring the unimpeded dissemination of information about planned assemblies to the public.

2.3 Lawfulness. Any restrictions on assemblies must be based on the provisions of the law and comply with the requirements of the European Convention on Human Rights and other international human rights instruments. In this context, the proper development of a legal framework defining the limits of the permissible scope of the authorities' powers is crucial. The law must comply with international human rights standards and be specific enough for individuals to determine if their behavior violates the law and the likely consequences of such a violation.

2.4 Proportionality. Any restrictions on freedom of assembly should be proportionate. In pursuing the legitimate aims of the authorities, preference should be given to measures that involve the least interference. The principle of proportionality requires that authorities should not impose day-to-day restrictions that significantly alter the nature of the event (e.g., moving the venue to areas away from the city center). The application of statutory restrictions could lead to imposing those restrictions on all assemblies as a general principle, which may fail to

© Onyshchenko Serhii, 2023

comply with the principle of proportionality by not considering the specific circumstances of each case.

2.5 Non-discrimination. Everyone has the right to freedom of peaceful assembly. The competent authorities shall not discriminate against any person or group of persons in regulating freedom of assembly. The freedom to organize and participate in public assemblies shall be guaranteed to individuals, groups, unregistered associations, legal persons, and other organizations; members of minority groups – ethnic, national, religious and sexual; citizens and non-citizens of the state (including stateless persons, refugees, foreign nationals, asylum seekers, migrants and tourists); children, women and men; law enforcement officials; and persons without full legal capacity (including persons with mental illness).

2.6 Efficient management. The legislation should clearly state which government body is responsible for regulating freedom of assembly.This regulator should ensure that citizens have sufficient access to reliable information about its procedures. Organizers of public assemblies and individuals whose rights and freedoms of assembly will be directly affected should have the opportunity to address the administrative body in person or in writing.

Regulatory procedures should provide for a fair and objective evaluation of all available information. Any restrictions imposed on a particular assembly shall be promptly communicated to the organizer in writing, stating the reasons for each restriction.

Decisions regarding the application of restrictions should be made as early as possible to ensure that an independent tribunal can hear the application by the date specified in the notice of meeting.

2.7 Responsibility of the regulatory body. Regulatory bodies are responsible for fulfilling their legal obligations and are accountable for any procedural or substantive failures. At the same time, the degree of responsibility should be determined according to the principles of administrative law and judicial supervision in terms of abuse of official powers [11].

The above sources are definitely of a recommendatory nature, but according to M.L. Sereda they rely heavily on binding legal documents, in particular on the practice of the European Court of Human Rights and, in the case of reports of the UN Special Rapporteur, also on the practice of the Inter-American Court of Human Rights. This relationship is two-way because the mentioned courts often base their practice on reports or conclusions from authoritative international institutions. Thus, it is highly likely that violating «soft» international standards will also constitute a violation of stricter legal norms [12].

The European Court of Human Rights is the practical mechanism for the application of the mentioned norms and laws, and these decisions are often of key and fundamental importance for the national legal systems of today.

After all, the Court's decisions are not only legally binding for the respondent state, but also have a direct impact on the development of the legal system of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which in turn is part of the national legislation of the member states [13, p. 18].

Its decisions are a direct source of law for the courts. Many of our compatriots see it as a real mechanism for ensuring their rights, which is evidenced by the fact that year after year Ukraine is one of the leaders in the number of applications to the European Court of Justice, especially in cases involving restrictions on the freedom of peaceful assembly.

© Onyshchenko Serhii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).9

Under the Act «On ratification of the Convention for the Protection of Rights and Fundamental Freedoms of 1950, the First Protocol and Protocols Me 2, 4, 7 and 11 to the Convention», the Verkhovna Rada of Ukraine has fully recognized the jurisdiction of the European Court of Human Rights in all matters relating to the interpretation and application of the Convention, and in accordance with Article 17 of the Act «On the implementation of decisions and the application of the practice of the European Court of Human Rights», the courts apply the Convention and the practice of the European Court of Human Rights as a source of law when considering cases. These court cases fall under the jurisdiction of administrative proceedings, and their specific considerations are defined in Articles 280-281 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine. Additionally, Article 6 of the Code obligates judges to apply the case law of the European Court of Human Rights, which states that «the court shall apply the rule of law, taking into account the case law of the European Court of Human Rights». Ukrainian legislation recognizes and applies not only ECHR judgments related to Ukraine but also those related to all Council of Europe states as a source of law.

This peculiarity of the practice of the European Court of Human Rights is due to the nature of its judgments, which is manifested in the binding nature of the principles of solving a particular problem, which, although it concerns a foreign state, can be applied to solving a similar problem in Ukraine. This approach also corresponds to the principle of legal certainty, since in this case the solution of a particular problem can be predicted and foreseen.

O.V. Kolisnyk notes that the national courts, when conducting judicial proceedings, must refer to the conclusions of the ECHR as a direct source of law. They should not only be guided by the formal interpretation of legal norms, but also adhere to the idea of justice and humanity inherent in the decision of the ECHR and implement it in their decisions [14, p. 481].

The importance and content of the case law of the European Court of Human Rights on peaceful assembly began to grow after the entry into force in 1998 of Protocol No. 11 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms on the Reorganization of the Monitoring Mechanism established under the Convention. Thus, according to the European Court of Human Rights search engine, by the end of 2016, the Court had considered more than 120 complaints of violations of Article 11 of the Convention by States in the context of freedom of peaceful assembly, of which the Court found violations of the Convention in 99 cases. Therefore, after the entry into force of Protocol 11, the Court has been hearing an average of 7-8 cases in this category each year. The «record holder» for violations of Article 11 of the Convention is Turkey, which has violated Article 11 in the context of freedom of peaceful assembly in almost half of the cases examined by the Court. It is noteworthy that most of the cases against Turkey are of the same type – the Court has mostly recognized the brutal actions of the police in the dispersal of demonstrations as a violation of Article 11. Five cases involving the violation of the right to freedom of peaceful assembly were considered in Ukraine. Three cases raised questions about the validity of applying administrative and criminal sanctions to individuals who violated the procedure for holding peaceful meetings. Another case questioned the validity of banning a strike by airline employees. The final case questioned the legality and proportionality of dismissing an employee for absenteeism related to participation in a picket strike [12, 96].

© Onyshchenko Serhii, 2023

M.L. Sereda highlights several principles that are guided by the ECHR when considering cases on ensuring the right to peaceful assembly, in particular cases of its restriction:

- the legitimacy of the intervention;
- the legitimacy of the objectives of the intervention;
- the necessity of the intervention in a democratic society;
- adherence to the principle of proportionality in balancing the interests of assembly participants and the public interest;
- the presumption in favor of holding a peaceful assembly;
- the need to show a degree of tolerance for peaceful assembly [12].

A number of court decisions during the Revolution of Dignity represented a clear departure from these principles. The dispersal of student protests on November 30, 2013, as well as permanent bans on peaceful assemblies with persecution of their participants, serve as a vivid example of the violation of the freedom of peaceful assembly in Ukraine. During this period, it was common for courts to impose automatic bans on individuals seeking to exercise their right to peaceful assembly, which was a key trend in jurisprudence.

The court decisions mentioned above disregarded both Ukrainian law and international standards. Automatic bans are in violation of the principle of proportionality. In its April 26, 1991 judgment in the case of «Ezelin v. France», the Court required a certain balance between the requirements of the purposes specified in part 2 of Article 11 and the freedom of expression. According to the principle of proportionality, rights and freedoms may only be restricted to the extent necessary to ensure the common good. The court's position violates Article 11(2) of the Convention, which requires that any interference be justified by an overriding public necessity having one or more legitimate aims. While states have some discretion in assessing whether such a problem exists, this is done in close cooperation with European supervision, extending to both legislation and practice in its application. In the case of «Vierentsov v. Ukraine» from April 11, 2013, the court noted that the Constitution of Ukraine establishes general rules regarding restrictions on freedom of assembly. However, these rules require further development in national legislation. In the «Verentsov v. Ukraine» decision, the European Court of Human Rights highlighted the lack of a clear and predictable procedure for organizing and conducting peaceful demonstrations.

Conclusion: currently in Ukraine, there is no specific law that outlines the procedure for organizing and holding peaceful assemblies. The issue of the order and time of notification of the planned action remains unresolved. Therefore, international standards are necessary to ensure the proper functioning of the legal mechanism for ensuring the right to peaceful assembly.

REFERENCES

1. *Melnyk, R.S.* (2015). Pravo na svobodu myrnykh zibran: teoriia i praktyka. "The right to freedom of peaceful assembly: theory and practice". Kyiv. 168 p. [in Ukrainian].

2. Syrakuzskie printsypy tolkovaniia ogranichenii i otstuplienii ot polozhenii Miezhdunarodnogo pakta o grazhdanskikh i politicheskikh pravakh. "Syracuse principles of the interpretation of limitations and derogated from provisions of the International Covenant on Civil and Political Rights": UN document E/CN.4/1985/4, Annex (1985). URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/O8500000001. (Date of Application: 01.10.2023) [in Russian].

© Onyshchenko Serhii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).9

3. Konventsiia pro prava dytyny. "Convention on the Rights of the Child": International Document of November 20, 1989. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021. (Date of Application: 04.09.2023) [in Ukrainian].

4. Amerykanska konventsiia pro prava liudyny. "American Convention on Human Rights": international document of November 22, 1969. URL: http://constituanta.blogspot.de/2011/02/1969.html. (Date of Application: 05.09.2023) [in Ukrainian].

5. Afrikanskaia khartiia prav chielovieka i narodov. "African Charter on Human and Peoples' Rights". URL: http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rz1afchar.html. (Date of Application: 05.09.2023) [in Russian].

6. Arab Charter on Human Rights 2004. https://web.archive.org/web/20080512051558/http://www.acihl.org/res/Arab_Charter_on_Human_Rights_2004.pdf. (Date of Application: 08.10.2023) [in English].

7. *Demydenko, A.L.* (2016). Osnovni normatyvni akty Rady Yevropy u sferi zakhystu prav liudyny / Aktualni problemy suchasnoho mizhnarodnoho prava. "Main normative acts of the Council of Europe in the field of human rights protection / Actual problems of modern international law": collection of scientific articles based on the materials of the II Kharkiv International Legal Readings dedicated to the memory of Prof. M.V. Yanovskyi and V.S. Semenov. Kharkiv, November, 21, 2016: in 2 h. Kharkiv. Part 1. P. 317-322 [in Ukrainnian].

8. *Uliashina, L.V.* (2013). Mezhdunarodno-pravoviie standarty v oblasti prav chielovieka i ikh riealizatsiia: teoriia i praktika primienieniia. "International legal standards in the area of human rights and their realization: theory and practice of application". Vilnius: ESU. 402 p. [in Russian].

9. Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii. "Charter of the United Nations". URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf. (Date of Application: 08.10.2023) [in Ukrainian].

10. *Shevchenko, A.Ye., Denisova, M.M., Denisova, O.S.* (2011). Realizatsia konstytutsiinoho prava na myrni zibrannia v Ukraini. "Implementation of the constitutional right to peaceful assembly in Ukraine": monograph. Donetsk: «Knowledge» publishing house [in Ukrainian].

11. Kerivnytstvo z monitorynhu svobody myrnykh zibran. "Guidelines for monitoring freedom of peaceful assembly". Published by the OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Warsawa. 2015. 83 p. [in Ukrainian].

12. *Sereda, M.L.* (2019). Pravo na myrni zibrannia: teoretychni, praktychni ta porivnialno-pravovi aspekty. "The right to peaceful assembly: theoretical, practical and comparative legal aspects": diss. ... Candidate of Juridical Sciences: 12.00.01. Kyiv. 203 p. [in Ukrainian].

13. *Suprun, D.* (2002). Orhanizatsiino-pravovi zasady ta yurysdyktsiini osnovy diialnosti Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. "Organizational and legal foundations and jurisdictional bases of the European Court of Human Rights": diss. ... Candidate of Juridical Sciences. Kyiv. 229 p. [in Ukrainian].

14. *Kolisnyk, O.V.* (2008). Udoskonalennia zdiisnennia sudochynstva v Ukraini v konteksti praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. "Improvement of the administration of justice in Ukraine in the context of the practice of the European Court of Human Rights". Scientific Bulletin of Chernivtsi University: collection of Scientific works. Chernivtsi. P. 46-51 [in Ukrainian].

© Onyshchenko Serhii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).9

УДК 341:342.7

Онищенко Сергій Миколайович,
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-9944-5995

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ

У статі проведено аналіз основоположних міжнародних джерел у галузі прав людини, визначено положення, які безпосередньо регулюють право на мирні зібрання. Окреслено думку, що наразі головним зводом нормативних стандартів у галузі прав людини залишається Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 року. Наведений текст декларації англійською мовою дає підстави для буквального розуміння її саме як стандарту, адже безпосередньо в преамбулі вказано: «Now, Therefore THE GENERAL ASSEMBLY proclaims THIS UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS as a common standard of achievement for all peoples and all nations».

Доведено наявність права на свободу мирних зібрань для певних соціальних груп, зокрема виокремлено незалежну категорію суб'єктів дітей, оскільки у ст. 15 Конвенції про права дитини (1989) йдеться, що держави-учасниці визнають право дитини на свободу асоціацій та свободу мирних зібрань.

Проаналізовано зміст низки й інших основних міжнародних актів з прав людини (Американська конвенція про права людини; Конвенція Співдружності незалежних держав про права та основні свободи людини; Африканська хартія прав людини і народів; Арабська хартія прав людини; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод).

Охарактеризовано певні напрями в роботі міжнародних організацій і держав з просування і захист прав людини за допомогою створення правової бази, зокрема міжнародних стандартів прав людини.

Окрему увагу приділено Керівним принципам зі свободи мирних зібрань, розробленим Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (опублікованим у 2007 р.).

Констатовано, що рішення Європейський суду з прав людини є реальним механізмом забезпечення прав на мирні зібрання.

Ключові слова: стандарти, міжнародні стандарти, права людини, право на мирні зібрання.

Отримано 24.11.2023

© Onyshchenko Serhii, 2023

УДК 347.77

Смерницький Дем'ян Вікторович,
доктор юридичних наук, професор,
заступник директора ДНДІ МВС України
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-6066-0324
Тригубенко Марина Володимирівна,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заступник начальника відділу
ДНДІ МВС України
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-7646-3595

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті розглянуто питання правового регулювання експертизи у сфері охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності. До основних видів експертизи щодо об'єктів інтелектуальної власності віднесено: експертизу документів на правильність їх оформлення відповідно до встановлених вимог, поданих до визначеної установи з метою отримання охоронного документа; експертизу об'єкта інтелектуальної власності на відповідність встановленим вимогам щодо таких об'єктів; експертизу об'єкта інтелектуальної власності в порівнянні з іншими подібними об'єктами інтелектуальної власності у процесі патентно-інформаційного пошуку; судову експертизу у сфері інтелектуальної власності.

Ключові слова: експертиза, судова експертиза, об'єкти права інтелектуальної власності, об'єкти авторського права.

Досліджуючи питання експертної діяльності у сфері охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, слід зазначити, що окреслена сфера налічує велику кількість таких об'єктів. Наука та технології розвиваються настільки бурхливо і швидко, що всі об'єкти інтелектуальної власності важко піддаються переліку та систематизації. Але законодавці визначають орієнтовний перелік об'єктів інтелектуадльної власності [1].

Стаття 54 Конституції України [2] гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Так, відповідно до ст. 420 Цивільного кодексу України, до об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, належать: літературні та художні твори; комп'ютерні

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування напівпровідникових виробів; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [3].

У своєму дослідженні ми розглянемо експертну діяльність у сфері охорони та захисту прав на винаходи і корисні моделі, промислові зразки, компонування напівпровідникових виробів, а також у сфері авторського права.

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», експертиза заявки складається з попередньої експертизи, формальної експертизи та, за заявкою стосовно патенту на винахід (секретний винахід), – кваліфікаційної експертизи і проводиться Національним органом інтелектуальної власності (далі – НОІВ) відповідно до цього Закону та правил, встановлених на його основі центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності.

Кінцеві результати експертизи заявки, що не вважається відкликаною або не відкликаною, відображаються в обґрунтованому висновку експертизи за заявкою. На підставі такого висновку НОІВ приймає рішення про державну реєстрацію винаходу (корисної моделі) або рішення про відмову в такій реєстрації [4].

Відповідно до Правил розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель, кваліфікаційна експертиза (експертиза по суті) – це експертиза, що встановлює відповідність винаходу умовам патентоздатності (новизні, винахідницькому рівню, промисловій придатності).

Складовою частиною кваліфікаційної експертизи є експертиза на локальну новизну, яка встановлює локальну новизну винаходу (локальна новизна – це новизна, що встановлюється за виданими в Україні патентами і поданими заявками на видачу патентів).

Формальна експертиза (експертиза за формальними ознаками) визначена як експертиза, під час якої встановлюється належність зазначеного у заявці об'єкта до переліку об'єктів, які можуть бути визнані винаходами (корисними моделями), і відповідність заявки та її оформлення встановленим вимогам [5].

Крім того, експертну діяльність у сфері охорони прав на винаходи та корисні моделі регламентують певним чином Методичні рекомендації з окремих питань проведення експертизи заявки на винахід (корисну модель) [6].

Експертиза заявки на промисловий зразок проводиться відповідно до ст. 14 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» [7], Правил розгляду заявки на промисловий зразок [8] та Методичних рекомендацій з окремих питань проведення експертизи заявки на промисловий зразок [9].

Закон України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» [10] регламентує (ст. 11) проведення експертизи на зазначений об'єкт інтелектуальної власності. Крім того, експертиза заявок на компонування напівпровідникових виробів регламентується Правилами складання, подання та розгляду заявки на реєстрацію топографії інтегральної мікросхеми [11].

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).10

Стосовно сфери авторського права – вона регламентується Законом України «Про авторське право і суміжні права» [12].

Згідно зі ст. 8 Закону [12] об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва, а саме: літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо); виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори; комп'ютерні програми; бази даних; музичні твори з текстом і без тексту; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки; аудіовізуальні твори; твори образотворчого мистецтва; твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва; фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії; твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, ювелірні вироби тощо; ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності; сценічні обробки творів і обробки фольклору, придатні для сценічного показу; похідні твори; збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за добором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини; тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів; інші твори.

Об'єками суміжних прав відповідно ст. 35 Закону [12], незалежно від призначення, змісту, оцінки, способу і форми вираження, є: виконання літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших творів; фонограми, відеограми; передачі (програми) організацій мовлення.

Закон [12] чітко не визначає норми щодо експертної діяльності у сфері авторського права та суміжних прав, але, враховуючи велику кількість об'єктів інтелектуальної власності в зазначеній сфері, кількість видів та форм експертиз є вельми значним.

Відповідно до положень законодавства за порушення прав інтелектуальної власності передбачено настання цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальностей.

Права на об'єкти інтелектуальної власності встанвлені Книгою четвертою «Право інтелектуальної власності» Цивільного кодексу України, а саме: глава 35 «Загальні положення про право інтелектуальної власності»; глава 36 «Право інтелектуальної власності на літературний, художній та інший твір (авторське право); глава 37 «Право інтелектуальної власності на виконання, фонограму, відеограму та програму (передачу) організації мовлення (суміжні права); глава 38 «Право інтелектуальної власноті на наукове відкриття»; глава 39 «Право інтелектуальної власноті на винахід, корисну модель, промисловий зразок»; глава 40 «Право інтелектуальної власноті на компонування напівпровідникового виробу»; глава 41 «Право інтелектуальної власноті на раціоналізаторську пропозицію»; глава 42 «Право інтелектуальної власноті на сорт рослини, породу тварини»; глава 43 «Право інтелектуальної власноті на комерційне найменуван-

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

ня»; глава 44 «Право інтелектуальної власноті на торговельну марку»; глава 45 «Право інтелектуальної власноті на географічне зазначення»; глава 46 «Право інтелектуальної власноті на комерційну таємницю»; глава 47 «Право інтелектуальної власноті на комерційне найменування» [3].

Стаття 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» до порушень авторських прав відносить: учинення будь-яких дій, які порушують особисті немайнові права та майнові права авторського права; піратство у сфері авторського права; плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору; ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення; вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права; будь-які дії для свідомого обходу технічних засобів захисту авторських прав; підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами; розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права, з яких без дозволу суб'єктів авторського права вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі; камкординг, кардшейрінг [12].

Норми щодо відповідальності за порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності встановлені в Кодексі України про адміністративні правопорушення [13] та Кримінальному кодексі України [14].

Захист порушених прав на об'єкти інтелектуальної власності здійснюється у судах.

Як зазначає Н. В. Кісіль, предметом судової експертизи у сфері інтелектуальної власності є фактичні дані та обставини справи про властивості, ознаки, закономірності створення й використання об'єктів інтелектуальної власності, їх вартість, завдані збитки та економічні операції щодо цих об'єктів, які мають значення для досудового розслідування чи судового провадження й установлюються шляхом застосування спеціальних знань у визначеному законом порядку [15, с. 347].

Також об'єкти інтелектуальної власності піддаються експертизі в процесі патентно-інформаційного пошуку (патентних досліджень).

Патентно-інформаційний пошук це – пошук, який проводиться з метою встановлення рівня техніки, визначення обсягу прав власника охоронного документа, визначення умов реалізації прав власників охоронних документів на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку та інші об'єкти інтелектуальної власності.

Патентно-інформаційний пошук виконується, зокрема, під час проведення патентних досліджень, метою яких є визначення патентної ситуації щодо об'єкта, який розробляється, тобто визначення доцільності та можливості одержання чи надання правової охорони. Також метою патентно-інформаційного пошуку є визначення ситуації (проведення оцінки, експертизи) щодо використання прав на об'єкти промислової власності в галузі, до якої належить досліджуваний об'єкт, щоб попередити можливе порушення прав інших власників чинних охоронних документів та заявників [16].

Патентно-інформаційний пошук здійснюється відповідно до Державного стандарту України ДСТУ 3575-97 «Патентні дослідження. Основні положення та порядок про-

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).10

ведення» [17], затвердженого і введеного в дію наказом Держстандарту України від 6 червня 1997 року № 327. Стандарт установлює основні положення, порядок проведення та форму звіту про патентні дослідження. Стандарт застосовується в усіх галузях господарської діяльності на етапах створення і використання об'єкта господарської діяльності.

Отже, підводячи певний підсумок розгляду питання щодо експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності, слід зазначити, що до основних видів експертизи щодо об'єктів інтелектуальної власності необхідно віднести: експертизу документів на правильність їх оформлення відповідно до встановлених вимог, поданих до визначеної установи з метою отримання охоронного документа; експертизу об'єкта інтелектуальної власності на відповідність встановленим вимогам щодо таких об'єктів; експертизу об'єкта інтелектуальної власності в порівнянні з іншими подібними об'єктами інтелектуальної власності у процесі патентно-інформаційного пошуку; судову експертизу у сфері інтелектуальної власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Незалежна судова експертиза та оцінка. URL: https://sudexpert.vn.ua/a415492-vidi-obyektiv-intelektualnoyi.html (дата звернення: 29.10.2022).

2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3687-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 7. Ст. 32.

5. Про затвердження Правил розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель: наказ Міністерства освіти і науки від 15 березня 2002 року № 197, зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 15 квітня 2002 року за № 364/6652.

6. Методичні рекомендації з окремих питань проведення експертизи заявки на винахід (корисну модель): наказ Державного підприємства «Український інститут промислової власності» від 07.04.2014 № 91. Схвалено Рішенням Колегії Державної служби інтелектуальної власності України від 18.03.2014 (протокол № 9).

7. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3688-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 7. Ст. 34.

8. Про затвердження Правил розгляду заявки на промисловий зразок: наказ Міністерства освіти і науки від 18 березня 2002 року № 198, зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 29 березня 2002 року за № 313/6601.

9. Методичні рекомендації з окремих питань проведення експертизи заявки на промисловий зразок: наказ Державного підприємства «Український інститут промислової власності» від 07.04.2014 № 91, схвалено Рішенням Колегії Державної служби інтелектуальної власності України від 18.03.2014 (протокол № 9).

10. Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів: Закон України від 5 листопада 1997 року № 621/97-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1998. № 8. Ст. 28.

11. Про затвердження Правил складання, подання та розгляду заявки на реєстрацію топографії інтегральної мікросхеми: наказ Міністерства освіти і науки від 18 квітня 2002 року № 260, зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 29 квітня 2002 року за № 406/6694.

12. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 13. Ст. 64.

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).10

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення: за станом на 7 грудня 1984 року № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122.

14. Кримінальний кодекс України: за станом на 5 квітня 2001 року №2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.

15. *Кісіль Н. В.* Сутність і змість судово-експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2015. Вип. 15. С. 346–354.

16. Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності». Укправління патентно-інформаційних послуг. URL: http://iii.ua/uk/patentno-informaiciyniy-poshuk (дата звернення: 29.10.2022).

17. Державний стандарт України ДСТУ 3575-97 «Патентні дослідження. Основні положення та порядок проведення».

REFERENCES

1. Nezalezhna sudova ekspertyza ta otsinka. “Independent forensic examination and assessment”. URL: https://sudexpert.vn.ua/a415492-vidi-obyektiv-intelektualnoyi.html. (Date of Application: 29.10.2022) [in Ukrainian].

2. Konstytutsiia Ukrainy. “Constitution of Ukraine”: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141 [in Ukrainian].

3. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. “Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV”. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. No. 40–44. Art. 356 [in Ukrainian].

4. Pro okhoronu prav na vynakhody i korysni modeli. “On protection of rights to inventions and utility models”: Law of Ukraine dated December 15, 1993 No. 3687-XII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1994, No. 7, Art. 32 [in Ukrainian].

5. Pro zatvverdzhennia Pravyl rozhladu zaiavky na vynakhid ta zayavky na korysnu model. “On the approval of the Rules for consideration of an application for an invention and an application for a utility model”: Order of the Ministry of Education and Science dated March 15, 2002 No. 197. Registered in the Ministry of Justice of Ukraine dated April 15, 2002 No. 364/6652 [in Ukrainian].

6. Metodychni rekomendatsii z okremykh pytan provedennia ekspertyzy zaiavky na vynakhid (korysnu model). “Methodological recommendations on certain issues of examination of an application for an invention (useful model): Order of the State Enterprise ‘Ukrainian Institute of Industrial Property’ dated 07.04.2014 No. 91”. Approved by the Decision of the Board of the State Intellectual Property Service of Ukraine dated 18.03.2014 (protocol No. 9) [in Ukrainian].

7. Pro okhoronu prav na promyslovi zrazky. “On protection of rights to industrial designs”: Law of Ukraine dated December 15, 1993 No. 3688-XII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1994, No. 7, Art. 34 [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Pravyl rozhliadu zaiavky na promyslovyi zrazok. “On the approval of the Rules for consideration of industrial design applications”: Order of the Ministry of Education and Science dated March 18, 2002 No. 198. Registered in the Ministry of Justice of Ukraine dated March 29, 2002 under No. 313/6601 [in Ukrainian].

9. Metodychni rekomendatsii z okremykh pytan provedennia ekspertyzy zaiavky na promyslovyi zrazok. “Methodological recommendations on certain issues of examination of an application for an industrial design: Order of the State Enterprise ‘Ukrainian Institute of Industrial Property’ dated 07.04.2014 No. 91”. Approved by the Decision of the Board of the State Intellectual Property Service of Ukraine dated 18.03.2014 (protocol No. 9) [in Ukrainian].

10. Pro okhoronu prav na komponuvannia napivprovidnykovykh vyrobiv. “On the protection of rights to the composition of semiconductor product”s: Law of Ukraine of November 5, 1997 No. 621/97-BP. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1998, No. 8, Art. 28 [in Ukrainian].

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).10

11. Pro zatverdzhennia Pravyl skladannia, podannia ta rozhliadu zaiavky na reiestratsiiu topohrafii intehralnoi mikroskhemy. "On the approval of the Rules for drawing up, submitting and considering an application for registration of the topography of an integrated microcircuit": Order of the Ministry of Education and Science dated April 18, 2002 No. 260. Registered in the Ministry of Justice of Ukraine dated April 29, 2002 No. 406/6694 [in Ukrainian].

12. Pro avtorske pravo i sumizhni prava. "On copyright and related rights": Law of Ukraine dated December 23, 1993 No. 3792-XII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1994, No. 13, Article 64 [in Ukrainian].

13. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. "Code of Ukraine on Administrative Offenses": as of December 7, 1984 No. 8073-X. Information of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR. 1984. Add. to No. 51. Art. 1122 [in Ukrainian].

14. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. "Criminal Code of Ukraine": as of April 5, 2001 No. 2341-III. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2001. No. 25–26. Art. 131[in Ukrainian].

15. *Kisil, N.V.* (2015). Sutnist i zmist sudovo-ekspertnoi diialnosti u sferi intelektualnoi vlasnosti. "The essence and content of skdvo-expert activity in the field of intellectual property". Theory and practice of forensic examination and criminology. Issue 15. P. 346-354 [in Ukrainian].

16. Derzhavne pidpryiemstvo «Ukrainskyi instytut intelektualnoi vlasnosti». "State enterprise 'Ukrainian Institute of Intellectual Property'". Management of patent and information services. URL: http://iii.ua/uk/patentno-informaiciyniy-poshuk. (Date of application: 29.10.2022) [in Ukrainian].

17. Derzhavnyi standart Ukrainy DSTU 3575-97 «Patentni doslidzhennia. Osnovni polozhennia ta poriadok provedennia». "State Standard of Ukraine DSTU 3575-97 'Patent Research. The main provisions and procedure of implementation'" [in Ukrainian].

UDC 347.77

Smernytskyi Demian,
Doctor of Juridical Sciences, Full Professor,
Co-Director of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6066-0324
Tryhubenko Maryna,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Deputy Head of the Scientific Organizational Department,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-7646-3595

LEGAL REGULATION OF EXPERTISE IN THE FIELD OF SECURITY AND PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY OBJECTS

The article discusses the legal regulation of expertise in protecting and defending intellectual property objects. It notes that the Ukrainian Constitution guarantees citizens the protection of their intellectual property, including copyrights and moral and material interests arising from various types of intellectual activities. Every citizen has the right to the results of their intellectual and creative activity. No one may use or distribute these results without their consent, except as established by law. The Civil Code of Ukraine and the Law

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

of Ukraine on Copyright and Related Rights define the list of intellectual property objects. The National Intellectual Property Authority conducts the expertise of invention and utility model applications, which includes both preliminary and formal examination. In the case of invention patent applications, qualification examination is also required. Additionally, the application for industrial design and layout of semiconductor products undergoes examination. The legislation lacks clear definitions of the norms governing expert activity in the field of copyright and related rights. Violating intellectual property rights can result in civil, administrative, and criminal liability as per the law. The courts provide protection for infringed intellectual property rights. Forensic expertise in the field of intellectual property involves analyzing factual data and circumstances related to the properties, features, patterns of creation and use of intellectual property objects, their value, damage caused, and economic transactions. This expertise also applies to patent and information searches. According to the authors of the article, the main types of expertise on intellectual property objects include: examination of documents for the correctness of their execution in accordance with the established requirements, submitted to a certain institution in order to obtain a protection document; expertise of an intellectual property object for compliance with the established requirements for such objects; expertise of an intellectual property object in comparison with other similar intellectual property objects in the process of patent and information search; forensic expertise in the field of intellectual property.

Keywords: expertise, forensic expertise, objects of intellectual property law, objects of copyright.

Отримано 23.11.2023

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

ISSN 2072-8670 (Print) НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62) Issue 4(62) 2023

УДК 342.523(477)

Христинченко Євгеній Олександрович,
аспірант Науково-дослідного інституту публічного права,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0009-0003-3084-7085

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «ДОБРОЧЕСНІСТЬ» У СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються питання розуміння доброчесності як одного з інструментів запобігання корупції в Україні. Вказується, що упродовж тривалого періоду в нашій державі гостро стоїть питання запобігання корупції. Наголошено, що корупція, на жаль, сьогодні має глобальний характер і набула рис явища, що системно впливає на зниження ефективності діяльності органів влади, суспільства та на будь-якого пересічного громадянина. Зроблено висновок, що перемогти корупцію ще не вдалося жодній державі, якою б демократичною та розвинутою вона б не була, а відтак, пошук шляхів подолання цього явища продовжується.

Ключові слова: *корупція, корупційні правопорушення, запобігання корупції, доброчесність, академічна доброчесність, перевірка на доброчесність, декларація доброчесності.*

Упродовж тривалого періоду в нашій державі гостро стоїть питання запобігання корупції. Це явище охопило своїм негативним впливом майже усі сфери життєдіяльності суспільства. Корупція притаманна багатьом державам, на жаль, сьогодні вона має глобальний характер і має риси, що системно впливають на зниження ефективності діяльності органів влади, суспільства та на будь-якого пересічного громадянина.

Як не прикро констатувати, але повністю перемогти корупцію ще не вдалося жодній державі, якою б демократичною та розвинутою вона б не була. Відтак, пошук шляхів подолання цього явища продовжується, а тому й науковий інтерес до запобігання корупції залишається незмінно актуальним.

Питання, що стосуються окресленої проблематики у своїх працях розкривали відомі науковці, фахівці у сфері адміністративного права, з-поміж яких особливий інтерес викликають роботи В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, Н. О. Армаш, Г. В. Атаманчука, Ю. П. Битяка, Н. П. Бортник, В. В. Галунька, Є. В. Додіна, В. О. Заросила, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, О. В. Кузьменко, В. І. Курила, О. І. Остапенка, С. В. Пєткова, В. О. Шамрая, І. М. Шопіної, Х. П. Ярмакі та ін.

Метою цієї статті є дослідження змісту категорії «доброчесність», яка виступає елементом системи запобігання корупції в усіх її проявах та сферах, особливо в органах державної влади.

Необхідно зауважити, що упродовж останніх років корупцію все частіше називають суспільним явищем. На думку деяких вчених, в українському суспільстві, на преве-

© Khrystynchenko Yevhenii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).11

ликий жаль, міцніють стереотипи толерантності щодо корупції та злочинності, пов'язаної з нею. У масовій свідомості формується думка, що корупційні злочини не завдають значної шкоди суспільству, тому певні верстви населення обирають не правові, а корупційні шляхи вирішення повсякденних проблем. Чесний чиновник часто не влаштовує ні населення загалом, ні підприємців як його найактивнішу частину. Упродовж останніх років проблема корупції стала чи не найнагальнішою серед тих, що хвилюють громадян і перешкоджають економічному поступу країни.

Автори навчального посібника «Запобігання та протидія корупції», А. М. Михненко, О. В. Руснак, А. М. Мудров та ін. зауважують той момент, що багато українців розглядають корупцію як механізм прискорення розв'язання власних проблем. Зазвичай громадяни, стикаючись із нею, не намагаються відстоювати власні права, оскільки впевнені, що чиновники знайдуть безліч прийомів для отримання хабара. Толерантне ставлення суспільства до цього явища пояснюється тим, що більшість українців не усвідомлюють справжнього масштабу корупції та її наслідків. Тому і сформувався такий небезпечний феномен, як «корупційна культура» [1, с. 8].

На думку Т. П. Паламарчук та Л. А. Пашкевич, корупція – одне з найнебезпечніших для суспільства та держави явищ. Її наслідками є підрив авторитету державного апарату, дискредитація його діяльності, руйнація основних принципів, на котрі спирається будь-яка демократична держава, принципів верховенства права й рівності громадян перед законом, справедливості, неупередженості правосуддя, захищеності людини правоохоронними структурами від різного роду протиправних посягань і свавілля чиновників.

Науковці вважають, що одним із головних аспектів існування демократичної та правової держави є дієва антикорупційна політика, у результаті якої мінімізуються прояви корупційних проявів. Відтак, боротьба з корупцією включає в себе застосування репресивних, превентивних заходів або їх комплексне поєднання. За наявного високого рівня корупції важливим є застосування репресивних заходів протидії корупції. Оскільки Україна ще не віднайшла власний шлях у запобіганні та протидії корупції, є необхідність у вивченні міжнародного досвіду, зокрема держав-членів Європейського Союзу, що сприятиме виробленню дієвих державних механізмів боротьби із цим явищем [2, с. 26].

Особливу увагу в контексті протидії корупції становить пошук чинників, які сприяють існуванню та розвитку цього явища. Зокрема, згадувані нами А. М. Михненко, О. В. Руснак, А. М. Мудров та ін. схильні вважати, що серед чинників, які істотно впливають на стан корупції, вирізняють слабку дієвість державного контролю. Вона може проявлятися у вузькій компетенції контрольних державних органів, обмеженості їх повноважень перевіркою законності використання коштів та дотримання формальних правил і процедур без аудиту ефективності діяльності установ, відсутності контролю за дотриманням антикорупційного законодавства тощо. Неналежний державний контроль значно знижує ступінь відповідальності державних органів за свої дії та прийняті рішення, що створює умови для корупції.

Структурні недоліки системи державних органів також розглядаються як корупціогенний чинник. Існування множини владних структур, що мають повноваження в одній

© Khrystynchenko Yevhenii, 2023

галузі діяльності, складність відносин між ними породжує довгі та часто незрозумілі процедури вирішення питань для пересічних громадян, не обізнаних із тонкощами побудови державного апарату. Тому громадяни готові краще відмовитися від офіційного оформлення належної їм соціальної пільги, допомоги, виплати або шукати швидкі та прості корупційні варіанти.

Корупцію стимулює поєднання у державних органах типів функцій, що породжують конфлікти інтересів. Типовим прикладом такого конфлікту вважається поєднання в одному органі виконавчої влади функцій з розроблення політики та нормативно-правового регулювання з функціями з надання адміністративних послуг або контрольно-наглядовими функціями. Таке поєднання дає можливість органам виконавчої влади, які мають застосовувати нормативно-правові акти, самостійно затверджувати такі акти, керуючись корисливими мотивами. Конфлікт інтересів характерний також, наприклад, при поєднанні в одному органі виконавчої влади функцій з управління державним майном і здійснення контрольно-наглядових заходів.

До дуже суттєвих корупціогенних чинників відносять невпорядкованість загальної адміністративної процедури, що визначає механізми відносин між адміністративними органами та приватними (фізичними і юридичними) особами, порядок вирішення адміністративних справ. Звідси випливає важливість прийняття нормативно-правового акта на зразок адміністративно-процедурного кодексу, що має встановлювати принципи та правила адміністративної процедури, зокрема надання адміністративних послуг, втручальних проваджень за ініціативою державних органів, у тому числі контрольно-наглядових, адміністративного (досудового) оскарження [1, с. 221–222].

Досвід країн світу щодо запобігання та протидії корупції, враховуючи особливості їх системи державного управління, становить суттєвий інтерес для України. Такі розробки можуть бути використані в практиці окремих державних установ у боротьбі з корупцією, а також під час розроблення нормативно-правових актів, що спрямовані на зменшення впливу корупції в державному управлінні [3, с. 32].

Створення належної корпоративної культури чесності та відкритості в державних і приватних організаціях дозволить побудувати та пропагувати прозору підзвітність, що дасть змогу вивести шахрайство та хабарництво з тіні.

Важливим питанням є корпоративна культура в контексті боротьби з виправданням шахрайства, адже працівники, скоюючи шахрайські дії, вважають, що це саме економічний злочин без реальних потерпілих і не уявляють іншу особу, яка безпосередньо постраждає від таких дій. Отож, для того, щоб боротися з такими діями, варто було б зосередити увагу на середовищі, що впливає на їх поведінку, а саме на понятті корпоративної культури. Безсумнівно, чітке розуміння працівниками аспектів неприйнятності та їх правових підстав ускладнить виправдання для себе таких протиправних дій.

Ця проблема потребує більшої боротьби в суспільстві й вимагає посиленої уваги з боку як законодавців, так і працівників правоохоронних органів, адже є шпарини в законодавстві України, які дозволяють посадовим особам (за певну грошову суму (хабар)) їх обійти і вчинити кримінальний злочин. Тому виникає потреба в контролюванні та реформуванні антикорупційних органів та законодавства, щоб уникнути в подальшому таких проблем із хабарництвом.

© Khrystynchenko Yevhenii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).11

Боротьба з корупцією передбачає розроблення та впровадження заходів щодо запобігання, виявлення та припинення злочинів, пов'язаних з корупційними діями, усунення їх наслідків та притягнення винних до відповідальності. Не виникає сумніву, що система таких заходів має базуватися на принципах законності, гласності, невідворотності покарання за корупційні правопорушення, відновлення порушених прав, компенсації громадянам, їх об'єднанням, державі збитків, заподіяних корупцією [3, с. 32–33].

Ці заходи слід вважати невід'ємною частиною реформи державного управління. Але науковці попереджають, що Україна не може просто копіювати антикорупційні методи і заходи, що застосовуються в інших країнах, де державні органи та посадові особи мають детальні нормативні акти та чітко визначені обов'язки щодо їх реалізації. У цих країнах боротьба з хабарництвом ведеться за допомогою суворих санкцій, що мають сенс, оскільки хабар підштовхує чиновника до порушення чітко визначених стандартів. Закони, які ухвалюють у нашій державі, демонструють чудеса винахідливості, щоб не обтяжувати себе потребою в їх дотриманні [3, с. 33].

З огляду на викладене вище, варто акцентувати увагу на тому, що одним із дієвих інструментів, що міг би зменшити негативний вплив корупції у сфері державної влади, вбачається зміцнення доброчесності. Так, А. С. Бахаєва та О. М. Іванченко зауважують, що в законодавстві нашої держави поняття «доброчесність» не має усталеного трактування. Дослідниці наголошують, що аналіз чинного законодавства України свідчить про використання різних похідних від терміна «доброчесність». Серед інших вони виділяють такі як: «академічна доброчесність», «перевірка на доброчесність» та декларація доброчесності» [4, с. 39-41].

Підтвердження цих слів прослідковується в положеннях Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, де термін «доброчесність», хоча й використовується, однак не пояснюється, що потрібно розуміти під ним. Так, у Законі вживаються такі конструкції, як: «громадська рада доброчесності», «критерії доброчесності», «забезпечення доброчесності», «перевірка на доброчесність» тощо [5].

У свою чергу, І. Хомишин, розглядаючи доброчесність як складову діяльності публічних посадових осіб у контексті боротьби з корупцією, підкреслює, що вчені, досліджуючи сутність корупції, намагаються дати якомога ширше визначення цьому поняттю, охарактеризувати форми, прослідкувати її видозміни, здійснити аналіз законодавчої дефініції корупції і, що найважливіше, окреслити основні напрями подолання цього негативного соціального явища.

Вочевидь, дослідниця переконана, що наявних заходів боротьби з корупцією, мабуть, недостатньо, і подолання цієї ключової загрози національній безпеці передбачає не тільки оптимізацію правотворчої і правозастосовної діяльності органів державної і муніципальної влади, а й цілеспрямовану, регулярну діяльність і мобілізацію всіх наявних ресурсів всього суспільства у межах забезпечення реалізації принципу доброчесності. Доброчесність має бути сутнісною ознакою сучасної еліти в державному управлінні України. Високий рівень усвідомлення базових цінностей формує культуру, яка бореться із корупцією на робочому місці.

Відтак, науковець вважає, що основою антикорупції та невід'ємною частиною

© Khrystynchenko Yevhenii, 2023

культури державної служби є принцип доброчесності. Доброчесність є одним з інструментів запобігання корупції [6, с. 63].

Натомість Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII категорію доброчесність відносить до принципів, з дотриманням яких здійснюється державна служба. Принцип доброчесності законодавець пояснює як «спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень» [7].

Отож, узагальнюючи викладене вище, можемо констатувати, що доброчесність можна вважати одним з основоположних принципів, вагомим інструментом і засобом протидії корупції. На наше переконання, доброчесність варто розуміти як своєрідну морально-етичну планку, яку має взяти за орієнтир кожен державний службовець, незалежно від сфери прикладання своїх професійних здібностей, яка ґрунтується на почутті високого професійного імперативу та морально-етичних засад, сформованих у суспільстві та закріплених у нормах права.

Водночас на законодавчому рівні доцільно було б відійти від декларативності та загальних визначень і більш детальніше прописати правила і критерії доброчесності, формування окремих постулат, спрямованих на розвиток корпоративної культури державної служби в конкретних сферах публічно-правових відносин. Доречним у цьому випадку буде розробка та прийняття відповідних етичних кодексів поведінки у різних сферах та усіх державних установах, що сприятиме глибшому розумінню доброчесності як вагомого інструменту запобігання будь-яких проявів корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Запобігання та протидія корупції: навч. посібник / А. М. Михненко, О. В. Руснак, А. М. Мудров та ін.; за ред. А. М. Михненка. 4-те вид., переробл. й доповн. К. : ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. 666 с.

2. *Паламарчук Т. П., Пашкевич Л. А.* Запобігання корупції в Україні: традиційно-репресивний шлях. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2021. Т. 32 (71). № 3. С. 26–30.

3. *Мельник О. Г.* Міжнародний досвід запобігання та протидії корупції як вектор формування національної антикорупційної політики в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 2. С. 32–35.

4. *Бахаєва А. С., Іванченко О. М.* Доброчесність як інструмент протидії корупції. Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.). Харків: ХНУВС, 2022. С. 39–41.

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056.

6. *Хомишин І.* Доброчесність як складова діяльності публічних посадових осіб у контексті боротьби з корупцією. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2021. № 4 (32). С. 62–67.

7. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43.

© Khrystynchenko Yevhenii, 2023

REFERENCES

1. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy. "Prevention and counteraction of corruption" / A.M. Mykhnenko, O.V. Rusnak, A.M. Mudrov and others; edited by A.M. Mykhnenka 4th ed., revised and additional. K.: «Academy of Financial Management», 2013. 666 p. [in Ukrainian].
2. *Palamarchuk, T.P., Pashkevych, L.A.* (2021). Zapobihannia koruptsii v Ukraini: tradytsiino-represyvnyi shliakh. "Prevention of corruption in Ukraine: traditional repressive way". Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Public administration. Vol. 32 (71). No. 3. P. 26–30. [in Ukrainian].
3. *Melnyk, O.H.* (2021). Mizhnarodnyi dosvid zapobihannia ta protydii koruptsii yak vektor formuvannia natsionalnoi antykoruptsiinoi polityky v Ukraini. "International experience of preventing and countering corruption as a vector of formation of national anti-corruption policy in Ukraine". Legal scientific electronic journal. No. 2. P. 32–35 [in Ukrainian].
4. *Bakhaieva, A.S., Ivanchenko, O.M.* (2022). Dobrochesnist yak instrument protydii koruptsii. Protydiia koruptsii: pravove rehuliuvannia i praktychnyi dosvid. "Integrity as a tool for combating corruption. Anti-corruption: legal regulation and practical experience": additional theses. International science and practice conference (Vinnytsia, October 28, 2022). Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs. P. 39–41 [in Ukrainian].
5. Pro zapobihannia koruptsii. "On prevention of corruption": Law of Ukraine of October 14, 2014 No. 1700-VII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2014. No. 49. Art. 2056 [in Ukrainian].
6. *Khomyshyn, I.* (2021). Dobrochesnist yak skladova diialnosti publichnykh posadovykh osib u konteksti borotby z koruptsiieiu. "Integrity as a component of the activity of public officials in the context of the fight against corruption". Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. "Legal Sciences". No. 4 (32). P. 62–67 [in Ukrainian].
7. Pro derzhavnu sluzhbu. "On civil service": Law of Ukraine dated December 10, 2015 No. 889-VIII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2016. No. 4. Art. 43 [in Ukrainian].

UDC 342.523(477)

Khrystynchenko Yevhenii,
graduate student of Kyiv University of Intellectual Property and Law
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0009-0003-3084-7085

GENERAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CATEGORY OF "INTEGRITY" IN THE SYSTEM OF PREVENTING CORRUPTION IN UKRAINE

The article explores the issues of understanding integrity as one of the tools to prevent corruption in Ukraine. It is indicated that for a long period of time in our country the issue of preventing corruption is acute. This phenomenon has covered its negative impact on almost all spheres of society. According to the author, corruption has become not only a characteristic of one state, but unfortunately, it has become a global phenomenon, which systematically reduces the efficiency of the authorities, society and every citizen. It is a complex issue to address, as no state, regardless of its level of development or democratic values, has been able to fully eradicate corruption. Therefore, the search for ways to overcome this phenomenon continues, and therefore the scientific interest in preventing corruption remains invariably relevant.

© Khrystynchenko Yevhenii, 2023

It is worth noting that integrity is a crucial tool in the fight against corruption and in upholding the principle of public service. The legislation of Ukraine regulates the issue of preventing corruption in various ways, often through the use of this category.

Therefore, it is concluded that integrity can be considered as one of the fundamental principles, an important tool and means to fight corruption. In our opinion, integrity should be understood as a kind of moral and ethical bar that every civil servant should take as a guideline, regardless of the scope of application of his professional abilities, which is based on a sense of a high professional imperative and moral and ethical principles formed in society and enshrined in the norms of law.

At the legislative level, it may be beneficial to consider providing more detailed rules and criteria for integrity, as well as the development of specific postulates aimed at fostering a corporate culture of public service in particular areas of public legal relations. It is recommended to refrain from using declarative and general definitions. In this case, it would be advisable to consider the development and implementation of ethical codes of conduct in various fields and public institutions. This could help promote a better understanding of integrity as a valuable tool in preventing any potential instances of corruption.

Keywords: corruption, corruption offenses, prevention of corruption, integrity, academic integrity, integrity check, declaration of integrity.

Отримано 21.11.2023

© Khrystynchenko Yevhenii, 2023

ISSN 2072-8670 (Print)
НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62)
Issue 4(62) 2023

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.85-053.6

Багаденко Ірина Петрівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-3350-4411

УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ДІТЕЙ

Стаття присвячена дослідженню окремих аспектів діяльності підрозділів ювенальної превенції у сфері запобігання та протидії правопорушенням дітей. Здійснено огляд актуальних чинних та проєктних національних нормативно-правових актів, якими керуються ці підрозділи у зазначеній сфері діяльності. Приділено увагу питанням забезпечення безпеки в умовах воєнного стану. Запропоновано окремі шляхи покращення діяльності підрозділів ювенальної превенції у вказаних вище сферах.

Ключові слова: *ювенальна превенція; запобігання та протидія правопорушенням дітей; нормативно-правові акти; воєнний стан; шляхи покращення діяльності.*

Запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, а також вжиття заходів для їх усунення належить до компетенції підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. Специфіка діяльності підрозділів ювенальної превенції полягає у тому, що вони повноважні здійснювати заходи запобігання правопорушенням як серед дітей, які не є правопорушниками, так і серед дітей, які вже вчинили правопорушення, з метою запобігання новим правопорушенням. Зазначеними підрозділами здійснюється низка заходів на спеціальному та індивідуальному рівнях профілактики. Крім цього, підрозділи ювенальної превенції беруть активну учать у забезпеченні безпеки дітей в умовах воєнного стану на підставі відповідних нормативно-правових актів. Водночас низка нормативно-правових актів перебуває у проєктному стані, а чинне законодавство потребує певного удосконалення у сфері запобігання та протидії правопорушенням дітей.

Питання особливостей діяльності підрозділів ювенальної превенції в Україні досліджувались такими вченими, як: Є. Зеленський, О. Карпенко, О. Безпалова, О. Мороз, Я. Костенко, О. Дручек, К. Пісоцька, І. Іщенко та ін. Окремі питання запобігання та протидії правопорушенням дітей вивчали М. Фіалка, А. Гусак, Н. Юзікова, Ю. Абросімова, М. Гречанюк, А. Сизоненко, О. Самойлова та ін. Проте діяльність

© Bahadenko Iryna, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).12

підрозділів ювенальної превенції у сфері запобігання та протидії правопорушенням дітей, зокрема її правова регламентація, потребує певного удосконалення, в тому числі з урахуванням актуалізації питань безпеки в умовах воєнного стану.

Мета статті – запропонувати окремі шляхи покращення діяльності підрозділів ювенальної превенції у сфері запобігання та протидії правопорушенням дітей.

Запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення – є одними з основних завдань підрозділів ювенальної превенції та водночас спеціальними (спеціально-кримінологічними) заходами, які здійснюються зазначеними підрозділами у сфері запобігання правопорушенням. Задля того, щоб зазначені заходи були максимально ефективними, доцільне врахування результатів аналізу стану правопорушень серед неповнолітніх за необхідний період; соціально-демографічних показників населення, що проживає на території обслуговування; наявності дозвіллєвих об'єктів, які працюють у пізній час на території обслуговування; наявності місць великого скупчення людей, а також архітектурних особливостей конкретного населеного пункту (району), що обслуговується, наявності занедбаних будівель чи майданчиків тощо.

На індивідуальному рівні запобігання правопорушенням дітей здійснюється цілеспрямований вплив на конкретних дітей, які своєю поведінкою порушують встановлені норми моралі та права, є схильними до вчинення правопорушень або вчинили протиправне діяння. Відповідно до статистичних форм звітності Офісу Генерального прокурора (форма № 1, форма № 2) серед кримінальних правопорушень, вчинених дітьми за останні роки, упевнено переважають посягання проти власності (насамперед крадіжки) [1, 2]. Підставами застосування заходів індивідуальної профілактики відносно дитини є взяття на профілактичний облік у поліції, зокрема дитини, яка:

засуджена до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;

звільнена за рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання;

звільнена зі спеціальної виховної установи;

вчинила домашнє насильство в будь-якій формі (дитина-кривдник), передбачене статтею 173-2 КУпАП, а також щодо якої винесено терміновий заборонний припис чи виданий обмежувальний припис;

яка впродовж року два і більше разів була притягнута до адміністративної відповідальності;

яка впродовж року два і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей;

яка вчинила булінг (цькування) учасника освітнього процесу [3].

Враховуючи досвід розвинених європейських держав, саме індивідуальний профілактичний вплив є найбільш ефективним серед інших різновидів профілактики стосовно дітей, схильних до девіантної поведінки. Особливістю практики зарубіжних

© Bahadenko Iryna, 2023

країн є залучення до індивідуальної профілактики широкого кола недержавних органів, які здійснюють вплив не лише на дитину, схильну до девіантної поведінки, а й її найближче оточення [4].

Як підрозділ Національної поліції, ювенальна превенція керується відповідно Законом України «Про Національну поліцію України» від 02.07.2015 № 580-VIII, яким визначено серед основних сфер обслуговування поліцією забезпечення публічної безпеки і порядку; охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидію злочинності тощо [5].

Діяльність безпосередньо підрозділів ювенальної превенції Національної поліції регулюється відомчим наказом МВС України від 17.12.2017 №1044, яким затверджено Інструкцію з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України (з урахуванням внесених змін, затверджених наказом МВС від 25.06.2020 №488). Окремі аспекти діяльності, а також окремі питання участі зазначених підрозділів у спільних проєктах та програмах із іншими суб'єктами запобігання та протидії правопорушенням дітей регулюються низкою нормативно-правових актів.

Так, наприклад, один з організаційних аспектів профілактичної роботи відображений у наказі МВС України від 27.12.2022 № 855, яким затверджено Інструкцію з формування та ведення інформаційної підсистеми «Електронний кабінет ювенального поліцейського» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» з метою автоматизації процесів обробки органами (підрозділами) поліції інформації про дітей, щодо яких поліцейські підрозділів ювенальної превенції здійснюють профілактичну роботу, та здійснення заходів індивідуальної профілактики.

Питання координації дій органів виконавчої влади із забезпечення розвитку політик і практик, які відповідають міжнародним стандартам щодо забезпечення інтересів неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення, стали жертвами або свідками злочинів тощо, регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 №357, якою було утворено Міжвідомчу координаційну раду з питань правосуддя щодо неповнолітніх, до складу якої включено представника Національної поліції. Зокрема, в процесі діяльності зазначеного тимчасового консультативно-дорадчого органу здійснювалось упровадження моделі «Барнахус» в Україні, спрямованої на захист та соціально-психологічну підтримку у процесі правосуддя дітей, які постраждали або стали свідками насильства, створення відповідних центрів.

Питання реалізації пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», передбачається спільним наказом Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10. Відповідно передбачений Порядок взаємодії регіональних центрів із надання безоплатної вторинної правової допомоги та уповноважених органів з питань пробації у межах реалізації пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», затверджений наказом Міністерства юстиції України від 31.10.2022 № 25/723.

Організаційні аспекти діяльності щодо запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі регулюються постановою Кабінету Міністрів

© Bahadenko Iryna, 2023

України від 24.02.2021 № 145, якою затверджено Державну соціальну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року; постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658, що затверджує Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі.

Питання організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України у запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні регулюється наказом МВС України від 07.07.2017 № 575.

Як наголосив Міністр внутрішніх справ Ігор Клименко, в Україні із 2023 року впроваджується комплекс заходів для формування безпечного освітнього середовища, основою якого має стати працівник поліції, що нестиме службу в навчальних закладах та відповідатиме за безпеку дітей [6].

Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 15.08.2023 № 867 «Про реалізацію експериментального проєкту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі» затверджено Порядок реалізації експериментального проєкту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі», спрямованого на створення безпечного освітнього середовища, побудову комунікаційної платформи між органами місцевого самоврядування, територіальними підрозділами поліції, органами освіти і науки, учнівською та батьківською громадою.

З метою вдосконалення безпекових питань дітей виданий спільний наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства освіти і науки України від 18.08.2023 № 685/1013 «Про затвердження Порядку раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти». На підставі зазначеного наказу у закладах освіти впроваджено «Паспорт безпеки» – безпекова форма, яка комплексно допомагає виявити слабкі місця та вжити подальші необхідні заходи для вдосконалення безпекової ситуації усіх учасників освітнього процесу.

У партнерстві з органами освіти, іншими органами державної влади та місцевого самоврядування активно впроваджується ініціатива щодо функціонування «Класів безпеки» та їх мобільної версії на базі дружнього до дитини спеціально оснащеного транспортного засобу для проведення інформаційно-просвітницьких заходів з дітьми, зокрема в тих місцевостях, де зруйновані або пошкоджені заклади освіти, з питань формування у дітей культури безпечної поведінки (знань правил пожежної, мінної безпеки та цивільного захисту, алгоритму дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, надання домедичної допомоги тощо).

Крім цього, з початком повномасштабного російського вторгнення на територію України, виникненням фактів злочинних дій з боку країни-агресора щодо українських дітей, почали створюватися нові інституції та розроблятися відповідні механізми стосовно реалізації процесів евакуації із тимчасово окупованих територій, повернення на Батьківщину тимчасово переміщених за кордон дітей, розшуку зниклих дітей в умовах воєнного стану тощо, в тому числі за участю підрозділів Національної поліції.

© Bahadenko Iryna, 2023

Так, постановою Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 № 302 утворено Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану – тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України – з метою сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Так, Координайний штаб вирішує організаційні питання щодо визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, зокрема щодо евакуації дітей; розміщення та задоволення їхніх потреб; здійснення заходів, пов'язаних із поверненням на територію України дітей, примусово переміщених на тимчасово окуповану територію або на територію країни-агресора чи інших держав тощо. Відповідно до цієї постанови до складу зазначеного Координаційного штабу включено представника Національної поліції.

Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» у редакції від 27.04.2022 визначено особу, зниклу безвісти за особливих обставин як таку, що зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру. Зазначені зміни відповідно відобразились на обліку таких осіб – Єдиному реєстрі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, підставою занесення до якого є заява, подана до відповідного територіального органу Національної поліції України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 № 546 затверджено Порядок тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення за місцем постійного проживання (перебування), а в разі виїзду за межі України – в Україну. Відповідно до цієї постанови Національна поліція залучається разом із іншими органами і службами до визначення безпечних маршрутів тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування та підлягають тимчасовому переміщенню (евакуації).

Крім цього, спільним наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерства внутрішніх справ України від 09.08.2023 № 274-Н/215/651 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства соціальної політики від 23.08.2023 № 298-Н/226/695) визначено деякі питання повернення тимчасово переміщених (евакуйованих) дітей та осіб за місцем їх постійного перебування (проживання), а в разі виїзду за межі України – в Україну. Зокрема затверджено форму плану повернення дітей та осіб, тимчасово переміщених (евакуйованих) із закладів, та форму акта про стан і безпечність будівель закладу, наявності в них умов для перебування дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування. Постановою Кабінету Міністрів України від 23.08.2022 № 940 запроваджено удосконалення механізму проведення евакуації.

© Bahadenko Iryna, 2023

З метою оперативного розповсюдження інформації стосовно загубленої, переміщеної або ж депортованої дитини створено державний портал «Діти війни» (childrenofwar.gov.ua), яким можуть вільно користуватися як батьки загубленої, переміщеної або ж депортованої дитини, свідки / очевидці, так і власне правоохоронці.

Серед проєктних національних нормативно-правових актів у розрізі досліджуваної тематики на увагу заслуговують проєкти законів України «Про юстицію, дружню до дитини» (2021), «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо юстиції, дружньої до дитини» (2021), «Про статус і соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на території України» (2021).

Крім того, як продовження проєкту одного із указаних законів спільним наказом Офісу Генерального прокурора, МВС України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 01.06.2023 № 150/445/2077/5/187 в окремих регіонах запроваджується пілотний проєкт щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність (у Житомирській, Львівській, Кіровоградській, Черкаській, Чернівецькій областях та місті Києві). Зокрема, цим наказом затверджено Порядок реалізації пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність та відповідний План заходів.

У процесі своєї діяльності підрозділи ювенальної превенції взаємодіють з іншими уповноваженими органами та підрозділами Національної поліції, органами та службами у справах дітей, а також спеціальними установами для дітей, навчальними закладами, підприємствами, установами, організаціями (в тому числі міжнародними), громадськістю, зокрема шляхом спільного проведення профілактичних заходів, взаємоінформування тощо.

Так, наприклад, для ефективного здійснення механізму повернення дітей вкрай необхідною є взаємодія правоохоронних органів із відповідними міжнародними організаціями, у яких є мандат на пошукові роботи на тимчасово окупованих територіях України та на території країни-агресора. До таких організацій належать: Товариство Червоного Хреста України, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Агентство ООН у справах біженців, UNICEF тощо.

На підставі викладеного, з урахуванням вивчення статистичних форм звітності Офісу Генерального прокурора (форма №1, форма №2), враховуючи сучасні виклики та загрози в умовах воєнного стану, доцільно виокремити такі шляхи покращення діяльності у зазначеній сфері:

актуалізація тематик (з урахуванням нових викликів та загроз, зумовлених воєнним станом) інформаційно-роз'яснювальних кампаній серед громадськості, інформаційно-просвітницьких заходів, інформаційної друкованої продукції та електронних версій, з метою підвищення рівня обізнаності щодо відповідального батьківства, мінної безпеки дітей, інформаційної безпеки дітей та інших аспектів безпекового середовища дітей;

посилення заходів запобігання найбільш розповсюдженим правопорушенням

© Bahadenko Iryna, 2023

неповнолітніх (відповідно до результатів аналізу стану правопорушень неповнолітніх, це є сфера власності) з урахуванням причин та умов, що сприяють вчиненню цих правопорушень, а також нових (в умовах війни) способів учинення правопорушень;

удосконалення заходів індивідуальної профілактики з урахуванням кримінологічної характеристики особи дитини, яка вчинила правопорушення;

розширення переліку категорій осіб, які підлягають взяттю на профілактичний облік у поліції, шляхом додавання, наприклад, такої категорії дітей, яким «оголошено підозру», для своєчасного охоплення дитини превентивною роботою;

залучення міжнародних партнерів до організації проведення навчання, супервізії, курсу тренінгів з питань безпеки та захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту та воєнного стану;

залучення всіх суб'єктів роботи з дітьми для актуалізації безпекових питань дітей, забезпечення соціального та правового захисту дітей з урахуванням режиму воєнного стану;

продовження реалізації спільних проєктів із центральними органами державної виконавчої влади, територіальними громадами, зокрема проєкту «Офіцер безпеки», спрямованого на забезпечення безпечного освітнього середовища, зокрема щодо створення безпечних умов здобуття освіти, вдосконалення превентивної роботи з дітьми, запобігання вчиненню правопорушень стосовно дітей, ужиття заходів, спрямованих на попередження та усунення загроз життю та здоров'ю учасникам освітнього процесу, оперативність, швидке та ефективне реагування на ймовірні загрози, охорону закладу освіти, підтримання публічної безпеки та порядку тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2017 – вересень 2023). URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 13.10.2023).

2. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (2017 – вересень 2023). URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 13.10.2023).

3. П. 2 розділу III Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції, затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 №1044 (зі змінами, затвердженими наказом МВС України від 25.06.2020 №488). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text (дата звернення: 20.10.2023).

4. *Корнієнко М.В., Сухарєва А.О.* Європейський досвід подолання прояву протиправної поведінки в дитячому середовищі. Південноукраїнський правничий часопис. № 4. 2022 (ч. 2). С. 184–185 (дата звернення: 23.10.2023).

5. Ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію України» від 02.07.2015 № 580-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 20.10.2023).

6. Починаємо впровадження комплексу заходів для формування безпечного освітнього середовища, – Ігор Клименко. URL : https://mvs.gov.ua/uk/news/pocinajemo-vprovadzennia-kompleksu-zaxodiv-dlia-formuvannia-bezpecnogo-osvitnyogo-seredovishha-igor-klimenko (дата звернення: 07.11.2023).

© Bahadenko Iryna, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).12

REFERENCES

1. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia (2017 – veresen 2023). "On registered criminal offenses and the results of their pretrial investigation (2017 – September 2023)". URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2. (Date of Application: 13.10.2023) [in Ukrainian].

2. Pro osib, yaki vchynyly kryminalni pravoporushennia (2017 – veresen 2023). "About persons who have committed criminal offenses (2017 – September 2023)". URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2. (Date of Application: 13.10.2023) [in Ukrainian].

3. P.2 rozdilu III Instruktsii z orhanizatsii roboty pidrozdiliv yuvenalnoi preventsii Natsionalnoi politsii. "Clause 2 of Chapter III of the Instructions for the Organization of the Work of Juvenile Prevention Units of the National Police, approved by the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 19.12.2017, No. 1044 (with changes approved by the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 25.06.2020, No. 488)". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text. (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

4. *Korniienko M.V., Sukharieva A.O.* (2022). Yevropeiskyi dosvid podolannia proiavu protypravnoi povedinky v dytiachomu seredovyshchi. "European experience of overcoming the manifestation of illegal behavior in the children's environment" // Pivdennoukrainskyi Pravnychyi Chasopys. No. 4 (2). P.184-185. (Date of Application: 23.10.2023) [in Ukrainian].

5. St. 2 Zakonu Ukrainy «Pro Natsionalnu politsiiu Ukrainy». "Art. 2 of the Law of Ukraine 'On the National Police of Ukraine' dated July 2, 2015 No. 580-VIII". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text. (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

6. Pochynaiemo vprovadzhennia kompleksu zakhodiv dlia formuvannia bezpechnoho osvitnoho seredovyshcha. "We are starting to implement a set of measures to create a safe educational environment, – Ihor Klymenko". URL: https://mvs.gov.ua/uk/news/pocinajemo-vprovadzennia-kompleksu-zaxodiv-dlia-formuvannia-bezpecnogo-osvitnyogo-seredovishha-igor-klimenko. (Date of Application: 07.11.2023) [in Ukrainian].

UDC 343.85-053.6

Bahadenko Iryna,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3350-4411

IMPROVING THE ACTIVITIES OF JUVENILE PREVENTION UNITS IN PREVENTING AND COUNTERACTING CHILD DELINQUENCY

The article is devoted to the study of certain aspects of the activities of juvenile prevention units in the field of prevention and countermeasures against children's delinquencies. In particular, the measures applied by the specified divisions at the special (special criminological) and individual levels of crime prevention among children. The peculiarity and importance of individual prevention is emphasized. A review of the actual current and draft national legal acts governing these divisions in the specified field of activity was carried out. In particular, an important place among them is occupied by normative legal acts regulating: organization

© Bahadenko Iryna, 2023

of the work of authorized police units; organization of interaction of police bodies and units; activities to prevent and combat domestic violence and gender-based violence; the issue of ensuring the protection of children's rights in conditions of martial law (for example, the issue of evacuation of children; placement and satisfaction of their needs; implementation of measures related to the return to the territory of Ukraine of children forcibly relocated to the temporarily occupied territory or to the territory of the aggressor country or other states etc); implementation of the pilot project "Rehabilitation program for minors who are suspected of committing a criminal offense"; introduction of a pilot project on the implementation of international standards of child-friendly justice in practical activities, etc. Attention was paid to the issues of ensuring security in the conditions of martial law, in particular, the issue of creating a safe educational environment through the implementation of the experimental project "Security Specialist in the Educational Environment", the introduction of security forms "Security Passport", "Security Classes" (including their mobile versions), etc. Proposed ways to improve the activities of juvenile prevention units in the above areas include involving international partners in organizing training and supervision courses on safety and protection of children's rights during armed conflict and martial law. Additionally, all subjects working with children should be involved in updating safety issues and ensuring social and legal protection of children, while considering the martial law regime. Continuation of joint projects with central bodies of state executive power and territorial communities, such as the "Security Officer" project, aimed at ensuring a safe educational environment. This includes creating safe conditions for obtaining education, taking measures to prevent and eliminate threats to the life and health of participants in the educational process, and ensuring prompt and effective responses to possible threats to the security of the educational institution.

Keywords: juvenile prevention, prevention and counteraction of children's delinquency, normative legal acts, martial law, ways to improve performance.

Отримано 20.11.2023

© Bahadenko Iryna, 2023

УДК 343.1/.7

Бурангулов Владислав Андрійович,
аспірант Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна
ORCID ID 0000-0001-7423-2558

ТЕРМІНОЛОГІЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

У статті зосереджується увага на теоретичному осмисленні кримінального аналізу як нового інституту правоохоронної діяльності з відповідною термінологією та сприйняттям його змісту.

Ключовим є осмислення терміна «кримінальний аналіз», що має англомовне походження і потребує змістовної інтерпретації при перекладі. Вказано на лінгвістичні та смислові проблеми некоректного використання похідних термінів «кримінальна аналітика», «центр кримінальної аналітики», «кримінальний аналітик» тощо. Уникаючи різночитань та неадекватного сприйняття, обґрунтовується більш коректне використання термінів «аналітик правоохоронного органу», «аналітик злочинності» тощо.

Зазначено, що термінологія правозастосовної практики має бути основою професійної культури та відображати узгоджене професійне використання у суспільстві.

Ключові слова: *кримінальний аналіз, аналіз злочинності, аналітик, аналітик злочинності, аналітик правоохоронного органу.*

Сучасний етап розвитку правоохоронної практики, з-поміж іншого, характеризується активним упровадженням та розвитком кримінального аналізу, забезпечуючи повноту та ефективність його використання на фоні потреби інноваційного розвитку інформаційно-аналітичної функції. Водночас теоретичне осмислення кримінального аналізу як нового інституту правоохоронної діяльності з відповідною термінологією, сприйняттям його змісту, форм та видів, процесу та формування аналітичного продукту, потребує активного залучення вітчизняної наукової спільноти.

Наразі кримінальний аналіз, з погляду методології застосування, що базується на досягненнях світової науки та практики, є достатньо визначеним інститутом і у своїй основі не має принципових відмінностей інституціонального упровадження різними суб'єктами в межах однієї юрисдикції. Але вітчизняна практика все ж вказує на низку проблемних питань щодо узгодженості сприйняття змісту, видів, рівнів кримінального аналізу і щодо комплексності та системності його упровадження різними правоохоронними органами.

Частково ця проблема пов'язується з відсутністю достатнього наукового аналізу цього сегменту новизни, що має коріння іншомовного походження та часто на практиці використовується без належного обґрунтування і нерідко хибного трактування.

© Buranhulov Vladyslav, 2023

Використання кримінального аналізу в практиці вітчизняної правоохоронної діяльності нерідко йде у розріз його сутності, яка формувалася десятиліттями відповідною зарубіжною практикою та наукою, і сьогодні потребує принципового теоретичного осмислення змісту, розпочинаючи з самого терміна «кримінальний аналіз».

Мають місце дві особливості, на які потрібно звернути увагу перш ніж продовжувати аналіз змісту терміна «кримінальний аналіз». Одна з них це те, що нормативне закріплення терміна «кримінальний аналіз», і саме на рівні закону, в Україні реалізовано лише у 2021 році у зв'язку з прийняттям Закону України «Про бюро економічної безпеки України» [1], але практичне його застосування сягає ще 2006–2008 років з упровадженням його у діяльності Державної прикордонної служби України [2; 3], і друге – сам термін запозичено з англомовного використання «crime analysis».

Враховуючи запозиченість зазначеного терміна з іншої мови, зазначимо, що семантика запозичених слів досить часто не збігається із семантикою їх прототипів у мові-джерелі. Виділяють різні типи семантичних змін запозиченої лексеми, зокрема: спрощення семантичної структури (запозичення в одному чи кількох значеннях при його значно ширшій полісемії в мові-джерелі); ускладнення семантичної структури (поява нових значень на ґрунті мови-реципієнта, в тому числі й таких, яких запозичене слово не мало в мові-джерелі); звуження значення запозиченого слова внаслідок його спеціалізації; розширення, зумовлене генералізацією відповідного поняття; зміна значення (термін уживається в системі мови-реципієнта в значенні, якого не має відповідне слово в мові-джерелі) [4, с. 153–154]. Тобто, обґрунтованим є зауваження того, що не завжди прямий переклад професійного терміна є достатнім та об'єктивним щодо змісту сприйняття чи контексту застосування. Термінологічне закріплення іншомовного виразу є процесом обґрунтованої інтерпретації із урахуванням мови, культури, традицій і, звісно, змістовного наповнення.

Водночас використання англомовного терміна «crime analysis» в інтерпретації «кримінальний аналіз» певним чином пов'язується з тим, що 3 травня 2006 р. за ініціативою Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні проведено переговори представників Посольства США в Україні, Міжнародної організації з міграції, Адміністрації Держприкордонслужби України та Головної комендатури Прикордонної варти Республіки Польща, результатом яких стали досягнуті домовленості про запровадження спільного проєкту щодо надання допомоги Державній прикордонній службі України з опрацювання підходів до запровадження системи управління ризиками та кримінального аналізу. Тобто, «*до правоохоронних органів України метод кримінального аналізу прийшов з Республіки Польща. Одним із перших прикордонних відомств, які успішно започаткували цю систему, є Прикордонна варта Республіки Польща*» [5].

Таким чином, вивчаючи засади кримінального аналізу на базі польської правоохоронної системи, було запозичено інтерпретацію терміна саме з польської практики застосування – «analizy kryminalnej», «analiza kryminalna», який українською перекладається прямо – «кримінальний аналіз».

© Buranhulov Vladyslav, 2023

Проте термін англійською «crime analysis», що використовується в англомовних країнах і насамперед у Великій Британії та США (де він виник й існує до сьогодні як окремий інститут), у прямому перекладі передбачає інтерпретацію – *аналіз злочину (злочинності)*. Саме на це вказує історичний аналіз виникнення й поширення кримінального аналізу в правоохоронному середовищі та сприйняття в інтерпретації українською мовою як якісний аналіз злочину та подальше порівняння його з аналогічними минулими подіями.

Елементарною номінативною одиницею професійно-орієнтованих підмов вважається термін (від лат. terminus – межа, кордон) [6]. У ракурсі сучасного лінгвокогнітивного підходу термін уособлює особливу когнітивно-інформаційну структуру, у якій акумулюється виражене в конкретній мовній формі професійно-наукове знання [7, с. 332]. У зв'язку з цим терміни та їхні сукупності – терміносистеми й термінополя, розглядаються в тісному зв'язку з концептами як результатами мовленнєво-мисленнєвої діяльності [8]. Різниця між терміном і словом об'єктивно зумовлена тим, що вони відображають явища різних рівнів мисленнєвої діяльності – наукове мислення і побутове оперування уявленнями [7, с. 332].

Таким чином, юридичний термін є словом або словосполученням, яке уніфіковано вживається у сфері правових відносин, позначає юридичне поняття з певним ступенем дефінітивності, заданою моносемічністю (тобто однозначністю, семантичною визначеністю) та функційною стійкістю [9].

Наразі, фактично, саме технічне перенесення з польської практики правоохоронної діяльності терміна «analizy kryminalnej», що дійсно використовувався у польських нормативних актах й правоохоронній практиці, та його інтерпретація українською як «кримінальний аналіз», а не «аналіз злочинності», і стало причиною застосування в українській правоохоронній практиці та нормативних актах терміна «кримінальний аналіз.

Таке перенесення характеризується окремим і відомим серед мовників типом спеціальних лексичних одиниць: професіоналізмом – ненормованою спеціальною лексикою, обмеженою вживанням в усному мовленні професіоналів [7, с. 332].

Так як «crime analysis» є англомовним терміном, ключовим все ж залишається його переклад українською та подальше змістовне наповнення і, що важливо, суспільне сприйняття та професійне використання різноманітних похідних інтерпретацій, які сьогодні набувають все більш масового вживання і не тільки у професійній сфері, зокрема: «кримінальна аналітика», «центр кримінальної аналітики», «кримінальний аналітик» тощо.

Семантичне освоєння запозиченого слова насамперед передбачає становлення його лексичного значення на ґрунті мови-реципієнта [9]. Аналізуючи семантику терміна-словосполуки «кримінальний аналіз» зазначимо, що у ньому використовується опорне слово «аналіз» та прикметникове означення «кримінальний».

Доречно передусім зупинитися на самому слові «аналіз», яке ми зазвичай сприймаємо як розкладання певного складного явища на більш прості складові чи елементи. Зокрема, найдоступніші джерела (Вікіпедія) розкривають зміст терміна

© Buranhulov Vladyslav, 2023

«аналіз» (від грец. Αναλυσις – «розклад») – розчленування предмета пізнання, абстрагування його окремих сторін чи аспектів. Водночас це метод дослідження, який вивчає предмет, уявно чи реально розчленовуючи його на складові елементи, як-от частини об'єкта, його ознаки, властивості, відношення, відтак розглядає кожен з виділених елементів окремо в межах єдиного цілого [10].

Наразі наукова література достатньо часто викладає думки вчених щодо терміна «аналіз». Зокрема привертає до себе увагу вислів відомого англійського філософа ще на початку XX сторіччя Бертрана Рассела у праці «Принципи математики», що у сфері інтерпретацій мови філософських теорій рішення – це аналітичний метод, який передбачає дроблення тексту до тієї межі, поки теорія не виявиться або як набір осмислених тверджень, або як повна нісенітниця. Рассел вважав, що за такого підходу більшість філософських «проблем» взагалі перестають існувати. Його визначення змінили традиційні англійські підходи до філософії: «аналітичний підхід» став єдиним потужним методом [11].

Важливим для нашого дослідження є саме це визначення, адже воно акцентує увагу на аналітиці, на аналітичному підході у визначенні змісту «аналізу», а відтак і «кримінального аналізу».

Відомості про першу згадку слова «кримінальний» (XVII ст.) та його фіксація в сучасних тлумачних словниках української мови засвідчують, що в семантичній структурі цього слова є етимологічно виявлені домінантні семи (елементарні ознаки змісту) «злочинний / злочин / злочинність / злочинець» і «карний / кара / покарання» та власне диференційні ознаки «судовий / осуд», «неприпустимий», «розслідування». Тобто, в українській мові слово кримінальний відноситься до синонімічного ряду «кримінальний – карний – злочинний» і саме у такій послідовності [12], що, власне, й спричиняє небажані для терміна «кримінальний» різночитання.

Наразі прикметник «кримінальний» запозичено з латини багато сторіч тому: латинський прикметник criminalis походить від іменника crimen (criminis), що означає злочин. Відповідно в сучасній літературній мові він набув таких значень: 1) злочинний; 2) той, що стосується вивчення злочинів і злочинності, боротьби і запобігання злочинам [13, с. 370].

Таким чином, дійсно має місце різночитання терміна «кримінальний аналіз» і особливо похідних від нього родових виразів: «кримінальна аналітика», «центр кримінальної аналітики», «кримінальний аналітик» тощо. Утім, враховуючи факт досить тривалого (з 2006 року) практичного термінологічного застосування у професійному середовищі українських правоохоронних органів, малоймовірним є сприйняття терміна «кримінальний аналіз» як «злочинний аналіз».

Водночас залишається нав'язливою думка щодо неоднозначного семантичного сприйняття термінів:

«кримінальний аналітик» – злочинець чи той, хто протидіє злочинності?;

«кримінальна аналітика» – злочинна аналітика, чи діяльність з аналізу злочинності?

Це дійсно є дискусійним, але з погляду правозастосування та однозначності у визначеннях та сприйнятті як у професійному середовищі, так і назагал у суспільстві,

© Buranhulov Vladyslav, 2023

важливим є обґрунтоване їх використання з прямим означенням змісту, уникаючи різночитань та семантичного сприйняття.

Право, як і будь-яка інша галузь знань, вербалізується мовними засобами, надбудованими над загальновживаною мовою. Термінологія права, яку також називають термінологією правозастосовної практики, є формалізованим утворенням для семіотичного забезпечення професійного спілкування, а вербальні продукти такого спілкування втілюють частину правової картини світу відповідної лінгвокультури [7, с. 332].

Тобто термінологія правозастосовної практики має бути основою професійної культури та відображати узгоджене професійне використання й застосування з семантичним сприйняттям у суспільстві.

Прикладом узгодженого застосування є діяльність Міжнародної асоціації аналітиків злочинності (International Association of Crime Analysts – IACA). Недивлячись на те, що у назві IACA використовується словосполучення «Crime Analysts», що українською теж має дискусійну інтерпретацію, все ж, активно займаючись сертифікованою підготовкою аналітиків, у назві тренінгових програм використовують словосполучення «Law Enforcement Analyst» [14], яке не викликає неоднозначності семантичного сприйняття і прямо інтерпретується як «аналітик правоохоронного органу».

І такий підхід є чітким прикладом того, як необхідно уникати різночитань у використанні юридичних термінів.

Таким чином, враховуючи певні особливості професійного використання терміна «кримінальний аналіз», можливим та достатньо обґрунтованим є сприйняття та узгоджене використання його в інтерпретації як «аналіз злочинності».

Водночас некоректним все ж залишається професійне використання термінів «кримінальний аналітик», «кримінальна аналітика».

Уникаючи різночитань та неадекватного сприйняття їх змісту, порівняно з професійним осередком, більш широкою громадянською спільнотою, використання термінів: «аналітик правоохоронного органу», «аналітик злочинності», «аналітична діяльність, що пов’язана з дослідженням злочинності», «аналітика злочинності», – відповідно, є більш коректним та менш дискусійним у визначенні відповідної правоохоронної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січ. 2021 р. № 1150-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text (дата звернення: 14.10.2023).

2. Про запровадження системи управління ризиками та системи кримінального аналізу у Державній прикордонній службі України: наказ Адміністрації Держприкордонслужби України від 21 лют. 2007 р. № 130.

3. Про затвердження Інструкції про організацію та ведення кримінального аналізу оперативно-розшуковими підрозділами: наказ Адміністрації Держприкордонслужби України від 15 січ. 2008 р. № 28.

4. *Сергєєва Г.А.* Англомовні запозичення в українській правничій термінології: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2002. 250 с.

© Buranhulov Vladyslav, 2023

5. *Кіреєва О.С., Крутік Ю.В., Махлай О.М.* та ін. Основи кримінального аналізу: теорія та практика застосування в оперативних підрозділах Державної прикордонної служби України: навч. посібник. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2022. 388 с.

6. *Манжос Я.Ю.* Семантичні та функціональні особливості англомовних юридичних термінів – назв злочинів проти людини: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. / Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2011. 20 с.

7. *Олійник О.* Юридичні терміни як вербальні репрезентанти правового концепту. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2018. Вип. 165. С. 331–338.

8. *Главацька Ю.* Термінологічне поле vs терміносистема: принципи наповнення та структурації термінологічного поля в мові. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика. 2014. № 21. С. 15–18.

9. *Ляшук А.М.* Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов: дис... канд. філол. наук: 10.02.17 / Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2007. 335 арк.

10. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0% BB%D1%96%D0%B7#:~:text=%D0%90%D0%BD%D0%B0%CC%81%D0%BB%D1%96%D0%B7%20(%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%86.,%D0%B9%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%85%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%20%D1%87%D0%B8%20%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%96%D0%B2 (дата звернення: 14.10.2023).

11. Ratcliffe, J.H. Integrated Intelligence and Crime Analysis: Enhanced Information Management for Law Enforcement Leaders. PhD. US Department of Justice. Office of Community Oriented Policing Services. Washington, DC, 2007. URL: https://www.policinginstitute.org/wp-content/uploads/2015/06/Ratcliffe-2007-Integrated-Intelligence-and-Crime-Analysis.pdf

12. *Іващенко В.Л., Василькова Л.М.* Кримінальний кодекс України – Карний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України – Карно-процесуальний кодекс України: Термінологічний вісник. 2013. Вип. 2 (2). С. 185–187.

13. Словник іншомовних слів / за ред. акад. О. С. Мельничука. Київ, 1977. 775 с.

14. IACA. URL: https://www.iaca.net/certification (дата звернення: 14.10.2023).

REFERENCES

1. Pro biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. “About the Bureau of Economic Security of Ukraine: Law of Ukraine dated January 28, 2021. No. 1150-IX”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text. (Date of Application: 14.10.2023) [in Ukrainian].

2. Pro zaprovadzhennia systemy upravlinnia ryzykamy ta systemy kryminalnoho analizu u Derzhavnii prykordonnii sluzhbi Ukrainy. “Order of the Administration of the State Border Service of Ukraine”. Feb. 21, 2007 No. 130 [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia Instruktsii pro orhanizatsiiu ta vedennia kryminalnoho analizu operatyvno-rozshukovymy pidrozdilamy. “On the introduction of the risk management system and the criminal analysis system in the State Border Service of Ukraine”: order of the Administration of the State Border Service of Ukraine dated February 21, 2007. No. 130. [in Ukrainian].

4. *Serhieieva, H.A.* (2002). Anhlomovni zapozychennia v ukrainskii pravnychii terminolohii. “English borrowings in Ukrainian legal terminology”: thesis. ... Candidate of philological Sciences: 10.02.01. Kharkiv. 250 p. [in Ukrainian].

5. *Kireieva, O.S., Krutik, Yu.V., Makhlai, O.M., Treus, A.S.* and etc. (2022). Osnovy kryminalnoho analizu: teoriia ta praktyka zastosuvannia v operatyvnykh pidrozdilakh Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. “Fundamentals of criminal analysis: theory and practice of application in operational units of the State Border Service of Ukraine: manual. Khmelnytskyi: Publishing House of NADPSU. 388 p. [in Ukrainian].

© Buranhulov Vladyslav, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).13

6. *Manzhos, Ya.Yu.* (2011). Semantychni ta funktsionalni osoblyvosti anhlomovnykh yurydychnykh terminiv – nazv zlochyniv proty liudyny. "Semantic and functional features of English-language legal terms – the names of crimes against Karazin a person": autoref. National University. Kharkiv. 20 p [in Ukrainian].

7. *Oliinyk, O.* (2018). Yurydychni terminy yak verbalni reprezentanty pravovoho kontseptu. "Legal terms as verbal representatives of the legal concept". Scientific notes. Series: Philological Sciences. P. 331-338 [in Ukrainian].

8. *Hlavatska, Yu.* (2014). Terminolohichne pole vs terminosystema: pryntsypy napovnennia ta strukturatsii terminolohichnoho polia v movi. "Terminological field vs term system: principles of filling and structuring the terminological field in language". Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Linguistics. No. 21. P. 15-18 [in Ukrainian].

9. *Liashuk, A.M.* (2007). Semantychna struktura yurydychnykh terminiv ukrainskoi ta anhliiskoi mov. "Semantic structure of legal terms of the Ukrainian and English languages": dis... Cand. of Philol. Sciences: 10.02.17 / V. Vinnychenko State Pedagogical University of Kirovohrad. Kirovohrad. 335 sheets. [in Ukrainian].

10. Vikipediia. "Wikipedia". URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7#:~:text=%D0%90%D0%BD%D0%B0%CC%81%D0%BB%D1%96%D0%B7%20(%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%86.,%D0%B9%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%85%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%20%D1%87%D0%B8%20%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%96%D0%B2. (Date of Application: 14.10.2023) [in Ukrainian].

11. *Ratcliffe, J.H.* (2007). Integrated Intelligence and Crime Analysis: Enhanced Information Management for Law Enforcement Leaders. PhD. US Department of Justice. Office of Community Oriented Policing Services. Washington, DC. URL: https://www.policinginstitute.org/wp-content/uploads/2015/06/Ratcliffe-2007-Integrated-Intelligence-and-Crime-Analysis.pdf. (Date of Application: 14.10.2023) [in English].

12. *Ivashchenko, V.L., Vasylkova, L.M.* (2013). Kryminalnyi Kodeks Ukrainy – Karnyi Kodeks Ukrainy. Kryminalno-protsesualnyi Kodeks Ukrainy – Karno-protsesualnyi Kodeks Ukrainy. "Criminal Procedure Code of Ukraine - Penal Procedure Code of Ukraine". Terminological Bulletin. Issue 2 (2). P. 185-187 [in Ukrainian].

13. Slovnyk inshomovnykh sliv. "Dictionary of foreign words" / edited by Acad. O.S. Melnychuk. Kyiv, 1977. 775 p. [in Ukrainian].

14. IASA. URL: https://www.iasa.net/certification. (Date of Application: 14.10.2023) [in Engllish].

UDC 343.1/.7

Buranhulov Vladyslav,
graduate student of the Odessa State University of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-7423-2558

CRIME ANALYSIS TERMINOLOGY

The article focuses on the theoretical understanding of crime analysis as a new law enforcement institution with the appropriate terminology and perception of its content. It is noted that the use of crime analysis in the practice of domestic law enforcement often goes

© Buranhulov Vladyslav, 2023

against its essence, which has been formed over decades by the relevant foreign practice and science, and today requires a fundamental theoretical understanding of its content, starting with the very term “crime analysis”.

Two features are noteworthy: firstly, the term “crime analysis” was only statutorily consolidated and implemented at the level of law in Ukraine in 2021, with the adoption of the Law of Ukraine “On the Bureau of Economic Security of Ukraine”. However, its practical application dates back to 2006-2008, with its introduction in the activities of the State Border Guard Service of Ukraine. Secondly, the term itself is borrowed from the English-language use of “crime analysis”. In this regard, the interpretation of the term was borrowed from the Polish practice of application – “analizy kryminalnej”, “analiza kryminalna”, which is directly translated into Ukrainian as “criminal analysis”. At the same time, the English term “crime analysis” used in English-speaking countries, primarily in the United Kingdom and the United States, directly implies interpretation - analysis of crime. This is exactly what the historical analysis of the emergence and spread of crime analysis in the law enforcement environment indicates.

The author points out the linguistic and semantic problems of incorrect use of the derivative terms “criminal analytics”, “criminal analytics center”, “criminal analyst”, etc. In order to avoid misinterpretations and inadequate perception, the author substantiates that the use of the terms “law enforcement analyst”, “crime analyst”, etc. is more correct.

The author suggests that the professional culture should be based on the terminology of law enforcement practice and reflect the agreed-upon professional usage in society.

Keywords: crime analysis, criminal analysis, analyst, crime analyst, law enforcement analyst.

Отримано 23.11.2023

© Buranhulov Vladyslav, 2023

УДК 316.334.56

Бова Андрій Андрійович,
кандидат соціологічних наук,
старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-1588-0250

КОНЦЕПЦІЯ РОЗУМНОГО МІСТА ТА ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджується потенціал геоінформаційних технологій, наводяться приклади використання геоінформаційних систем для підвищення рівня громадської безпеки та протидії злочинності у різних країнах світу. Впровадження поліцейських геоінформаційних систем у межах концепції «Розумне місто» призведе до скорочення часу реагування на виклики, покращення координації реагування на надзвичайні ситуації, оптимізації планування розподілу ресурсів, зосередження зусиль на місцевості з високим рівнем правопорушень та розслідування правопорушень.

Ключові слова: *розумне місто, геоінформаційні технології, громадська безпека, безпека в місті, злочинність, боротьба зі злочинністю, прогнозування злочинності.*

Інтенсифікація урбанізації, що нині відбувається у більшості країн світу, призводить до розширення міських агломерацій, розвитку інфраструктури міст, збільшення транспортних потоків тощо. Великі міста стають центрами економічного, політичного та культурного життя, а також стикаються зі складними та мінливими процесами, які потребують комплексного та інноваційного підходу до управління. Одним із таких рішень є впровадження систем «розумне місто», що дозволяє створити комфортне середовище для проживання та роботи людей, підвищити якість надання послуг міськими службами, оптимізувати міську інфраструктуру та розподіл ресурсів, підвищити громадську безпеку. Існують різні моделі та складові розумного міста, а також показники, що дають змогу відслідкувати прогрес у ключових сферах міського розвитку та порівнювати за ними різні міста. Розумне місто включає низку компонентів та рішень, зокрема, розвиток цифрової інфраструктури та е-послуг населенню, впровадження енергоефективних технологій та економії ресурсів, рівний доступ до послуг та забезпечення потреб різних людей, прозоре та підзвітне управління, забезпечення безпеки мешканців та їхньої власності, розвиток інфраструктури, зелених зон та місць відпочинку.

Розумне місто функціонує на основі збору та аналізу великих обсягів інформації, що використовуються при наданні послуг, у процесі прийняття рішень, прогнозуванні та розв'язанні проблем. Геоінформаційні технології (ГІТ) є одними з найважливіших інструментів, які використовуються для створення розумних міст [1]. Вони забезпечують комплексну та точну інформацію про просторовий контекст явищ та

© Bova Andrii, 2023

процесів шляхом інтеграції даних у вигляді шарів. Географічні інформаційні системи (ГІС) є комп'ютерними системами для збирання, зберігання, аналізу та візуалізації даних, прив'язаних до географічного розташування. Програмне забезпечення для геопросторового аналізу стає дедалі потужнішим та доступним.

Моніторинг подій та аналіз геопросторових даних можна використовувати для розв'язання різноманітних безпекових проблем громади, зокрема, підвищення швидкості реагування на можливі загрози в умовах постійної зміни обстановки, покращення координації між різними службами, що відповідають за громадську безпеку, вдосконалення роботи правоохоронних органів, прогнозування злочинності та підвищення рівня обізнаності громадян про ризики та заходи безпеки.

Просторове дослідження злочинності в кримінології у XIX – першій половині XX століття розвивалося в межах трьох основних шкіл: (1) картографічної або географічної (2) типологічної та (3) школи соціальної екології [2, с. 218]. Пол та Патрісія Брантінгеми у 1980-х роках сформували окремий напрям середовищної кримінології (Environmental Criminology), яка досліджує злочинність та віктимізацію, що виникає під впливом антропогенного та природного середовища. Згідно з їхніми теоретичними положеннями необхідними та достатніми умовами для скоєння злочину є 5 компонентів: простір (географія), час, право, правопорушник і ціль/жертва.

Брантінгеми сформулювали визначення трьох рівнів аналізу в середовищній перспективі: макро-, мезо- та мікрорівень. Макроаналіз досліджує розподіл злочинності на різних географічних рівнях (між країнами, між штатами, провінціями або містами в межах країни, між округами або містами в межах штату), мезоаналіз передбачає вивчення злочинності в межах підрайонів міста або мегаполісу, а мікроаналіз вивчає конкретні місця злочинів, зосереджуючись на типі будівлі та її розміщенні, озелененні та освітленні, внутрішньому оздобленні та технічних засобах безпеки [3, с. 3–6]. Для кількісної оцінки відмінностей у рівні злочинності ці вчені розробили індекс концентрації злочинності, що дає змогу порівнювати кримінальну ситуацію в містах [4, с. 3366].

Каталізатором інтересу до геопросторового аналізу злочинності стали дві взаємодоповнюючі концепції: запобігання злочинності через дизайн середовища (Crime Prevention Through Environmental Design, CPTED), яка ґрунтується на принципі, що дизайн середовища може впливати на рівень злочинності, роблячи його більш чи менш сприятливим для скоєння злочинів, та захисного простору (Defensible Space), яка фокусується на створенні безпечних зон, які легко контролюються й захищаються від правопорушників [5, с. 85].

Й. Лі, Дж. Ек, С. Хюн та Н. Мартінес провели систематичний огляд наукової літератури з 1970 до 2015 рр. (44 дослідження), присвячений розподілу концентрації злочинності у містах. Вони виявили меншу концентрацію у 2000-х порівняно з 1980-ми та 1990-ми. У США спостерігалася більша концентрація злочинності, ніж в інших країнах. Нарешті, насильницька злочинність є більш концентрованою, ніж злочинність проти власності [6]. Згідно з дослідженням В. Бернаско та Р. Блока щодо пограбувань у Чикаго, ризик злочинності в районі корелював з кількістю комерційних приміщень.

© Bova Andrii, 2023

У дослідженні Г. Вайта встановлено, що більший рівень злочинності в містах США спостерігався у районах з більш доступною дорожньою мережею [7, с. 201].

М. Олівейра, К. Бастос-Філью та Р. Менезес досліджували концентрацію злочинності в містах на основі дезагрегованих даних з 25 населених пунктів США та Великої Британії за період від 2 до 15 років. Вони виявили, що злочинність має тенденцію до нерівномірної концентрації в межах міських районів. Більшість злочинів відбувається в певних районах міста. Характерно, крадіжки, як правило, концентруються більше, ніж пограбування, а пограбування більше, ніж крадіжки зі зломом. Це підтверджує думку про злочинність як складну систему, і наголошення на необхідності комплексної міської політики, що охоплює все місто [8].

У дослідженні, проведеному в Пекіні (Китай), розглянуто неоднорідність населення міста з огляду різних категорій (мешканці, працівники та приїжджі) та зв'язок із зареєстрованими поліцією крадіжками за 2014 рік, розбитими за комірками сітки у 2104 клітинках сітки площею 1 км^2 у центральній частині столиці Китаю. Встановлено, що протягом повного тижня відвідувачі мали найбільший ризик постраждати від крадіжки, за ними йдуть мешканці та працівники. Оскільки відвідувачі є аутсайдерами, вони, швидше за все, стануть жертвами злочинів, оскільки вони не знайомі з місцевістю. Збільшення кількості мешканців, працівників та відвідувачів на тисячу осіб означає, що кількість крадіжок збільшується на 1,1%, 1,7% та 3,8% відповідно. Вплив мешканців і працівників змінюється протягом тижня. У будні дні мешканці більшою мірою зазнають крадіжок, а у вихідні дні – меншою [9].

На підставі аналізу даних за 2003 р. в місті Медісон (США), встановлено, що різні категорії злочинів демонстрували різні тимчасові та просторові закономірності: пік серйозних злочинів досягався між 2 і 3 годинами ночі, що збігалося з часом закриття барів. Пік менш серйозних злочинів припадав на період з 23:00 до опівночі. Повідомлення про вандалізм досягли максимуму вранці та вдень [10].

На основі геопросторового аналізу міста Патерсоні (США) було виявлено зв'язку між щільністю місць продажу алкоголю та занедбаною нерухомістю і насильницькою злочинністю [11].

Аналіз даних щодо насильницьких злочинів в окрузі Майамі-Дейд (США) у 2020 р., порівняно з аналогічним періодом у 2018 та 2019 роках, показав, що у 2020 році кількість арештів за насильницькі злочини знизилася на 7,1%. Арешти були зосереджені в переважно чорношкірих неблагополучних районах у північній частині цього округу [12].

Веймінь Лі та Джон Радке звертаються до інтеграції різних кримінологічних теорій для пояснення концентрації злочинності в певних частинах міста Окленда (США). Дослідники проаналізували широкий спектр даних, зокрема, географічні координати вчинення правопорушень та міських служб, показники соціально-економічного складу, стабільності місця проживання, вікового складу, расової неоднорідності та структури сім'ї. Своєю чергою фактори можливостей вчинення злочину включають близькість або доступність між правопорушниками, з одного боку, і жертвами, цілями отримання прибутку або силами по боротьбі зі злочинністю, з іншого, наявність вигідних цілей, а

© Bova Andrii, 2023

також наявність спостереження і опіки. Загалом виявлено, що як механізм соціальної дезорганізації, так і механізм можливостей для вчинення злочинів суттєво впливав на всі види злочинності в районі [13].

Сучасні ГІТ надають нові можливості для аналізу просторового аналізу злочинності, прийнятті рішень у різних сферах та наукових досліджень. Актуальність упровадження ГІТ обумовлена дедалі більшою розбудовою інфраструктури розумних міст. Метою цієї роботи є огляд можливостей застосування геоінформаційних технологій для забезпечення громадської безпеки та протидії злочинності у великих містах.

Інформаційні технології є невід'ємною частиною сучасних інтегрованих систем ситуаційних центрів, завданням яких є моніторинг та аналіз поточної ситуації, прийняття рішень і своєчасне реагування на події – надзвичайні ситуації, потенційні загрози для безпеки людей та власності. До ситуаційних центрів у режимі реального часу надходить інформація від служб екстреної допомоги та різних джерел (камер відеоспостереження, систем розпізнавання номерних знаків, поліцейських безпілотників), що накопичуються у базі даних.

ГІТ у сфері громадської безпеки використовуються службами поліції, організації дорожнього руху та реагування на надзвичайні ситуації, зокрема пожежі. Комплексні рішення для поліції дають змогу наносити місця подій, пов'язані зі злочинністю (наприклад, правопорушень, нещасних випадків, аварій) та допоміжну інформацію на географічні карти; аналізувати великі масиви даних для виявлення кластерів правопорушень та їх видів, місць з найвищою частотою аварій, прогнозувати ймовірність виникнення певних інцидентів з огляду на день тижня, годину доби, погодні умови та соціальні чинники (проведення масових заходів) тощо; виявляти взаємозв'язок між певними подіями тощо.

У разі моніторингу пожежонебезпеки додатково використовуються супутникові знімки для отримання даних про тип ґрунту, рослинність та вологість у поєднанні з метеорологічними спостереженнями та прогнозами. В арсеналі правоохоронних органів є три сучасні просторові технології для проведення розслідувань та збору доказів: аерофотозйомка, супутникові знімки та радіолокація [14, с. 66].

Поліцейські ГІС використовуються для тактичного, стратегічного та адміністративного аналізу [2].

Тактичний аналіз включає картування злочинів для визначення просторових моделей крадіжок зі зломом, викрадення автомобілів, пограбувань та інших злочинів, виявлення «гарячих точок» – географічних областей з аномально високим рівнем злочинності та аналізу динаміки злочинності, таких як переміщення та дифузія злочинних груп.

Стратегічний аналіз зосереджується на вивченні довгострокових зв'язків між злочинністю та показниками дезорганізації суспільства, розробленні та оцінюванні програм запобігання злочинності.

Адміністративний аналіз охоплює візуалізацію даних про злочинність для кращого розуміння проблем і тенденцій, інформування громадськості про рівень злочинності та заходи профілактики, а також підтримання прийняття кращих управлінських рішень у сфері боротьби зі злочинністю [2, с. 224–225].

© Bova Andrii, 2023

ГІТ є однією зі складових стратегії діяльності поліції, орієнтованої на потреби громади (community-oriented police). На підставі картографування злочинності поліцейські підрозділи можуть краще спланувати свої ресурси для запобігання злочинам, підвищити швидкість реагування на події та оцінювати ефективність вжитих заходів. Так, поліція може посилити патрулювання в проблемних мікрорайонах у певний час доби, розмістити додаткові камери відеоспостереження, запровадити освітні кампанії щодо заходів підвищення безпеки, а служби управління дорожнім рухом можуть збільшити освітленість доріг та покращити стан доріг для зменшення дорожньо-транспортного травматизму.

Програмне забезпечення. Для геопросторового аналізу можуть використовуватися різні програми, сервіси та мови програмування, зокрема, такі:

спеціалізовані системи зберігання, картографування, аналізу географічних даних та управління процесами, розроблені для органів, що забезпечують громадську безпеку (ArcGIS Pro Crime Analysis and Safety, TIBCO Law Enforcement Analytics, SuperMap, M.App Enterprise, gvSIG Crime);

спеціалізовані системи для зберігання, картографування та аналізу географічних даних загального призначення (ArcGIS, QGIS);

програми для аналізу даних з графічним інтерфейсом користувача, що дозволяють створювати конвеєрні процеси обробки даних (SAS Visual Analytics, IBM SPSS Modeler, KNIME, Dataiku);

сервіси для візуалізації побудови інтерактивних звітів (Microsoft Power BI, Tableau);

мови програмування (Python, R) з пакетами для просторово-часового аналізу та прогнозування злочинів. Мови програмування використовуються для аналізу геопросторових даних у програмному забезпеченні з графічним інтерфейсом користувача (ArcGIS, Dataiku, IBM SPSS Modeler, KNIME тощо).

Мова програмування R містить пакети для геопросторового аналізу злочинності (rcrimeanalysis) та автоматичного короткострокового прогнозування часових рядів prophet, ATAforecasting, forecast). За допомогою пакету crimedata мови програмування R можна отримати доступ до зареєстрованих поліцією даних про вчинені злочини та їх геокоординати у великих міста США (Остін, Бостон, Шарлотт, Колорадо-Спрінгс, Х'юстон, Канзас-Сіті, Луїсвілл, Мемфіс, Меса, Міннеаполіс, Нешвілл, Нью-Йорк, Сан-Франциско, Сієтл) з «Відкритої бази даних про злочини» (Crime Open Database, CODE).

Аналіз геопросторових даних. Геоінформаційна аналітика охоплює такі основні види робіт, як збір, збереження, редагування, очищення, збагачення, перетворення та управління просторовими даними; розроблення карт з відображенням просторових даних та часових змін; аналіз просторово-часових даних, виявлення закономірностей і тенденцій; підготовка звітів з використанням візуалізації даних.

ГІС включають низку спеціалізованих методів і моделей для візуалізації та аналізу розподілу даних і шаблонів у контексті як простору, так і часу, зокрема в модулі Crime Analysis tools програми ArcGIS Enterprise реалізовані такі процедури:

побудова частотних розподілів показників;

© Bova Andrii, 2023

створення буферних полігонів навколо вхідних об'єктів на задану відстань;

аналіз «80-20 аналіз» – обчислення кумулятивного відсоткового поля для визначення місця, де інциденти трапляються непропорційно;

підсумування кількості інцидентів – кількість точок, що збігаються, для лінійних і точкових об'єктів визначається заданою максимальною відстанню;

розрахунок зміни показника у відсотках за обраними часовими періодами;

створення карти гарячих та холодних точок;

розрахунок щільності точок або ліній у просторі;

створення куба просторово-часових точок;

кластеризація щільності точок у просторово-часовому кубі;

перетворення послідовностей точок, які мають часові атрибути, на серії лінійних сегментів;

створення зв'язків між точками походження та призначення, їх візуалізація на діаграмах.

створення класифікації повторних та близьких до повторних злочинів. Повторні злочини – це злочини, які відбуваються в одному місці двічі або більше разів. Близькі до повторних – злочини, які відбуваються в одному місці, але з невеликим часовим або просторовим інтервалом;

визначення зони ризику повторних і близьких до повторних інцидентів на основі просторового та часового діапазону минулих інцидентів [15].

Прогнозування злочинності ґрунтується на припущенні про те, що майбутні тенденції будуть схожими на минулі. Таке прогнозування можливе відносно конкретної території і/або певного проміжку часу. Статистичні моделі дають змогу прогнозувати одномірний часовий ряд або залежність між кількома часовими рядами, враховуючи при цьому систематичні (тренд, сезонність, циклічність) та випадкові (шум) компоненти часового ряду. Для прогнозування часового ряду можуть використовуватися такі методи, як лінійна регресія, авторегресійне інтегроване ковзне середнє, сезонне авторегресійне інтегроване ковзне середнє, експоненційне згладжування, методи машинного навчання, гібридні методи прогнозування [16]. Для просторового прогнозування злочинності використовуються чотири типи алгоритмів, а саме: на основі ядра, точковий процес, традиційне машинне навчання та глибоке навчання [17]. Проте у сучасній західній науковій літературі зазначається, що «наразі не існує всеосяжних оглядів або каталогів ефективності різних інструментів прогнозування, які поліцейські управління та місцеві органи влади могли б використовувати для прийняття рішень на основі точності роботи» [18].

До конкретних знань та навиків аналітиків, що займаються геопросторовим аналізом злочинності в поліції, розроблено формальні вимоги. Вони, зокрема, включають роботу з технологіями, виконання аналізу та інтерпретації результатів, проведення досліджень [19]. Працівники правоохоронних органів можуть вдосконалити свої навички геопросторового аналізу злочинності завдяки спеціалізованим курсам, які організовує Міжнародна асоціація кримінальних аналітиків (International Association of Crime Analysts, IACA), Інститут безпеки та наук щодо злочинності (Institute of Security and Crime Science) та виробниками програмного забезпечення.

© Bova Andrii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).14

Карти злочинності на порталах відкритих даних. Підрозділи поліції в Сполученому Королівстві, США, Канади розміщують на порталах для широкої громадськості інформацію щодо стану громадської безпеки, зокрема, злочинності. Розміщення «сирих» даних у загальному доступі має як низку переваг, так і недоліків [20, с. 5]. До переваг відкритих даних щодо громадської безпеки можна віднести зменшення навантаження на поліцейських на різні запити з боку населення. У населення підвищується обізнаність про проблеми громадської безпеки, що сприяє спільному їх розв'язанню. У поліції підвищується якість реагування на правопорушення, а у населення з'являється додатковий засіб контролю за роботою поліції. Доступ до даних поліції уможливлює картування злочинності, здійснення аналізу тенденцій поширеності злочинності, пошук закономірностей та здійснення прогнозів. Інші державні органи та відділи можуть поліпшити безпеку при кращій поінформованості про злочинність.

Серед потенційних та фактичних недоліків відкритих даних щодо громадської безпеки відмічаються такі. Інформація може бути використана в комерційних цілях, що багато громадян вважатимуть порушенням конфіденційності. Потенційні правопорушники можуть використовувати карти злочинності для визначення територій, на яку поліція звертає менше уваги. У районах з високим рівнем злочинності може знизитися вартість майна та підвищитися страхові ставки. Крім того, сторонні користувачі можуть неправильно інтерпретувати такі карти [20, с. 6].

Портал відкритих даних щодо злочинності та поліції в Англії, Уельсі та Північній Ірландії (data.police.uk) містить дані щодо вуличної злочинності за період з грудня 2013 р. до жовтня 2023 р. Файли включають помісячну інформацію щодо інцидентів, зокрема, дорожньо-транспортних пригод, злочинів та наслідків антисоціальної поведінки, місця скоєння злочину з координати широти та довготи й результати роботи поліції за виявленим правопорушенням.

У Сполученому Королівстві, в межах проєкту CrimeRate.co.uk, розроблена інтерактивна карта (Crime Map of the UK), що охоплює розподіл на місцевості 14 видів кримінальних правопорушень, скоєних у період з листопада 2022 р. по жовтень 2023 р., а також до статистичних даних щодо злочинності.

Портал даних громадської безпеки поліції Торонто (Канада) містить широкий спектр відкритих даних щодо різних видів правопорушень, скоєних у період з 2014 до 2022 рр. Ці дані можуть бути візуалізовані на інформаційних панелях порталу (data.torontopolice.on.ca). Бази даних охоплюють такі показники, як основні показники злочинності, вбивства, перестрілки та застосування вогнепальної зброї, показники злочинності в мікрорайонах, крадіжки велосипедів, крадіжки з транспортних засобів, дорожньо-транспортні пригоди з тяжкими тілесними ушкодженнями тощо.

У США низка міст має портали відкритих даних з інформацією про стан громадської безпеки. Так, на порталі м. Лос-Анджелеса (data.lacity.org) публікуються дані поліції щодо злочинів, учинених на вулицях цього міста з 2010 року по теперішній час, за виключенням останніх семи днів. Дані анонімізовані, а місцезнаходження злочину вказується у кварталі з номером, заокругленими до найближчого сотого числа.

Кожен з інцидентів характеризується 28 показниками (зокрема, вказується дата та

© Bova Andrii, 2023

час вчинення злочину; дільниця (географічна зона); назва підрозділу, що відповідає за певну зону; підрайон у межах географічної зони; вид злочину; стать і національність потерпілої особи; тип будівлі, де було вчинено злочин; опис приміщення; дії, пов'язані з підозрюваною особою; вид зброї, що використовуюся під час вчинення злочину; спосіб використання зброї; супутні види злочинів; адреса місця злочину з корекцією; перехресна вулиця; широта та довгота). Сервіс дає змогу самостійно здійснювати порівняння та створювати різні графіки.

Портал відкритих даних м. Чикаго (data.cityofchicago.org) міститься інформація щодо окремих вчинених злочинів з 2001 р. до сьогодні, за виключенням останніх семи днів. Адреси показані лише на рівні кварталів, а конкретні місця не вказуються. Візуалізації даних на картах є приблизною. Місце вчинення злочину дещо зміщене від фактичного, але потрапляє у той самий блок. Кожен з інцидентів характеризується 22 параметрами (зокрема, опис місця, де відбувся інцидент; відомості про те, чи був хтось заарештований; чи пов'язаний інцидент із домашнім насильством; поліцейська дільниця, район та громадська зона; класифікація злочину; широта та довгота).

Додаткові можливості візуалізації даних (з 1 лютого 2020 р.) щодо різних видів злочинів представлені на сайті Департаменту поліції Чикаго (gis.chicagopolice.org). Крім того, вказаним департаментом виготовлено карти кордонів вуличних банд. Ці карти щорічно оновлюються, починаючи з 2007 р.

На інших картах для кожного з округів з 2018 р. відображаються результати вивчення громадської думки, що представлені двома індексами – довіри та безпеки. Соціологічне опитування відбувається щомісячно у 22 округах серед 1500–2000 респондентів.

Округ Монтгомері у штаті Меріленд щоквартально оприлюднює на веб-сайті відкритих даних (data.montgomerycountymd.gov) відомості щодо розкриті злочини, зареєстровані після 1 липня 2016 року. База включає 30 полів, зокрема, такі показники: номер події, зафіксованої в поліції; код злочину, вчиненого під час інциденту, як це визначено Національною системою звітності про події (National Incident-Based Reporting System, NIBRS) Відділу інформаційних служб кримінального правосуддя (Criminal Justice Information Services, CJIS) Програми єдиної звітності про злочинність (Division Uniform Crime Reporting, UCR); номер звіту поліції; фактична дата і час відправлення поліцейського; дата та час інциденту; коди ФБР; кількість жертв; вид злочину (злочин проти суспільства/особистості/майна або іншого); поштовий індекс; відділ поліції, що відповідає за територію; опис місця; назва сектору поліції (частина округу); зона поліцейського реагування (частина сектора); зона реагування поліції; номер дома або компанії; префікс вулиці (Північ, Південь, Захід, Схід); назва вулиці; суфікс вулиці – частина адреси, яка вказує на квартал, у якому знаходиться вулиця (Північний захід, Південний захід, Північний схід, Південний схід); тип вулиці (проспект, дорога, вулиця); широта та довгота; номер поліцейського округу; місцезнаходження (геолокація).

Крім того, в окрузі Монтгомері накопичуються дані з Автоматизованої системи звітів про аварії (Automated Crash Reporting System, ACRS) щодо кожного зіткнення та докладна інформація про всі дорожньо-транспортні пригоди, що сталися на окружних і

© Bova Andrii, 2023

місцевих дорогах. База містить 44 ознаки, зокрема, такі: номер справи, номер місцевого органу розслідування по справі; назва органу розслідування; тип звіту, ACRS, що визначає аварію як пошкодження майна, травму або смертельний результат; дата та час аварії; втеча – транспортний засіб залишив місце події, що призвело до наїзду та втечі; тип дороги в місці аварії; розташування – кілометровий знак; напрямок руху на смузі; номер смуги; тип смуги; кількість смуг; напрямок від кілометрового знаку; відстань від кілометрового знаку; клас дороги; назва дороги; тип дороги до найближчого перехрестя; одиниця виміру відстані; назва найближчого перехрестя; опис місця зіткнення на бездоріжжі; юрисдикція щодо місця аварії; пов'язані пасажири; помилка – помилка водія або пішохода; тип зіткнення; погодні умови в місці зіткнення; стан покриття проїжджої частини; умови освітлення; контроль дорожнього руху – знаки або пристрої регулювання дорожнього руху; зловживання психоактивними речовинами, що виявлені в усіх водіїв; зловживання психоактивними речовинами, що виявлені у пасажирів; опис першої шкідливої події; опис другої шкідливої події; стаціонарний об'єкт, з яким зіткнулося транспортний засіб (якщо застосовується); тип розв'язки, де сталося зіткнення; тип перехрестя, де сталося зіткнення (якщо подія пов'язана з перехрестям); площа перетину – описує тип розв'язки, наприклад проїжджу частину, пандус або інші пов'язані типи зон); смуга дороги, де сталося зіткнення; стан дороги на момент зіткнення; ділянка дороги, де сталося зіткнення; широта та довгота; місцезнаходження (геолокація).

Таким чином, ГІТ – один із невід'ємних елементів сучасного розумного міста, що надають поліцейським повнішу картину поточної ситуації, підвищують швидкість реагування, сприяють покращенню якості аналізу та виявлення закономірностей, взаємозв'язків і тенденцій у географічному контексті, підвищують обґрунтованість прийняття рішень, оптимізують управління ресурсами тощо. За результатами щорічного аналізу даних може оприлюднюватися узагальнена інформація щодо «гарячих» точок злочинності. У такий спосіб поліція звітує перед громадськістю стосовно вжитих заходів із запобігання злочинності, а населення може уникнути потенційних небезпек.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Panigrahi S. K., Barik R., Sahu P.* Design of Mathematical Model for Analysis of Smart City and GIS-Based Crime Mapping. Advances in Machine Learning and Computational Intelligence. 2020. P. 457–465. //doi.org/10.1007/978-981-15-5243-4_42.

2. *Wortley R., Townsley M.* Environmental criminology and crime analysis Situating the theory, analytic approach and application. Environmental Criminology and Crime Analysis. Routledge, 2016. P. 1–25.

3. *Tutak M., Brodny J.* A smart city is a safe city: Analysis and evaluation of the state of crime and safety in Polish cities. Smart Cities. 2023. Vol. 6, no. 6. P. 3359–3392.

4. *Chainey S., Ratcliffe J.* GIS and Crime Mapping (Mastering GIS: Technol, Applications & Mgmnt). Wiley, 2005. 442 p.

5. How concentrated is crime at places? A systematic review from 1970 to 2015 / Y. Lee et al. Crime Science. 2017. Vol. 6, no. 1.

6. *Johnson S.* Crime mapping and spatial analysis. Environmental Criminology and Crime Analysis / ed. by R. Wortley, M. Townsley. Routledge, 2016. P. 199–223.

© Bova Andrii, 2023

7. *Oliveira M., Bastos-Filho C., Menezes R.* The scaling of crime concentration in cities. PLOS ONE. 2017. Vol. 12, no. 8. P. e0183110.

8. Residents, Employees and Visitors: Effects of Three Types of Ambient Population on Theft on Weekdays and Weekends in Beijing, China / G. Song et al. Journal of Quantitative Criminology. 2021.

9. *Elmes G. A., Roedl G., Conley J.* Forensic GIS: The Role of Geospatial Technologies for Investigating Crime and Providing Evidence. Springer, 2016. 320 p.

10. *Brower A. M., Carroll L.* Spatial and Temporal Aspects of Alcohol-Related Crime in a College Town. Journal of American College Health. 2007. Vol. 55, no. 5. P. 267–275. URL: https://doi.org/10.3200/jach.55.5.267-276 (дата звернення: 11.03.2023).

11. A Spatial Analysis of Alcohol Outlet Density and Abandoned Properties on Violent Crime in Paterson New Jersey / D. T. Lardier et al. Journal of Community Health. 2019. Vol. 45, no. 3. P. 534–541. URL: https://doi.org/10.1007/s10900-019-00772-0 (дата звернення: 11.03.2023).

12. *Moise I. K., Piquero A. R.* Geographic disparities in violent crime during the COVID-19 lockdown in Miami-Dade County, Florida, 2018–2020. Journal of Experimental Criminology. 2021. URL: https://doi.org/10.1007/s11292-021-09474-x (дата звернення: 11.03.2023).

13. *Li W., Radke J. D.* Geospatial data integration and modeling for the investigation of urban neighborhood crime. Annals of GIS. 2012. Vol. 18, no. 3. P. 185–205. URL: https://doi.org/10.1080/19475683.2012.691903 (дата звернення: 11.03.2023).

14. *Elmes G. A., Roedl G., Conley J.* Forensic GIS: The Role of Geospatial Technologies for Investigating Crime and Providing Evidence. Springer, 2016. 320 p.

15. Crime Analysis Tool Reference–ArcGIS Solutions | Documentation. ArcGIS. URL: https://doc.arcgis.com/en/arcgis-solutions/11.0/reference/tool-reference.htm (дата звернення: 11.03.2023).

16. Hybrid of deep learning and exponential smoothing for enhancing crime forecasting accuracy / U. M. Butt et al. PLOS ONE. 2022. Vol. 17, no. 9. P. e0274172. URL: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0274172 (дата звернення: 11.03.2023).

17. A systematic review on spatial crime forecasting / O. Kounadi et al. Crime Science. 2020. Vol. 9, no. 1.

18. *Sabol W. J., Baumann M. L.* Forecasting and Criminal Justice Policy and Practice. American Journal of Criminal Justice. 2022.

19. *Amendola K.L., Jones G.* Selecting the best analyst for the job: A model crime analyst assessment process for law enforcement agencies. Community Oriented Policing Services, U.S. Department of Justice, and the Police Foundation. 2010. 57 p.

20. *Wartell J.* Privacy in the information age: A guide for sharing crime maps and spatial data. Washington, DC : U.S. Dept. of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, 2001. 54 p.

REFERENCES

1. *Panigrahi, S.K., Barik, R., & Sahu, P.* (2020). Design of Mathematical Model for Analysis of Smart City and GIS-Based Crime Mapping. In Advances in Machine Learning and Computational Intelligence. P. 457-465. //doi.org/10.1007/978-981-15-5243-4_42. [in English].

2. *Wortley, R., & Townsley, M.* (2016). Environmental criminology and crime analysis: Situating the theory, analytic approach, and application. In R. Wortley & M. Townsley (Eds.), Environmental Criminology and Crime Analysis (2nd ed., pp. 1-25). Routledge. [in English].

3. *Tutak, M., & Brodny, J.* (2023). A smart city is a safe city: Analysis and evaluation of the state of crime and safety in Polish cities. Smart Cities, 6(6), 3359-3392. [in English].

4. *Chainey, S., & Ratcliffe, J.* (2005). GIS and crime mapping (Mastering GIS: Technol, Applications & Mgmnt). Wiley. [in English].

© Bova Andrii, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).14

5. *Lee, Y., Eck, J.E., O. S., & Martinez, N.N.* (2017). How concentrated is crime at places? A systematic review from 1970 to 2015. Crime Science, 6(1). doi.org/10.1186/s40163-017-0069-x . [in English].

6. *Johnson, S.D.* (2016). Crime mapping and spatial analysis. In R. Wortley & M. Townsley (Eds.), Environmental criminology and crime analysis (2nd ed., pp. 199-223). Routledge. [in English].

7. *Oliveira, M., Bastos-Filho, C., & Menezes, R.* (2017). The scaling of crime concentration in cities. PLOS ONE, 12(8), e0183110. doi.org/10.1371/journal.pone.0183110 . [in English].

8. *Song, G., Zhang, Y., Bernasco, W., Cai, L., Liu, L., Qin, B., & Chen, P.* (2021). Residents, Employees and Visitors: Effects of Three Types of Ambient Population on Theft on Weekdays and Weekends in Beijing, China. Journal of Quantitative Criminology. doi.org/10.1007/s10940-021-09538-1. [in English].

9. *Elmes, G.A., Roedl, G., & Conley, J.* (2016). Forensic GIS: The Role of Geospatial Technologies for Investigating Crime and Providing Evidence. Springer. [in English].

10. *Brower, A. M., & Carroll, L.* (2007). Spatial and Temporal Aspects of Alcohol-Related Crime in a College Town. Journal of American College Health, 55(5), 267-275. URL: https://doi.org/10.3200/jach.55.5.267-276. (Date of Application: 11.03.2023) [in English].

11. *Lardier, D.T.,* et al. (2019). A Spatial Analysis of Alcohol Outlet Density and Abandoned Properties on Violent Crime in Paterson, New Jersey. Journal of Community Health, 45(3), 534-541. URL: https://doi.org/10.1007/s10900-019-00772-0. (Date of Application: 11.03.2023) [in English].

12. *Moise, I.K., & Piquero, A.R.* (2021). Geographic Disparities in Violent Crime During the COVID-19 Lockdown in Miami-Dade County, Florida, 2018-2020. Journal of Experimental Criminology. URL: https://doi.org/10.1007/s11292-021-09474-x. (Date of Application: 11.03.2023) [in English].

13. *Li, W., & Radke, J.D.* (2012). Geospatial Data Integration and Modeling for the Investigation of Urban Neighborhood Crime. Annals of GIS, 18(3), 185-205. URL: https://doi.org/10.1080/19475683.2012.691903. (Date of Application: 11.03.2023) [in English].

14. *Elmes, G.A., Roedl, G., & Conley, J.* (2016). Forensic GIS: The Role of Geospatial Technologies for Investigating Crime and Providing Evidence. Springer. [in English].

15. ArcGIS Solutions. Crime Analysis Tool Reference. URL: https://doc.arcgis.com/en/arcgis-solutions/11.0/reference/tool-reference.htm. (Date of Application: 11.03.2023) [in English].

16. *Butt, U.M., Letchmunan, S., Hassan, F.H., & Koh, T.W.* (2022). Hybrid of deep learning and exponential smoothing for enhancing crime forecasting accuracy. PLOS ONE, 17(9), e0274172. URL: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0274172. (Date of Application: 11.03.2023) [in English].

17. *Kounadi, O., Ristea, A., Araujo, A., & Leitner, M.* (2020). A systematic review on spatial crime forecasting. Crime Science, 9(1). doi.org/10.1186/s40163-020-00116-7 [in English].

18. *Sabol, W.J., & Baumann, M.L.* (2022). Forecasting and Criminal Justice Policy and Practice. American Journal of Criminal Justice. doi.org/10.1007/s12103-022-09715-3 [in English].

19. *Amendola, K.L., & Jones, G.* (2010). Selecting the best analyst for the job: A model crime analyst assessment process for law enforcement agencies. Community Oriented Policing Services, U.S. Department of Justice, and the Police Foundation [in English].

20. *Wartell, J.* (2001). Privacy in the information age: A guide for sharing crime maps and spatial data. U.S. Dept. of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice [in English].

© Bova Andrii, 2023

UDC 316.334.56

Bova Andrii,
Candidate of Sociology Sciences, Senior Researcher,
Head of the Department, State Research
Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1588-0250

SMART CITY APPROACH AND THE LEVERAGING OF GEOINFORMATION TECHNOLOGIES FOR PUBLIC SAFETY PURPOSES

The article highlights the importance of integrated and innovative management of large cities as hubs of economic, political, and cultural activity. It observes that the implementation of the smart city concept can contribute to creating a comfortable living and working environment, enhancing the quality of urban services, optimizing infrastructure and resource allocation, and bolstering public safety. In this context, geographic information technologies, particularly geographic information systems, play an important role by providing comprehensive and accurate information about the spatial context for the implementation of the «smart city» concept.

This paper analyzes the major historical schools of geospatial crime research in criminology. It also investigates the development and application of geospatial crime analysis, with a focus on its application in terms of crime concentration in cities.

Data analytics and information management systems in modern integrated public safety situation centers enable monitoring, analysis, and response to emergencies and potential threats. These systems process information from emergency services and various sources, including sensor data, video surveillance, and social media. Geographic information systems (hereinafter - GIS) are used to map events, analyze data, and identify crime hotspots, which contributes to effective crime prevention and public safety.

Remote sensing technologies and geospatial intelligence allow for geographical and social factors to be considered, using satellite imagery and radar for fire risk assessment and evidence gathering. Police GIS are used for tactical, strategic, and administrative analysis, including crime mapping, examining the relationship between crime and social disorder, and data visualization to better understand and inform the public.

GIS software includes a variety of programs, services, and programming languages that allow you to easily and effectively analyze geospatial data. Geographic information systems include advanced methods and models for visualizing and analyzing spatial and temporal data distribution. The article provides a list of crime mapping and public safety statistics portals.

Keywords: smart city, geoinformation technologies, public safety, urban security, crime, crime prevention, crime forecasting

Отримано 20.11.2023

© Bova Andrii, 2023

ISSN 2072-8670 (Print) НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62) Issue 4(62) 2023

УДК 636.7.043.3

Кузик В'ячеслав Васильович,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-5110-8220

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДГОТОВКИ СЛУЖБОВИХ СОБАК ПОЛІЦІЇ ЯК СКЛАДОВОГО ЕЛЕМЕНТУ МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

У статті йдеться про значення діяльності підрозділів боротьби з наркозлочинністю, а також кінологічних підрозділів Національної поліції України у функціонуванні механізму протидії наркозлочинності. Наголошується, що важливою передумовою результативної роботи службових собак поліції з виявлення підконтрольних речовин, є їх ефективна підготовка. На основі проведеного аналізу нормативно-правової бази, яка регламентує здійснення підготовки службових собак поліції, виокремлено основні недоліки, які стоять на заваді якісній реалізації навчально-тренувального процесу. Запропоновано шляхи удосконалення правового регулювання підготовки службових собак поліції, яке б забезпечувало можливість законного використання у процесі навчально-тренувальної діяльності оригінальних підконтрольних речовин.

Ключові слова: *механізм протидії наркозлочинності, службовий собака, підконтрольні речовини, наркотичний засіб, кінологічний підрозділ, навчально-тренувальна діяльність.*

Наприкінці вересня 2023 року в інтерв'ю телеканалу «Рада» Міністр внутрішніх справ України Ігор Клименко, зазначив, що кількість основних видів злочинів у державі з початку широкомасштабної війни знизилась на 10-15 відсотків [1]. Не секрет, що злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів становлять левову частку в задекларованій Міністром тенденції до зменшення злочинів. Досягнення такого результату стало можливим завдяки постійній увазі з боку керівництва МВС та Національної поліції України до підрозділів поліції, які протидіють наркозлочинності на території України. Передусім, це реалізація сукупності послідовних реформаційних заходів, які уможливили функціонування підрозділів протидії наркозлочинності на більш ефективному, структурно-оптимізованому, технічно і функціонально досконалому рівні. Як приклад, у системі Національної поліції України нещодавно було оновлено підрозділ департаменту боротьби з наркозлочинністю. Його увага, у тому числі, буде спрямована насамперед на викритті великих злочинних організацій, що безпосередньо впливають на виробництво і розповсюдження наркотичних засобів [1]. Водночас, не применшуючи значення функціонування зазначеного підрозділу, слід зауважити, що діяльність й інших підрозділів поліції значною мірою сприяє

© Kuzyk Viacheslav, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).15

виконанню прямих функціональних обов'язків безпосередніми суб'єктами протидії наркозлочинності в поліції. Так, зокрема, можна говорити про кінологічні підрозділи поліції, які у своїй практичній діяльності застосовують службових собак для виявлення та ідентифікації наркотичних засобів, у тому числі й у взаємодії з підрозділами протидії наркозлочинності.

У зв'язку з цим вважаємо, що будь-які заходи, які розробляються вченими, а також адміністративним апаратом Національної поліції України і спрямовані на удосконалення протидії наркозлочинності, мають ґрунтуватися на наявному потенціалі сил і засобів, як безпосередніх підрозділів протидії наркозлочинності, так і тих підрозділів поліції, які забезпечують їх діяльність, у тому числі за допомогою застосування/використання різноманітних засобів, пристроїв, знань тощо. Оскільки службові собаки поліції, які застосовуються для виявлення наркотичних засобів і психотропних речовин, відносяться до спеціальних засобів, важливою передумовою їх результативної роботи, а значить і забезпечення якісного функціонування механізму протидії наркозлочинності, є їх ефективна підготовка. Саме тому, відповідно до обраної тематики дослідження, спробуємо висвітлити окремі аспекти удосконалення правового регулювання організації підготовки службових собак кінологічних підрозділів поліції з пошуку наркотичних засобів і психотропних речовин.

Розпочинаючи безпосереднє дослідження,слід звернути увагу на наукову роботу вітчизняного дослідника Я. В. Ступника, який досліджував поняття і структуру механізму протидії наркозлочинності в загальнотеоретичному розумінні. Зокрема, автор зазначає, що механізм протидії наркозлочинності повинен формуватися відповідно до закономірностей, що характеризують виникаючі суспільні відносини. У реальній кримінологічній практиці суб'єкти протидії злочинності керуються не закономірностями, а сформульованими на їх основі нормами права (принципами діяльності), на базі яких реалізується кримінологічний вплив. Тому одним з елементів механізму є юридичні підстави (норми, правозастосовні акти, практика) здійснення різних форм кримінологічного впливу на наркозлочинність [2, с. 996].

З огляду на викладене вище, поділяємо думку Я. В. Ступника стосовно того, що суб'єкти протидії злочинності керуються сформованими на основі закономірностей нормами права. Водночас, на нашу думку, залишається дискутивним твердження про те, що на основі реалізації цих норм досягається саме кримінологічний вплив. З одного боку, дійсно, такий вплив має місце відбуватися і є аргументованим з погляду науки кримінології. Але цей вплив не можна розглядати як такий, що реалізується безпосередньо на базі норм права. Він є наслідком відповідної активності системи суб'єктів протидії наркозлочинності, легальне існування яких регламентовано правовими нормами. Таким чином, кримінологічний вплив базується на діяльності суб'єктів протидії наркозлочинності, тобто є похідним від їх діяльності. У будь-якому разі правова норма є центральною одиницею механізму протидії наркозлочинності.

У зв'язку з цим, на наше переконання, понятійну категорію «механізм протидії наркозлочинності» доцільно також ототожнювати з механізмом адміністративно-правового регулювання у сфері протидії наркозлочинності.

© Kuzyk Viacheslav, 2023

Як зазначає С. Г. Стеценко, механізм адміністративно-правового регулювання – це сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права. До структурних елементів згаданого вище механізму вчений відносить сукупність органічних елементів: 1) норми права; 2) акти реалізації норм права; 3) правові відносини та функціональні складові: 1) юридичні факти; 2) правова свідомість та правова культура; 3) законність; 4) акти тлумачення норм права; 5) акти застосування норм права [3, с. 32].

Запропонована С. Г. Стеценком структура механізму адміністративно-правового регулювання, на наше переконання, дозволяє досить точно зрозуміти яким чином правові норми у тій чи іншій сфері врегульовують відповідні суспільні відносини і тим самим трансформують їх у правовідносини.

Отже, функціонування підрозділів поліції у сфері протидії наркозлочинності, у тому числі й кінологічних, можна розглядати як важливу складову згаданого вище механізму (засобу врегулювання), суть якого полягає у дотриманні, виконанні, використанні й застосуванні відповідних правових норм компетентними посадовими особами, завдяки чому досягається врегулювання суспільних відносин у сфері обігу підконтрольних речовин в Україні.

Оскільки підготовка службових собак поліції є складовою діяльності кінологічних підрозділів і здійснюється відповідними посадовими особами, то висвітлення наявних проблем правової регламентації здійснення цього процесу, а також можливих шляхів їх вирішення є досить важливим для ефективного функціонування механізму протидії наркозлочинності і слугує засобом його удосконалення.

Одна із ключових функцій, закріплена у підпункті 7 пункту 1 розділу 3 Положення про Департамент боротьби з наркозлочинністю Національної поліції України (далі – ДБН), полягає у попередженні, виявленні та припиненні правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Для цього ДБН взаємодіє з органами (підрозділами) поліції, правоохоронними органами України та іноземних держав, органами державної влади в зазначеній сфері [4].

Варто зазначити, що важливим різновидом взаємодії ДБН, а також відповідних підрозділів територіальних органів поліції щодо попередження, виявлення та припинення правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, є саме співпраця з кінологічними підрозділами поліції, що знаходить свій зовнішній вираз у залученні кінологів і службових собак до пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин під час проведення оперативних заходів.

Застосування службових собак поліцейськими як спеціального засобу регламентується статтями 42 та 45 Закону України «Про Національну поліцію» [5, ст. 42, 45].

Водночас результативне застосування службових собак поліцейськими-кінологами для виявлення й ідентифікації наркотичних засобів та психотропних речовин, як у межах реалізації поліцейських превентивних заходів, так і в межах кінологічного забезпечення роботи поліцейських підрозділів боротьби з наркозлочинністю під час проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, передусім базується на якісній попередній підготовці відповідних службових собак.

© Kuzyk Viacheslav, 2023

Відповідно до пункту 1 розділу 5 Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 01.11.2016 № 1145, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 29.11.2016 за № 1544/29674 (далі – Інструкція), підготовка службових собак для використання в діяльності поліції здійснюється у спеціалізованих закладах поліції згідно із затвердженими навчальними планами та програмами, а також може бути організована в кінологічних центрах головних управлінь Національної поліції. Собака вважається службовим після проходження відповідного курсу дресирування та здачі іспитів (до проходження навчання собака вважається резервним) [6].

У пункті 4 розділу 5 Інструкції зазначається, що підготовка службових собак передбачає загальне і спеціальне дресирування. Наступний етап – тренування, що здійснюється за місцем несення служби [6].

Таким чином, процес підготовки службового собаки для пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин відбувається у два етапи. Перший здійснюється в закладі освіти і триває, як правило, один місяць. Другий здійснюється за місцем дислокації кінологічного підрозділу, є безстроковим і спрямованим на підтримання у службового собаки здобутих у закладі освіти спеціальних навичок, а також, що особливо важливо, їх удосконалення.

Означена вище підготовка службових собак поліції з пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин передбачає обов'язкове використання у навчально-тренувальній діяльності оригінальних наркотичних засобів та психотропних речовин, які відповідно до чинного законодавства є підконтрольними речовинами.

Використання зазначених вище підконтрольних речовин регламентоване і положеннями Інструкції. Зокрема, у пункті 9 розділу 5 зазначається, що для дресирування і тренування розшукових собак дозволяється використовувати запахові зразки наркотичних речовин та вибухонебезпечних речовин. У пункті 10 розділу 5 закріплено, що для організації дресирування і подальших тренувань спеціальних собак з пошуку наркотиків навчальні заклади поліції, а також кінологічні підрозділи повинні забезпечуватися необхідними наркотичними і психотропними речовинами. Отримання, кількість, зберігання, використання та списання наркотичних засобів, які використовуються під час дресирування і тренування спеціальних собак, призначених для їх пошуку, згідно з пунктом 11 розділу 5 Інструкції, здійснюється в установленому порядку [6].

Однак станом на сьогодні під час підготовки службових собак поліції відповідні фахівці не використовують оригінальні наркотичні засоби і психотропні речовини. Натомість використовуються різноманітні запахові замінники наркотичних засобів і психотропних речовин як вітчизняного, так і закордонного виробництва.

Проблема використання у процесі підготовки службових собак імітаторів запаху замість оригінальних речовин залишається невирішеною досить тривалий час. Прийняття постанови Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 № 831, якою затверджено Порядок використання наркотичних засобів, психотропних речовин під час дресирування службових собак для розшуку таких засобів і речовин (далі – Порядок),

© Kuzyk Viacheslav, 2023

ситуацію не вирішило [7]. Таким чином, із введенням у дію постанови уряду процес підготовки службових собак поліції з пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин не зазнав необхідних змін.

У контексті викладеного слід звернути увагу на дослідження перспектив вдосконалення у сфері кінологічної діяльності, проведене українським вченим В. Селюковим. Автор зазначає, що наріжним каменем, що нині ускладнює роботу з підготовки службових собак, є питання якості запахоносіїв, які використовуються під час спеціального курсу дресирування. Дослідник стверджує, що собаку можна навчити шукати будь-яку речовину, яка має хоча б мінімальні запахові властивості. Дресирування собак на оригіналах речовин, які в подальшому собака повинен шукати, є більш ефективним, ніж використання запахозамінників у підготовці. Оригінали дозволяють створити в собаки більш стійкий рефлекс, який максимально виключатиме реагування собаки на сторонні подібні запахи. Нині чинний Порядок використання наркотичних засобів і психотропних речовин під час дресирування службових собак для розшуку таких засобів і речовин [7] визначає можливість використання деякими правоохоронними органами й установами оригіналів наркотичних засобів та психотропних речовин, але фактично на практиці така можливість відсутня [8, с. 157].

Ключ до розуміння ситуації, що склалася, знаходиться у змісті Порядку. Критично аналізуючи його зміст через призму практичної діяльності кінологічних підрозділів поліції, стають зрозумілими причини того, чому норми Порядку не знаходять своєї практичної реалізації.

З одного боку, з метою використання підконтрольних речовин під час дресирування службових собак уповноважені органи – територіальні органи поліції повинні здійснити комплекс алгоритмічних заходів, спрямованих на забезпечення використання згаданих підконтрольних речовин. Зокрема, отримати ліцензію на провадження відповідного виду діяльності, забезпечити обладнання спеціальних кімнат зберігання підконтрольних речовин відповідно до встановлених МВС України вимог тощо. Це потребує додаткового залучення сил і засобів, у тому числі фінансових та значно ускладнює процес використання підконтрольних речовин у процесі навчально-тренувальної діяльності.

А з іншого, підконтрольні речовини, які передаються до уповноваженого органу, не можуть безпосередньо використовуватися під час навчально-тренувальної діяльності зі службовими собаками, а, як зазначено у пункті 8 Порядку, застосовуються виключно для виготовлення навчальних зразків зазначених речовин. З метою встановлення ідентичності переданих підконтрольних речовин і навчальних зразків для кожної партії таких речовин виготовляється контрольний зразок, який зберігається в уповноваженому органі [7].

Крім того, механізм виготовлення навчальних і контрольних зразків, чинним Порядком не визначено. Водночас у пункті 12 закріплено, що Порядок виготовлення, упакування зразків, перепакування навчальних зразків та встановлення ідентичності підконтрольних речовин і навчальних зразків, зокрема у разі їх перепакування або знищення, визначається МВС, СБУ і Держмитслужбою [7].

© Kuzyk Viacheslav, 2023

Вказана норма зумовлює необхідність розробки «Порядку виготовлення, упакування зразків, перепакування навчальних зразків та встановлення ідентичності підконтрольних речовин і навчальних зразків, зокрема у разі їх перепакування або знищення в Національній поліції України», а також відповідного відомчого нормативно-правового акта МВС України, який би затвердив і увів його у дію.

Однак, на нашу думку, розробка і прийняття зазначеного вище відомчого нормативно-правового акта теж не повною мірою вирішує питання здійснення якісної підготовки службових собак поліції з пошуку наркотичних засобів і психотропних речовин на основі використання в навчально-тренувальній діяльності оригінальних підконтрольних речовин.

Річ у тім, що пункт 5 Порядку регламентує впровадження норм використання уповноваженим органом підконтрольних речовин у навчальних цілях [7]. Такі норми затверджуються спільним наказом МВС, СБУ та Міністерства фінансів України.

На сьогодні чинні норми використання наркотичних засобів і психотропних речовин у навчальних цілях з розрахунку на одного собаку на рік затверджені спільним наказом МВС, СБУ та Міністерства фінансів України від 04.04.2019 № 245/384/140 [9]. У його змісті визначено перелік найменувань підконтрольних речовин, а також, відповідно, їх кількісну характеристику (в грамах) з розрахунку на одного собаку на рік. Ретельне вивчення кількісно-якісних характеристик підконтрольних речовин, наведених у змісті нормативно-правового акта, дозволяє зробити висновок про те, що для якісної підготовки службових собак поліції з пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин визначених кількісних характеристик однозначно недостатньо.

Так, наприклад, кількісний показник із розрахунку на одного собаку на рік для героїну складає всього 5 г, для макової соломки до 200 г, для PVP до 2 г, для кокаїну до 0,2 г, для метадону до 0,1 г [9]. Така тенденція зберігається і для інших різновидів наркотичних засобів і психотропних речовин, які закріплені в нормах використання наркотичних засобів і психотропних речовин у навчальних цілях із розрахунку на одного собаку на рік, затвердженні спільним наказом МВС, СБУ та Міністерства фінансів України від 04.04.2019 № 245/384/140.

Згідно з навчальним посібником «Дресирування собак» за редакцією М. І. Гиля, на початковому етапі навчання службових собак для пошуку наркотичних засобів ніколи не можна забувати про принцип розмаїтості. Як би не була відпрацьована система пошуку, ситуації ніколи не бувають ідентичними, тому під час навчання необхідно чергувати все: вагу, форму й пакувальний матеріал «закладок», місця і складність схованок, вправи із пошуку з відпочинком та іншими вправами [10, с. 262]. Пізнавально буде ознайомитись з кількісною характеристикою наркотичних засобів, які необхідні для відпрацювання вправ ускладненого пошуку в процесі навчально-тренувальної діяльності службових собак. Зокрема, як зазначається в навчальному посібнику, тривалість ускладненого пошуку становить 10–12 днів. Він складається із двох етапів: перший етап – 5–6 днів; другий етап – 4–5 днів; іспити – 1 день. Додаткові умови: перший етап – в одному об’єкті – дві «закладки», при цьому вага наркотичного засобу складає: гашиш – від 1 г, марихуана – від 10 г. На другому етапі в одному об’єкті

© Kuzyk Viacheslav, 2023

ховають три «закладки». При цьому вага наркотику вже складає: гашиш – 1-1000 г марихуана 5-1000 г [10, с. 263].

Таким чином, використання у процесі підготовки службових собак поліції різних кількісних пропорцій підконтрольних речовин є базовою необхідністю. Водночас чинна нормативно-правова база не дозволяє практично реалізувати таку можливість.

Підсумовуючи викладене вище, а також враховуючи результати проведеного дослідження, на нашу думку, доцільно запропонувати шляхи удосконалення правового регулювання підготовки службових собак поліції, яке б забезпечувало можливість законного використання у процесі навчально-тренувальної діяльності оригінальних наркотичних засобів, серед них:

1. Внести зміни до спільного наказу МВС, СБУ та Міністерства фінансів України «Про затвердження Норм використання наркотичних засобів і психотропних речовин у навчальних цілях з розрахунку на одного собаку на рік» від 04.04.2019 № 245/384/140, сутність яких полягає у підвищенні кількісних показників використання наркотичних засобів на одного собаку на рік. Конкретний ваговий параметр для тієї чи іншої підконтрольної речовини повинен формуватись з урахуванням пропозицій практикуючих кінологів, оскільки саме ці спеціалісти володіють знаннями щодо специфіки постановки на запах наркотичних засобів та психотропних речовин службових собак, які включають в себе й інформацію про безпосередні кількісно-якісні характеристики навчальних матеріалів.

2. Розробити «Порядок виготовлення, упакування зразків, перепакування навчальних зразків та встановлення ідентичності підконтрольних речовин і навчальних зразків, зокрема у разі їх перепакування або знищення в Національній поліції України», а також відповідний відомчий нормативно-правовий акт МВС України, який би затвердив його та увів у дію.

3. Доповнити зміст пункту 6 Порядку використання наркотичних засобів, психотропних речовин під час дресирування службових собак для розшуку таких засобів і речовин, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 № 831, окремою нормою, яка б регламентувала порядок відокремлення необхідної кількості підконтрольної речовини, що є речовим доказом і зберігається в кімнаті зберігання речових доказів, яка за запитом до органу досудового розслідування передається відповідній уповноваженій особі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ігор Клименко: Рівень злочинності в Україні за час війни знизився до 15%. Портал МВС. URL:https://mvs.gov.ua/news/igor-klimenko-riven-zlocinnosti-v-ukrayini-za-cas-viini-znizivsia-do-15 (дата звернення: 23.10.2023).

2. Ступник Я.В. Поняття і структура механізму протидії наркозлочинності. Форум права. 2011. № 1. С. 994–997.

3. Стеценко С.Г. Механізм адміністративно-правового регулювання: сучасні проблемні питання. URL:http://www.apdp.in.ua/v35/07.pdf (дата звернення: 25.10.2023).

4. Про Департамент боротьби з наркозлочинністю Національної поліції України: положення, затверджене наказом Національної поліції України від 02.06.2023 № 463.

© Kuzyk Viacheslav, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).15

5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 4041. Ст. 379 (дата звернення: 28.10.2023).

6. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України: наказ МВС № 1145 від 01.11.2016. Офіційний вісник України. 2017. № 4. С. 577. Ст. 158 (дата звернення: 21.11.2023).

7. Порядок використання наркотичних засобів, психотропних речовин під час дресирування службових собак для розшуку таких засобів і речовин: постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 № 831. Офіційний вісник України. 2009. № 60. С. 25. Ст. 2121 (дата звернення: 18.10.2023).

8. Селюков В. Перспективи вдосконалення правового регулювання у сфері кінологічної діяльності в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 11. С. 153–158. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/11/27.pdf (дата звернення: 16.10.2023).

9. Про затвердження Норм використання наркотичних засобів і психотропних речовин у навчальних цілях з розрахунку на одного собаку на рік: наказ МВС, СБУ та Міністерства фінансів України від 04.04.2019 № 245/384/140. Офіційний вісник України. 2019. № 38. С. 83. Ст. 1352 (дата звернення: 18.10.2023).

10. Дресирування собак: навч. посіб. / Гиль М.І., Коновалов О.В., Агапова Є.М., Сусол Р.Л. Одеса: ОДАУ, 2010. 296 с.

REFERENCES

1. Ihor Klymenko: Riven zlochynnosti v Ukraini za chas viiny znyzyvsia do 15%. “Ihor Klymenko: The crime rate in Ukraine dropped to 15% during the war”. Portal of the Ministry of Internal Affairs. URL:https://mvs.gov.ua/news/igor-klimenko-riven-zlocinnosti-v-ukrayini-za-cas-viini-znizivsia-do-15. (Date of Application: 23.10.2023) [in Ukrainian].

2. Stupnyk YA.V. (2011). Poniattia i struktura mekhanizmu protydii narkozlochynnosti. “The concept and structure of the mechanism of combating drug crime”. Law forum. No. 1. P. 994-997 [in Ukrainian].

3. Stetsenko S.H. Mekhanizm administratyvno-pravovoho rehuliuvannia: suchasni problemni pytannia. “Mechanism of administrative and legal regulation: modern problematic issues”. URL:http://www.apdp.in.ua/v35/07.pdf. (Date of Application: 25.10.2023) [in Ukrainian].

4. Pro Departament borotby z narkozlochynnistiu Natsionalnoi politsii Ukrainy. “About the Department of Combating Narcotic Crime of the National Police of Ukraine: the provision approved by the order of the National Police of Ukraine dated 02.06.2023, No. 463”. [in Ukrainian].

5. Pro Natsionalnu politsiiu. “On the National Police”: Law of Ukraine dated July 2, 2015 No. 580-VIII. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2015. No. 4041. Art. 379 (Date of Application: 28.10.2023) [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Instruktsii z orhanizatsii diialnosti kinolohichnykh pidrozdiliv Natsionalnoi politsii Ukrainy. “On the approval of the Instructions for organizing the activities of the canine units of the National Police of Ukraine”: order of the Ministry of Internal Affairs No. 1145 dated November 1, 2016. Official Gazette of Ukraine. 2017. No. 4. P. 577. Art. 158 (Date of Application: 21.11.2023) [in Ukrainian].

7. Poriadok vykorystannia narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rechovyn pid chas dresyruvannia sluzhbovykh sobak dlia rozshuku takykh zasobiv i rechovyn. “The procedure for the use of narcotic drugs and psychotropic substances during the training of service dogs to search for such drugs and substances”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 29.07.2009, No. 831. Official Gazette of Ukraine. 2009. No. 60. P. 25. Art. 2121. (Date of Application: 18.10.2023) [in Ukrainian].

8. Seliukov, V. (2020). Perspektyvy vdoskonalennia pravovoho rehuliuvannia u sferi kinolohichnoi diialnosti v Ukraini. “Prospects for improving legal regulation in the field of canine

© Kuzyk Viacheslav, 2023

activity in Ukraine". Business, economy and law. No. 11. P. 153-158. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/11/27.pdf. (Date of Application: 16.10.2023) [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Norm vykorystannia narkotychnykh zasobiv i psykhotropnykh rechovyn u navchalnykh tsiliakh z rozrakhunku na odnoho sobaku na rik. "On the approval of the Norms for the use of narcotic drugs and psychotropic substances for educational purposes on the basis of one dog per year": order of the Ministry of Internal Affairs, the Security Service of Ukraine and the Ministry of Finance of Ukraine dated 04.04.2019, No. 245/384/140. Official Gazette of Ukraine. 2019. No. 38. P. 83. Art. 1352 (Date of Application: 18.10.2023) [in Ukrainian].

10. Dresyruvannia sobak. "Dog training": education. manual / Hyl M.I., Konovalov O.V., Ahapova YE.M., Susol R.L. Odesa: OSAU, 2010. 296 p. [in Ukrainian].

UDC 636.7.043.3

Kuzyk Viacheslav,
Candidate of Juridical Sciences,
Senior Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-5110-8220

CERTAIN ASPECTS OF IMPROVING THE LEGAL REGULATION OF POLICE DOG TRAINING AS A COMPONENT OF THE MECHANISM FOR COUNTERING DRUG-RELATED CRIME

The article emphasizes the role of anti-drug crime units and canine units of the National Police of Ukraine in the functioning of the drug crime control mechanism.

Effective use of police dogs for detection and identification of narcotic drugs and psychotropic substances, both within the framework of implementation of police preventive measures and within the framework of canine support of the work of police units in the fight against drug-related crime during the performance of relevant investigative (search) actions, is based primarily on the qualitative preliminary training of the respective service dogs. Therefore, highlighting the existing problems of legal regulation of the process of training police dogs, as well as possible ways to solve them, is important for the effective functioning of the mechanism of combating drug-related crime and serves as a means of its improvement.

It is important to note that during police dog training, specialists do not use actual narcotic drugs or psychotropic substances. Instead, they use various odor substitutes for these substances, both domestic and foreign.

Controlled substances that may be transferred to an authorized body cannot be used directly in the course of training activities with service dogs. They may only be used for the manufacture of training samples of the said substances. With the aim of establishing the identity of the transferred controlled substances and samples, a control sample shall be produced for each batch of such substances and kept by the authorized body. This requires the development of the "Procedure for manufacturing, packaging of samples, repackaging of training samples and establishing the identity of controlled substances and training samples, in particular in case of their repackaging or destruction in the National Police of Ukraine",

© Kuzyk Viacheslav, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).15

as well as the relevant departmental regulatory legal act of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, which would approve and put it into effect.

The author emphasizes the need to use varying quantitative proportions of controlled substances in police dog training. However, the current regulatory and legal framework does not allow such a possibility to be realized in practice.

The article suggests possibilities of improving the legal regulation of training of police dogs, providing the possibility of legal use of original narcotics and psychotropic substances in the process of training activities.

Keywords: drug crime prevention mechanism, service dog, controlled substances, narcotic drug, canine unit, educational and training activity.

Отримано 30.11.2023

© Kuzyk Viacheslav, 2023

ISSN 2072-8670 (Print) НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62) Issue 4(62) 2023

УДК 343.74.01

Попович Володимир Михайлович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
головний науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-4538-3274

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ТА ФАКТОРІВ УЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У статті розглядається вплив руйнації системи оперативно-пошукової практики на виявлення природно- та штучно-латентних кримінальних правопорушень взагалі і в сфері охорони здоров'я зокрема. Визначено, обґрунтовано та розкрито зміст поняття «квазімедична діяльність», його співвідношення з поняттям «медична діяльність»; а також «криміногенна вразливість та враженість видів людської діяльності» взагалі та видів медичної й квазімедичної діяльності зокрема.

Ключові слова: *квазімедична діяльність, медична діяльність, криміногенні процеси, криміногенний потенціал, криміногенна вразливість.*

У попередній публікації [1] були оприлюднені результатів НДР за плановою темою досліджень: «*Виявлення та попередження кримінальних та інших правопорушень, що вчиняються у сфері охорони здоров'я, пов'язаних з провадженням господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, а також імпорту лікарських засобів*», де розглядались етимологічні, праксеологічні та методологічні засади формування термінів і понять, взагалі, та термінів і понять, що відображають сферу охорони здоров'я як об'єкта злочинного посягання (готування та замах на вчинення кримінального правопорушення) зокрема. Аналіз наявних та необхідних термінів і понять, покликаних віддзеркалити загальну структуру сфери охорони здоров'я та притаманні їй кримінальні правопорушення, свідчить, що ці терміни і поняття за функціональною ознакою можна класифікувати на три групи, які відображають: 1) статичні структурні складові системи охорони здоров'я («здоров'я» «система охорони здоров'я», «медичний працівник», «лікар», «середній та молодший медичний персонал», «службовці» тощо; 2) функціонально-діяльнісні структурні складові системи охорони здоров'я («медична діяльність», «медична допомога»; «медична послуга»; «невідкладна медична допомога» тощо); 3) криміногенні складові системи охорони здоров'я («злочинні посягання – готування та замах на вчинення кримінального правопорушення у сфері охорони здоров'я»; «функціонально-діяльнісні відносини як об'єкти злочинного посягання»; «типові суб'єкти злочинного посягання»; «предмет, фактори (причини, умови та засоби) злочинного посягання»), що вчиняються

© Popovych Volodymyr, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).16

під виглядом явищ та процесів, відображених у статичних та функціонально-діяльнісних термінах і поняттях, які використовуються для вчинення і маскування кримінальних правопорушень та відтворення криміногенного потенціалу у сфері охорони здоров'я.

І. Проблемна ситуація щодо відображення стану вчинення латентних кримінальних правопорушень взагалі та у сфері охорони здоров'я зокрема полягає в тому, що зазвичай ці дані більш-менш повно відображала системна оперативно-пошукова практика правоохоронної діяльності. Після ліквідації ДСБЕЗ та УБОЗ, новостворене Бюро економічної безпеки (далі – БЕБ) в умовах перманентних дискусій щодо його повноважень та підпорядкування [2–3] і близько не вийшло на рівень роботи ліквідованих правоохоронних органів та на відновлення системного оперативно-пошукового виявлення природно- та штучно-латентних кримінальних правопорушень [4, с. 151], притаманних сфері економіки взагалі та сфері охорони здоров'я зокрема. Виявлення фактів вчинення кримінальних правопорушень лише за ситуативно-конфліктними заявами громадян не відображає реальний стан злочинності у сфері охорони здоров'я, оскільки такі кримінальні правопорушення вчиняються в умовах неочевидності, мають природно- та штучно-латентний характер. Відповідно, без системної оперативно-розвідувальної та оперативно-пошукової роботи основна маса латентних кримінальних правопорушень залишається невиявленими. Тобто, наявна статистика та практика правоохоронної діяльності не відображає об'єктивно існуючої картини про реально вчинені латентні види економічних кримінальних правопорушень [4, с. 181–183], притаманні сфері охорони здоров'я. Таким чином, метою цього етапу дослідження є: розробка засобів усунення прогалин правоохоронної практики щодо визначення потенційно-можливих видів та факторів вчинення латентних кримінальних правопорушень, притаманних сфері охорони здоров'я.

Для досягнення відзначеної мети необхідно виконати такі завдання:

1. Визначити аналітично-прогностичні кримінологічні, криміналістичні, кримінально-процесуальні та кримінально-правові засоби визначення та перевірки версій про притаманні сфері охорони здоров'я латентні види кримінальних правопорушень;

2. Розробити та ввести в глосарій цього етапу дослідження терміни і поняття: «квазімедична діяльність»; «об'єкт злочинного посягання» (готування та замах на вчинення кримінальних правопорушень), «криміногенно вразливі напрями (види) медичної та квазімедичної діяльності», «джерела доходів незаконного походження у сфері охорони здоров'я», «засоби отримання доходів незаконного походження», «фактори криміногенної вразливості медичної та квазімедичної діяльності» та інших понять, покликаних сприяти дотриманню принципу мовної економії, стислому і лаконічному викладенню результатів цього та наступних етапів дослідження;

3. Визначити поняття, ознаки та класифікацію: 1) криміногенно вразливих структурних видів медичної діяльності: а) надання медичної допомоги; б) надання медичних послуг; в) надання невідкладної меддопомоги; 2) найбільш криміногенно-вразливих структурних видів квазімедичної діяльності: а) фінансування організації системи охорони здоров'я; б) фінансування організації діяльності медичних закладів;

© Popovych Volodymyr, 2023

4. Визначити зміст та здійснити класифікацію: а) потенційно можливих джерел доходів незаконного походження як предмета злочинного посягання; б) засобів отримання доходів незаконного походження; в) факторів криміногенної вразливості напрямів медичної та квазімедичної діяльності.

5) Визначити ознаки класифікації та здійснити класифікацію видів кримінальних правопорушень, притаманних сфері охорони здоров'я.

Ліквідація зазначених вище правоохоронних підрозділів МВС, що відповідали за виявлення латентних кримінальних правопорушень, викликала багато проблем у забезпечені правопорядку у різних сферах економічної та управлінської діяльності, зокрема й у сфері охорони здоров'я. Однак, тут доцільно розглянути лише ті проблеми, що мають безпосереднє відношення до цього етапу дослідження. Зокрема, втрачене з ліквідацією відзначених вище підрозділів МВС системне оперативно-пошукове виявлення природно-латентних та штучно-латентних кримінальних правопорушень [4 с. 151] було замінено на випадкове виявлення латентних кримінальних правопорушень на підставі ситуативно-конфліктних заяв громадян. Таким чином, системну протидію вчиненню латентних кримінальних правопорушень було зупинено, що зумовило зникнення об'єктивно презентабельної правоохоронної практики, яка б реально відображала притаманні латентні види кримінальних правопорушень у сфері економіки взагалі та реально вчинені латентні види кримінальних правопорушень у сфері охорони здоров'я зокрема. Це зі свого боку обмежує можливості сучасних правоохоронних органів системно виявляти латентні кримінальні правопорушення у сфері економіки взагалі та у сфері охорони здоров'я зокрема. Для розв'язання цієї проблеми статистичні прогалини правоохоронної практики доцільно доповнити: кримінологічними аналітично-прогностичними засобами висунення версій про потенційно можливі види кримінальних правопорушень, притаманні різним напрямам медичної та квазімедичної діяльності; криміналістичними, та кримінально-процесуальними засобами висунення та перевірки версій, оперативно-технічної та оперативно-процесуальної фіксації виявлених кримінальних правопорушень, їх кримінально-правової кваліфікації та розслідування.

Безпосереднє висунення версій, їх перевірку та притаманні сфері охорони здоров'я види кримінальних правопорушень, методи їх перевірки, кримінально-правової кваліфікації, перспективні підходи до їх розслідування тощо доцільно розглянути нижче, після розробки, обґрунтування та розкриття змісту, понять, відзначених у пункті 2–4 завдань цього етапу дослідження, покликаних відобразити методологічні підходи та підстави висунення версій про види кримінальних правопорушень, притаманних сфері охорони здоров'я.

II. У попередній публікації [1] при розгляді термінологічно-понятійного апарату, що відображає статичні, функціонально-діяльнісні та криміногенні складові об'єктивно існуючої інфраструктури системи охорони здоров'я, було встановлено дві основні групи діяльності. Це: 1) безпосередня медична діяльність щодо надання медичної допомоги та надання медичних послуг; 2) організаційна діяльність, яка забезпечує: функціонування системи охорони здоров'я в цілому та функціонування медзакладів з надання медичної допомоги, невідкладної меддопомоги та медпослуг.

© Popovych Volodymyr, 2023

Як видно, назва другого – організаційного виду медичної діяльності досить громіздка й не сприяє досягненню принципу мовної економії та лаконічності викладення тексту дослідження. Відповідно, організаційні види діяльності у сфері охорони здоров'я доцільно назвати терміном квазімедична діяльність, тобто не пряма, а умовна медична діяльність, пов'язана з організацією роботи системи охорони здоров'я та з організацію функціонування медзакладів. При цьому квазімедична діяльність – це не просто організаційна діяльність як така. У кінцевому рахунку ця діяльність співвідноситься з медичною діяльністю через організацією охорони здоров'я в цілому та через організацію функціонування медичних закладів із надання меддопомоги та наданням медпослуг. Під виглядом різних напрямів (видів) медичної та квазімедичної діяльності вчиняються, притаманні цим напрямам, види кримінальних правопорушень.

Таким чином, за ознакою «найбільш криміногенно вражені види медичної та квазімедичної діяльності», у процесі та під виглядом яких можуть вчинятись кримінальні правопорушення, можна виділити 15 видів (напрямів) медичної та квазімедичної діяльності: 1) загальна організація системи охорони здоров'я країни забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних, медико-епідемічних і оздоровчо-профілактичних програм; 2) організація загальної системи профілактики захворювань; 3) організація функціонування програм: «доступні ліки»; «безкоштовні ліки для пільгових категорій громадян; 4) організація системи функціонування державних, комунальних та приватних медичних закладів; 5) організація системи матеріально-технічного забезпечення закладів охорони здоров'я ліками, медичними матеріалами та медичним обладнанням; 6) організація системи стаціонарного і амбулаторного терапевтичного лікування хвороб; 7) організація системи хірургічного лікування хвороб; 8) організація системи лікування психіатричних захворювань; 9) організація системи трансплантації органів людини; 10) пластична хірургія; 11) організація з надання послуг щодо гомеопатичного лікування; 12) державне регулювання з надання дозволів на діяльність нетрадиційної медицини; 13) нетрадиційна медична діяльність (цілительство, знахарство, зняття пристрітів); 14) виготовлення та збут мікстур, настойок трав, «сліз гір Тибету» (мумійо) тощо; 15) організація виробництва, імпорту, оптової та роздрібної торгівлі ліками, медматеріалами та медобладнанням.

Примітка: система організації відзначених напрямів медичної діяльності включає заходи: управління, обліку, контролю, організації фінансування, матеріально-технічного та сировинного забезпечення, організації виконання обов'язків медперсоналом та співробітниками, під виглядом яких можуть вчинятися кримінальні правопорушення.

Усі відзначені 15 напрямів (видів) медичної діяльності є криміногенно вразливими. У процесі їх здійснення вчиняються: 1) корупційні кримінальні правопорушення; 2) кримінальні правопорушення проти власності; 3) кримінальні правопорушення, що порушують права пацієнтів; 4) кримінальні правопорушення, що спричиняють шкоду здоров'ю пацієнтів. У процесі здійснення квазімедичних (організаційних) видів діяльності вчиняються корупційні кримінальні правопорушення, привласнення бюджетних коштів, що можуть супроводжуватись підробкою документів, службовим

© Popovych Volodymyr, 2023

підробленням та інші кримінальні правопорушення, що детальніше ми розглянемо нижче. Розкривши зміст та ознаки термінів, медична, квазімедична, криміногенно вразливі напрями діяльності, можна визначити їх поняття.

Поняття «медична діяльність» включає діяльність із надання медичної, невідкладної медичної допомоги та медичних послуг.

Поняття квазімедична діяльність включає організацію системи охорони здоров'я країни, організаційне забезпеченням діяльності медичних закладів за допомогою здійснення заходів управління, обліку, контролю за виконанням обов'язків менеджментом системи охорони здоров'я, медперсоналом та співробітниками медзакладів, у тому числі й у частині організації якісної медичної допомоги та надання якісних медичних послуг, виявлення, запобігання і протидія підвищенню криміногенної вразливості діяльності медзакладів та системи охорони здоров'я в цілому.

Термін «криміногенно вразливий напрям охорони здоров'я» у етимологічному плані означає здатність певного виду діяльності, у. т. ч. і видів медичної та квазімедичної діяльності, бути використаними як засоби вчинення та маскування процесу і факту вчинення кримінального правопорушення.

Термін «криміногенно вражений напрям діяльності» означає не просто потенційно можливу вразливість, а вже наявну враженість із певним рівнем індексу криміногенного потенціалу, який охоплює вчинені в країні (виявлені невиявлені) кримінальні правопорушення у різних напрямах людської діяльності. Термін «ураженість» пов'язаний із дієсловами «підвищує» чи «зменшує» або «поширює» чи «обмежує» стан криміногенної враженості тих чи інших напрямів людської діяльності. Тобто термін «криміногенна враженість» пов'язаний із поняттями криміногенні процеси, що вже проникли в ту чи іншу сферу діяльності.

Таким чином, поняття криміногенно вражені напрями охорони здоров'я можна визначити як напрями медичної та квазімедичної діяльності, під виглядом яких вчинено певні кримінальні правопорушення, створено умови для їх безкарного вчинення в майбутньому, відтворення фонових явищ злочинності та інші структурні складові категорії криміногенні процеси та криміногенний потенціал [4, с. 244–445].

Примітка: Поняття «криміногенні процеси» та «криміногенний потенціал» були розроблені при підготовці т. 18 Великої української юридичної енциклопедії [4, с. 244–445, с. 181–183, с. 151–153] та в низці інших наукових публікацій з проблем тінізації та детінізації економічних відносин [5, с. 149–157; 6 с. 138–146; 7, с. 151–160] для заміни некоректного використання кримінально-правового терміна «криміналізація». Останній у кримінальному праві означає «законодавче переведення суспільно небезпечних діянь у категорію кримінальних правопорушень шляхом встановлення за їх вчинення кримінальної відповідальності. Однак політики, а за ними і деякі юристи, проігнорували загальновідоме значення кримінально-правового терміна «криміналізація», стали його використовувати у еклектичному значенні – як «криміналізація економіки», «криміналізація суспільства», «криміналізація держави», «криміналізація судів та суддів» тощо [4, с. 244]. Запропоновані поняття «криміногенні процеси», «криміногенний потенціал» [4, с. 244–245] та їх доповнення поняттями

© Popovych Volodymyr, 2023

«криміногенна вразливість» та криміногенна враженість тих чи інших видів діяльності, замінили некоректне застосування терміна «криміналізація» кримінологічними термінами, які відображають криміногенну вразливість та різні рівні криміногенної враженості тих чи інших видів людської діяльності.

Структурні складові криміногенної вразливості та криміногенної враженості медичної та квазімедичної діяльності, відповідно, означають: здатність певних видів діяльності бути використаними або види діяльності, що вже використані, для: 1) вчинення і маскування кримінальних правопорушень; 2) відтворення фонових явищ злочинності – а) своєчасно некриміналізованих новоутворених суспільно небезпечних діянь; б) безпідставно декриміналізованих діянь, які не втратили свою суспільну небезпеку; в) адміністративні та інші види правопорушень; г) відтворення злочинності в економіці, управлінні, зокрема і в сфері охорони здоров'я; д) стану запобігання і протидії вчиненню кримінальних правопорушень взагалі та у сфері охорони здоров'я зокрема; ж) факторів (причин, умов та засобів), що відтворюють протиправні мотиви та створюють умови для нових рівнів криміногенної враженості тих чи інших напрямів медичної, квазімедичної або інших видів людської діяльності.

Фактори криміногенної вразливості напрямів медичної та квазімедичної діяльності, це «причини», що продукують криміногенні мотиви та детермінують вчинення кримінальних правопорушень; «умови», що сприяють реалізації криміногенних мотивів та роблять доступними засоби вчинення кримінальних правопорушень; засоби (фінансово-господарські документи, інструменти, операції, угоди тощо), під виглядом яких відбувається вчинення та маскування вчинених кримінальних правопорушень.

Фактори криміногенної вразливості напрямів медичної та квазімедичної діяльності є двох типів: внутрішні – виникають всередині системи охорони здоров'я; та зовнішні – виникають за межами системи охорони здоров'я.

Перший, внутрішній тип факторів криміногенної вразливості, це: 1) незбалансована з життєво необхідними витратами заробітна плата медперсоналу та інших працівників медичних закладів, що на рівні причинно-детермінуючих механізмів спонукає персонал медзакладів до пошуків додаткових заробітків, зокрема і доходів протиправного походження; 2) створення сучасної системи охорони здоров'я, здатної перетворювати процес лікування у бізнес, медперсонал – у бізнесменів. Це відтворює серед медперсоналу та працівників медичних закладів жагу до наживи та накопичення; 3) сформована у сфері охорони здоров'я та суспільстві в цілому, псевдо-підприємницька мотивація, яка сприяє, виправдовує і відтворює мотиви у значної частини населення жагу до наживи і накопичення будь-яким, у т. ч. і злочинним шляхом.

Другий, зовнішній тип факторів криміногенної вразливості, напрямів медичної та квазімедичної діяльності, це: 1) дестабілізація роботи правоохоронних органів, викликана реформою КПК України. Наприклад, ст. 41 КПК заборонила ініціативно виявляти природно-латентні економічні кримінальні правопорушення без письмової вказівки слідчого, заблокувавши роботу оперативних підрозділів. Слідчий не володіє джерелами оперативної інформації, а відповідно не може давати вказівок на виявлення фактів учинення природно-латентних кримінальних правопорушень, яких ще немає

© Popovych Volodymyr, 2023

у його провадженні. Примітка: після реформи КПК розкриття загальнокримінальних правопорушень у середньому знижено з 70 до 5–10%, виявлення природно-латентних економічних та корупційних кримінальних правопорушень, порівняно з результатами роботи ДСБЕЗ, практично зупинилось [8, с. 184–195; 9, с. 46–86]; 2) дії держави щодо перманентного реформування поліції дестабілізувало роботу органів протидії економічним злочинам та корупції (ліквідація ВБРСВ, створення і перманентна переатестація особового складу, а потім і ліквідація: УБОЗ; податкової міліції; ДСБЕЗ – служби, яка на момент ліквідації виявляла понад 17 тис. кримінальних правопорушень; 3) створення високовитратного, а в плані виявлення кримінальних правопорушень, вкрай неефективного НАБУ, яке вже декілька років поспіль виявляє по кілька десятків кримінальних правопорушень. Пізніше створено бюро економічної безпеки, яке знаходиться в стадії формування та в дискусіях про підпорядкування та повноваження [2–3]. Перманентні «реформи» сформували у значної частини громадян небезпідставні переконання про можливість безкарного отримання доходів незаконного походження [10, с. 214–225; 11];

Джерела доходів незаконного походження в медичній та квазімедичній діяльності – це бюджетні кошти, виділені на: 1) фінансування організації функціонування системи охорони здоров'я країни; 2) забезпечення державних програм «ліки для інсулінозалежних пацієнтів»; «доступні ліки»; «ліки для учасників АТО», «учасників-інвалідів війни», «учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС»; 3) організацію функціонування державних та комунальних закладів охорони здоров'я; 4) матеріально-технічне забезпечення державних та комунальних медичних закладів медпрепаратами, медматеріалами та медобладнанням; 5) кошти власників приватних медзакладів; 6) кошти пацієнтів; 7) вчинення кримінальних правопорушень; 8) способи вчинення кримінальних правопорушень; 9) фінансово-господарські документи, інструменти, операції угоди, протиправні схеми вчинення кримінальних правопорушень, технічні та інші засоби, спрямовані на отримання доходів незаконного походження.

Засоби вилучення і привласнення відзначених вище коштів є: притаманні відповідним напрямам охорони здоров'я певні види, способи, технічні та інші засоби, протиправні схеми та комбінації застосування фінансово-господарських документів, необхідні для вчинення кримінальних правопорушень, спрямовані на протиправне отримання і привласнення відзначених вище коштів, маскування процесу та факту вчинення кримінальних правопорушень під відповідні напрями медичної та квазімедичної діяльності.

Об'єктом кримінально-правової охорони у сфері медичної та квазімедичної діяльності є: 1) відносини власності та господарські відносин у сфері охорони здоров'я та сфері фармацевтичної діяльності; 2) конституційні норми, що передбачають: розвиток системи охорони здоров'я країни; заборону закривати державні та комунальні заклади охорони здоров'я; 2.1) права громадян на безоплатну медичну допомогу»; 2.2) якісні медичні послуги та страхування; 2.3) охорону особистих прав громадян щодо нерозголошення відомостей про інфекційні хвороби тощо.

Відзначені об'єкти посягання є досить різні. Окремі з них, здається, не мають

© Popovych Volodymyr, 2023

корисливих мотивів учинення (наприклад, незаконна ліквідація медзакладів, (п. 2 ст. 184 КК). Однак, спонукальними факторами ліквідації вчинення майже всіх видів кримінальних правопорушень у сфері охорони здоров'я, у т. ч. і ліквідація медзакладів, є бажання отримати незаконні доходи чи інші блага (гранти на реформу-ліквідацію лікарень, бути лояльним до «порад» різного роду радників чи організацій «м'якої сили» тощо). Відповідно за ознакою «корисливі мотиви вчинення кримінальних правопорушень» можна згрупувати дещо різні види кримінальних правопорушень. Перша група об'єднує кримінальні правопорушення, що посягають на: 1) відносини власності та господарські відносини у сфері охорони здоров'я; 2) конституційні норми щодо розвитку системи охорони здоров'я країни, забезпечують бюджетними коштами, що можуть бути привласнені. Наприклад, «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (ст. 191 КК України). Термін «майно» як предмет злочинного привласнення включає також відзначені вище бюджетні та інші види коштів. До першої групи кримінальних правопорушень слід також віднести «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» (ст. 206-2 КК). Таке кримінальне правопорушення може посягати як на майно приватних, так і на майно державних чи комунальних закладів охорони здоров'я, які можуть стати об'єктом рейдерського поглинання та протиправного заволодіння майном медзакладів. До цієї групи кримінальних правопорушень слід також віднести діяння, передбачені п. 2 ст. 184 КК. Незаконне скорочення мережі державних і комунальних закладів охорони здоров'я, які можуть бути ліквідовані, а будівлі та медобладнання відчужені, виручені кошти – привласнені. Ліквідація медзакладів може відбуватись під виглядом реформ із застосуванням правочинів реорганізації, ліквідації, приватизації, викупу тощо. Вище наводились приклади, коли всупереч забороні, передбаченій п. 2. ст. 184 КК щодо «Незаконного скорочення мережі державних і комунальних закладів охорони здоров'я», а також всупереч аналогічної заборони, передбаченої ч. 2 ст. 49 Конституції України, були ліквідовані фельдшерсько-акушерські пункти у селах та лікарні у селищах. До цієї групи кримінальних правопорушень слід також віднести ліквідацію інфекційних відділень лікарень під час епідемій туберкульозу, СНІДу, гепатиту, кору та інших інфекційних хвороб. Такі діяння слід кваліфікувати за ч. 1. ст. 113 КК як «…інші диверсійні дії…, спрямовані на масове знищення людей…» шляхом «… поширення епідемій...». Обтяжуючими обставинами таких діянь є те, що вони були вчинені під час епідемій та депопуляції населення. До кримінальних правопорушень, передбачених п. 2 ст. 184 КК України, слід віднести також спробу під виглядом скорочення медперсоналу ліквідувати лікарні у колишніх райцентрах, ліквідованих під час так званої адміністративної реформи. Кому із корупціонерів дістались будівлі, обладнання та інше майно вже ліквідованої маси медичних закладів – це предмет кримінального розслідування. Можливо, таке розслідування колись відбудеться. Така надія, хоч і слабка, залишається у окремих оптимістів-правоохоронців, оптимістів від медицини, науки та громадянського суспільства. Слід зауважити, що вчинення першої групи кримінальних правопорушень супроводжується, як правило, підробленням документів (ст. 358 КК), зловживанням владою або службовим становищем (ст. 364 КК),

© Popovych Volodymyr, 2023

службовими підробленнями (ст. 366 КК), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК) тощо.

Друга група кримінальних правопорушень має досить різні, але власні об'єкти посягання. Однак, збудником мотивів або тригером до вчинення цієї групи кримінальних правопорушень є також корисливі мотиви. Це кримінальні правопорушення, які посягають на: «Порушення прав громадян на безоплатну медичну допомогу» (п. 1 ст. 184 КК); «Незаконне проведення аборту або стерилізації» (ст. 134 КК); «Порушення прав пацієнта (випробування ліків без письмової згоди пацієнта, його представника, чи неповнолітнього, якщо це спричинило смерть чи інші тяжкі наслідки» (стаття 141 КК); «Незаконне проведення дослідів над людиною» (ст. 142 КК); «Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини» (ст. 143 КК); «Насильницьке донорство» (ст. 144КК). До цієї групи кримінальних правопорушень слід також віднести «Незаконну лікувальну діяльність» ст. 138 КК «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК) за надання дозволів на зайняття медичною діяльністю як представникам нетрадиційної, так і представникам приватної офіційної медицини; «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК). Тобто, йдеться про дачу хабара за дозвіл займатись медичною діяльністю.

Третя група кримінальних правопорушень об'єднує необережні види кримінальних правопорушень. Однак, при вчиненні зазначених нижче необережних кримінальних правопорушень, разом із кримінальною протиправною самовпевненістю та недбалістю (ст. 25. КК) можуть виникати і корисливі мотиви, що спонукають їх учинення. Це випадки, коли правопорушники своєю навмисно байдужою поведінкою до хворого бажають активувати родичів пацієнта на здійснення доплати за труд, який, на думку правопорушника, неналежно оцінений роботодавцем.

Вчиняючи таке діяння, правопорушник вважає, що у нього є моральне право неналежно відноситись до виконання своїх службових обов'язків та вимагати оплати від пацієнта. Кримінальні розслідування при вчинені таких діянь виникають, як правило, лише тоді, коли настають тяжкі наслідки через недбале лікування. До таких кримінальних правопорушень відносяться: «Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби» (ст. 131 КК України, далі – КК); «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані» (ст. 136 КК); «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей» (ст. 137); «Ненадання допомоги хворому медичним працівником» (ст. 139); «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником» (ст. 140); «Незаконне розголошення лікарської таємниці» (ст. 145 КК). Диспозиція ст. 145 не мала б поширюватися на випадки протидії розповсюдженню інфекції. Кримінально-правову характеристику всіх трьох груп кримінальних правопорушень розглянемо на наступному етапі дослідження.

© Popovych Volodymyr, 2023

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Попович В.М.* Сфера охорони здоров'я як об'єкт злочинного посягання: термінологічно-понятійне відображення. Наука і правоохорона. Київ: ДНДІ МВС України, 2023. № 3. С. 187–200.

2. *Журба О.* Реорганізація Бюро економічної безпеки України. Юридична газета від 23.05.2023. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/byuro-ekonomichnoyi-bezpeki-pracyue-chi-stalosya-yak-gadalosya.html (дата звернення: 23.06.2023).

3. *Мамченко Н.* Бюро економічної безпеки України чекає реорганізація і підпорядкування Мінфіну. Програма МВФ: 3 квітня 2023 р. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/266416-byuro-ekonomicheskoy-bezopasnosti-ukrainy-ozhidaet-reorganizatsiya-i-podchinenie-minfinu-programma-mvf (дата звернення: 23.06.2023).

4. Велика Українська юридична енциклопедія: Кримінологія. Т. 18. Право. Харків, 2019. 544 с.

5. *Попович В.М.* Термінологічно-понятійне відображення структурних елементів сфери обороту об'єктів нерухомості як предмета злочинного посягання. Наука і правоохорона. К.: ДНДІ МВС України, 2018. № 4. С. 149–157.

6. *Попович В.М.* Термінологія з проблем тінізації та детінізації суспільних відносин: етимологічні, праксеологічні та методологічні основи її формування. Наука і правоохорона. К.: ДНДІ МВС України, 2016. № 4. С. 138–146.

7. *Попович В.М.* Праксеологічні основи формування понятійного апарату з проблем тінізації та детінізації суспільних відносин. Наука і правоохорона. К.: ДНДІ МВС України, 2017. № 2. С. 151–160.

8. *Попович В.М.* Класифікація та понятійне відображення структурних складових процесу вчинення рейдерства. Наука і правоохорона. К.: ДНДІ МВС України, 2022. № 2 (56). С. 184–195.

9. *Попович В.М., Попович М.В.* Проблеми розслідування економічних злочинів: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2016. 350 с.

10. *Попович В.М.* Терміни і поняття – неологізми як засіб віддзеркалення процесу рейдерського поглинання підприємств. Наука і правоохорона. К.: Вісник ДНДІ МВС України, 2021. № 4 (54). С. 214–225.

11. *Попович В.М.* Методологія термінологічно-понятійного відображення криміногенних процесів у сфері економіки. Наука і правоохорона. К.: ДНДІ МВС України, 2019. № 1.

REFERENCES

1. *Popovych, V.M.* (2023). Sfera okhorony zdorovia, yak obiekt zlochynnoho posiahannia: terminolohichno-poniatiine vidobrazhennia. "The sphere of health care as an object of criminal encroachment: terminological and conceptual reflection". Nauka i Pravookhorona. Kyiv: State Research Institute MIA Ukraine. P. 187-200. [in Ukrainian].

2. *Zhurba, O.* (2023). Reorhanizatsiia Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. "Reorganization of the Bureau of Economic Security of Ukraine". Juridical Gazette dated 23.05.2023. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/byuro-ekonomichnoyi-bezpeki-pracyue-chi-stalosya-yak-gadalosya.html. (Date of Application: 23.06.2023) [in Ukrainian].

3. *Mamchenko, N.* (2023). Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy chekaie reorhanizatsiia i pidporiadkuvannia Minfinu. "The Bureau of Economic Security of Ukraine is awaiting reorganization and subordination to the Ministry of Finance". IMF program: April 3, 2023. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/266416-byuro-ekonomicheskoy-bezopasnosti-ukrainy-ozhidaet-reorganizatsiya-i-podchinenie-minfinu-programma-mvf. (Date of Application: 23.06.2023) [in Ukrainian].

4. Velyka Ukrainska yurydychna entsyklopediia: Kryminolohiia. "Great Ukrainian legal encyclopedia: Criminology". Vol. 18. Law. Kharkiv, 2019. 544 p. [in Ukrainian].

© Popovych Volodymyr, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).16

5. *Popovych, V.M.* (2018). Terminolohichno-poniatiine vidobrazhennia strukturnykh elementiv sfery oborotu obiektiv nerukhomosti yak predmeta zlochynnoho posiahannia. "Terminological and conceptual display of structural elements of the sphere of turnover of real estate objects as a subject of criminal encroachment". Nauka i Pravookhorona". K.: State Research Institute MIA Ukraine. No. 4. P. 149-157 [in Ukrainian].

6. *Popovych, V.M.* (2016). Terminolohiia z problem tinizatsii ta detinizatsii suspilnykh vidnosyn: etymolohichni, prakseolohichni ta metodolohichni osnovy yii formuvannia. "Terminology on the problems of shading and de-shaking of social relations: etymological, praxeological and methodological bases of its formation". Nauka i Pravookhorona. K.: State Research Institute MIA Ukraine. No. 4. P. 138-146 [in Ukrainian].

7. *Popovych, V.M.* (2017). Prakseolohichni osnovy formuvannia poniatiinoho aparatu z problem tinizatsii ta detinizatsii suspilnykh vidnosyn. "Praxeological foundations of the formation of a conceptual apparatus on the problems of shading and de-shaking of social relations". State Research Institute MIA Ukraine. Nauka i Pravookhorona. No. 2. P. 151-160 [in Ukrainian].

8. *Popovych, V.M.* (2022). Klasyfikatsiia ta poniatiine vidobrazhennia strukturnykh skladovykh protsesu vchynennia reiderstva. "Classification and conceptual display of structural components of the raiding process". Nauka i Pravookhorona. K.: State Research Institute MIA Ukraine. No. 2 (56). P. 184-195 [in Ukrainian].

9. *Popovych, V.M., Popovych, M.V.* (2016). Problemy rozsliduvannia ekonomichnykh zlochyniv. "Problems of investigation of economic crimes": training man. K.: Yurinkom Inter. 350 p. [in Ukrainian].

10. *Popovych, V.M.* (2021). Terminy i poniattia – neolohizmy yak zasib viddzerkalennia protsesu reiderskoho pohlynannia pidpryiemstv. Nauka i Pravookhorona. K.: State Research Institute MIA Ukraine. No. 4 (54). P. 214-225 [in Ukrainian].

11. *Popovych, V.M.* (2019). Metodolohiia terminolohichno-poniatiinoho vidobrazhennia kryminohennykh protsesiv u sferi ekonomiky. Nauka i Pravookhorona. K.: State Research Institute MIA Ukraine. No. 1. [in Ukrainian].

UDC 343.74.01

Popovych Volodymyr,
Doctor of Juridical Sciences, Full Professor,
Honored Lawyer of Ukraine, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-4538-3274

CLASSIFICATION OF TYPES AND FACTORS OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF HEALTHCARE

This article continues the publication of research results on the planned topic of "Detection and Prevention of Criminal and Other Offenses in the Healthcare Sector Related to the Production of Medicines, Wholesale and Retail Trade of Medicines, and Import of Medicines". The article discusses the etymological, praxeological, and methodological principles of forming terms and concepts that reflect: the health care system of the country consists of static, functional-activity, and criminogenic structural components [1].

At this stage of the study, we examine the challenges of identifying the types and factors of criminal offenses that are specific to a particular sphere of human activity. These offenses

© Popovych Volodymyr, 2023

are typically reflected in law enforcement practices. Unfortunately, the liquidation of the State Service for Combating Economic Crime and the Department for Combating Organized Crime has resulted in the destruction of the system for detecting latent economic criminal offenses through operational and search means. Accordingly, the practice of identifying naturally and artificially latent criminal offenses [Great Ukrainian Encyclopedia], solely based on situational-conflict statements from citizens is no longer representative. This is because the majority of committed latent criminal offenses remain undetected. The statistics and practices of law enforcement in the healthcare and economic fields do not accurately reflect the objectively existing picture of latent criminal offenses committed in the healthcare field. The proposal suggests supplementing gaps in law enforcement practice with analytical and prognostic tools to put forward potential criminal offenses in various areas of healthcare. These tools are developed by criminological, forensic, criminal procedural, and criminal legal sciences.

To reflect healthcare-related criminal offenses and their underlying causes objectively, we have developed the following concepts: «Quasi-medical activity» and «criminogenic vulnerability» are terms used to describe certain types of human activity, including those related to medical and quasi-medical fields, as well as sources and means of obtaining income of illegal origin. The concept of criminogenic vulnerability in medical and quasi-medical activities is one of several factors that contribute to the principle of language economy and concise presentation of research results. A classification was made based on the criterion of criminogenically vulnerable types of medical and quasi-medical activities. The classification includes potentially possible types of criminal offenses in the field of medical, quasi-medical, and pharmaceutical activities, as well as the factors that contribute to committing criminal offenses, such as determining reasons, contributing conditions, and means that conceal the facts.

The proposed concepts and classification of criminal offenses, as well as the factors that contribute to their commission, provide guidance to scientists, researchers, operatives, or investigators for presenting versions about possible criminal offenses related to medical and quasi-medical activities. This includes directions for planning and implementing operational-technical and operational-procedural measures. The text describes the verification of proposed versions and the detection and operational-procedural and operational-technical fixation of criminal offenses in medical, quasi-medical, and pharmaceutical activities. It also includes a selection of methods, techniques, and means of investigation, prevention, and countermeasures against the commission of criminal offenses.

Keywords: quasi-medical activity, medical activity, criminogenic processes, criminogenic potential, criminogenic vulnerability.

Отримано 24.11.2023

© Popovych Volodymyr, 2023

ISSN 2072-8670 (Print) НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62) Issue 4(62) 2023

УДК 343.973

Сахарова Олена Борисівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9759-5324

ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРОТИПРАВНИМ ВИКОРИСТАННЯМ МОЖЛИВОСТЕЙ СИСТЕМИ «ШЛЯХ» ПРИ ПЕРЕТИНІ ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИМИ ОСОБАМИ КОРДОНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розкриваються особливості вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із протиправним використанням можливостей системи «Шлях» при перетині військовозобов'язаними особами кордону в умовах воєнного стану. При цьому основний акцент у статті зроблено на розкритті способів учинення найбільш розповсюджених кримінальних правопорушень у цій системі з метою незаконного перетину військовозобов'язаними особами кордону, а також на ознаках, які можуть вказувати на таке незаконне перетинання кордону.

Ключові слова: *кримінальні провадження, незаконний перетин державного кордону, система «Шлях», гуманітарна допомога, волонтери, мобілізація, благодійні організації.*

Починаючи з повномасштабного вторгнення рф в Україну, станом на жовтень 2023 р., було затримано 15900 порушників кордону [1]. При цьому 6900 осіб намагалися перетнути кордон за підробленими документами [1]. Лише за пів року з початку повномасштабної агресії рф проти України Національна поліція відкрила 1300 кримінальних проваджень щодо незаконного перетину кордону [2]. Тільки з червня по вересень 2022 р. українські суди розглядали 372 справи щодо підробки документів для виїзду за кордон [2]. Загалом у 2022 р. за незаконний перетин кордону затримали, повідомивши про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, 462 особи, наразі суд виніс вирок 145 особам [3, с. 33]. Найбільше покарання за ст. 358 Кримінального кодексу (КК) України щодо підроблення документів для виїзду за кордон – рік позбавлення волі умовно – отримала лише одна особа, у решті справ порушники сплатили штрафи від 850 до 17 000 грн [2].

У цілому, на 1 березня 2023 р. на виїзд чоловіків за кордон через систему «Шлях» було видано понад 1,2 млн дозволів, при цьому більшість дозволів – за бізнес-поїздками [4]. Сюди входить і оформлення водіїв-дальнобійників. Причому основний обсяг оформлення таких дозволів припав на листопад 2022 р. – лютий 2023 р.: тоді було видано близько 400 тисяч таких дозволів [4]. А за категорією «На потреби ЗСУ/гуманітарна допомога» видано лише 13,4% усіх дозволів (близько 170 тисяч) [4].

© Sakharova Olena, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).17

За цією категорією тільки з грудня 2022 р. по лютий 2023 р. також простежується зростання обсягу видачі документів. До листопада 2022 р. видавалось приблизно по 11 тисяч дозволів на місяць, за січень-березень 2023 р. – більше, ніж по 20 тисяч дозволів. При цьому система «Шлях» не є достатньо прозорою та вразлива до маніпуляцій. Наприклад, немає у відкритому доступі даних щодо тих, хто порушив терміни поїздок за кордон.

З цього приводу важливо наголосити, що практично півтора роки тому для волонтерів та водіїв, які привозять з-за кордону гуманітарну допомогу для ЗСУ, почала використовуватися система «Шлях». Єдиний комплекс інформаційних систем «Шлях» створений для передачі рішень про виїзд за межі України водіїв, що здійснюють перевезення для потреб Збройних Сил України, інших, утворених відповідно до законів України, військових формувань, а також медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними транспортними засобами, що приймаються Мінінфраструктури або обласними, Київською міською військовими адміністраціями. Проте перевірки правоохоронних органів, зокрема НАЗК, майже одразу після запровадження для зазначених волонтерів системи «Шлях» показали, що вона стала лазівкою для уникнення мобілізації для чоловіків призовного віку. Зокрема, скориставшись цією системою, за кордон втекли близько 19 тисяч військовозобов'язаних чоловіків [5]. Це викликано тим, що відсутні чіткі правила для прийняття рішення про надання дозволу на виїзд представникам благодійних організацій та волонтерів, які постійно ввозять гуманітарну допомогу з-за кордону, тому нерідко такі дозволи надаються особам, які до волонтерського руху та гуманітарної допомоги не мають ніякого відношення.

Як зазначив заступник начальника штабу – начальник відділу організації прикордонного контролю Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України (Держприкордонслужби) І. Матвійчук, за півтора роки через систему «Шлях», за даними лише Західного регіонального управління Держприкордонслужби, було видано 231 тис. дозволів для виїзду за кордон [1; 6]. При цьому кількість таких дозволів не пропорційна кількості чоловіків, оскільки одна людина могла перетинати кордон кілька разів.

За останній період найбільше дозволів для перетину кордону надали Міністерство інфраструктури України, обласні військові адміністрації Закарпатської та Волинської областей. Зокрема, близько 47 тис. дозволів на виїзд за кордон видало Міністерство інфраструктури [1; 6]. Також у перший рік існування системи «Шлях» видавали близько 10–13 тис. дозволів на місяць, проте зараз їх кількість зменшилась до 6000 дозволів [1; 6].

Згідно з даними Попереднього звіту Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України у сфері отримання, розподілу, транспортування, зберігання, використання за цільовим призначенням гуманітарної та іншої допомоги, а також неефективного використання державного майна, яке може бути використане для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та забезпечення інших потреб держави, що є додатком до постанови Верховної Ради України від 11 квітня 2023 року № 3044-IX [7], за інформацією,

© Sakharova Olena, 2023

наданою адміністратором системи «Шлях» – Державною службою України з безпеки на транспорті, за період з 24.02.2022 до 31.12.2022 уповноваженими службовими особами внесено 160 616 записів, які стосуються 96 442 чоловіків призовного віку. Із загальної кількості 96 442 чоловіків успішно скористалися наданим дозволом на виїзд за кордон 66 374 особи. Окремо слід звернути увагу, що 3178 осіб при перетині державного кордону не були випущені службовими особами Державної прикордонної служби України у зв'язку з не підтвердженням мети виїзду.

Слід зазначити, що є велика кількість чоловіків призовного віку, які після спливу термінів перебування за кордоном не повернулися в Україну. Кількість таких осіб становить 9373 особи, або 11,17% загальної кількості. При цьому найбільше таких випадків спостерігається у Харківській, Тернопільській та Волинській областях.

Система «Шлях» як Єдиний комплекс інформаційних систем Державної служби України з безпеки на транспорті (Укртрансбезпеки) була започаткована і створена як електронна система, що дозволяла реєструватися і виїжджати за кордон саме ліцензованим перевізникам – вантажним та пасажирським. Ця система взагалі не була з самого початку запланована і згенерована так, щоб дозволяти рух і виїзд за кордон волонтерам. Її завданням було полегшити взаємодію між державою та перевізниками для того, щоб вони швидше отримували ліцензію та дозволи на виїзд за кордон. Адже для проведення вантажних і пасажирських перевезень в Україні перевізники мають отримувати відповідні документи. Система «Шлях» запрацювала ще до початку широкомасштабного російського вторгнення, і перевізники вже були добре навчені, як з цією системою працювати.

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну, коли була введена заборона на виїзд чоловіків призовного віку за кордон, постало питання щодо осіб, які здійснюють перевезення, щоб експортна та імпортна діяльність у нашій країні продовжувалась. Проте системи, за якою ці особи виїжджали би за кордон, не було, тому було прийнято рішення, що в системі «Шлях», де перевізники вже працюють (зареєстровані і в кожного перевізника є свій особистий кабінет), вони реєструватимуть свій виїзд за кордон [5].

При цьому жоден працівник Укртрансбезпеки не має права вносити зміни у систему «Шлях». Доступ мають авторизовані користувачі, в яких є унікальний цифровий підпис. Після внесення у систему «Шлях» ця особа фактично має право на перетин кордону, але кінцеве рішення про перетин все одно приймає прикордонник на пункті пропуску після перевірки всіх необхідних документів.

Тому на сьогодні для перетину кордону водіями, що перевозять гуманітарні або медичні вантажі для Збройних Сил, військових формувань чи населення України, необхідна реєстрація в системі «Шлях».

Ця вимога передбачена п. 2-8 Правил перетинання державного кордону громадянами України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57 [8].

Наразі 2 категорії державних органів мають право розглядати заяви щодо виїзду за кордон через систему «Шлях» [9]:

Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (Мінінфраструктури);

© Sakharova Olena, 2023

обласні військові адміністрації.

При цьому Мінінфраструктури розглядає обґрунтування щодо обсягів вантажів та кількості транспортних засобів лише від:

військових, правоохоронних органів;

військових адміністрацій;

медичних закладів;

відправників гуманітарної допомоги (донорів);

отримувачів гуманітарної допомоги.

Однак на практиці інформація в таких обґрунтуваннях заявника оцінюється Мінінфраструктури та обласними військовими адміністраціями довільно і суто формально, посадові особи приймають рішення на власний розсуд.

Враховуючи обсяги звернень на перетин кордону водіями, що перевозять гуманітарні або медичні вантажі для Збройних Сил, військових формувань чи населення України, які надходять на розгляд Мінінфраструктури, обласних військових адміністрацій, у посадових осіб, уповноважених розглядати звернення та готувати проєкти рішень, немає ресурсів для перевірки достовірності відомостей, якими обґрунтовуються звернення. Також немає оперативних інструментів для перевірки окремих відомостей.

Проблемою є й те, що нормативно не визначені критерії, за якими приймаються рішення щодо тривалості дозволу на виїзд водіїв за кордон.

Важливо, що отримувачами гуманітарної допомоги не можуть бути фізичні особи-підприємці. Це випливає зі ст. 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу».

Водії, які здійснюють перевезення вантажів для Збройних Сил чи інших військових формувань, а також населення України, можуть безперервно перебувати за кордоном не більше 30 календарних днів. Відлік часу починається з моменту перетину державного кордону. Окрім того, на вказаних водіїв поширюється обов'язок здійснити митне оформлення вантажів відповідно до вимог чинного законодавства України.

Щоб водій міг виїхати за межі країни, організація (перевізник чи благодійний фонд), яка займається доставкою вантажу чи гуманітарки, має надати лист-обґрунтування від військових чи правоохоронних органів, медзакладів або відправників чи отримувачів гуманітарної допомоги. Такий лист надсилають до Мінінфраструктури або до обласних військових адміністрацій. Дані вносять у систему «Шлях» і погоджують у Держприкордонслужбі.

У зв'язку з такими особливостями функціонування системи «Шлях» на практиці отримали розповсюдження такі кримінальні правопорушення у цій системі, вчинені з метою незаконного перетину військовозобов'язаними особами кордону:

1. Незаконний виїзд військовозобов'язаного за межі України через систему «Шлях» у статусі водія, який здійснює перевезення медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними транспортними засобами для потреб Збройних Сил України, інших, утворених відповідно до законів України, військових формувань, а також населення України, без мети здійснити доставку таких вантажів, а у власних інтересах (наприклад, вивезення за кордон членів родини, відвідання родини за кордоном, придбання іноземних транспортних засобів, звичайні ділові поїздки тощо).

© Sakharova Olena, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).17

Отримали поширення зловживання, внаслідок яких військовозобов'язані чоловіки можуть отримувати право на виїзд за кордон значно більшої тривалості, ніж це об'єктивно необхідно, і використовувати таке право переважно в особистих цілях. Так, наприклад, у межах дозволу строком на 6 місяців такі особи можуть здійснити поїздку за призначенням лише 1 раз, витративши 1 тиждень часу, а решту строку дії дозволу використовувати для поїздок в особистих справах.

Зокрема, у березні 2023 р. сім перевізників було відключено від системи «Шлях» за системне порушення військовозобов'язаними правил перетину державного кордону [10]. За матеріалами Державного бюро розслідувань, вказані перевізники у період дії воєнного стану були причетні до організації каналів переправлення чоловіків призовного віку через державний кордон. Особи, яким було організовано виїзд за межі України в якості водіїв автомобільного транспорту упродовж 60 днів, не повернулися в Україну, чим порушили встановлені правила перетину державного кордону.

Взагалі станом на сьогодні через виявлені порушення Укртрансбезпека відключила від системи «Шлях» вже 65 компаній-перевізників і ще на 256 йде збір інформації від правоохоронців [11]. Загальна кількість водіїв у системі «Шлях» з березня 2022 р. до квітня 2023 р. складала 236 тис. водіїв [11].

Волонтерів можуть вносити в систему «Шлях» тільки уповноважені особи обласних військових адміністрацій (ОВА) та Мінінфраструктури: вони мають всього лише 47 ключів на всю Україну [11]. Інша категорія – це професійні перевізники, які мають відповідну ліцензію і необхідні транспортні засоби (великі вантажівки чи автобуси) та які подають заявки лише на своїх водіїв підприємств у своєму особистому кабінеті. Таких перевізників близько 34 тисяч суб'єктів господарювання [11]. При цьому 9 тис. ліцензій було видано Укртрансбезпекою перевізникам у 2023 р.

Протиправний виїзд військовозобов'язаної особи за межі України через систему «Шлях» у статусі водія, який здійснює перевезення медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними транспортними засобами, здійснюється завдяки:

зловживанню службовим становищем, вимаганню та отриманню посадовими особами Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України (Мінінфраструктури) або обласних військових адміністрацій неправомірної вигоди при прийнятті рішення про виїзд за межі України таких військовозобов'язаних осіб, як водіїв гуманітарних та інших вантажів, із застосуванням інформаційної системи «Шлях» або завдяки прийняттю таких рішень в умовах конфлікту інтересів;

зловживанню особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, своїми повноваженнями або завдяки вчиненню цими особами в умовах реального конфлікту інтересів дій з метою сприяння військовозобов'язаним чоловікам у виїзді за межі України за схемою водія гуманітарних вантажів;

одержанню неправомірної вигоди посадовою особою благодійного фонду, громадської організації, іншої юридичної особи приватного права за сприяння військовозобов'язаному чоловіку в «підтвердженні статусу волонтера» для його виїзду за кордон як водія гуманітарних вантажів з використанням інформаційної системи

© Sakharova Olena, 2023

«Шлях». При цьому спостерігались випадки ввезення та привласнення благодійною організацією автомобілів, переданих як гуманітарна допомога.

Благодійні фонди чи фізичні особи з метою завезення в Україну гуманітарних вантажів подають до обласних військових адміністрацій або Мінінфраструктури заяву та обґрунтування, після чого приймається рішення щодо їх включення в систему «Шлях» рішенням, наказом відповідного органу. Якщо говорити про перевізників, то загальна кількість днів, скільки вони можуть перебувати за кордоном, складає 60, для волонтерів – 30. Це було зроблено через те, що велику партію товару чи гуманітарної допомоги, яку потрібно доставити в Україну, неможливо перевезти за один раз, тоді волонтер, наприклад, мав їхати декілька разів. Але це також породило зловживання, адже частина осіб виїжджала, а поверталася пішки, зокрема ці 30 днів відпочиваючи, відвідуючи рідних та друзів.

Наприклад, у 2022 р. низка благодійних фондів та громадських організацій, за сприянням Львівської обласної військової адміністрації, були причетні до організації незаконного перетину державного кордону та неповернення в Україну військовозобов'язаних чоловіків. Загалом з 50 тисяч військовозобов'язаних, яких у 2022 р. зареєстрували у системі «Шлях», близько 22 тисяч осіб внесла Львівська ОВА [4].

У липні 2022 р. СБУ викрила групу осіб, що через підробку документів допомагали виїхати чоловікам призовного віку [2]. Групу очолювала керівник одного з райвідділів соцзахисту департаменту гуманітарної політики Львівської міськради, а її спільниками були працівники однієї з медустанов. Під час обшуків у чиновниці знайшли валюту на суму понад 8 млн грн у еквіваленті.

Схема вчинення злочину з водієм-волонтером у системі «Шлях» така: військовозобов'язана особа вносить попередню оплату в розмірі 50% від повної суми, що гарантує їй місце в автомобілі чи автобусі. Переважно кількість місць для одного контрольно-пропускного пункту становить шість осіб на день, тому місця бронюються заздалегідь. Оплата здійснюється на банківську картку. Як гарантія того, що гроші не зникнуть, зловмисники відправляють відеолистування з людьми, що вже скористались їхніми послугами.

На ім'я «клієнта» зловмисники готують дозвільні документи та лист-обґрунтування, що вносять до реєстру Мінінфраструктури. Далі людину реєструють у системі «Шлях», підтвердження чого вона отримує у додатку «Дія». Документи на руки не віддають, а показують на відео для перевірки. Забирають новоспечених волонтерів у містах маршруту чи вже безпосередньо перед кордоном. Кордон перетинають разом із представниками організації, що займається переправленням чоловіків.

Є ще аналогічна «послуга», надавана зловмисниками, без авансу та з індивідуальним водієм у машині, яка навіть не перевіряється прикордонниками та коштує значно більше.

До цього слід додати правопорушення, що вчинялись протягом 2022 р. у процесі бронювання військовозобов'язаних водіїв медичних вантажів та вантажів гуманітарної допомоги в умовах правового режиму воєнного стану Мінінфраструктури та обласними

© Sakharova Olena, 2023

військовими адміністраціями, які були наділені відповідними повноваженнями з приймання рішень щодо бронювання відповідно до п. 7 постанови Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 194 «Деякі питання бронювання військовозобов'язаних в умовах правового режиму воєнного стану», що втратила чинність 27.01.2023.

Також спостерігались випадки депутатських звернень до обласних військових адміністрацій щодо необхідності надання дозволу на виїзд військовозобов'язаного за кордон, що формально обґрунтовувалось потребою в отриманні та доставці гуманітарних вантажів для потреб Збройних Сил України. Насправді такі поїздки здійснювалися у власних цілях, а не з метою перевезення гуманітарної допомоги.

Крім того, були встановлені випадки, коли обласні військові адміністрації сприяли виїзду чоловіків за кордон не в межах процедури бронювання військовозобов'язаних водіїв, а за «клопотаннями», оформленими листами начальників ОВА на адресу Держприкордонслужби, хоча такої підстави для виїзду за кордон законодавством не передбачено. Керівництво ОВА, розуміючи, що таких підстав у законодавстві немає, завуальовувало свої «клопотання» «одноразовим дозволом на перетин кордону», який нібито надається на підставі обґрунтованих звернень фізичних та юридичних осіб листом обласної військової адміністрації до Державної прикордонної служби України, який вноситься до інформаційної системи «Шлях», хоча надання такого «дозволу» законодавством не передбачене, а сам «дозвіл» не був правовою підставою для виїзду за кордон.

На сьогодні згідно з чинним законодавством України з червня 2022 р. дозвіл водіям на виїзд за кордон перестав надаватися через процедуру «бронювання» військовозобов'язаних. Однак посадові особи обласних військових адміністрацій, Мінінфраструктури досі можуть вимагати та отримувати неправомірну вигоду за прийняття/неприйняття відповідних рішень або вчинення дій, або приймати рішення в умовах конфлікту інтересів при розгляді заяв щодо виїзду військовозобов'язаних осіб за кордон через систему «Шлях».

2. Протиправний виїзд військовозобов'язаного за межі України у статусі водія транспортного засобу суб'єкта господарювання, який має ліцензію на право провадження господарської діяльності з міжнародних перевезень вантажів та пасажирів автомобільним транспортом, відомості про якого внесені до інформаційної системи «Шлях».

Схема вчинення цього правопорушення така: виїзд за кордон здійснюється за схемою «другого водія» – на пасажирському транспортному засобі (автобусі) за межі України виїжджають два водії, а повернення транспортного засобу на територію України відбувається під керуванням лише одного водія.

3. Корупційні зловживання з боку посадових осіб Укртрансбезпеки при внесенні відомостей та адмініструванні інформаційної системи «Шлях», а також службових осіб Державної прикордонної служби України, які є учасниками механізму виїзду за кордон військовозобов'язаних водіїв гуманітарних вантажів.

Ознаками, які можуть вказувати на незаконне перетинання військовозобов'язаними особами державного кордону України не з метою доставки гуманітарних вантажів чи вантажів для Збройних Сил України, є:

© Sakharova Olena, 2023

перетин державного кордону на легковому автомобілі;

перебування за кордоном більше двох тижнів;

виїзд разом з дружиною та дітьми;

повернення на автобусі чи залізничним транспортом, або пішки;

повернення на іноземному автомобілі, який у подальшому реєструється на приватну особу, тощо.

Якщо державний кордон перетинали особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, серед яких є народні депутати України, у статусі водіїв гуманітарних вантажів чи вантажів для Збройних Сил України, то вони здебільшого протиправно використовували ці можливості для вирішення приватних питань (вивезти або забрати родину, забрати автомобіль, відпустка, інші приватні цілі).

Крім того, на Одещині СБУ затримала чиновників, які продавали «посвідчення моряка», що дозволяло ухилянтам виїжджати за кордон [12]. У результаті комплексних заходів затримано двох зловмисників: співробітника Ізмаїльського морпорту, а також чиновника Дунайської кваліфікаційної комісії Держслужби морського і внутрішнього водного транспорту та судноплавства. За гроші посадовці пропонували ухилянтам виїхати за межі України як судноводіям торговельних кораблів [12]. Для цього фігуранти «допомагали» своїм клієнтам «гарантовано» скласти іспит на отримання відповідної кваліфікації. Вартість таких «послуг» становила від 700 до 1, 2 тис. американських доларів. Сума залежала від наявності первинних навичок у морській справі та фінансових можливостей ухилянта. Таким чином, корумповані посадовці «заробили» майже 2 млн у гривневому еквіваленті. Співробітники СБУ затримали обох фігурантів «на гарячому» під час передачі неправомірної вигоди. На підставі отриманих доказів затриманим повідомлено про підозру за ч. 3 ст. 368 КК України («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»). Триває розслідування для встановлення всіх обставин злочину. Заходи з блокування корупційної схеми проводили співробітники СБУ в Одеській області спільно з Національною поліцією за процесуального керівництва обласної прокуратури [12].

У зв'язку з масовими схемами протиправного використання системи «Шлях» для ухилення військовозобов'язаних від мобілізації на основі Рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеного в дію Указом Президента України від 23 січня 2023 р. № 27/2023, Служба безпеки України вживала заходів щодо перевірки законності рішень Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України, обласних, Київської міської військових адміністрацій про виїзд за межі України громадян України, у тому числі на транспортних засобах, а також законності та обґрунтованості внесення відповідних відомостей до інформаційної системи «Шлях».

Крім того, як вже зазначалось вище, узагальнення даних щодо зловживань у системі «Шлях» з приводу незаконного виїзду військовозобов'язаних осіб стисло були наведені у Попередньому звіті Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України у сфері отримання, розподілу, транспортування, зберігання, використання за цільовим призначенням гуманітарної та іншої допомоги, а також неефективного використання державного

© Sakharova Olena, 2023

майна, яке може бути використане для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та забезпечення інших потреб держави, що є додатком до постанови Верховної Ради України від 11 квітня 2023 року № 3044-IX [7].

Узагальнюючи матеріали вивчених фабул відкритих кримінальних проваджень та судових вироків у сфері оформлення та видачі ідентифікаційних документів з метою незаконного переправлення / виїзду військовозобов'язаних осіб через державний кордон України для уникнення від мобілізації до Збройних Сил України, та інші, пов'язані з цією протиправною діяльністю предикативні службові злочини, а також злочини щодо вимагання та одержання неправомірної вигоди, наголосимо на найбільш розповсюджених видах таких кримінальних правопорушень: незаконний перетин військовозобов'язаними особами кордону з протиправним використанням можливостей системи «Шлях», зокрема у статусі водія, який здійснює перевезення медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними транспортними засобами, у статусі водія транспортного засобу суб'єкта господарювання, який має ліцензію на право провадження господарської діяльності з міжнародних перевезень вантажів та пасажирів автомобільним транспортом; використання підроблених або отриманих у корупційний спосіб документів з відомостями про зняття військовозобов'язаної особи з військового обліку; використання підроблених посвідчень про інвалідність для перетину кордону; використання підроблених або отриманих у корупційних спосіб документів, що нібито підтверджують потребу у лікуванні за кордоном; корупційні зловживання з боку посадових осіб Укртрансбезпеки при внесенні відомостей та адмініструванні інформаційної системи «Шлях», а також службових осіб Державної прикордонної служби України. При цьому найбільш поширені види незаконного перетину військовозобов'язаними особами державного кордону пов'язані з використанням прогалин наявної інформаційної системи «Шлях».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Дождева І.* З яких областей найбільше виїхало чоловіків за кордон через систему «Шлях». URL: https://vesti.ua/uk/strana-uk/iz-kakih-oblastej-bolshe-vsego-vyehalo-muzhchin-za-rubezh-cherez-sistemu-shlyah (дата звернення: 20.10.2023).

2. *Заражевська С.* «єШлях» з України від $700. Які схеми використовують чоловіки призовного віку, щоб виїхати з країни. URL: https://forbes.ua/inside/eshlyakh-z-ukraini-vid-700-yaki-skhemi-vikoristovuyut-choloviki-prizovnogo-viku-shchob-viikhati-z-kraini-29092022-8249 (дата звернення: 20.10.2023).

3. Корупційні схеми та ризики під час виїзду з України в умовах воєнного стану. К.: Національне агентство з питань запобігання корупції, 2022. 119 с. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Koruptsiy-ni_shemy_ta_ryzyky_pid_chas_vyi-zdu_z_Ukrai-ny_v_umovah.pdf (дата звернення: 20.10.2023).

4. *Ксенз Л.* Непрохідний «Шлях». Що відбувається зі схемою виїзду чоловіків за кордон після низки гучних скандалів. URL: https://ctrana.news/ukr/news/428009-chomu-volonteri-ta-dalekobijniki-ne-mozhut-vijikhati-z-ukrajini-pislja-skandaliv.html (дата звернення: 20.10.2023).

5. Скандальний «ШЛЯХ» за кордон. Як він працює і як його використовують для незаконного виїзду за кордон? URL: http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=101851 (дата звернення: 20.10.2023).

© Sakharova Olena, 2023

6. Система «Шлях»: ситуація на західних кордонах. URL: https://www.youtube.com/watch?v=8X43mnoRRnw (дата звернення: 20.10.2023).

7. Про попередній звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України у сфері отримання, розподілу, транспортування, зберігання, використання за цільовим призначенням гуманітарної та іншої допомоги, а також неефективного використання державного майна, яке може бути використане для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та забезпечення інших потреб держави: постанова Верховної Ради України від 11 квітня 2023 р. № 3044-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3044-IX#Text (дата звернення: 20.10.2023).

8. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 р. № 724) (із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п#Text (дата звернення: 20.10.2023).

9. Перетин кордону за системою «Шлях»: до уваги заявників-волонтерів, які звертаються до Міністерства: Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (Мінінфраструктури). URL: https://mtu.gov.ua/news/34124.html (дата звернення: 20.10.2023).

10. Сім перевізників буде відключено від Системи «ШЛЯХ» за системне порушення військовозобов'язаними правил перетину державного кордону: Державна служба України з безпеки на транспорті. URL: https://dsbt.gov.ua/uk/novyna/sim-pereviznykiv-bude-vidklyucheno-vid-systemy-shlyah-za-systemne-porushennya (дата звернення: 20.10.2023).

11. Як позбутися старих маршруток та чому система «Шлях» вразлива до маніпуляцій. Велика розмова «Еспресо» із очільником Укртрансбезпеки: Державна служба України з безпеки на транспорті. URL: https://dsbt.gov.ua/uk/novyna/yak-pozbutysya-staryh-marshrutok-ta-chomu-systema-shlyah-vrazlyva-do-manipulyaciy-velyka (дата звернення: 20.10.2023).

12. На Одещині СБУ затримала чиновників, які продавали «посвідчення моряка», що дозволяло ухилянтам виїжджати за кордон: СБУ. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/na-odeshchyni-sbu-zatrymala-chynovnykiv-yaki-prodavaly-posvidchennia-moriaka-shcho-dozvolialo-ukhyliantam-vyizhdzhaty-za-kordon-video (дата звернення: 20.10.2023).

REFERENCES

1. *Dozhdeva, I.* Z yakykh oblastei naibilshe vyikhalo cholovikiv za kordon cherez systemu «Shliakh». "From which regions did the most men go abroad through the 'Shliah' system". URL: https://vesti.ua/uk/strana-uk/iz-kakih-oblastej-bolshe-vsego-vyehalo-muzhchin-za-rubezh-cherez-sistemu-shlyah. (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

2. *Zarazhevska, S.* «yeShliakh» z Ukrainy vid $700. Yaki skhemy vykorystovuiut choloviky pryzovnoho viku, shchob vyikhaty z krainy. "'yeShlyah' from Ukraine from $700. What schemes do men of draft age use to leave the country". URL: https://forbes.ua/inside/eshlyakh-z-ukraini-vid-700-yaki-skhemi-vikoristovuyut-choloviki-prizovnogo-viku-shchob-viikhati-z-kraini-29092022-8249. (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

3. Koruptsiini skhemy ta ryzyky pid chas vyizdu z Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. "Corruption schemes and risks when leaving Ukraine under martial law". Kyiv: National Agency for the Prevention of Corruption, 2022. 119 p. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Koruptsiy-ni_shemy_ta_ryzyky_pid_chas_vyi-zdu_z_Ukrai-ny_v_umovah.pdf. (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

4. *Ksenz, L.* Neprokhidnyi «Shliakh». Shcho vidbuvaietsia zi skhemoiu vyizdu cholovikiv za kordon pislia nyzky huchnykh skandaliv. "Impassable 'Shlyah'. What is happening with the scheme for men to go abroad after a series of high-profile scandals". URL: https://ctrana.news/ukr/news/428009-chomu-volonteri-ta-dalekobijniki-ne-mozhut-vijikhati-z-ukrajini-pislja-skandaliv.html. (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

© Sakharova Olena, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).17

5. Skandalnyi "ShLIaKh" za kordon. Yak vin pratsiuie i yak yoho vykorystovuiut dlia nezakonnoho vyizdu za kordon? "The scandalous 'Shlyah' abroad. How does it work and how is it used for illegal travel abroad?". URL: (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

6. Systema "Shliakh": sytuatsiia na zakhidnykh kordonakh. "The 'Shlyah' system: the situation on the western borders". URL: https://www.youtube.com/watch?v=8X43mnoRRnw. (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

7. Pro poperednii zvit Tymchasovoi slidchoi komisii Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan rozsliduvannia mozhlyvykh porushen zakonodavstva Ukrainy u sferi otrymannia, rozpodilu, transportuvannia, zberihannia, vykorystannia za tsilovym pryznachenniam humanitarnoi ta inshoi dopomohy, a takozh neefektyvnoho vykorystannia derzhavnoho maina, yake mozhe buty vykorystane dlia tymchasovoho rozmishchennia vnutrishno peremishchenykh osib ta zabezpechennia inshykh potreb derzhavy. "About the preliminary report of the Temporary Investigative Commission of the Verkhovna Rada of Ukraine on the investigation of possible violations of the legislation of Ukraine in the sphere of receiving, distribution, transportation, storage, use for the intended purpose of humanitarian and other aid, as well as inefficient use of state property, which can be used for temporary accommodation of internally displaced persons and provision of other needs of the state". Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated April 11, 2023. No. 3044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3044-IX#Text. (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Pravyl peretynannia derzhavnoho kordonu hromadianamy Ukrainy. "On the approval of the Rules for crossing the state border by citizens of Ukraine". Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 27, 1995. No. 57. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п#Text. (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

9. Peretyn kordonu za systemoiu "Shliakh": do uvahy zaiavnykiv-volonteriv, yaki zvertaiutsia do Ministerstva. "Crossing the border using the 'Shlyah' system: for the attention of volunteer applicants who apply to the Ministry": Ministry of Development of Communities, Territories and Infrastructure of Ukraine (Ministry of Infrastructure). URL: https://mtu.gov.ua/news/34124.html. (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

10. Sim pereviznykiv bude vidkliucheno vid Systemy «ShLIaKh» za systemne porushennia viiskovozoboviazanymy pravyl peretynu derzhavnoho kordonu. "Seven carriers will be disconnected from the 'SHLYAH' System for systematic violation by conscripts of the rules of crossing the state border: State Transport Security Service of Ukraine". URL: https://dsbt.gov.ua/uk/novyna/sim-pereviznykiv-bude-vidklyucheno-vid-systemy-shlyah-za-systemne-porushennya. (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

11. Yak pozbutysia starykh marshrutok ta chomu systema «Shliakh» vrazlyva do manipuliatsii. Velyka rozmova «Espreso» iz ochilnykom Ukrtransbezpeky. "How to get rid of old minibuses and why the 'Shlyah' system is vulnerable to manipulation. Espresso›s big conversation with the head of Ukrtransbezpeka: State Transport Safety Service of Ukraine". URL: https://dsbt.gov.ua/uk/novyna/yak-pozbutysya-staryh-marshrutok-ta-chomu-systema-shlyah-vrazlyva-do-manipulyaciy-velyka. (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

12. Na Odeshchyni SBU zatrymala chynovnykiv, yaki prodavaly «posvidchennia moriaka», shcho dozvolialo ukhyliantam vyizhdzhaty za kordon. "In Odesa, the SBU detained officials who were selling 'sailor›s licenses', which allowed evaders to travel abroad: SBU". URL: https://ssu.gov.ua/novyny/na-odeshchyni-sbu-zatrymala-chynovnykiv-yaki-prodavaly-posvidchennia-moriaka-shcho-dozvolialo-ukhyliantam-vyizhdzhaty-za-kordon-video. (Date of Application: 20.10.2023) [in Ukrainian].

© Sakharova Olena, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).17

UDC 343.973

Sakharova Olena,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Head of the Department, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9759-5324

FEATURES OF COMMITTING CRIMINAL OFFENSES RELATED TO THE ILLEGAL USE OF THE "SHLIAH" SYSTEM BY CONSCRIPTS CROSSING THE BORDER DURING MARTIAL LAW

The article discusses criminal offenses related to the illegal use of the "Shliah" system by conscripts crossing the border during martial law. Simultaneously, the main emphasis of the article is to reveal the methods of committing the most common crimes in this system for the purpose of illegal border crossing by conscripts. The author's study of several criminal proceedings in this category led to the conclusion that there are three main types of criminal offenses committed in this area: illegal departure of a conscript outside Ukraine through the «Shliah» system as a driver who transports medical cargo, humanitarian aid cargo by car vehicles for the needs of the Armed Forces of Ukraine, other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine, as well as the population of Ukraine, without the purpose of delivering such goods, but in their own interests; illegal departure of a military conscript outside of Ukraine as a driver of a vehicle of a business entity that has a license for the right to carry out economic activities of international transportation of goods and passengers by road transport, information about which is entered in the information system «Shliah»; corrupt practices on the part of Ukrtransbezpeka officials when entering information and administering the Shliah information system, as well as officials of the State Border Service of Ukraine, who are participants in the mechanism for the departure of conscripted drivers of humanitarian cargo abroad. During the research process, the author also highlights signs that may indicate illegal border crossing by conscripts, not for the purpose of delivering humanitarian or Armed Forces goods to Ukraine.

The article also considers the question of summarizing data on abuses in the ‹Shliah' system regarding the illegal departure of conscripts, as presented in the Preliminary Report of the Temporary Investigative Commission of the Verkhovna Rada of Ukraine on the Investigation of Possible Violations of Ukrainian Legislation in the Field of Receiving, Distribution, transportation, storage, intended use of humanitarian and other aid, as well as inefficient use of state property, which can be used for temporary accommodation of internally displaced persons and provision of other state needs.

Keywords: criminal proceedings, illegal crossing of the state border, «Shliah» system, humanitarian aid, volunteers, mobilization, charitable organizations.

Отримано 20.11.2023

© Sakharova Olena, 2023

ISSN 2072-8670 (Print) НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62) Issue 4(62) 2023

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.14:340.13

Ангеленюк Анна-Марія Юріївна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-5947-5105

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗБИРАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

У статті зосереджено увагу на актуальності збирання електронних доказів у кримінальному провадженні під час розслідування злочинів. У межах порівняльного методу наведено окремі положення нормативно-правових актів національного законодавства та Європейського Союзу, які стосуються збирання електронних доказів та спрямовані на удосконалення цього процесу. Надано пропозиції до кримінального процесуального законодавства України, що сприятимуть підвищенню якості збирання електронних доказів, враховуючи використання міжнародної правової допомоги.

Ключові слова: *доказування, збирання, правова основа, запит, електронні докази, міжнародна правова допомога.*

В умовах сьогодення під час розслідування кримінальних проваджень окреме місце займають електронні докази, що частково пов'язано з використанням електронно-технічних інновацій у сучасному світі, які набувають широкого застосування у різних сферах діяльності людини. Так, наприклад, у межах державних інституцій діють електронні сервіси з метою покращення надання послуг; у сфері торгівлі створені електронні платформи для продажу товарів чи послуг; у містах широко застосовуються системи автономного відеоспостереження; розширено функції індивідуальних технічних засобів, мобільних пристроїв тощо. Не стало винятком і використання електронно-технічних інновацій під час злочинної діяльності, що вплинуло на способи вчинення кримінальних правопорушень та приховування їх слідів, зокрема у кіберпросторі [1]. Як наслідок, правоохоронні органи та суди дедалі частіше досліджують докази, зафіксовані в електронній формі [2, с. 116].

Слід зауважити, що у низці випадків через недосконалість правової основи збирання електронних доказів, їх може бути визнано недопустимими у кримінальному провадженні [3, с. 210]. Особливо вирішення зазначеної проблеми є актуальним та потрібним під час розслідування злочинів, вчинених окупаційними військами на території України, так як електронні докази цієї категорії злочинів надалі можуть

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).18

представлятись у міжнародних судових інституціях та бути основними підставами для визнання вини обвинувачених осіб [2, с. 117–118].

Відтак, розслідування злочинів у сучасних умовах вимагає вдосконалення кримінального процесуального законодавства щодо збирання електронних доказів у кримінальному провадженні, формування шляхів здійснення якого в Україні є метою статті.

У своїх роботах електронним доказам у кримінальному судочинстві приділяли увагу Н. М. Ахтирська, М. В. Гуцалюк, О. В. Сіренко, В. Г. Хахановський та інші. Серед авторів, які досліджували питання електронних доказів у кримінальному процесі на дисертаційному рівні, можна назвати А. В. Ратнову, А. В. Скрипника, А. В. Столітнього. Однак у науці досліджено лише окремі аспекти збирання електронних доказів.

Ураховуючи появу в кримінальному процесуальному полі більшої кількості електронних доказів, а також міжнародні тенденції розвитку правових засад та удосконалення порядку збирання електронних доказів під час розслідування злочинів, потрібно надалі розвивати наукові напрацювання щодо цього в Україні. Таким чином, слід внести відповідні зміни до законодавства нашої держави, які б підсилили правову основу практичного використання електронних доказів, удосконалили б порядок їх збирання, а також підвищили б їх ефективність у кримінальному процесі під час розслідування кримінальних правопорушень.

Загалом слід відзначити позитивний законотворчий процес щодо удосконалення законодавства з питань застосування цифрових технологій в Україні.

Робота з приводу використання електронних доказів у кримінальному процесі, передусім, розпочалась із їх фактичної наявності під час доказування вчинення злочинів у кіберпросторі, де будь-яких інших доказів (не електронних) може не існувати. Проте, враховуючи сучасні виклики і тенденції у сфері кримінально-процесуальних відносин, не слід пов’язувати електронні докази лише з кіберзлочинністю, а розуміти, що використання електронних технологій на сьогодні вийшли за її межі та стосуються решти кримінальних правопорушень також.

Серед нормативно-правових актів, що стосуються цифрової сфери, необхідно виділити Стратегію кібербезпеки України, затверджену Указом Президента України від 26 серпня 2021 року (далі – Стратегія), у якій серед стратегічних цілей необхідно виокремити «Прагматичне міжнародне співробітництво» та «Ефективну протидію кіберзлочинності» як такі, що найбільш актуальні під час збирання електронних доказів та розслідування кримінальних правопорушень в Україні.

Окрім того, слід зауважити, що у Стратегії одним із чинників та передумов, які формують загрози кібербезбеки України, визначено недостатню урегульованість цифрової складової розслідування кримінальних правопорушень.

Забезпечення досягнення стратегічних цілей, відповідно до положень Стратегії, має здійснюватися в Україні так:

1) шляхом розвитку міжнародного співробітництва (в межах якого Україною підписано Другий додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність щодо вироблення заходів та гарантій для вдосконалення міжнародної співпраці

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).18

між правоохоронними та судовими органами, а також між органами влади та постачальниками послуг в інших державах);

2) шляхом удосконалення на законодавчому рівні питань, що стосуються електронних доказів (використовуючи при цьому кращі практики Сполучених Штатів Америки, а також держав-членів Європейського Союзу (далі – ЄС) з цих питань) [1].

Також слід звернути увагу на внесення змін і доповнень до законодавства України у 2022 році, відповідно законів України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» [4], які вирішили частину проблемних питань, пов'язаних зі збиранням електронних доказів під час розслідування злочинів, а саме:

1) введено статтю 245-1 «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису», яка закріпила порядок здійснення цієї процесуальної дії під час розслідування кримінальних правопорушень;

2) надано можливість у разі необхідності виготовляти постанову слідчого, прокурора в електронній формі (з використанням електронного підпису) або в Інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування та інше.

Отже, в Україні на законодавчому рівні закріплені основні напрями роботи, що стосуються розвитку цифрових технологій. Проте законодавство, яке безпосередньо стосується застосування електронних доказів під час розслідування кримінальних правопорушень, потребує надалі вдосконалення, що має спрямовуватися на покращення реагування правоохоронних органів на кримінальні правопорушення та виконання завдань кримінального процесу загалом, у тому числі під час воєнного стану.

Цікавими та корисними під час дослідження питань збирання електронних доказів у кримінальному провадженні є напрацювання країн ЄС.

Увагу привертають напрями роботи ЄС, які стосуються уніфікації підходів до збирання електронних доказів, що є цінним досвідом для перейняття у глобальному сенсі для світової спільноти. Дійсно, відсутність єдиного підходу до збирання електронних доказів може призвести до правової невизначеності як для постачальників послуг, так і для правоохоронних органів чи суду. Наприклад, у постачальників послуг, які створені або пропонують послуги в різних державах, можуть виникати різноманітні чи навіть суперечливі зобов'язання, відповідно це призводить до того, що такі постачальники послуг підлягають різним санкціям у разі порушень. Значення таких розбіжностей надалі у межах кримінального провадження зростатиме, оскільки у повсякденному житті суспільства все більше використовуються комунікаційні та інформаційні послуги. Такі розбіжності, безперечно, становлять перешкоду для належного збирання електронних доказів учинення кримінальних правопорушень під час досудового розслідування, у тому числі у разі взаємодії між країнами у межах міжнародної правової допомоги.

Наступними питаннями, що потребують вдосконалення та стосуються електронних доказів, є швидкість їх отримання, а також можливості їх збереження. Пришвидшення процесу отримання електронних доказів, а також їх зберігання пов'язано саме із формою

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

електронних доказів, які переважно нестійкі до впливу фізичних чинників: легко модифікуються, знищуються тощо [5, с. 15]. Відповідно для правоохоронних органів та суду ЄС важливо мати ефективні інструменти для швидкого отримання електронних доказів та їх збереження під час розслідування кримінальних правопорушень.

Отримання електронних доказів через суди часто займає багато часу, що призводить до ситуацій, коли потрібні відомості можуть бути уже недоступними. У разі відсутності узгоджених правил співпраці з постачальниками послуг різних країн-членів ЄС з'явились випадки прийняття постачальниками послуг прямих запитів щодо отримання відомостей, якщо це не суперечить нормам їх національного законодавства. Як наслідок, країни-члени ЄС все більше покладаються на добровільну пряму взаємодію з постачальниками послуг.

Отже, наявна законодавча база ЄС має прогалини, що створює проблеми для правоохоронних органів та судів, а також для постачальників послуг, які прагнуть задовольнити юридичні запити щодо електронних доказів, бо через правову невизначеність не хочуть мати потенційні конфлікти з органами влади чи судом.

Враховуючи зазначені вище проблеми, які стосуються збирання електронних доказів у кримінальному провадженні, в ЄС запропонували вирішити, створивши спеціальні правила щодо транскордонного судового співробітництва для збереження та виготовлення електронних доказів, що враховуватимуть особливий характер електронних доказів та міститимуть зобов'язання для постачальників послуг відповідати безпосередньо на запити, які надходять від органів влади іншої держави-члена ЄС [6]. Так, 17 серпня 2023 року набули чинності Внутрішні правила ЄС, які застосовуватимуться з 2026 року, відповідно до яких передбачено:

– створення європейського ордеру на пред'явлення документів;
– створення європейського наказу про збереження даних;
– гарантування правового захисту, включаючи гарантії права на захист персональних даних;
– створення децентралізованої ІТ-системи;
– зобов'язання постачальників послуг стосовно призначення установи або призначення законного представника в ЄС;
– забезпечення юридичної визначеності щодо діяльності підприємств та постачальників послуг [7].

Отже, використовуючи практику країн-членів ЄС, в Україні необхідно надати перевагу застосуванню консолідованих підходів до збирання електронних доказів.

Позитивним моментом є те, що Україна має напрацювання у напрямі взаємодії з країнами-членами ЄС. Так, Україною підписано Другий додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, схвалений Радою Європи 17 листопада 2021 року. Зазначений протокол скерований на забезпечення ефективності заходів кримінального правосуддя та збір доказів в електронній формі, а також передбачає вищий рівень оперативності та доцільність прискореної процедури в межах міжнародного співробітництва [2, с. 121].

Згідно з Другим додатковим протоколом до Конвенції про кіберзлочинність,

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

передбачені: розширення прямого співробітництва з постачальниками послуг; взаємодія між органами з питань розкриття збережених комп'ютерних даних та інших можливостей підвищення ефективності роботи з електронними доказами, зокрема у надзвичайних ситуаціях. Окрім того, за положеннями протоколу підставою для відмови у міжнародному співробітництві не можуть бути: відсутність такого ж складу правопорушення в законодавстві запитуваної держави; інше термінологічне визначення діяння; віднесення діяння до іншої категорії тяжкості [8, с. 192; 9].

На сьогодні необхідною є ратифікація зазначеного протоколу, а також внесення змін у Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), враховуючи світові тенденцій розвитку використання електронних доказів.

Так, з метою удосконалення міжнародного співробітництва та спрощення його використання у надзвичайних ситуаціях, можна:

1) доповнити статтю 544 КПК частиною 3-1 такого змісту: «Кожна сторона може шукати взаємної допомоги у швидкому порядку, якщо вона вважає, що існує надзвичайна ситуація»;

2) додати у частину 5 статті 548 КПК після слів «отримання українською стороною оригіналу запиту» слова «крім випадків направлення та виконання запиту під час надання надзвичайної взаємодопомоги. У випадку існування надзвичайної ситуації та інших умов при яких запит підлягає виконанню, запитувана сторона повинна негайно відповісти на запит».

Наведені пропозиції до статей 544 та 548 КПК України слід розглядати як частину комплексної законотворчої роботи щодо збирання електронних доказів у кримінальному процесі.

Підсумовуючи наведене вище, слід зазначити, що на сьогодні основними шляхами удосконалення кримінального процесуального законодавства щодо збирання електронних доказів є правові. Так, у положеннях КПК, перш за все, необхідно закріпити поняття електронних доказів як джерел права; доповнити та деталізувати порядок їх збирання, фіксації та зберігання. Також слід створити правову основу для прямого співробітництва з постачальниками послуг; пришвидшення форм співробітництва для розкриття інформації про абонентів (трафіків); пришвидшення взаємодопомоги у надзвичайних ситуаціях; діяльності, що стосується міжнародного співробітництва, якщо така не охоплена міжнародними договорами, в тому числі організації відеоконференцій, роботи спільних слідчих груп та спільних розслідувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегія кібербезпеки, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text (дата звернення: 12.10.2023).

2. *Гуцалюк М.В., Антонюк П.Є.* Процесуальна спроможність використання електронної (цифрової) інформації як доказу в кримінальному провадженні. Інформація і право № 2 (41). 2022. С. 116–122. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/15_22.pdf (дата звернення: 12.10.2023).

3. *Сіренко О.В.* Електронні докази у кримінальному провадженні. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2019. Вип. 14. С. 208–214.

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам»: Закон України від 15 березня 2022 року № 2137-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n17 (дата звернення: 12.10.2023).

5. *Хахановський В. Г., Гуцалюк М.В.* Особливості використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях. Криміналістичний вісник. 2019. № 1 (31). С. 13–19.

6. Regulation (EU) 2023/1543 – adopted by the co-legislators on 12 July 2023 – concerning European Production Orders and European Preservation Orders for electronic evidence (e-evidence) in criminal proceedings and for the execution of custodial sentences following criminal proceedings. An official website of the European Union. URL: https://commission.europa.eu/law/cross-border-cases/judicial-cooperation/types-judicial-cooperation/e-evidence-cross-border-access-electronic-evidence_en (дата звернення: 12.10.2023).

7. Directive 2023/1544 laying down harmonised rules on the designation of designated establishments and the appointment of legal representatives for the purpose of gathering electronic evidence in criminal proceedings. An official website of the European Union. URL: https://commission.europa.eu/law/cross-border-cases/judicial-cooperation/types-judicial-cooperation/e-evidence-cross-border-access-electronic-evidence_en (дата звернення: 12.10.2023).

8 *Ахтирська Н.М.* Одержання доказів в електронній формі в світлі Другого додаткового протоколу Конвенції про кіберзлочинність Криміналістика і судова експертиза. Вип. 67. 2022. С. 188–200. URL: https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.21 (дата звернення: 12.10.2023).

9. Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on enhanced cooperation and disclosure of electronic evidence [Strasbourg, 12.V.2022]. URL: https://rm.coe.int/1680a49dab (дата звернення: 12.10.2023).

REFERENCES

1. Stratehiia kiberbezpeky, zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy. “The cyber security strategy approved by the Decree of the President of Ukraine dated August 26, 2021, No. 447/2021”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text. (Date of Application: 12.10.2023) [in Ukrainian].

2. *Hutsaliuk, M.V., Antoniuk, P.Ye.* (2022). Protsesualna spromozhnist vykorystannia elektronnoi (tsyfrovoi) informatsii yak dokazu v kryminalnomu provadzhenni. “Procedural ability to use electronic (digital) information as evidence in criminal proceedings. Information and law”. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/15_22.pdf. (Date of Application: 12.10.2023) [in Ukrainian].

3. *Sirenko, O.V.* (2019). Elektronni dokazy u kryminalnomu provadzhenni. Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka). “Electronic evidence in criminal proceedings. International Legal Bulletin: Current Problems of Modernity (Theory and Practice)”. Iss. 14. P. 208-214 [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta Zakonu Ukrainy «Pro elektronni komunikatsii» shchodo pidvyshchennia efektyvnosti dosudovoho rozsliduvannia «za hariachymy slidamy» ta protydii kiberatakam». “On amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine ‘On Electronic Communications’ regarding increasing the effectiveness of pretrial investigation ‘on hot tracks’ and countering cyberattacks”: Law of Ukraine dated March 15, 2022, No. 2137-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n17. (Date of Application: 12.10.2023) [in Ukrainian].

5. *Khakhanovskyi, V.H., Hutsaliuk, M.V.* (2019). Osoblyvosti vykorystannia elektronnykh (tsyfrovykh) dokaziv u kryminalnykh provadzhenniakh. “Peculiarities of using electronic (digital) evidence in criminal proceedings”. Kryminalistychnyi visnyk. No. 1 (31) P. 13-19 [in Ukrainian].

6. Regulation (EU) 2023/1543 – adopted by the co-legislators on 12 July 2023 – concerning European Production Orders and European Preservation Orders for electronic evidence (e-evidence) in criminal proceedings and for the execution of custodial sentences following criminal proceedings.

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).18

An official website of the European Union. URL: https://commission.europa.eu/law/cross-border-cases/judicial-cooperation/types-judicial-cooperation/e-evidence-cross-border-access-electronic-evidence_en. (Date of Application: 12.10.2023) [in English].

7. Directive 2023/1544 laying down harmonised rules on the designation of designated establishments and the appointment of legal representatives for the purpose of gathering electronic evidence in criminal proceedings. An official website of the European Union. URL: https://commission.europa.eu/law/cross-border-cases/judicial-cooperation/types-judicial-cooperation/e-evidence-cross-border-access-electronic-evidence_en. (Date of Application: 12.10.2023) [in English].

8. *Akhtyrska, N.M.* (2022). Oderzhannia dokaziv v elektronnii formi v svitli Druhoho dodatkovoho protokolu Konventsii pro kiberzlochynnist Kryminalistyka i sudova ekspertyza. "Receipt of evidence in electronic form in light of the Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime Forensics and Forensics". Iss. 67. P. 188-200. URL: https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.21. (Date of Application: 12.10.2023) [in Ukrainian].

9. Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on enhanced cooperation and disclosure of electronic evidence [Strasbourg, 12.V.2022]. URL: https://rm.coe.int/1680a49dab. (Date of Application: 12.10.2023) [in English].

UDC 343.14:340.13

Anheleniuk Anna-Mariia,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-5947-5105

IMPROVING CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION FOR COLLECTING ELECTRONIC EVIDENCE

The article emphasizes the importance of collecting electronic evidence in criminal proceedings for investigating crimes. It highlights the features of using electronic evidence in modern conditions, including proving the commission of war crimes.

Within the framework of the comparative method some provisions of legal acts of the national legislation and the European Union, which relate to the collection of electronic evidence and are aimed at improving this process, are presented. Among such legal acts, the following have been analyzed: 1) Ukraine's Cyber Security Strategy, one of the objectives of which is «Pragmatic International Cooperation» and «Effective Counteraction to Cybercrime»; 2) European Union Directive establishing harmonized rules on the identification of designated institutions and appointment of legal representatives for the purpose of collecting electronic evidence in criminal proceedings; 3) Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime.

The author proposes amendments and additions to Articles 544 and 548 of the Criminal Procedure Code of Ukraine to enhance the quality of electronic evidence collection. It is recommended to consolidate the concept of electronic evidence in the provisions of the Criminal Procedure Code, include electronic evidence in the list of sources of law, and supplement and detail the procedure for collecting, recording, and storing electronic evidence. Given the procedure for the functioning of international legal assistance, in particular in proving

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

crimes with the help of electronic evidence, it is emphasized that Ukraine should create a legal framework for: 1) direct cooperation with service providers; 2) acceleration of forms of cooperation in the case of disclosure of information about subscribers (traffic); 3) acceleration of mutual assistance in emergency situations; 4) activities related to international cooperation, if not covered by international treaties (for example, organization of videoconferences, joint investigation teams and joint investigations).

Keywords: evidence, collection, legal basis, request, electronic evidence, international legal assistance.

Отримано 21.11.2023

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

УДК 343.137.5

Пономаренко Алла Василівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-6271-4485

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА (КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячена окремим аспектам проведення допиту дитини, яка постраждала від сексуального насильства. Особлива увага приділяється проблемним питанням, з якими стикаються практичні працівники під час проведення допиту (опитування) дитини. Установлена недосконалість чинного кримінально-процесуального законодавства з питань: залучення психолога та педагога до проведення допиту дитини; обов'язкової відеофіксації допиту (опитування) дитини, використання методики «зелена кімната». Акцентується увага на необхідності закріплення в КПК України особливих вимог щодо місця проведення допиту дитини.

Ключові слова: *дитина, злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, відеофіксація допиту, місце проведення допиту, «зелені кімнати», модель «Барнахус».*

Проблема сексуального насильства над дітьми в Україні є однією з головних проблем сьогодення. Ще більшого загострення вона набула після повномасштабного вторгнення росії на територію України, внаслідок чого кількість дітей, постраждалих від сексуального насильства, зросла. За офіційними даними Офісу Генерального прокурора України, станом на 01 червня 2023 року зареєстровано 867 кримінальних проваджень, пов'язаних зі злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. Скеровано до суду 541 обвинувальний акт, вироки отримали 240 осіб, Щодо понад 500 осіб внесені відомості до Єдиного реєстру засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи [1]. Мова йде лише про офіційну статистику і про випадки, внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань. На жаль, значна частина інформації про сексуальне насильство щодо дітей залишається прихованою. Часто діти не повідомляють дорослим про те, що з ними сталося через різні причини: страх, сором, недовіра. Є випадки, коли діти повідомляють дорослим, проте дорослі не повідомляють відповідні правоохоронні органи і служби.

Розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості є дуже складним процесом, а особливо коли потерпілою в ньому виступає дитина. У практичній діяльності слідчих підрозділів виникають

© Ponomarenko Alla, 2023

проблемні питання, які стосуються допиту потерпілих дітей, що зумовлено його специфікою. Досить часто психологічна травма дитини, постраждала від сексуального насильства, створює внутрішній захисний бар'єр при спілкуванні зі сторонньою особою й ускладнює проведення допиту. При цьому особи, які проводять допит дитини, не завжди мають досвід роботи з дітьми-жертвами сексуального насильства, не знають як визначити психологічний стан дитини та як встановити з нею психологічний контакт, продовжують застосовувати свої «стандартні прийоми» під час спілкування. Також трапляються випадки, коли дитина через свої вікові чи індивідуально-психологічні особливості не повністю розуміє, що з нею сталося або не знає як правильно описати подію, що може призвести до надання неповних чи невірних показань або їх зміни. Знання таких особливостей має велике значення для правильного обрання методів встановлення психологічного контакту та вибору тактики проведення допиту у таких категоріях справ, і саме на них особам, які проводять допит дитини, слід звертати особливу увагу.

Метою статті є аналіз особливостей допиту дитини, яка постраждала від сексуального насильства; виокремлення проблемних питань і надання відповідних рекомендацій.

Дослідженню особливостей допиту дітей, які постраждали від сексуального насильства, присвячено низку наукових праць. Зокрема, особливості допиту неповнолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості розглядались у роботі І. Басисти. В. Мозгова займалась дослідженням тактико-психологічних особливостей проведення допиту дітей, потерпілих від сексуального насильства. Т. Мальована зосередила свою увагу на вивченні місця проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні. К. Тищенко розглядала особливості організації та проведення допиту неповнолітніх і малолітніх осіб на стадії досудового розслідування в кримінальних провадженнях та проаналізувала помилки, які допускаються слідчими під час проведення допиту неповнолітніх осіб. Дослідженням окремих аспектів проведення допиту неповнолітніх потерпілих, які зазнали сексуального насильства, займались В. Канцір, В. Петрик.

Проте окремі питання щодо особливостей допиту дитини, яка постраждала від сексуального насильства, й досі залишаються актуальними для обговорення, що й зумовлює необхідність їх подальшого розгляду.

Насамперед потрібно з'ясувати, яка категорія осіб відноситься до поняття «дитина». Трактування цього поняття можна знайти у ст. 1 Конвенції про права дитини, згідно з якою дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше [2]. Також визначення цього поняття міститься у ст.1 Закону України «Про громадянство України» [3] та у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» [4], згідно з якими до категорії «дитина» відноситься особа віком до 18 років. Потрібно звернути увагу, що в національному законодавстві України (кримінальному, кримінальному процесуальному, цивільному та сімейному) разом із терміном «дитина» використовуються поняття «малолітня особа» (дитина до досягнення нею 14 років) та «неповнолітня особа» (малолітня особа,

© Ponomarenko Alla, 2023

а також дитина у віці від 14 до 18 років). Враховуючи, що дитина – це особа віком до 18 років, можна сказати, що категорії «малолітня особа» та «неповнолітня особа» охоплюються поняттям «дитина».

Дитина має свою специфіку, яка пов'язана із її віком, рівнем інтелектуального, емоційного розвитку, життєвим досвідом. Усе це впливає на можливість сприйняття нею подій кримінального правопорушення та можливість надати оцінку таким подіям [5].

У кримінальному провадженні допит дитини має свої особливості, які обумовлені не лише специфікою її психіки, а й процесуальними особливостями проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітніх або неповнолітніх осіб. У ч. 3 ст. 224 КПК України зазначено, що у випадку, якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що особа є малолітньою або неповнолітньою, до встановлення віку такої особи її допит проводиться за правилами, передбаченими для допиту малолітньої або неповнолітньої особи.

Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи передбачені у ст. 226 КПК України. Так, однією з процесуальних особливостей допиту дітей є визначене коло осіб, які повинні бути присутніми під час його проведення. Відповідно до положень ч. 1 ст. 226 КПК України, допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. У той же час, як слушно зауважує О. Кочура, у законі відсутня детальна регламентація всіх питань, пов'язаних із забезпеченням участі названих учасників у кримінальному провадженні [6, с. 193]. Зокрема, законодавець передбачив альтернативний варіант у вирішенні питання щодо залучення на допит педагога або психолога, але разом з цим, не визначив, у яких конкретно випадках має бути залучений педагог, в яких – психолог, а в яких потрібно запросити обох. На практиці це приводить до того, що особа, яка проводить допит, формально підходить до вирішення цього питання. Найчастіше запрошують педагога, якого легше знайти, інколи запрошують навіть не практикуючого педагога, а особу, яка має тільки відповідний диплом про вищу освіту.

У юридичній науці висловлюється думка про необхідність визначення педагога, психолога не через характер спеціальних знань, а через мету їх участі в кримінальному провадженні. На переконання І. Цилюрик, вибір слідчим спеціаліста (педагога або психолога) все ж таки залежить від віку дитини, її персональних та індивідуальних особливостей, виду насильства щодо неї (фізичне, психічне, сексуальне, економічне), особи, яка вчинила насильницький злочин, та інших обставин правопорушення [7].

На нашу думку, при виборі педагога або психолога, яких будуть залучати до участі в проведенні допиту (опитуванні) дитини, особа, яка проводить допит, зобов'язана передусім враховувати, який саме злочин був вчинений і яку саме шкоду було завдано потерпілій дитині (моральну, матеріальну чи фізичну).

Говорячи про кримінальні провадження, пов'язані зі злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, ми повністю поділяємо думку Н. Павлової про те, що під час допиту у справах про насильницько-сексуальні злочини стосовно малолітньої особи участь психолога має бути не альтернативним, а обов'язковим варіантом. [8, с. 218]. Зауважимо, що, на відміну від педагога, роль психолога не

© Ponomarenko Alla, 2023

обмежується лише його участю під час слідчої (розшукової) дії. Психолог оцінює наслідки травми дитини та залежно від вікових та психологічних особливостей дитини, її поведінки, відношення до події злочину та інших факторів, застосувавши певні методики та психологічні прийоми, може сформулювати коректні запитання та отримати повну і достовірну інформацію від дитини. Особливо важливою є консультація психолога перед опитуванням дитини, яка постраждала від насилля чи була свідком. Залучення кваліфікованого психолога, який має спеціальну підготовку та вміє співпрацювати з дітьми певного віку та певної категорії у межах кримінального розслідування, дозволяє викликати потерпілу дитину на опитування лише один раз, поставити всі питання, що цікавлять слідство, і уникнути повторної травматизації дитини під час проведення процесуальних дій.

Останнім часом кількість запитів про залучення психолога демонструє посилену увагу правоохоронних органів та судів до мінімізації травмування дітей, які стали суб'єктами кримінального провадження, та підкреслює важливість створення ефективних організаційно-правових умов для того, аби залучення психолога для врахування найкращих інтересів дітей було гарантовано. Лише з 2 жовтня до 2 листопада 2023 року від слідчих, дізнавачів, прокурорів та суду до регіональних центрів із надання безоплатної вторинної правової допомоги в пілотних регіонах надійшло 189 запитів про залучення психологів: найбільше – з Києва та Дніпропетровської області. Така кількість запитів лише за перший місяць реалізації проєкту свідчить про його важливість та актуальність [9].

Слід зауважити, що пілотний проєкт щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, було запроваджено Міністерством юстиції України, Міністерством внутрішніх справ України, Офісом Генерального прокурора, Координаційним центром з надання правової допомоги, за підтримки Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх, громадської організації «Всеукраїнський громадський Центр «Волонтер» та Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, розроблений на виконання Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1027-р. Порядок його реалізації затверджено наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 07 лютого 2023 року № 493/5/67/32 [10]. Пілотним проєктом передбачено, що відомості про психологів, які можуть залучатися у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України, містяться у відповідному Реєстрі психологів.

Наразі у межах співпраці Офісу Генпрокурора з дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та громадськими організаціями створено реєстр спеціально кваліфікованих психологів. Вони залучені до понад 200 слідчих дій у відповідних провадженнях [1]. Проте кількість таких спеціалістів поки що є недостатньою.

З метою вирішення цього питання, на нашу думку, є слушною пропозиція М. Червінко, яка пропонує впровадити в системі органів досудового розслідування

© Ponomarenko Alla, 2023

спеціалізовану службу ювенальної психологічної допомоги (за аналогією до служби інспекторів криміналістів), яка була б уповноважена забезпечувати присутність педагогів, психологів під час проведення слідчих (розшукових) дій, здійснювати підготовку дитини до допиту у судовому провадженні, надавати первинну підтримку дітям-свідкам та дітям-потерпілим, сприяти медіаційному процесу тощо [11, с. 183].

Ще однією особливістю допиту (опитування) дитини є визначення тривалості проведення допиту. Так, згідно з ч. 2 ст. 226 КПК України, допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. З цього приводу серед науковців існує думка про те, що тривалість допиту не може бути єдиною для всіх дітей. Вона визначається з урахуванням віку та індивідуальних особливостей дитини [12, с. 49].

У порадннику для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих, зауважується, що тривалість опитування має визначатися з урахуванням можливостей дитини. Чим молодшою є дитина, тим швидше вона втомлюється, і тим легше вплинути на її пізнавальні процеси. У такому випадку дитина гірше зосереджує увагу й слабше мобілізує пам'ять. Втома може також спричинити збільшену податливість до навіювання та схильність до випадкових і непродуманих відповідей, аби завершити обтяжливу розмову. Отже, варто під час проведення допиту (опитування) спостерігати за дитиною та реагувати на сигнали, що свідчать про її втому. Чим молодшою є дитина, тим коротшою має бути тривалість дій за її участю [13, с. 19–20].

Окремо слід зупинитися на фіксації результатів допиту дітей. У положеннях ст. 107 КПК України передбачене застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження. Також у ч. 5 ст. 224 КПК України визначено, що під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис. Водночас, із такого формулювання вбачається, що мова йде про можливість, а не обов'язковість застосування фотозйомки, аудіо- та/або відеозапису. Проте, на нашу думку, якщо мова йде про допит малолітнього чи неповнолітнього свідка або потерпілого на стадії досудового розслідування, відеофіксація допиту (опитування) зазначених осіб має бути обов'язковою, адже це допоможе запобігти повторній травматизації психіки дитини і в подальшому використовувати цей відеозапис для ведення слідства без проведення повторних допитів. З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне внести зміни до ст. 226 КПК України, доповнивши її частиною п'ятою, такого змісту:

«*5. Під час допиту малолітньої або неповнолітньої потерпілої особи чи свідка фіксування здійснюється за допомогою технічних засобів у вигляді безперервного відеозапису ходу його проведення*».

Ще одна особливість допиту малолітньої та неповнолітньої особи, міститься в ч. 3 ст. 226 КПК України, де зазначено, що особи, які не досягли шістнадцятирічного віку, не попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання. Їм лише роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань (ч. 3 ст. 226 КПК України). З цього приводу є слушною думка Л.Д. Удалової, що імунітет, встановлений ст. 63 Конституції України про право на мовчання, має поширюватися також на показання потерпілих [14, с. 225].

Також до особливостей допиту дитини слід віднести вибір місця його проведення.

© Ponomarenko Alla, 2023

Щодо визначення місця проведення допиту дитини діють міжнародні стандарти, згідно з якими, опитування дитини, якщо це необхідно, проводиться у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні за участю спеціально підготовленої особи (ст. 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства) [15]. Водночас кримінально-процесуальне законодавство України не містить особливих вимог щодо місця проведення допиту дитини та створення дружнього до дитини оточення.

За загальними правила проведення допиту, визначеними у ст. 224 КПК України, допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати. Як свідчить практика, найчастіше місцем допиту дитини є кабінет слідчого (дізнавача). Водночас кабінет слідчого не є оточенням, дружнім до дитини. Загальна атмосфера перебування в ньому зазвичай справляє гнітюче враження на дітей. У деяких випадках місцями проведення допиту можуть бути приміщення, де проживає дитина, кабінет психолога чи інший кабінет у навчальному закладі освіти, наявні також випадки допиту в лікарні. [16, с. 87].

Особа, яка проводить допит (опитування) дитини, під час вибору місця його проведення має враховувати вік дитини (дошкільний вік; молодший шкільний вік, підлітковий вік, старший шкільний вік), оскільки кожній із зазначених вікових груп притаманні свої вікові особливості. Так на думку Н. Павлюк, допит дітей молодших вікових груп найдоцільніше проводити в обстановці, добре знайомій і звичній для допитуваного, – дитячому садку, школі чи квартирі дитини або близьких йому осіб [17, с. 178]. Проте з такою думкою не погоджується Т. Мальована, яка вважає, що навпаки потрібно уникати проведення допиту потерпілої дитини у школі чи дитячому садочку, оскільки в такому випадку принцип конфіденційності не буде збережений, а подробиці події злочину можуть стати предметом обговорення серед великого кола сторонніх осіб. Це є особливо актуальним у маленьких містах, селищах та селах [18, с. 180]. Стосовно допиту підлітків (14–17 років), окремі науковці пропонують проводити допит (опитування) в кабінеті слідчого, оскільки офіційна, ділова обстановка в поєднанні з роз'ясненням останнього про необхідність розповісти все, що тому відомо про подію, підкреслює важливість подій і налаштовує на дачу повних і правдивих показань. Натомість О. Литвиненко вважає, що обстановка кабінету слідчого може негативно вплинути на психіку допитуваної дитини, внаслідок чого неповнолітній може замкнутись і плутатись у показаннях, що заважатиме повноцінному ходу досудового розслідування [19, с. 191].

З цього приводу ми поділяємо думку тих вчених-процесуалістів і практичних працівників, які вважають, що найсприятливішим варіантом є проведення допиту (опитування) дитини у спеціально спроєктованому й підготовленому для цієї мети приміщенні, особливо якщо мова йде про дітей, які постраждали від сексуального насильства чи стали його свідками. Таким місцем проведення допиту можуть стати так звані «зелені кімнати» або їх ще називають «кімнати, дружні до дитини» [20], «кризові кімнати, дружні до дитини» [21], «кімнати, дружні до опитування дітей» [22], які все частіше почали використовуватися в Україні. Більшість із них функціонують при

© Ponomarenko Alla, 2023

відділах поліції. Також є кімнати на базі навчальних закладів системи МВС України: «Зелена кімната» при Харківському національному університеті внутрішніх справ [23, с. 60], «Зелена кімната» на базі Навчально-наукового Інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ [24, с. 340], тренінговий центр «Зелена кімната» у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ [25, с. 168], «Кризова кімната, дружня до дитини» Одеського державного університету внутрішніх справ [26] тощо. Проте їх кількість ще є недостатньою, в багатьох містах їх просто немає, а ті приміщення для допиту дітей, які облаштовані самостійно практичними працівниками, що працюють з дітьми, часто не відповідають жодним вимогам. Термін «зелена кімната» серед науковців та практиків використовується не тільки для означення спеціального приміщення, а й відповідної методики для проведення допиту (опитування) дитини. Також потрібно вказати на відсутність правової основи функціонування «зелених кімнат» та обов'язковості їх застосування у кримінальному провадженні за участю дітей. Наразі немає ані законодавчого визначення терміна «зелена кімната», ані порядку використання зазначеної методики.

Чинна Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 19.12.2017 № 1044 [27], не має навіть згадки про методику «Зелена кімната». Визначення такого терміна можна знайти лише в різних порадниках для фахівців, які беруть участь в опитуванні дітей або в методичних рекомендаціях, зокрема в Методичних рекомендаціях щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських, підготовлених Національною поліцією України за дієвої участі Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх [28]. Проте такі порадники і методичні рекомендації не мають обов'язковості до виконання, вони мають лише рекомендаційний характер. Така законодавча неврегульованість призводить до того, що слідчі часто відмовляються проводити допити у «зелених кімнатах», мотивуючи це, передусім, тим, що немає чіткої норми у КПК України, не прописаний механізм на рівні інструкції, тому зазвичай допит дитини продовжують проводити у своїх робочих кабінетах [29, с. 122–123]. З метою врегулювання цього питання виникає необхідність у розробленні та прийнятті відомчого нормативно-правового акта, який би встановлював загальні засади застосування методики «Зелена кімната». Таким нормативно-правовим актом може бути, наприклад, Інструкція щодо застосування (використання) методики «Зелена кімната» у роботі Національної поліції України, яка міститиме визначення поняття «методика Зелена кімната», а також положення щодо реалізації цієї методики. При цьому акцентується увага, що вона має врегулювати діяльність саме поліцейських, а не фахівців інших галузей, наприклад, педагога або психолога, діяльність яких регламентована нормативно-правовими актами інших сфер.

Окрім розроблення та прийняття такої інструкції необхідно передбачити в КПК України вимоги щодо використання спеціально обладнаних та прилаштованих приміщень для допиту (опитування) дітей, які б відповідали принципам дружнього до дітей простору.

На сьогодні вже є позитивні спроби законодавця вирішити окреслені питання.

© Ponomarenko Alla, 2023

Зокрема на розгляді у Верховній Раді України перебуває проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо юстиції, дружньої до дитини» [30]. У цьому законопроєкті запропоновано доповнити КПК України статтею 496-2 «Особливості проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітнім, який є потерпілим чи свідком», у першій частині якої передбачити, що при проведенні слідчих (розшукових) дій з неповнолітнім потерпілим, свідком необхідно враховувати індивідуально-психологічні та психофізіологічні властивості цих неповнолітніх, зокрема ставити особі, яка допитується питання через психолога, використовувати спеціальні методики («Зелена кімната», «Барнахус» тощо)».

Також спробою розв'язати проблему багаторазового опитування дитини під час кримінального провадження стало запровадження в Україні моделі «Барнахус» (Barnahus), яка передбачає залучення різних фахівців для проведення процесуальних дій з урахуванням відповідних положень КПК України в дружньому до дитини середовищі. Основна мета «Барнахусу» – забезпечення того, щоб дитина не проходила через численні опитування та не була присутньою в суді. Це узгоджується з ч. 1 ст. 35 Конвенції Ради Європи про захист прав дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, де зазначено, що кожна держава вживає необхідних законодавчих та інших заходів для забезпечення якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це вкрай необхідно для цілей кримінального провадження. З метою зменшення негативного психологічного впливу на дитину під час допиту, в приміщеннях «Барнахус» використовуються аудіо/відеозаписи опитувань. На наше переконання, з метою мінімізації травмування дитини під час допиту малолітньої або неповнолітньої потерпілої особи чи свідка, необхідно передбачити в КПК положення, що за необхідності в наданні додаткової доказової інформації можна заслухати показання з чужих слів, відповідно до ст. 97 КПК України. Як слушно зауважує з цього приводу М. Попович, у цьому випадку суд може допитати осіб, які були присутні під час допиту дитини: педагога або психолога, законного представника дитини, лікаря [16, с. 89]. Ураховуючи зазначене, вважаємо за необхідне внести зміни до статті 97 КПК України шляхом доповнення восьмим пунктом, який викласти в такій редакції:

«*8. Складність допиту малолітньої або неповнолітньої потерпілої особи чи свідка, які надали первинні пояснення, або причини неможливості такого допиту*».

Підсумовуючи, варто зазначити, що у кримінальному провадженні допит дитини має свої особливості, які обумовлені не лише специфікою її психіки, а й процесуальними особливостями проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітніх або неповнолітніх осіб. Дослідження цих особливостей дозволило виявити слабкі сторони кримінально-процесуального законодавства у цій сфері відносин. Особливо це стосується недостатнього правового регулювання механізмів залучення психолога та педагога до проведення допиту (опитування) дитини, обов'язковості відеофіксації допиту (опитування) дитини у кримінальних провадженнях пов'язаних зі злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, а також використання методики «зелена кімната» під час допиту (опитування) дитини. З метою вирішення зазначених проблем запропоновано:

© Ponomarenko Alla, 2023

1) задля запобігання повторній травматизації психіки дитини, яка постраждала від сексуального насильства і проведення повторних допитів, доцільно проводити обов'язкову відеофіксацію допиту (опитування) зазначених осіб. У зв'язку з цим слід внести зміни до ст. 226 КПК України, доповнивши частиною п'ятою, такого змісту:

«*5. Під час допиту малолітньої або неповнолітньої потерпілої особи чи свідка фіксування здійснюється за допомогою технічних засобів у вигляді безперервного відеозапису ходу його проведення*»;

2) розробити та прийняти в Національній поліції України нормативно-правовий акт, який би встановлював загальні засади застосування методики «Зелена кімната»;

3) передбачити в КПК України вимоги щодо використання спеціально обладнаних та прилаштованих приміщень для допиту (опитування) дітей, які б відповідали принципам дружнього до дітей простору;

4) з метою мінімізації травмування дитини під час допиту малолітньої або неповнолітньої потерпілої особи чи свідка, доцільно передбачити в КПК України положення, якщо є необхідність у наданні додаткової доказової інформації, можна заслухати показання з чужих слів відповідно до статті 97 КПК України. Враховуючи зазначене, вважаємо за необхідне внести зміни до статті 97 КПК України, доповнивши її частину третю восьмим пунктом, який викласти в такій редакції:

«*8. Складність допиту малолітньої або неповнолітньої потерпілої особи чи свідка, які надали первинні пояснення, або причини неможливості такого допиту*».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Права дитини – найвища цінність: основні цифри та факти про роботу Офісу Генпрокурора у сфері захисту прав і свобод дітей. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/prava-ditini-naivishha-cinnist-osnovni-cifri-ta-fakti-pro-robotu-ofisu-genprokurora-u-sferi-zaxistu-prav-i-svobod-ditei (дата звернення: 03.11.2023).

2. Про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 03.10.2023).

3. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235–III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text (дата звернення: 03.10.2023).

4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402–III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 03.10.2023).

5. Смірнова І. Особливості допиту дитини, яка потерпіла від злочину. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/osoblyvosti-dopytu-dytyny-yaka-poterpila-vid-zlochynu (дата звернення: 03.10.2023).

6. *Кочура О.О.* Неповнолітній потерпілий як учасник кримінального провадження: монографія / за заг. ред. О.О. Юхна. Харків: Ніка Нова, 2015. 249 с.

7. *Цилюрик І.* Залучення спеціаліста до допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jan/29814/391.pdf (дата звернення: 03.10.2023).

8. *Павлова Н.В.* Використання демонстраційних засобів (анатомічних ляльок) під час допиту малолітньої особи. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 1. С. 215–220.

9. 189 запитів про залучення психологів до кримінальних проваджень за участю дітей – підсумки першого місяця реалізації пілотного проєкту. URL: https://legalaid.gov.ua/novyny/174-zapyty-pro-zaluchennya-psyhologiv-do-kryminalnyh-provadzhen-za-uchastyu-ditej-pidsumky-pershogo-misyaczya-realizacziyi-pilotnogo-proyektu/ (дата звернення: 05.10.2023).

© Ponomarenko Alla, 2023

10. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 07.02.2023 № 493/5/67/32. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text (дата звернення: 05.11.2023).

11. *Червінко М.В.* Правове та організаційно-тактичне забезпечення кримінального провадження, дружнього до дитини: дис. … д-ра філос.: 081 «Право». Львів, 2023. 301 с.

12. *Даниленко А.В., Кочура О.О.* Особливості проведення допиту за участю неповнолітнього потерпілого під час досудового розслідування. Журнал східноєвропейського права. 2014. № 10. С. 44–50.

13. Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/book_opytuvaty_dytuny.pdf (дата звернення: 03.10.2023).

14. *Удалова Л.Д.* Вербальна інформація у кримінальному процесі України : монографія. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2006. 324 с.

15. Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Конвенція Ради Європи від 25.10.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (дата звернення: 03.10.2023).

16. *Попович М.В.* Особливості допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого: дис. …д-ра філос.: 081 «Право». Київ, 2023. 223 с.

17. *Павлюк Н.В.* Проблеми підготовки до допиту неповнолітніх. Проблеми законності. 2008. № 93. С. 175–178.

18. *Мальована Т.І.* Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 3. С. 178–184.

19. *Литвиненко О.Г.* Окремі аспекти використання «зеленої кімнати» як місця допиту неповнолітнього підозрюваного. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2022. № 5. С. 189–194.

20. UNICEF. Child-friendly Spaces for children in contact with the law in Georgia. URL: https://www.unicef.org/georgia/stories/child-friendly-spaces-children-contact-law-georgia (дата звернення: 03.10.2023).

21. На Львівщині обговорили механізми роботи у кризовій кімнаті, дружній до дитини. URL: https://lviv-rda.gov.ua/na-lvivschyni-obhovoryly-mehanizmy-roboty-ukryzovij-kimnati-druzhnij-do-dytyny/ (дата звернення: 03.10.2023).

22. У Дарницькому районі з'явиться «кімната, дружня до опитування дітей», які стали свідками чи постраждали від насильства. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/u_darnitskomu_rayoni_zyavitsya_kimnata_druzhnya_do_opituvannya_ditey_yaki_stali_svidkami_chi_postrazhdali_vid_nasilstva/ (дата звернення: 03.10.2023).

23. *Безсонна Т.Ф., Носова О.Ю.* «Зелена кімната» як ефективний метод реалізації права дітей на особливе ставлення з боку правоохоронних органів. Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.) : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту (Харків, 22 листопада 2019 р.). С. 59–61.

24. *Христюк О.С., Федоровська Н.В.* Психолого-педагогічні аспекти підготовки майбутніх фахівців-психологів Національної поліції до допиту дітей – жертв насильства. Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 червня 2020 року) / редкол.: В. В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський, В.В. Корольчук. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 338–341.

© Ponomarenko Alla, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).19

25. Довідник працівника поліції превентивної діяльності : навч. посібник / кол. авт. ; керівник авт. кол. канд. юрид. наук, засл. юрист України А.Є. Фоменко. Дніпро : ДДУВС, 2018. 180 с.

26. Використання «Кризової кімнати, дружньої до дитини» Одеського державного університету внутрішніх справ на практиці. URL: http://oduvs.edu.ua/news/vikoristannya-krizovoyi-kimnati-druzhnoyi-doditini-odeskogo-derzhavnogo-universitetu-vnutrishnih-sprav-na-praktitsi/ (дата звернення: 03.10.2023).

27. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text (дата звернення: 03.10.2023).

28. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Київ, 2021. 48 с.

29. *Винниченко Ю.Д., Дуфенюк О.М.* Child-friendly допит у кримінальному провадженні: стандарти облаштування «зелених кімнат». Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції : матеріали наук.-практ. сем. (Львів, 31 травня 2019 р.). Львів, 2019. С. 119–123.

30. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо юстиції, дружньої до дитини : проєкт Закону України від 04.06.2021 № 5618. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72138 (дата звернення: 03.10.2023).

REFERENCES

1. Prava dytyny – naivyshcha tsinnist: osnovni tsyfry ta fakty pro robotu Ofisu Henprokurora u sferi zakhystu prav i svobod ditei. “The rights of the child are the highest value: basic figures and facts about the work of the Prosecutor General›s Office in the field of protection of children›s rights and freedoms”. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/prava-ditini-naivishha-cinnist-osnovni-cifri-ta-fakti-pro-robotu-ofisu-genprokurora-u-sferi-zaxistu-prav-i-svobod-ditei. (Date of Application: 03.11.2023) [in Ukrainian].

2. Pro prava dytyny. “On the Rights of the Child”: UN Convention adopted November 20, 1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (Date of Application: 03.11.2023) [in Ukrainian].

3. Pro hromadianstvo Ukrainy. “On Citizenship of Ukraine”: Law of Ukraine, dated January 18, 2001, No. 2235–III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text. (Date of Application: 03.11.2023) [in Ukrainian].

4. Pro okhoronu dytynstva. “On Protection of Childhood”: Law of Ukraine, dated April 26, 2001 No.2402–III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text. (Date of Application: 03.11.2023) [in Ukrainian].

5. *Smirnova, I.* Osoblyvosti dopytu dytyny, yaka poterpila vid zlochynu. “Peculiarities of interrogation of a child victim of a crime”. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/osoblyvosti-dopytu-dytyny-yaka-poterpila-vid-zlochynu (Date of Application: 03.11.2023) [in Ukrainian].

6. *Kochura, O.O.* (2015). Nepovnolitnii poterpilyi yak uchasnyk kryminalnoho provadzhennia. “The minor victim as a participant in criminal proceedings”: monograph / edited by O.O. Yukhny. O.O. Yukhna. Kharkiv: Nika Nova, 2015. 249 p. [in Ukrainian].

7. *Tsyliuryk, I.* Zaluchennia spetsialista do dopytu malolitnikh poterpilykh vid nasylnytskykh zlochyniv. “Involvement of a specialist in the interrogation of juvenile victims of violent crimes”. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jan/29814/391.pdf (Date of Application: 03.11.2023) [in Ukrainian].

8. *Pavlova, N.V.* (2020). Vykorystannia demonstratsiinykh zasobiv (anatomichnykh lialok) pid chas dopytu malolitnoi osoby. “The use of demonstration tools (anatomical dolls) during the interrogation of a minor”. Scientific Bulletin of Dnipro State University of Internal Affairs. No. 1. P. 215-220 [in Ukrainian].

© Ponomarenko Alla, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).19

9. 189 zapytiv pro zaluchennia psykholohiv do kryminalnykh provadzhen za uchastiu ditei – pidsumky pershoho misiatsia realizatsii pilotnoho proiektu. “189 requests for the involvement of psychologists in criminal proceedings involving children – results of the first month of the pilot project”. URL: https://legalaid.gov.ua/novyny/174-zapyty-pro-zaluchennya-psyhologiv-do-kryminalnyh-provadzhen-za-uchastyu-ditej-pidsumky-pershogo-misyaczya-realizacziyi-pilotnogo-proyektu/. (Date of Application: 05.11.2023) [in Ukrainian].

10. Pro zaprovadzhennia ta realizatsiiu pilotnoho proiektu shchodo zaluchennia psykholohiv do kryminalnykh provadzhen za uchastiu malolitnikh, nepovnolitnikh osib cherez rehionalni / mizhrehionalni tsentry z nadannia bezoplatnoi pravnychoi dopomohy. “On the introduction and implementation of a pilot project on the involvement of psychologists in criminal proceedings involving minors through regional / interregional centers for the provision of free legal aid”: Order of the Ministry of Justice of Ukraine, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Office of the Prosecutor General dated February 07, 2023 No. 493/5/67/32. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text (Date of Application: 05.11.2023) [in Ukrainian].

11. *Chervinko, M.V.* (2023). Pravove ta orhanizatsiino-taktychne zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia, druzhnoho do dytyny. “Legal and Organisational and Tactical Support of Child-Friendly Criminal Proceedings”: thesis ... Doctor of Philosophy: 081 ‘Law’. Lviv, 301 p. [in Ukrainian].

12. *Danylenko, A.V., Kochura, O.O.* (2014). Osoblyvosti provedennia dopytu za uchastiu nepovnolitnoho poterpiloho pid chas dosudovoho rozsliduvannia. “Peculiarities of conducting interrogation with the participation of a minor victim during pre-trial investigation”. Journal of East European Law. No. 10. P. 44-50 [in Ukrainian].

13. Poradnyk dlia fakhivtsiv, yaki berut uchast v opytuvanni malolitnikh svidkiv ta poterpilykh. “Guidelines for professionals involved in interviewing juvenile witnesses and victims”. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/book_opytuvaty_dytuny.pdf. (Date of Application: 03.11.2023) [in Ukrainian].

14. *Udalova, L.D.* (2006). Verbalna informatsiia u kryminalnomu protsesi Ukrainy. “Verbal Information in the Criminal Procedure of Ukraine”: monograph. Kyiv: Palyvoda A.V., 324 p. [in Ukrainian].

15. Pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnoho nasylstva. “On the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse”: Council of Europe Convention, dated October 25, 2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text. (Date of Application: 03.11.2023) [in Ukrainian].

16. *Popovych, M.V.* (2023). Osoblyvosti dopytu malolitnoho abo nepovnolitnoho poterpiloho. “Peculiarities of interrogation of a minor or underage victim”: thesis ... Doctor of Philosophy: 081 ‘Law’. Kyiv, 223 p. [in Ukrainian].

17. *Pavliuk, N.V.* (2008). Problemy pidhotovky do dopytu nepovnolitnikh. “Problems of preparation for interrogation of minors”. Problems of Legality. No. 93. P. 175-178. [in Ukrainian].

18. *Maliovana , T.I.* (2015). Mistse provedennia dopytu dytyny, yaka poterpila vid zlochynu u kryminalnomu provadzhenni. “Place of interrogation of a child victim of a crime in criminal proceedings”. Bulletin of criminal proceedings. No. 3. P. 178-184 [in Ukrainian].

19. *Lytvynenko, O.H.* (2022). Okremi aspekty vykorystannia «zelenoi kimnaty» yak mistsia dopytu nepovnolitnoho pidozriuvanoho. “Certain aspects of using the ‘green room’ as a place of interrogation of a juvenile suspect”. Actual problems of domestic jurisprudence. No. 5. P. 189-194. [in Ukrainian].

20. UNICEF. Child-friendly Spaces for children in contact with the law in Georgia. URL: https://www.unicef.org/georgia/stories/child-friendly-spaces-children-contact-law-georgia. (Date of Application: 03.11.2023) [in English].

21. Na Lvivshchyni obhovoryly mekhanizmy roboty u kryzovii kimnati, druzhnii do dytyny. “Mechanisms of work in a child-friendly crisis room discussed in Lviv region”. URL: https://lviv-rda.

© Ponomarenko Alla, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).19

gov.ua/na-lvivschyni-obhovoryly-mehanizmy-roboty-ukryzovij-kimnati-druzhnij-do-dytyny/. (Date of Application: 03.11.2023) [in Ukrainian].

22. U Darnytskomu raioni ziavytsia «kimnata, druzhnia do opytuvannia ditei», yaki staly svidkamy chy postrazhdaly vid nasylstva. "In Darnytsia district, a 'child-friendly room' will appear to interview children who have witnessed or suffered from violence". URL: https://kyivcity.gov.ua/news/u_darnitskomu_rayoni_zyavitsya_kimnata_druzhnya_do_opituvannya_ditey_yaki_stali_svidkami_chi_postrazhdali_vid_nasilstva/. (Date of Application: 03.11.2023) [in Ukrainian].

23. *Bezsonna, T.F., Nosova, O.Y.* (2019). «Zelena kimnata» yak efektyvnyi metod realizatsii prava ditei na osoblyve stavlennia zboku pravookhoronnykh orhaniv. '"Green Room' as an effective method of realising the right of children to special treatment by law enforcement agencies". Kharkiv National University of Internal Affairs: 25 years of experience and a look into the future (1994-2019): collection of abstracts for the international scientific and practical conference dedicated to the 25th anniversary of the university (Kharkiv, November 22, 2019). P. 59-61 [in Ukrainian].

24. *Khrystiuk, O.S., Fedorovska, N.V.* (2020). Psykholoho-pedahohichni aspekty pidhotovky maibutnikh fakhivtsivpsykholohiv natsionalnoi politsii do dopytu ditei – zhertv nasylstva. "Psychological and pedagogical aspects of training future psychologists of the national police to interrogate children victims of violence". Actual problems of pre-trial investigation and trial of crimes against sexual freedom and sexual inviolability of children, ways to solve them: materials of the International scientific and practical conference (Kyiv, June 19, 2020) / edited by V. Cherniei, S. Husariev, S. Cherniavskyi, V. Korolchuk. Kyiv: National Academy of Internal Affairs. P. 338-341 [in Ukrainian].

25. Dovidnyk pratsivnyka politsii preventyvnoi diialnosti. "Handbook of the police officer of preventive activity": a textbook / team of authors; supervised by the author Candidate of Juridical Sciences, Honoured Lawyer of Ukraine A.E. Fomenko. Dnipro: DSUIA, 2018. 180 p. [in Ukrainian].

26. Vykorystannia «Kryzovoi kimnaty, druzhnoi do dytyny» Odeskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav na praktytsi. "The use of the Child Friendly Crisis Room of Odesa State University of Internal Affairs in practice". URL: http://oduvs.edu.ua/news/vikoristannya-krizovoyi-kimnati-druzhnoyi-doditini-odeskogo-derzhavnogo-universitetu-vnutrishnih-sprav-na-praktitsi/. (Date of Application: 03.11.2023) [in Ukrainian].

27. Pro zatverdzhennia Instruktsii z orhanizatsii roboty pidrozdiliv yuvenalnoi preventsii Natsionalnoi politsii Ukrainy. "On Approval of the Instruction on Organization of Work of Juvenile Prevention Units of the National Police of Ukraine": Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, dated December 19, 2017 No. 1044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text. (Date of Application: 03.11.2023) [in Ukrainian].

28. Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii roboty z ditmy za metodykoiu «Zelena kimnata» dlia slidchykh ta yuvenalnykh politseiskykh. "Guidelines on the organization of work with children using the 'Green Room' methodology for investigators and juvenile police officers". Kyiv, 2021. 48 p. [in Ukrainian].

29. *Vynnychenko, Y.D., Dufeniuk, O.M.* (2019). Child-friendly dopyt u kryminalnomu provadzhenni: standarty oblashtuvannia «zelenykh kimnat». "Child-friendly interrogation in criminal proceedings: standards for the arrangement of 'green rooms'". Criminal and Criminal Procedure Legislation in the Context of Criminal Justice Reform: Materials of the Scientific and Practical Seminar (Lviv, May 31, 2019). P. 119-123 [in Ukrainian].

30. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia, Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo yustytsii, druzhnoi do dytyny. "On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offences, the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine on Child Friendly Justice": Draft of the Law of Ukraine, dated June 04, 2021. No. 5618 URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72138. (Date of Application: 03.11.2023) [in Ukrainian].

© Ponomarenko Alla, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).19

UDC 343.137.5

Ponomarenko Alla,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Leading Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6271-4485

PECULIARITIES OF INTERROGATION OF A CHILD VICTIM OF SEXUAL VIOLENCE (CRIMINAL PROCEDURAL ASPECT)

The article focuses on certain aspects of interrogating a child victim of sexual violence. The author emphasizes that interrogating a child during criminal proceedings has certain peculiarities, which are due not only to the specifics of the child's psyche, but also to the procedural features of investigative (detective) actions involving minors or underage persons. The examination of these particularities has revealed the weaknesses of the criminal procedural legislation concerning this area of relations. In particular, the legislator has not defined in which specific cases a teacher should be invited to interrogate (question) a child, and in which a psychologist, and in which both should be invited.

The author believes that in criminal proceedings related to crimes against sexual freedom and sexual inviolability of children, the participation of a psychologist should be not an alternative, but a mandatory option. It is established that to date, the issue of the mandatory video recording of interrogation (questioning) of a child in criminal proceedings related to crimes against sexual freedom and sexual inviolability of children, as well as the issue of using the «green room» technique during interrogation (questioning) of a child remains unresolved in legislation.

For addressing these concerns, the author proposes the following:

1) to carry out mandatory video recording of interrogation (questioning) of a child victim of sexual violence;

2) to develop and adopt a legal act in the National Police of Ukraine which would establish the general principles of application of the «green room» methodology;

3) to provide for the requirements in the CPC of Ukraine for the use of specially equipped and attached premises for interrogation (questioning) of children which would meet the principles of child-friendly space;

4) to provide in the CPC of Ukraine that if there is a need to provide additional evidentiary information, hearsay evidence may be heard in accordance with Article 97 of the CPC of Ukraine.

Keywords: child, crimes against sexual freedom and sexual inviolability of a person, video recording of interrogation, place of interrogation, «green rooms», Barnahus model.

Отримано 24.11.2023

© Ponomarenko Alla, 2023

УДК 343.12

Федотова Ганна Валеріївна,
доктор юридичних наук, професор,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-7798-3143

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДІЗНАННЯ

У статті розглянуто питання реалізації організаційних і процесуальних повноважень керівника органу дізнання. Проаналізовано наявні теоретико-правові та науково-прикладні підходи до висвітлення проблемних аспектів, які формуються у керівника органу дізнання при реалізації його повноважень, зокрема щодо організації досудового розслідування кримінальних проступків. Сформовано та викладено пропозиції щодо удосконалення нормативних положень, якими визначено поняття керівника органу дізнання, а також врегульовано організаційні та процесуальні повноваження.

Ключові слова: *дізнання, керівник органу дізнання, кримінальний проступок, підрозділи дізнання, дізнавач, кримінальне провадження.*

Поява юридичного суб'єкта «керівника органу дізнання» обумовлена запровадженням у систему кримінальної юстиції інституту дізнання, який покликаний відповідно до внесених у законодавство змін, забезпечувати досудове розслідування кримінальних проступків, що становлять значну частку від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. З метою забезпечення ефективного та дієвого механізму досудового розслідування кримінальних проступків, вказана процесуальна особа, а саме «керівник органу дізнання», яка виконує організаційні та процесуальні повноваження.

Загалом поняття «керівник» тлумачиться як службова особа, що наділена адміністративною владою відносно очолюваного нею колективу і здійснює внутрішньо організаційне управління ним. Інше визначення керівника розкривається, як службова особа, призначена на посаду в порядку, передбаченому законодавством України, та наділена організаційними й іншими повноваженнями, визначеними чинним законодавством, підзаконними чи відомчими нормативно-правовими актами або відповідною службовою інструкцією.

У юридичній літературі висловлюється бачення щодо визначення керівника органу дізнання – як посадової особи, яка організовує дізнання [1, с. 67].

Процесуальні норми, зокрема з п. 7-1 ч. 1 ст. 3 КПК України визначають «керівника органу дізнання» – начальником підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового

© Fedotova Hanna, 2023

законодавства, органу Державного бюро розслідувань, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівник органу досудового розслідування [2].

У порівнянні поняття «керівник органу дізнання» з тлумаченням поняття «керівник органу досудового розслідування», викладеному у п. 8 ч. 1 ст. 3 КПК України, встановлюється, що до переліку посадових осіб, уповноважених забезпечувати керівництво органом досудового розслідування, належать не лише посадові особи керівного складу, а й їх заступники, таким чином, коло останніх посадових осіб є значно ширшим та вагомішим.

Отже, не віднесення категорії заступника керівника органу дізнання до кола осіб, на яких покладаються положення щодо організації досудового розслідування, фактично не дає підстав визнавати таких посадових осіб суб'єктами кримінального процесу, що в практичній діяльності може створити значущі процесуальні проблеми. Колізія підтверджується, наприклад тим, що параметри програмного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) дозволяють посадовим особам, які обіймають посаду заступників начальника дізнання, призначати дізнавачів, які будуть здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків, що зі свого боку не узгоджується з вимогами чинного кримінального процесуального законодавства. Тому не виключено, що суди під час розгляду кримінальних проваджень, які розслідували дізнавачі на підставі доручень заступників начальника підрозділу дізнання, мають законні підстави визнати докази, отримані на підставі такого доручення, недопустимими.

У практичній діяльності посадові особи, які обіймають посади заступників начальників підрозділів дізнання, користуються повноваженнями, передбаченими ст. 39 КПК України. Ці особи є відповідальними за організацію роботи в підрозділі дізнання, стан досудового розслідування кримінальних проступків, виконання інших завдань підпорядкованих підрозділів дізнання.

Зокрема, начальник Управління дізнання уповноважений здійснювати організаційне і методичне забезпечення діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України з розкриття та розслідування кримінальних проступків.

Отже, доцільним є розширення положень п. 7-1 ч. 1 ст. 3 КПК України шляхом доповнення кола осіб, віднесених до поняття «керівник органу дізнання», із зазначенням заступників начальників підрозділів дізнання.

Разом з тим, ураховуючи перелік кримінальних правопорушень, які за підслідністю належать до розслідування підрозділів Служби безпеки України, слід зазначити, що серед визначеного обсягу складів правопорушень спостерігається обмежена кількість лише злочинів, які можуть завдати найбільшої шкоди особі, суспільству, державі, загальній безпеці, і це цілком суперечить змісту кримінальних проступків. Тому логічним є те, що органи дізнання в цій правоохоронній службі не створювалися. Отже, поняття «керівник органу дізнання» потребує врегулювання в частині виключення словосполучення «органу безпеки» у зв'язку з відсутністю кримінальних проступків серед переліку кримінальних правопорушень, які належать до підслідності підрозділів Службі безпеки Україні.

Натомість, питання зарахування до поняття «керівник органу дізнання» посадових осіб державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями

© Fedotova Hanna, 2023

потребує уточнення щодо врахування посадових осіб іншого державного органу Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ). У ч. 3 ст. 38 КПК України серед підрозділів дізнання і уповноважених осіб на провадження дізнання зазначаються підрозділи НАБУ. Відповідно до ч. 5 ст. 216 КПК України, до підслідності НАБУ належать кримінальні проступки, передбачені ч. 1 ст. 366-2 КК України «Декларування недостовірної інформації» та ст. 366-3 КК України «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [3], у зв'язку з чим доцільно доповнити визначення «керівник органу дізнання» положенням про те, що до керівників органу дізнання належать начальник та заступники начальника підрозділів дізнання НАБУ.

Викладене дає підстави запропонувати сформулювати поняття «керівник органу дізнання» як начальник підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, підрозділу Державного бюро розслідувань, підрозділу Національного антикорупційного бюро та його заступників, які діють у межах своїх повноважень, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівника органу досудового слідства. Таке визначення може бути запропонованим для внесення змін і доповнень до п. 7-1 ч. 1 ст. 3 КПК України з метою врегулювання правового статусу керівника органу дізнання.

Щодо визначення поняття та видів «повноважень керівника органу дізнання», слід зазначити, що поняття «повноваження» юридична енциклопедія трактує як сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними в установленому законодавством порядку, для здійснення покладених на них функцій [4]. Отже, під повноваженнями «керівника органу дізнання» слід розглядати права і обов'язки цього суб'єкта, предмет відання, юридичне закріплення призначення, завдання та функції, що розглядаються як сукупність юридично установлених повноважень.

Зміст п. 19 ч. 1 ст. 3 та ч. 2 ст. 39-1 КПК України вказує на те, що керівника органу дізнання віднесено до сторони обвинувачення та наділено процесуальними повноваженнями, які дозволяють йому як організатору дізнання впливати на процес розслідування та здійснювати такі процесуальні повноваження (ч. 2 ст. 39-1 КПК України):

– визначати дізнавача, який здійснюватиме дізнання;

– відсторонювати дізнавача від проведення дізнання за ініціативою прокурора або з власної ініціативи та призначати іншого дізнавача за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу (самовідводу) або неефективного дізнання;

– ознайомлюватися з матеріалами дізнання, давати дізнавачу письмові вказівки, що не суперечать рішенням і вказівкам прокурора;

– вживати заходів для усунення порушень вимог законодавства у разі їх допущення дізнавачем;

– здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України [2].

Дискусійні запитання виникають щодо положень п. 1, ч. 2, ст. 39-1 КПК України, яким керівнику органу дізнання дозволяється визначати дізнавача, який здійснюватиме дізнання, оскільки законодавством не передбачено серед повноважень керівника органу

© Fedotova Hanna, 2023

дізнання визначати групу дізнавачів за кримінальним провадженням, на відміну від керівника органу досудового розслідування, який такими повноваженнями наділений. Тому, згадуючи програмне забезпечення ЄРДР, слід наголосити на змозі керівника підрозділів дізнання призначати за кримінальним провадженням групу дізнавачів. Такі дії, на нашу думку, є обґрунтованими, оскільки вони обумовлені складнощами в розслідуванні певних категорій кримінальних проступків, що вимагають проведення великого обсягу процесуальних дій у короткі терміни здійснення дізнання, і відповідно саме група дізнавачів сприяє ефективному та швидкому розслідуванню. Тому доцільно доповнити положення п. 1, ч. 2, ст. 39-1 КПК України з метою надання права керівнику органу дізнання визначати дізнавача та групу дізнавачів, які здійснюватимуть дізнання, із урахуванням специфіки скоєного кримінального проступку, до компетентностей та досвідченості дізнавачів.

У зв'язку з цим пропонуємо таку редакцію: «Керівник органу дізнання уповноважений: 1) визначати дізнавача (дізнавачів) для здійснення дізнання».

Крім того, враховуючи небезпечну ситуацію в умовах сьогодення у зв'язку із повномасштабним вторгненням на територію України військ російської федерації, вбачаємо за доцільне розширити повноваження керівникам органу дізнання, за аналогією керівників досудового слідства, шляхом надання їм можливості під час дії воєнного стану своєю вмотивованою постановою, погодженою з прокурором, утворювати міжвідомчі групи дізнавачів з інших правоохоронних органів та визначати у їх складі старшого дізнавача, який керуватиме діями інших дізнавачів.

Зазначені процесуальні повноваження є складовою правового статусу будь-якого керівника органу дізнання незалежно від його приналежності до того чи іншого правоохоронного органу чи займаної посади.

Щодо відомчих повноважень керівника органу дізнання, то відповідно до Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, затвердженого наказом МВС від 20 травня 2020 року № 405, повноваження керівника органу дізнання покладаються на начальника Управління дізнання, начальників відділів (секторів) дізнання ГУНП, відділів (секторів) дізнання територіальних підрозділів поліції [5].

Управління дізнання Національної поліції України – це структурний підрозділ центрального органу управління поліції, який підпорядковується Голові Національної поліції України, діяльність якого координується та контролюється заступником Голови Національної поліції України відповідно до розподілу функціональних (посадових) обов'язків [5]. Нормами Положення про Управління дізнання Національної поліції України, затвердженого наказом Національної поліції України від 24 червня 2020 року № 501, визначено організаційні компетенції начальника Управління дізнання, до яких належать:

- здійснення безпосереднього керівництва діяльністю Управління, організація виконання завдань і функцій, покладених на Управління, та персональна відповідальність за належне їх виконання;
- видання, відповідно до Конституції України та законів України, інших актів

© Fedotova Hanna, 2023

законодавства України, наказів організаційно-розпорядчого характеру, доручень та прийняття рішень, організація та контроль їх виконання;

- затвердження посадових інструкцій (функціональних обов'язків) поліцейських і працівників Управління, здійснення контролю за їх виконанням;

- організація та забезпечення у визначеному порядку добору, розстановки та переміщення працівників Управління з урахуванням їх кваліфікаційних вимог і спеціалізації, дотримання ними службової дисципліни, а також формування кадрового резерву;

- внесення керівництву Національної поліції України пропозицій щодо вдосконалення структури і зміни штатної чисельності Управління та підрозділів дізнання територіальних органів Національної поліції України;

- перевірка за дорученням Голови Національної поліції України в межах компетенції стану виконання підрозділами дізнання територіальних органів Національної поліції України та уповноваженими особами законодавства України, наказів, доручень, рішень нарад керівництва Національної поліції України;

- організація у визначеному порядку атестування поліцейських та оцінювання результатів службової діяльності державних службовців Управління, внесення керівництву Національної поліції України пропозицій щодо присвоєння спеціальних звань поліцейським і рангів державним службовцям Управління;

- внесення в межах фонду оплати праці (грошового забезпечення) керівництву Національної поліції України пропозиції щодо здійснення виплати грошового забезпечення (заробітної плати), матеріальних допомог, надбавок, доплат, надання пропозиції щодо преміювання працівників Управління та забезпечення інших соціальних гарантій у межах передбачуваних асигнувань і пропозиції стосовно відрядження працівників Управління;

- забезпечення накопичення у процесі інформаційно-аналітичної діяльності статистичних, аналітичних, службових та інших матеріалів за напрямами діяльності Управління, обробка персональні даних у межах повноважень, передбачених законом;

- забезпечення у встановленому порядку взаємодії зі структурними підрозділами центрального органу управління поліції, територіальними органами Національної поліції України, органами державної влади, суб'єктами, що здійснюють судово-експертну діяльність, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та підпорядкування, а також правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними організаціями з питань, які належать до компетенції Управління;

- представлення за дорученням керівництва Національної поліції України інтересів поліції у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськими об'єднаннями з питань, що належать до компетенції Управління;

- контроль за станом діловодства в Управлінні, здійснення контролю за станом збереження державної таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом, а також за дотриманням працівниками Управління режиму секретності, у визначеному порядку вжиття заходів з питань матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення діяльності Управління;

© Fedotova Hanna, 2023

- організація в межах компетенції цільової перевірки службової діяльності підрозділів дізнання територіальних органів Національної поліції України та уповноважених осіб, заслуховування звітів їх керівників з питань, що належать до компетенції Управління. Внесення керівництву органів поліції пропозиції щодо проведення службових розслідувань стосовно працівників підрозділів дізнання територіальних органів Національної поліції України та уповноважених осіб, які допустили порушення службової дисципліни та законності;

- підписування в межах своїх повноважень від імені Управління листів, звернень, повідомлень та інших документів, пов'язаних із виконанням завдань і функцій Управління;

- організація та контроль в Управлінні роботи зі зверненнями громадян, депутатськими зверненнями та запитами народних депутатів України, запитами на інформацію, проведення особистого прийому громадян;

- сприяння в межах своїх повноважень забезпеченню реалізації єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

- дотримання в межах компетенції принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у своїй діяльності;

- забезпечення в межах компетенції виконання нормативно-правових актів з питань дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі та сексуальним домаганням;

- уживання заходів щодо забезпечення безпеки, збереження життя та здоров'я працівників Управління під час виконання ними службових обов'язків;

- здійснення інших повноваження, які випливають із покладених на Управління завдань та визначених законодавством України [6].

Викладене дає підстави стверджувати, що повноваження керівника органу дізнання є досить широкими і дозволяють йому здійснювати низку функцій. Ми погоджуємось із думкою О.С. Нестеренко, що повноваження керівника органу дізнання поділяються на організаційні, що регламентуються нормативно-правовими актами, та процесуальні, визначені як нормативно-правовими актами, так і кримінальним процесуальним законодавством України [7, с. 131]. Слід зазначити, що до процесуальних повноважень, згідно з наказом МВС від 20 травня 2020 року № 405 «Положення організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України», керівник органу дізнання як самостійна процесуальна фігура в особі начальника управління дізнання Національної поліції України, наділений організаційними функціями щодо:

- здійснення організаційного і методичного забезпечення діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України з розкриття та розслідування кримінальних проступків. Відповідні заходи забезпечуються за рахунок процесів завчасного планування, стратегічного мислення, здатності ефективного розподілу завдань і надання доручень під час здійснення дізнання;

- організації та проведення в установленому порядку заслуховування керівників відділів (секторів) дізнання ГУНП з питань службової діяльності підрозділів дізнання відділів (секторів) ГУНП та територіальних підрозділів поліції;

© Fedotova Hanna, 2023

- вивчення стану досудового розслідування кримінальних проступків. Організація досудового розслідування у формі дізнання здійснюється в стислі строки за умови швидкого складання плану досудового розслідування кримінальних проступків, розподілення завдань між усіма учасниками сторони обвинувачення для якомога швидшого, повного та всебічного дослідження наявних доказів, з метою узагальнення результатів цієї діяльності, представлення процесуальному керівникові й направлення до суду матеріалів кримінального провадження;

- організації розгляду та вирішення в установленому законодавством порядку запитів і звернень, що надійшли до Управління дізнання, у зв'язку з проведенням дізнавачами досудового розслідування [5].

На начальника відділу (сектору) дізнання ГУНП покладено повноваження щодо:

- організації здійснення підрозділом дізнання ГУНП розслідування кримінальних проступків, віднесених до підслідності органів Національної поліції України;
- надання практичної і методичної допомоги підрозділам дізнання територіальних підрозділів поліції в організації їх діяльності, здійснення перевірки їх роботи; розроблення та вжиття заходів із підвищення ефективності роботи дізнавачів, усунення наявних недоліки;
- організація та проведення заслуховування керівників підрозділів дізнання територіальних підрозділів поліції з питань службової діяльності підрозділів дізнання, у тому числі стану взаємодії між дізнавачами та оперативними підрозділами ГУНП у запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні; за наявності підстав ініціювання питання щодо проведення службового розслідування; уживання інших заходів щодо усунення порушень дізнавачами вимог законодавства;
- виклик до відділу (сектору) дізнання ГУНП для заслуховування стану досудового розслідування кримінальних проступків працівників дізнання територіальних підрозділів поліції;
- ознайомлення з матеріалами дізнання, видання в кримінальних провадженнях письмових вказівок дізнавачам, що не суперечать рішенням і вказівкам прокурора;
- відсторонювання дізнавача від проведення дізнання, призначення іншого дізнавача за наявності підстав, передбачених КПК України, або порушення клопотання перед органами прокуратури відповідного рівня про передачу кримінального провадження до іншого підрозділу дізнання;
- організація та забезпечення взаємодії дізнавачів підрозділів дізнання з іншими підрозділами Національної поліції, слідчими та детективами інших правоохоронних органів, суб'єктами, що здійснюють судово-експертну діяльність, підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням;
- аналіз діяльності підрозділів дізнання ГУНП і територіальних підрозділів поліції, здійснення розроблення та вжиття заходів, спрямованих на вдосконалення організації досудового розслідування кримінальних проступків, підвищення якості дізнання та скорочення його строків, забезпечення законності під час здійснення дізнання, відшкодування збитків, завданих кримінальними проступками;

© Fedotova Hanna, 2023

- забезпечення достовірності звітності та облік даних про характер, обсяг і результати роботи підрозділів дізнання ГУНП і територіальних підрозділів поліції та працівників поліції інших підрозділів органів Національної поліції України, які уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків у межах територіальної юрисдикції ГУНП;
- організація розгляд та вирішення в установленому законодавством порядку запитів і звернень, що надійшли до відділу (сектору) дізнання ГУНП, у зв'язку з проведенням дізнавачами досудового розслідування кримінальних проступків [5].

Серед повноважень начальника відділу (сектору) дізнання територіального підрозділу поліції слід визначати:

- керування діяльністю відділу (сектору) дізнання територіального підрозділу поліції та відповідальність за виконання покладених на нього завдань, додержання дізнавачами вимог законодавства України;
- організація та забезпечення постійного моніторингу стану оперативної обстановки на території обслуговування й реагування на її зміни;
- забезпечення в межах компетенції взаємодії відділу (сектору) дізнання територіального підрозділу поліції та підрозділів оперативно-технічних заходів ГУНП щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених ч. 2 ст. 264 та ст. 268 КПК України, оперативними підрозділами ГУНП та міжрегіональними територіальними органами поліції; забезпечує ефективне використання дізнавачами оперативної інформації під час досудового розслідування кримінальних проступків, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду;
- організація та забезпечення взаємодії дізнавачів з іншими підрозділами Національної поліції, слідчими та детективами інших правоохоронних органів, суб'єктами, що здійснюють судово-експертну діяльність, підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням;
- заслуховування на оперативних нарадах звіти з питань розслідування кримінальних проступків працівників відділу (сектору) дізнання територіального підрозділу поліції та інших працівників поліції, уповноважених на здійснення дізнання, уживає заходів щодо усунення недоліків дізнання;
- встановлення спеціалізації дізнавачів у розслідуванні кримінальних проступків окремих категорій;
- у разі встановлення в розпочатому дізнавачем кримінальному провадженні ознак злочину, негайно повідомити про це керівника органу досудового розслідування відповідного територіального підрозділу поліції з метою вирішення питання про визначення підслідності злочину, а в разі встановлення, що кримінальний проступок учинив неповнолітній, визначення дізнавача, спеціально уповноваженого на здійснення дізнання щодо неповнолітніх;
- розглядання заяви і повідомлення про кримінальні проступки, що надходять до територіального підрозділу поліції, а також інших матеріалів про кримінальні проступки, виявлених працівниками поліції, і забезпечення невідкладного, але не

© Fedotova Hanna, 2023

пізніше 24 годин після надходження, внесення дізнавачами відповідних відомостей про кримінальні проступки ЄРДР та повідомлення прокурора про початок досудового розслідування;

- забезпечення чергування дізнавачів у складі слідчо-оперативних груп для їх виїзду на місце події за заявами і повідомленнями про кримінальні проступки;
- вивчення кримінальних проваджень і надання дізнавачам письмових вказівок, що не суперечать рішенням і вказівкам прокурора, контроль за їх виконанням;
- здійснення контролю за своєчасністю та повнотою внесення дізнавачами відомостей до ЄРДР, відповідністю даних про попередню правову кваліфікацію кримінальних проступків матеріалам кримінального провадження; достовірністю даних про результати розслідування у кримінальних провадженнях та про їх рух, об'єктивністю відображення відомостей в ЄРДР і звітах про результати роботи органів досудового розслідування; своєчасністю здачі до архіву підрозділів інформаційно-аналітичного забезпечення закритих кримінальних проваджень;
- заслуховування дізнавачів, інших працівників поліції, уповноважених на проведення дізнання, з питань досудового розслідування кримінальних проступків;
- запобігання фактам втручання у процесуальну діяльність дізнавачів осіб, що не мають на те законних повноважень, уживання заходів щодо припинення утручання у процесуальну діяльність дізнавачів;
- щокварталу організовувати перевірки стану та умов зберігання вилучених у кримінальному провадженні речових доказів і документів та забезпечення контролю за правильністю ведення документів щодо їх прийому, обліку, передачі;
- забезпечення достовірності звітності та обліку даних про характер, обсяг і результати роботи відділу (сектору) дізнання територіального підрозділу поліції та працівників поліції інших підрозділів органів Національної поліції України, які уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків, у межах юрисдикції територіального підрозділу поліції, у складі якого діє підрозділ дізнання;
- розгляд документів, які надійшли від органів прокуратури та суду, з питань здійснення дізнання;
- організація розгляду і вирішення в установленому законодавством порядку запитів і звернень, що надійшли у зв'язку з проведенням дізнавачами досудового розслідування кримінальних проступків [5].

Викладене вище дає підстави констатувати, що норми Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, затвердженого наказом МВС від 20 травня 2020 року № 405 у розділі «Повноваження керівників підрозділів дізнання», фактично дублюють аналогічні положення, викладені в КПК України, з огляду на регіональний та ієрархічний фактори функціонування НП України як органу правопорядку загальнонаціонального масштабу (покладаючи повноваження на керівників різного рангу: начальника УД; начальника відділу (сектору) дізнання ГУНП; начальника відділу (сектору) дізнання територіального підрозділу поліції).

Водночас, незважаючи на факт дублювання, відомчі нормативно-правові документи до змісту діяльності керівника органу дізнання відносять широкий спектр

© Fedotova Hanna, 2023

засад, до яких обов'язково входять аналіз, планування, організація, облік і контроль, що дає підстави стверджувати про розпорядчий, виконавчий та контролюючий характер, притаманний процесуальним повноваженням керівника органу дізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дізнання: навч. посібник / Р.І. Благута, О.І. Гарасимів, Ю.В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 340 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream (дата звернення: 11.09.2023).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Відом. Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 11.09.2023).

3. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=+366#w1_1 (дата звернення: 11.09.2023).

4. Юридична енциклопедія https://cyclop.com.ua/content/view/924/58/1/18/#38268 (дата звернення: 11.09.2023).

5. Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, затверджене наказом МВС України від 20 травня 2020 року № 405, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03 червня 2020 року № 491/34774. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text (дата звернення: 11.09.2023).

6. Положення про Управління дізнання Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 24 червня 2020 року № 501, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03 червня 2020 р. за № 491/34774.

7. *Нестеренко О.С.* Правовий статус керівника органу досудового розслідування. Проблеми законності. 2014. Вип. 127. С. 129–136.

REFERENCES

1. Diznannia. "Inquest: education manual / R.I. Blahuta, O.I. Harasimov, Yu.V. Hutsuliak and others; in general ed. A.Ya. Khytra, Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2021. 340 p. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. "Criminal Procedure Code of Ukraine": Law of Ukraine of April 13, 2012, No. 6551-VI. 2012, No. 4651-VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2013. No. 9-10, No. 11-12, No. 13. Art. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. "Criminal Code of Ukraine". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2001. No. 25-26. Art. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=+366#w1_1. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

4. Yurydychna entsyklopediia. "Juridical encyclopedia". URL: https://cyclop.com.ua/content/view/924/58/1/18/#38268. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

5. Polozhennia pro orhanizatsiiu diialnosti pidrozdiliv diznannia orhaniv Natsionalnoi politsii Ukrainy. "Regulations on the organization of the activities of the investigation units of the National Police of Ukraine, approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated May 20, 2020 No. 405, registered in the Ministry of Justice of Ukraine on June 3, 2020 No. 491/34774". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

6. "Regulations on the Investigation Department of the National Police of Ukraine": order of the National Police of Ukraine dated June 24, 2020 No. 501, registered in the Ministry of Justice of Ukraine on June 3, 2020 under No. 491/34774 [in Ukrainian].

© Fedotova Hanna, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).20

7. *Nesterenko, O.S.* (2014). Pravovyi status kerivnyka orhanu dosudovoho rozsliduvannia. "Legal status of the head of the pretrial investigation body". Problems of legality. Issue 127. P. 129-136 [in Ukrainian].

UDC 343.12

Fedotova Hanna,
Doctor of Juridical Sciences, Full Professor, Head of the Department,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7798-3143

ORGANIZATIONAL AND PROCEDURAL AUTHORITY OF THE INQUIRY BODY HEAD

The article discusses the implementation of the organizational and procedural powers of the head of the inquiry body.

To regulate the legal status of the head of the inquiry body, it is proposed to amend Clause 7-1, Part 1, Article 3 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The proposed changes aim to define the "head of the investigation body" as the head of the investigation division of the National Police. The body responsible for monitoring compliance with tax legislation includes the division of the State Bureau of Investigation, the division of the National Anti-Corruption Bureau, and their deputies acting within the scope of their powers. In the absence of an inquiry unit, the head of the pre-trial investigation body assumes this responsibility.

Furthermore, given the dangerous situation resulting from the russian invasion of Ukraine, the author recommends increasing the authority of inquiry leaders, similar to pre-trial investigations. This can be achieved by allowing them to form inter-agency groups of investigators from other law enforcement agencies with the agreement of the prosecutor. Additionally, a senior inquiry officer should be appointed to oversee the actions of other inquiry officers.

The author outlined a number of measures to enhance the authority of the inquiry-in-charge, enabling them to perform additional functions.

The article notes the efficiency and effectiveness of the procedural activity of the head of the body of inquiry, the ability to act universally and effectively, providing the ultimate need of society in the systematic protection of rights and freedoms, legitimate interests of man and citizen.

It is concluded that the norms of the Regulations on the organization of the activities of the inquiry units of the National Police of Ukraine, approved by the MIA Order No. 405 of May 20, 2020 in the section "Powers of the heads of inquiry units", actually duplicate similar provisions set out in the Criminal Procedural Code of Ukraine, taking into account regional and hierarchical factors of functioning of the Emergency Department of Ukraine as a national law enforcement body (assigning powers to the heads of different ranks: the head of the department of Internal Affairs; the head of the department (sector) of inquiry of the Main

© Fedotova Hanna, 2023

Department of National Police; the head of the department (sector) of inquiry of the territorial police unit).

Keywords: inquiry, head of the inquiry body, criminal misdemeanor, subdivisions of inquiry, inquirer, criminal proceedings.

Отримано 22.11.2023

© Fedotova Hanna, 2023

ISSN 2072-8670 (Print) НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62) Issue 4(62) 2023

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

УДК 340:004.056:316.32

Биков Олександр Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Університету економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-4965-696X

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: ПРАВОВИЙ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

У статті подано перелік рекомендацій щодо забезпечення інформаційної безпеки. Пропонується налагодження ефективної міжнародної співпраці (підтримки необхідних договірних відносин, проведення дипломатичної роботи, налагодження співпраці на рівні окремих спеціалістів з кібербезпеки), вдосконалення роботи спеціальних підрозділів та встановлення додаткового контролю за кваліфікацією працівників кіберполіції, що дозволить збільшити ефективність карного розшуку кіберзлочинців. Наголошено на важливості боротьби з пропагандою та дезінформацією, перегляду фінансових механізмів реалізації стратегії із забезпечення інформаційної безпеки.

Ключові слова: *інформаційна безпека, IT-право, інформаційна культура, кібербезпека, цифрова грамотність, інформаційно-медійна грамотність.*

Кіберпростір ставить перед урядами нові виклики безпеці. Сучасний світ надзвичайно залежить від інформаційних технологій, і захист оцифрованих даних від кібератак постає як складне завдання. Щоразу більше людей, компаній і державних організацій по всьому світу стають жертвами кібератак, у тому числі через недосконалість технологій стільникового зв'язку (GSM, UMTS, LTE тощо). Почастішали злочини в інформаційній сфері, які мають військові та політичні цілі.

Невисока вартість доступу до інтернет-ресурсів, анонімність, невизначеність загрозливих географічних зон, відсутність достатньої публічної прозорості в інформаційному середовищі призвели до появи численної кількості злочинців по всьому світу. Терористичні та інші організовані групи, окремі особи, постійно створюють нові загрози інформаційній безпеці, такі як кіберзлочинність, кібервійни, кібертероризм і кібершпигунство, соціальна інженерія тощо.

Важливо розглядати основи інформаційної безпеки як у правовому, так і в культурологічному сенсі через співвідношення її з інформаційною культурою суспільства,

© Bykov Oleksandr, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).21

інфомедійною та цифровою (дигітальною) грамотністю людини, позаяк у сучасному світі, де доступ до інформації надзвичайно широкий, важливо вміти відфільтровувати, оцінювати та використовувати інформацію з користю для себе, суспільства та держави.

З'ясування проблеми інформаційної безпеки складне та багатоаспектне, адже будь-які міжгалузеві наукові дослідження обтяжені необхідністю залучення до роботи фахівців з різних галузей наукових знань, а якість роботи залежать від якості синтезу одержаних результатів. Окремі питання, які стосуються теоретико-правових основ інформаційної безпеки досліджують такі відомі науковці, як Ю. Битяк, Н. Бортник, І. Гриценко, О. Дзьобань, О. Данильян, Л. Кисіль, О. Харитонова та інші. У юридичній літературі знаходимо праці, які торкаються як суто правових, так і аксіологічних аспектів інформаційної безпеки. У цьому сенсі є пізнавальними роботи М. Баран, М. Дмитренка, О. Золотар, К. Захаренка та О. Хитрої. Відбувається розробка так званої «інформаційної гігієни». У науковому середовищі її ідею розвивають О. Тихомиров, Ж. Денисюк та О. Яковлев. Цікавий розвиток філософського уявлення про інформаційну безпеку представлений працями П. Квіткіна, А. Романової, І. Дятлової, Л. Петрової та багатьох інших дослідників. Водночас вважаємо, що дослідження інформаційної безпеки на межі правового та культурологічного зрізів є недостатнім, що власне скеровує нас до означеної проблематики.

Метою статті є дослідження інформаційної безпеки як правового та соціокультурного явища, вказати на зв'язок інформаційної безпеки та інформаційної культури суспільства, обґрунтувати логічний взаємозв'язок між інформаційними ризиками та соціальними наслідками цифрової необізнаності громадян.

Безпека – явище соціокультурне. Вона передбачає стан захищеності людини, родини, цілого етносу, народу чи держави, разом з їхніми традиціями, звичаями, правами, укладом життя та цінностями. У сучасному глобалізованому світі, де інформація стала ключовим ресурсом, зростає значення інформаційної безпеки як засобу захисту інформації від несанкціонованого доступу, модифікації, маніпуляції чи знищення. Зростає потреба захисту кожної окремої людини, суспільства та держави від загроз, які постійно примножуються в інформаційному середовищі. За останнє десятиліття наслідки порушення інформаційної безпеки стають фінансово дорожчими і характеризуються більш руйнівними наслідками. Сьогодні більшість економічної, комерційної, культурної, соціальної та урядової діяльності та взаємодії країн на всіх рівнях, включаючи окремих осіб, неурядові організації та державні установи, здійснюються в кіберпросторі. Багато приватних компаній і державних організацій по всьому світу стикаються з проблемою кібератак і небезпекою технологій бездротового зв'язку [10, с. 1–3].

Поступово актуалізується проблематика розвитку інформаційного права, як у цілому, так і його безпекових аспектів зокрема. Питання інформаційної безпеки набувають неабиякої актуальності у світлі глобалізації та формування інформаційного суспільства, за нової інформаційної ери існування людства, і завдяки появі нового типу суспільних відносин, які пов'язані з обігом інформації. Перед наукою постає логічне питання, чому, коли суспільство досягло такого високого рівня інформаційного розвитку, який сьогодні, безумовно, характеризуємо як благо сучасної цивілізації, науковці з

© Bykov Oleksandr, 2023

усього світу б'ють на сполох через загрози, які з собою приносить оцифрований світ. Відповідь на це питання шукатимемо й ми в окремо означених аспектах нашої праці. Людина повинна мати свободу вибору інформації і вільний доступ до неї. «В інформаційній свободі, зазначають О. Дзьобань і О. Данильян, обов'язковою є така ознака, як наявність безлічі джерел інформації. Це означає, що для користування інформаційною свободою людина повинна мати доступ до кількох виробників, розповсюджувачів інформації, від яких вона може отримати різноманітну інформацію, узагальнивши яку, зробить вибір на користь певних дій, таким чином реалізуючи свою свободу [3, с. 11]. Як вірно зазначає О. Тихомиров, розвиток інформаційних технологій продовжує створювати дешеві і доступні засоби поширення інформації, через що інформаційний простір наповнюється контентом, який створює так званий шумовий ефект з небажаної і непотрібної для людини інформації. Частку корисної інформації в такому інформаційному шумі науковець характеризує як мізерну, акцентуючи на необхідності захисту людини від шкідливої інформації, вироблення спеціальних здібностей людини до інформаційної селективності, що буде одним з показників її інформаційної культури [7, с. 19].

Контроль держави за обігом інформації – це складний процес. Він має свої переваги та недоліки, які важливо враховувати в часі розробки політики інформаційної безпеки.

До переваг відносимо забезпечення безпеки даних, дотримання нормативних вимог. Насамперед йдеться про сектори, такі як фінанси, охорона здоров'я, IT, де є чітко прописані правила щодо обробки та зберігання інформації. Контроль, здійснюваний державою в інформаційній сфері допомагає ефективному управлінні ресурсами, зменшує ризики помилок, які можуть призвести до втрати даних або порушення їх цілісності.

Водночас здійснення належного контролю за обігом інформації затратний у часі та ресурсах, потребує постійних інвестицій в обладнання, програмне забезпечення та навчання персоналу. Суворий контроль може обмежувати швидкість доступу до інформації, а це зі свого боку уповільнює суспільні процеси. Надто жорсткий контроль за обігом інформації з боку держави посягає на основоположні права та свободи людини, такі як свобода слова, вільний доступ до інформації тощо. Враховуючи ці фактори, під час забезпечення інформаційної безпеки важливо збалансувати вплив держави на інформаційне середовище з потребами суспільства та держави, що в реальних умовах постає як надзвичайно складне завдання.

М. Баран у власному дослідженні адміністративно-правого забезпечення інформаційної безпеки в Україні приходить до висновків, що основними правовими механізмами забезпечення інформаційної безпеки є встановлення правових заборон та інших обмежень поширення певних видів негативної інформації, встановлення спеціальних правил обороту інформаційної продукції певних видів, закріплення обов'язків суб'єктів інформаційних правовідносин щодо забезпечення інформаційної безпеки, ідентифікація особи абонентів, користувачів мережі Інтернет та цифрових сервісів, видалення чи обмеження доступу до протиправного контенту, встановлення юридичної відповідаль-

© Bykov Oleksandr, 2023

ності за правопорушення, які посягають на інформаційну безпеку, правове закріплення заходів контрпропаганди, правове стимулювання розвитку цифрової грамотності та формування культури інформаційної безпеки [1, с. 21]. Авторка порушує важливе питання необхідності балансу державного регулювання і одночасного здійснення заходів щодо підвищення рівня інформаційної культури суспільства.

Проблема інформаційної безпеки осмислюється на трьох її визначальних напрямах, вважає К. Захаренко, – у світлі трансформації українського суспільства загалом та його політичної системи, в контексті глобалізації сучасного світу і у стратегічному баченні як перспектива розвитку політичних інститутів, відносин і процесів, що забезпечують демократичні зміни та безпеку України загалом. Рівень інформаційної безпеки, на думку науковця, визначає стан розвитку й інших компонентів національної безпеки України, а відповідні деструктивні інформаційні впливи сьогодні проявляються фактично у всіх сферах життя суспільства [4, с. 71].

Забезпечення інформаційної безпеки потребує забезпечення конфіденційності (інформація доступна лише авторизованим користувачам), цілісності та доступності (не змінені та не пошкоджені дані, інформація доступна для користувачів у відповідному місці та у належний час). Перевірка ідентичності (авторизація), управління правами доступу, забезпечення стабільності та неперервності роботи інформаційних систем, аудит (постійний моніторинг подій та виявлення потенційних загроз інформаційній безпеці), фізична безпека (захист інформаційної інфраструктури, обладнання), шифрування (використання криптографічних методів для захисту даних під час передачі та зберігання) та інші дії, – кроки, які необхідно здійснювати для захисту від інформаційних загроз. Наведені заходи є взаємозалежними і утворюють комплексний підхід щодо захисту інформації.

П. Квіткін, І. Дятлова та Л. Петрова, наголосивши на практичному значенні вирішення проблем інформаційної безпеки, також прописують кілька важливих аспектів. Інформаційну безпеку науковці визначають як одну із фундаментальних проблем буття людства, яка справляє безпосередній вплив на стан національної безпеки держави, стан міжнародних відносин, зростання ролі засобів збройного насильства в реалізації геополітичних стратегій і забезпеченні національних інтересів держав, загострення глобальних і виникнення новітніх загроз існуванню цивілізації, у процесі цивілізаційної ідентифікації народів. Вчені наголошують, що людина є носієм різноманітної інформації, витік якої за умов дестабілізації функціонування свідомості і психіки особистості в результаті інформаційних та інформаційно-психологічних впливів у сучасних умовах справляє суттєвий вплив як на стан національної безпеки, так і на міжнародний авторитет держави, процеси суспільної життєдіяльності [5, с. 55]. Для нас важлива також думка, що інформаційна безпека особистості є інтегральною якістю особистості, яка формується в процесі цілеспрямованої діяльності і виявляється у здатності зберігати цілісність і сталість світоглядних позицій, системи цінностей і ціннісних орієнтацій, переконань і життєвих стратегій в умовах інформаційних та інформаційно-психологічних впливів, трансформації системи суспільних відносин і соціокультурних основ буття соціуму.

© Bykov Oleksandr, 2023

Інформація, проникаючи в усі сфери суспільного життя і розподіляючись відповідно до соціальних маркерів і матеріальних умов, вважає О. Хитра, створює умови інформаційної нерівності, яка зі свого боку є найкоротшим шляхом до порушення умов інформаційної безпеки і множення різних інформаційних ризиків, зокрема ризиків, пов'язаних із небезпечним впливом різних інформаційних ресурсів, які можуть мати маніпулятивний характер, з кіберзлочинністю, вторгненням у приватний інформаційний простір особистості і порушенням інформаційних прав людини [8, с. 152]. Інформаційна безпека можлива лише за умови постійного моніторингу з боку спеціальних органів державної влади за обігом інформації в режимі реального часу і потребує залучення найкращих фахівців та на основі новітніх IT-даних і програм.

Процес забезпечення інформаційної безпеки фінансово затратний, адже вимагає роботи великої кількості людей. Індійська дослідниця Г. Діптібен вважає, що у науковій та практичній літературі є велика кількість вказівок щодо забезпечення інформаційної безпеки. Авторка наголошує на тому, що хоча можливі й інші цікаві тактики, як-от стримування, обман, виявлення та своєчасна реакція, більшість досліджень зосереджено на тому, як запобігти загрозам безпеці за допомогою саме технологічних засобів протидії [9, с. 1–2]. Пояснити такий стан речей можна лише недостатньою розробкою механізму соціальної протидії кіберзлочинам та іншим порушенням в інформаційній сфері.

У сучасному світі реальність може бути представлена за допомогою теоретично необмеженої кількості просторів, що описують відповідні сфери об'єктивної реальності. Одним із них є інформаційний простір, а виявлення його специфіки нині – одна з найактуальніших проблем соціально-культурного значення, яка породжує питання формування інформаційної культури суспільства. Ж. Денисюк та О. Яковлев наголошують на тому, що вже не можна говорити про культуру як про щось, що є відірване від сучасних засобів комунікації, цифрових засобів та способів збирання, обробки, створення інформації. Технічна складова стала невід'ємною складовою інформаційної культури і оволодіння нею є задачею для тих, хто прагне до високого рівня розвитку особистості. Інформаційна ж культура стає до певної міри маркером, мірою розвиненості навичок індивіда в інформаційній сфері [2, с. 19].

Для того, щоб захиститися від загроз, користувачам Інтернету важливо бути достатньо обізнаними, не відкривати підозрілі посилання або вкладення у електронних листах, перевіряти адреси вебсайтів перед введенням будь-яких особистих даних, використовувати надійне антивірусне програмне забезпечення та регулярно слідувати правилам кібербезпеки.

Урядам країн необхідно організовувати та постійно проводити з громадянами різних вікових груп навчання з кібербезпеки та «інформаційної гігієни», що дозволить значно зменшити ризики інформаційної безпеки і, відповідно, кількість постраждалих осіб.

Про інфомедійну грамотність людини сьогодні найчастіше йдеться в контексті налагодження ефективності навчального процесу, в аспекті боротьби з пропагандою, різного роду фейками та дезінформацією. Інформаційно-медійна грамотність потребує наявності психологічного елемента – критичного мислення людини під час пошуку,

© Bykov Oleksandr, 2023

відбору та використання тієї чи іншої інформації. Безумовно, така грамотність є нічим іншим як компонентою індивідуальної культури людини у XXI столітті.

Цифрова грамотність (також відома як цифрова компетентність або дигітальна грамотність) – це набір знань, навичок і умінь, необхідних для ефективного використання цифрових технологій і ресурсів у сучасному інформаційному суспільстві. Основні аспекти цифрової (дигітальної) грамотності включають розуміння базових принципів роботи комп'ютера, операційних систем, програмного забезпечення, вміння роботи з файлами і папками, шукати інформацію в мережі Інтернет, використовувати пошукові системи, оцінювати достовірність інформації з онлайн-джерел, розуміння основних загроз в інтернеті (вірусів, методів шахраювання, кібербулінгу тощо), вміння захищати свої особисті дані, створювати надійні паролі, користуватися антивірусними програмами тощо. Цифрова грамотність включає уміння особи використовувати цифрові інструменти для комунікації, такі як електронна пошта та соціальні мережі, працювати з документами у Microsoft Office та на Google Disk, обробляти зображення та відеофайли тощо.

Цифрова грамотність, на нашу думку, є важливим і невідмінним технічним елементом інформаційної культури людини. Її значення зростає у світі сучасних інформаційних технологій, адже такі технології є необхідними для багатьох аспектів життя сучасної людини, включаючи освіту, роботу, комунікації чи розваги. Набуття цифрових умінь та навичок допомагає людям бути успішними і ефективними.

Інформаційну культуру як чинник, який впливає на забезпечення інформаційної безпеки, маємо розглядати в таких аспектах. По-перше, інформаційна культура може розглядатися як складова загальної культури індивіда. Таке вузьке розуміння дає нам уявлення про інформаційну культуру як про спосіб сучасної людини мислити внаслідок оволодіння нею певними навичками, розвитку спеціальних умінь у процесі здійснення інформаційно-інтелектуальної діяльності. Інформаційна культура особи є комплексом знань, навичок та умінь, цінностей, які дозволяють людині ефективно використовувати інформаційні ресурси, розуміти й аналізувати інформацію, а також свідомо та критично оцінювати її достовірність та значення.

До основних аспектів інформаційної культури особистості відносимо: знання про інформаційні технології (розуміння основних принципів роботи комп'ютерів, мережі Інтернет, програмного забезпечення, цифрових пристроїв тощо); навички з пошуку та обробки інформації: (уміння швидко знаходити важливу інформацію в мережі, використовуючи різні пошукові системи, ефективно фільтрувати та опрацьовувати знайдену інформацію); критичне мислення як здатність людини аналізувати інформацію з різних джерел, розрізняти конкретні факти від домислів, виявляти випадковість та підозрілість у джерелах інформації; етика інформаційного спілкування (включає розуміння правил поведінки в мережі Інтернет, захист персональних даних, уникнення кібербулінгу та інших негативних явищ в онлайн-середовищі, повагу до прав інших користувачів мережі); творчий підхід до використання інформації – вміння використовувати відібрану інформацію для розв'язання проблем у реальному житті, створення нових ідей, розвитку особистого та професійного потенціалу).

© Bykov Oleksandr, 2023

Особливої значущості набуває формування навичок протидії інформаційним загрозам, тим більше в умовах інформаційної війни, коли вони набувають агресивних форм. У цьому контексті важливим є розвиток критичного мислення особистості, що передбачає вміння аналізувати та оцінювати інформацію, робити самостійні висновки, протидіяти маніпуляціям, яким вона піддається дедалі більше. Критичність мислення є вагомою складовою технічних, політичних, правових заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки [6, с. 8].

З правового погляду, для реалізації стратегій з інформаційної безпеки необхідні такі дії: вдосконалення на найвищому державному рівні стратегії з інформаційної безпеки та проведення жорсткого контролю за її дотриманням; налагодження ефективної міжнародної співпраці щодо забезпечення інформаційної безпеки (включає договірну, дипломатичну роботу, співпрацю спеціалістів з кібербезпеки тощо); ефективний карний розшук на території України та притягнення до юридичної відповідальності кіберзлочинців, відповідно до національного законодавства та укладених міжнародних договорів; вдосконалення роботи спеціальних підрозділів, як-от кіберполіція, проведення перевірки відповідності її штату займаним посадам, доукомплектування відповідних міжрегіональних підрозділів, де виникатиме така необхідність спеціалістами найвищої категорії; законодавче закріплення додаткового фінансування можливості залучення до боротьби із загрозами інформаційній безпеці необхідної кількості найкращих ІТ-спеціалістів приватного сектору, що дозволить створити паритетні умови у перехопленні кіберзлочинців на етапах підготовки та втручання в кібербезпеку.

Сучасний інформаційний світ є водночас великим досягненням і небезпекою. Держава має здійснювати постійний моніторинг інформаційного середовища, своєчасно виявляти та притягати до відповідальності осіб, які за допомогою інформаційних технологій, використовуючи медіа- та інтернет-ресурси, свідомо вчиняють протиправні дії, наприклад поширюють неправдиву інформацію, діють з метою розповсюдження ворожої пропаганди, фейків, здійснюють іншу діяльність, спрямовану проти прав та свобод людини і громадянина.

Інформаційна безпека особистості включає захист психіки і свідомості людини від небезпечних інформаційних впливів (маніпулювання свідомістю, дезінформування, спонукання до конфліктів з іншими особами, соціальними групами та державою). Необхідно підвищувати рівень теоретичної та практичної підготовки людини, за якого досягається захищеність її життєво важливих інтересів від інформаційних загроз.

Особливо важливою, на нашу думку, є: розробка відповідних навчальних програм з цифрової та інфомедійної грамотності, і відповідно, проведення навчань серед населення різних вікових груп; дотримання етики інформаційного спілкування; дотримання інформаційної гігієни та основних правил безпечної роботи з інформацією в мережі Інтернет. Насамперед це стосується нерозповсюдження неперевіреної інформації, нерозголошення своїх персональних даних, інформації про своє приватне життя тощо.

Потрібні дієві механізми заохочення населення до співпраці з державою щодо виявлення можливих загроз інформаційній безпеці, як-от створення гарячих ліній та окремих відділів на базі правоохоронних органів, які перевірятимуть одержану інформацію.

© Bykov Oleksandr, 2023

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Баран М. В.* Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки в Україні: дис. … д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право». Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів. 2022. 242 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5076/1/baran_d.pdf. (дата звернення: 16.10.2023).

2. *Денисюк Ж. З., Яковлєв О. В.* Формування інформаційної культури суспільства в умовах цифровізації. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2021. № 2. С. 18–22.

3. *Дзьобань О., Данильян О.* Права і свободи людини: інформаційний вимір. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2023. № 3 (58). Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. С. 6–22.

4. З*ахаренко К. В.* Інституційний вимір інформаційної безпеки України: трансформаційні виклики, глобальні контексти, стратегічні орієнтири: дис. … д-ра політичних наук за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Нац. пед. ун-т імені М. Драгоманова, Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів. 2021. 423 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/dis_zakharenko.pdf (дата звернення: 16.10.2023).

5. *Квіткін П. В., Дятлова І. В., Петрова Л. О.* Інформаційна безпека особистості: теоретико-методологічний аналіз. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2021. № 4 (51). Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. С. 46–62.

6. *Мельничук В. Горохова Л.* Критичне мислення як складова інформаційної безпеки. Вісник Львівського університету. 2022. Вип. 29. Серія: філософські науки. С. 7–13.

7. *Тихомиров О.* Ідея інформаційної гігієни в контексті інформаційної безпеки і захисту інформаційних прав людини. Науковий юридичний журнал «Правові новели». 2023. № 20. С. 59–65. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/20_2023/8.pdf . (дата звернення: 16.10.2023).

8. *Хитра О. Л.* Інформаційна безпека людини як базова аксіологічна константа. Modern information technologies and their implementation in the processes of social and technical project management. Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference. Boston. USA. 17–18 February 2020. P. 150–153. URL: https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/02/IV-Conference-BostonUSA.pdf#page=151. (дата звернення: 16.10.2023).

9. Diptiben Ghelani. Cyber Security, Cyber Threats, Implications and Future Perspectives: A Review. American Journal of Science, Engineering and Technology. 2022. P. 1–7.

10. *Yuchong Li, Qinghui Liu.* A comprehensive review study of cyber-attacks and cyber security; Emerging trends and recent developments. Energy Reports. 7. 2021. P. 1–11.

REFERENCES

1. *Baran, M.V.* (2022). Administratyvno-pravove zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v Ukraini: dysertatsiia na zdobuttia stupenia doktora filosofii za spetsialnistiu 081 «Pravo». “Administrative and legal provision of information security in Ukraine”: dissertation. ... Doctor of Philosophy, specialty 081 «Law». Lviv State University of Internal Affairs. Lviv. 242 p. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5076/1/baran_d.pdf. (Date of Application: 16.10.2023) [in Ukrainian].

2. *Denysiuk, Zh.Z., Yakovliev, O.V.* (2021). Formuvannia informatsiinoi kultury suspilstva v umovakh tsyfrovizatsii. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. No. 2. P. 18-22 [Ukrainian].

3. *Dzoban, O., Danylian, O.* (2023). Prava i svobody liudyny: informatsiinyi vymir. “Human rights and freedoms: information dimension”. Bulletin of the Yaroslav the Wise National University of Law. No. 3 (58). Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology. No. 3 (58). Seriia: filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia. P. 6-22 [in Ukraininan].

© Bykov Oleksandr, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).21

4. *Zakharenko, K.V.* (2021). Instytutsiinyi vymir informatsiinoi bezpeky Ukrainy: transformatsiini vyklyky, hlobalni konteksty, stratehichni oriientyry: dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora politychnykh nauk za spetsialnistiu 23.00.02 «Politychni instytuty ta protsesy». "Institutional dimension of information security of Ukraine: transformational challenges, global contexts, strategic orientations: dissertation ... Doctor of Political Sciences, specialty 23.00.02 'Political institutions and processes'". M. Drahomanov National Pedagogical University, Ivan Franko National University of Lviv. Lviv. 423 p. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/dis_zakharenko.pdf. (Date of Application:16.10.2023) [in Ukrainian].

5. *Kvitkin, P.V., Diatlova, I.V. and Petrova, L.O.* (2021). Informatsiina bezpeka osobystosti: teoretyko-metodolohichnyi analiz. "Information security of the individual: theoretical and methodological analysis". Bulletin of the Yaroslav the Wise National University of Law. No. 4 (51). Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology. P. 46-62 [in Ukrainian].

6. *Melnychuk, V. Horokhova, L.* (2022). Krytychne myslennia yak skladova informatsiinoi bezpeky. "Critical thinking as a component of information security". Bulletin of Lviv University. Series: philosophical sciences. Iss. 29. P. 7-13 [in Ukrainian].

7. T*ykhomyrov, O.* (2023). Ideia informatsiinoi hihiieny v konteksti informatsiinoi bezpeky i zakhystu informatsiinykh prav liudyny. "The idea of information hygiene in the context of information security and protection of human information rights". Scientific legal journal «Legal Novels». No. 20. P. 59-65. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/20_2023/8.pdf. (Date of Application: 16.10.2023) [in Ukrainian].

8. *Khytra, O.L.* (2020). Informatsiina bezpeka liudyny yak bazova aksiolohichna konstanta. "Human information security as a basic axiological constant". Modern information technologies and their implementation in the processes of social and technical project management. Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference. Boston. USA. 17-18 February, 2020. P. 150-153. URL: https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/02/IV-Conference-BostonUSA.pdf#page=151. (Date of Application: 16.10.2023) [in Ukrainian].

9. Diptiben, Ghelani (2022). Cyber Security, Cyber Threats, Implications and Future Perspectives: A Review. American Journal of Science, Engineering and Technology. P. 1-7 [in English].

10. *Yuchong, Li, Qinghui, Liu* (2021). A comprehensive review study of cyber-attacks and cyber security; Emerging trends and recent developments. Energy Reports. 7. P. 1-11 [in English].

UDC 340:004.056:316.32

Bykov Oleksandr,
Doctor of Juridical Sciences,
Full Professor, Professor of the Department of State and
Legal Disciplines of «KROK» University,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-4965-696X

INFORMATION SECURITY: LEGAL AND CULTURAL DIMENSIONS

The issue of information security in Ukraine is becoming extremely important for Ukrainian society, which, in the conditions of the russian-Ukrainian war, has become the target of direct informational-propaganda and informational-psychological operations by russia. Within the framework of theoretical jurisprudence, it is important to invigorate the development of effective information security strategies and ensure their practical implementation at both the national and international levels.

© Bykov Oleksandr, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).21

Our research is conditionally divided into two parts. It is important for us to provide a characteristic of information security as a legal phenomenon and to determine its essential characteristics. For this purpose, we consider information security in its broad sense, as a sociocultural phenomenon, with a characteristic set of measures aimed at protecting the integrity, confidentiality, and availability of information, and the protection of human rights, society, and the state in the information sphere. In the second part of the research, we separately consider information security at the level of the individual. We explore its connection with information culture, media literacy, and digital literacy.

The article presents a list of recommendations for ensuring information security. It suggests establishing effective international cooperation (supporting necessary contractual relationships, conducting diplomatic work, and establishing cooperation at the level of individual cybersecurity specialists), improving the work of special units of the Ukrainian internal affairs bodies, and implementing additional controls over the qualifications of cyber police officers, which will increase the effectiveness of criminal search for cybercriminals. The importance of combating propaganda and misinformation, reviewing the financial mechanisms for implementing the information security strategy, is emphasized. Legal and cultural aspects in our research also include a look at information security at the individual level, where the development of special skills and abilities in citizens that will minimize the risks of violating their rights in the information sphere is addressed.

Keywords: information security, IT-law, information culture, cybersecurity, digital literacy, information-media literacy.

Отримано 22.11.2023

© Bykov Oleksandr, 2023

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9:351.74(477)

Остапович Володимир Петрович,
доктор юридичних наук,
старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії
ДНДІ МВС України
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9186-0801
Барко Вадим Іванович,
доктор психологічних наук,
професор, головний науковий співробітник
ДНДІ МВС України
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-4962-0975

ВИКОРИСТАННЯ АДАПТОВАНОГО УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ОПИТУВАЛЬНИКА «МІНІ-МУЛЬТ» У РОБОТІ З ПЕРСОНАЛОМ ПОЛІЦІЇ

Стаття присвячена проблематиці україномовної адаптації психодіагностичної методики «Міні-Мульт» з метою вдосконалення системи психологічного забезпечення Національної поліції України. Розкрито теоретичні основи і структуру експериментального дослідження, в якому взяли участь близько трьохсот працівників поліції, а також курсантів закладів вищої освіти МВС. Показано, що за результатами виконання опитувальника психолог може побудувати психологічний профіль працівника поліції, визначити його особистісну типологію. Результати дослідження довели значний діагностичний потенціал опитувальника «Міні-Мульт» і доцільність його використання у процесі психологічного забезпечення діяльності Національної поліції.

Ключові слова: *опитувальник «Міні-Мульт», психометричні характеристики: надійність, валідність, внутрішня узгодженість, тип реагування.*

Важливим напрямом підвищення ефективності діяльності Національної поліції України є вдосконалення системи психологічного забезпечення роботи з персоналом. Згідно з нормативними документами, добір на службу і конкурс на посади до поліції проводиться в декілька етапів, одним з яких є визначення загальних здібностей і проведення психологічного тесту для вивчення особистісних характеристик особи [1]. Наразі, в умовах воєнного стану, розв'язання завдання оптимізації і оновлення арсеналу

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

методик психологічної діагностики для використання в правоохоронних органах держави є надзвичайно актуальним. Традиційно психологи НПУ застосовують у своїй роботі російськомовні зарубіжні опитувальники (Р. Кеттелла, Г. Айзенка, Р. Амтхауера, К. Леонгарда, Великої П'ятірки, Міннесотський Багатофакторний Опитувальник – «MMPI», опитувальник «СМИЛ» тощо). Українськомовний психодіагностичний інструментарій для психологів НПУ та інших правоохоронних органів недостатній, на думку фахівців, його необхідно розширювати [2–4]. Зокрема, актуальним завданням є українськомовна адаптація поширеного опитувальника «Mini-Mult» («Міні-Мульт»), який являє собою скорочений варіант відомого Міннесотського Багатофакторного Особистісного Опитувальника (MMPI). «Міні-Мульт» призначений для швидкого якісного і кількісного оцінювання низки індивідуально-особистісних характеристик особистості, знання яких уможливлює прогнозування ефективності професійної діяльності. Сьогодні не розроблені українськомовні варіанти цього опитувальника, тому «Міні-Мульт» не застосовують психологи органів системи МВС нашої держави.

Метою цієї статті є адаптація українською мовою однієї з поширених і надійних зарубіжних діагностичних методик – опитувальника «Міні-Мульт» і встановлення його діагностичних можливостей.

Завдання статті: а) розкрити теоретичні підвалини опитувальника «Міні-Мульт»; б) визначити методологію і послідовність процесу адаптації; в) здійснити переклад опитувальника українською мовою; г) провести опитування працівників поліції і курсантів з використанням українськомовної версії; д) встановити основні психометричні показники українськомовного опитувальника і середньостатистичні тестові норми.

Науковці зарубіжних країн достатньо глибоко досліджували питання психологічного забезпечення службової діяльності працівників-правоохоронців (Cochraine R. E., Dunnette M. D., Borman W. C., Tett R., L. Vandecreek, Barrett G. V., Miguel R. F., Hurd J. M., Lueke S. B., Tan J. [6-10]. З метою вивчення особистості працівників застосовується широкий арсенал психодіагностичних методів, наприклад, опитувальники NEO-FFI і NEO-PI (Costa & McCrae), Hogan Personality Inventory (HPI); Californian Psychological Inventory (CPI); Working Readiness and Adaptation Profile (WRAP); Survey of Life Experience (SOLE); Invald Personality Inventory (IPI); Gilford-Zimmerman Temperament Survey (GZTS) тощо. В останні роки в нашій країні розпочато роботу щодо українськомовної адаптації зарубіжного психодіагностичного інструментарію, упродовж 2018–2020 років науковці Державного науково-дослідного інституту МВС України здійснили українськомовну адаптацію низки зарубіжних психодіагностичних методик, зокрема це Індивідуально-типологічний опитувальник (Собчик); Опитувальник Великої П'ятірки (Джон, Науман, Сото); опитувальник Баднера, Каліфорнійський психологічний тощо) [2; 3].

Нагадаємо, що поширений опитувальник MMPI (Мінесотський Багатофакторний Особистісний Опитувальник), розроблений американськими психологами С. Хатуей та Дж. Мак-Кінлі у 1940 р. у межах теорії рис і призначений для дослідження індивідуально-психологічних особливостей людини, типових способів поведінки і змісту пережи-

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).22

вань у значущих ситуаціях, адаптивних і компенсаторних можливостей в умовах стресу. На його базі шведським психологом Кінканнон у 60-х роках минулого століття створений скорочений варіант – «Міні-Мульт» [4; 11; 12]. Методика розрахована на обстеження дорослих осіб (від 16 до 80 років зі збереженим інтелектом). Опитувальник «Міні-Мульт» містить 71 твердження, відібрані на основі факторного аналізу із 566 тверджень повної версії, включає 11 шкал, з яких 3 – оціночні (вимірюють щирість досліджуваного, ступінь достовірності результатів тестування і величину корекції); 8 шкал є базисними й оцінюють властивості особистості. «Міні-Мульт» не має додаткових шкал, також уможливлює визначення показників тестування в Т-балах [4; 5; 11]. Результати тестування, отримані з допомогою тверджень «Міні-мульт», не ідентичні показникам, отриманим на повному наборі тверджень MMPI, проте відзначають їх значущі позитивні кореляції, зафіксовано суттєві гендерні відмінності в результатах тестування з його використанням, також дослідники наголошують на важливості подальшого вивчення і вдосконалення валідності опитувальника «Міні-мульт» [13; 14].

«Міні-мульт» досить економічний: середній час обстеження займає близько 15 хвилин, а обробка отриманих даних – 5-6 хвилин.

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що, опитувальник «Міні-Мульт» широко використовується у процесі професійного психологічного добору фахівців різноманітних професій, у тому числі правоохоронних, котрі висувають підвищені вимоги до професійно важливих якостей працівників, у процесі психологічного забезпечення професійної діяльності, з метою профілактики емоційного вигорання і надання психологічної допомоги особам, які її потребують, для визначення психологічної придатності особи до професійної діяльності, встановлення протипоказань до оволодіння професією, призначення осіб на посади менеджерів тощо. Методика «Міні-Мульт» також дозволяє оцінити рівень нервово-емоційної стійкості, ступінь інтеграції особистісних властивостей, рівень адаптації особистості до соціального оточення [4; 11].

У процесі досягнення мети використовувались методи аналізу та узагальнення наукових джерел, психологічної діагностики, кореляційний аналіз, опитування та інтерв'ювання поліцейських, експертне оцінювання. Статистичну обробку отриманих емпіричних даних здійснено за допомогою застосування стандартизованого пакету програм *IBM SPSS Statistics 23.0*. Експериментальне дослідження проводилось поетапно. На *першому етапі* (2022 рік) розроблявся україномовний варіант опитувальника. Автори намагались зробити текст ідентичним до змісту оригіналу, використати традиційні для української мови терміни і висловлювання. На *другому етапі* (2023 рік) за допомогою україномовного варіанту «Міні-Мульт-У» проведено обстеження 290 працівників патрульної поліції і поліцейських офіцерів громади (спеціальні звання респондентів – від капрала до майора поліції, вік – від 22 до 30 років), а також курсантів закладів вищої освіти Національної поліції (ЗВО НПУ) (120 осіб, які навчаються в НАВС і ХНУВС). На *третьому етапі* (2023 рік) розраховувались показники валідності, надійності, внутрішньої узгодженості опитувальника; визначались статистичні норми для шкал. Кількісний показник вибірки був репрезентативним (при довірчому рівні ймовірності 0,95 із теоретичною статистичною похибкою 0,05).

Для тестування були відібрані працівники, які характеризуються як професіонали

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).22

(за висновками експертів). Респонденти були заздалегідь ознайомлені з процедурою, їм роз'яснювались призначення і мета тестування, у процесі роботи дотримувалися умови щодо простору, освітлення приміщення; інструкція доводилась письмово, стимульний матеріал був стандартним, часові обмеження також були для усіх однаковими. Дотримано також вимоги щодо доступності, лаконічності, точності інструкції та тверджень; можливості опрацювання відповідей респондентів за допомогою «ключів».

Опитувальник «Міні-Мульт» дозволяє визначити показники восьми основних шкал, у тому числі 3-х оціночних (контрольних): щирості обстежуваного (L), ступеню достовірності результатів тестування (F) і величину корекції (K).

Шкала щирості (L) оцінює правдивість особи. Високі значення свідчать про тенденцію уявляти себе в більш вигідному світлі, демонструвати суворе дотримання соціальних норм.

Шкала достовірності (F) виявляє недостовірні відповіді: чим більше значення за цією шкалою, тим менш достовірні результати. Високі значення за шкалою «F» можливі у випадках неконформності особистості, аутичності, вираженої тривожності і потреби в допомозі з боку оточення.

Шкала корекції (K) усуває викривлення, що вносяться надмірною обережністю і контролем особи під час тестування. Високі показники за цією шкалою говорять про неусвідомлений контроль поведінки, залежність від соціального схвалення і стурбованість своїм соціальним статусом.

У назвах основних (базисних) шкал ми пропонуємо два варіанти: перший – із вживанням психологічної, дещо «пом'якшеної» термінології, і другий – із застосуванням медичних (психіатричних) термінів. Вважаємо, що при роботі психологів з контингентом правоохоронців бажаним є використання першого варіанту. Наведемо перелік основних шкал:

1. Надконтролю (іпохондрії). Обстежувані з високими балами повільні, пасивні, схильні усім довіряти, покірні, повільно пристосовуються до умов середовища, погано переносять зміну обстановки, легко губляться в соціальних конфліктах.

2. Песимістичності (депресії). Високі оцінки мають чутливі, сензитивні особи, боязкі, сором'язливі, схильні до тривоги. В роботі вони старанні, високоморальні, добросовісні і обов'язкові, проте не здатні самостійно прийняти рішення, невпевнені в собі і легко впадають у відчай при невдачах.

3. Емоційної лабільності (демонстративності, істерії). Виявляє осіб, схильних до невротичних захисних реакцій. Вони прагнуть захоплення собою, вдають з себе більш значних і впливових людей, ніж насправді, хочуть привернути до себе увагу за будь-яку ціну. Симптоми соматичних захворювань використовують як засіб уникання відповідальності. Почуття таких людей поверхневі і неглибокі.

4. Імпульсивності (психопатії). Високі оцінки за шкалою свідчать про соціальну дезадаптацію. Такі особи агресивні, конфліктні, спонтанні, нехтують соціальними нормами і цінностями, для них характерне швидке прийняття рішень. Настрій у них нестійкий, вони образливі, нетерплячі, збудливі і чутливі, схильні до ризику.

6. Ригідності (паранойяльності). Високі бали за шкалою свідчать про підозрілість,

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).22

недовірливість, злопам'ятність, любов до акуратності, педантизм і прямолінійність. Це люди однобічні, вперті, наполегливі, з розвинутим відчуттям суперництва, прагнуть насаджати іншим свої погляди, часто конфліктують з оточенням. Власні успіхи вони дуже переоцінюють.

7. Тривожності (психастенії). Для осіб з високими балами за шкалою характерні тривожність, нерішучість, постійні сумніви в усьому, залежність від середовищних впливів, виражена потреба уникнення невдачі, почуття провини і тенденція до самозвинувачення.

8. Індивідуалістичності (шизоїдності). Особи з високими оцінками за шкалою виявляють емоційну холодність в міжособистісних відносинах, повсякденні радості та прикрості їх не хвилюють. Проте вони здатні тонко відчувати і сприймати абстрактні образи, часто вирізняються оригінальністю суджень, своєрідністю інтересів і захоплень.

9. Оптимістичності (гіпоманії). Особам з високими значеннями шкали властиві оптимізм і активність позиції, упевненість у собі і позитивна самооцінка, схильність до жартів; виражена мотивація досягнення, щоправда, спрямована більше на моторну і мовну активність, ніж на конкретні цілі. Характерні безтурботність, радісне сприйняття світу, упевненість у майбутньому.

В опитувальнику «Міні-Мульт» п'ятої шкали немає (в MMPI вона називається «шкала жіночості»).

Наведемо текст опитувальника, зразок бланку відповідей і ключ для підрахунку результатів.

Інструкція респонденту: «Напишіть своє прізвище та інші відомості про себе на Бланку відповідей. Нижче є твердження, що стосуються стану Вашого здоров'я і Вашого характеру. Прочитайте кожне твердження і вирішіть, правдиве воно чи ні щодо Вас. Не витрачайте час на роздуми. Найбільш правильне те рішення, яке першим спадає на думку. Якщо твердження стосовно Вас правильне, то поставте, будь ласка, косий хрестик у лівому квадраті поруч з відповідним номером Бланка відповідей (цей квадратик розташований у колонці, позначеній буквою «в»). Якщо твердження стосовно Вас хибне, то поставте хрестик у лівому квадраті, розташованому праворуч від відповідного номера на Бланку відповідей (колонка позначена буквою «н»). Усі відповіді слід внести в доданий Бланк відповідей».

1. У Вас добрий апетит.
2. Вранці Ви зазвичай відчуваєте, що виспалися та відпочили.
3. У Вашому повсякденному житті маса цікавого.
4. Ви працюєте з великим напруженням.
5. Часом Вам приходять в голову такі думки, що про них краще не розповідати.
6. У Вас дуже рідко буває запор.
7. Іноді Вам дуже хотілося назавжди піти з дому.
8. Часом у Вас бувають напади нестримного сміху чи плачу.
9. Часом Вас турбує нудота та позиви на блювоту.
10. У Вас таке враження, що Вас ніхто не розуміє.
11. Іноді Вам хочеться вилаятися.

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).22

12. Щотижня Вам сняться кошмари.
13. Вам важче зосередитися, ніж більшості людей.
14. З Вами іноді трапляються дивні речі.
15. Ви досягли б у житті набагато більшого, якби люди не були налаштовані проти Вас.
16. У дитинстві Ви іноді робили дрібні крадіжки.
17. Бувало, що упродовж кількох днів Ви нічим не могли зайнятися, тому що важко було змусити себе включитися в роботу.
18. У Вас уривчастий і неспокійний сон.
19. Коли Ви перебуваєте серед людей, часом чуєте дивні звуки.
20. Більшість людей, які Вас знають, вважають Вас приємною людиною.
21. Вам часто доводилося підкорятися комусь, хто знав менше Вас.
22. Більшість людей задоволені своїм життям більше, ніж Ви.
23. Багато хто перебільшує свої нещастя, щоб домогтися співчуття та допомоги.
24. Іноді Ви гніваєтесь.
25. Вам іноді не вистачає упевненості в собі.
26. У Вас часто буває посмикування в м'язах.
27. У Вас часто буває відчуття, ніби Ви зробили щось неправильно чи недобре.
28. Зазвичай Ви задоволені власною долею.
29. Деякі люди так люблять командувати, що Вам хочеться усе зробити наперекір, хоча Ви знаєте, що вони праві.
30. Вам часто здається, що проти Вас щось задумують.
31. Більшість людей здатні добиватись вигоди не зовсім чесним шляхом.
32. Вас часто турбує шлунок.
33. Часто Ви не можете зрозуміти, чому напередодні були не в настрої або роздратовані.
34. Іноді Ваші думки течуть так швидко, що Ви не встигаєте їх висловлювати.
35. Ваше сімейне життя не гірше, ніж у більшості Ваших знайомих.
36. Часом у Вас буває відчуття власної непотрібності.
37. В останні роки Ваше самопочуття було переважно добрим.
38. У Вас були періоди, коли Ви щось робили, а потім не могли згадати, що саме.
39. Ви вважаєте, що Вас часто і незаслужено карали.
40. Зараз Ви почуваєте себе краще, ніж будь-коли.
41. Вам байдуже, що про Вас думають інші.
42. З пам'яттю у Вас усе гаразд.
43. Вам складно підтримувати розмову з малознайомою людиною.
44. Ви часто відчуваєте загальну слабкість.
45. У Вас рідко болить голова.
46. Іноді Вам буває складно зберігати рівновагу при ходьбі.
47. Не всі Ваші знайомі Вам подобаються.
48. Дехто намагається привласнити Ваші думки та ідеї.
49. Ви робили вчинки, які неможливо пробачити.

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).22

50. Ви вважаєте, що надмірно сором'язливі.
51. Ви майже завжди про щось тривожитесь.
52. Ваші батьки часто не схвалювали Ваших знайомств.
53. Іноді Ви трохи пліткуєте (обговорюєте вчинки своїх знайомих).
54. Часом Ви відчуваєте, що Вам дуже легко приймати рішення.
55. У Вас буває сильне серцебиття і відчуття задухи.
56. Ви запальні, але відхідливі.
57. У Вас бувають періоди такого занепокоєння, що важко всидіти на місці.
58. Ваші батьки та інші члени сім'ї часто чіпляються до Вас.
59. Ваша доля мало кого цікавить.
60. Ви не засуджуєте людей, які можуть у власних інтересах скористатися помилками інших.
61. Іноді Ви сповнені енергії.
62. За останні роки у Вас погіршився зір.
63. Іноді Ви відчуваєте шум або дзвін у вухах.
64. У Вашому житті були випадки (випадок), коли Ви відчували, що на Вас впливають гіпнозом.
65. У Вас бувають періоди, коли Ви дуже веселі без причини.
66. Навіть перебуваючи в товаристві, Ви часто відчуваєте самотність.
67. Ви вважаєте, що більшість людей можуть збрехати, аби уникнути відповідальності.
68. Ви все відчуваєте гостріше, ніж більшість інших людей.
69. Іноді Ваша голова працює повільніше, ніж зазвичай.
70. Ви часто розчаровуєтесь в людях.
71. Ви зловживали спиртними напоями.

Бланк відповідей: В – вірно; Н – невірно.

В	№	Н	В	№	Н	В	№	Н	В	№	Н
	1			9			37			55	
	2			20			38			56	
	3			21			39			57	
	4			22			40			58	
	5			23			41			59	
	6			24			42			60	
	7			25			43			61	
	8			26			44			62	
	9			27			45			63	
	10			28			46			64	
	11			29			47			65	
	12			30			48			66	
	13			31			49			67	

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).22

	14			32			50			68	
	15			33			51			69	
	16			34			52			70	
	17			35			53			71	
	18			36			54				

Ключ: (Н) – невірно; (В) - вірно

Шкали	Відповіді	№ твердження
L	Н	5 11 24 47 53
F	Н В	22 24 61 9 12 15 19 30 38 48 49 58 59 71
K	Н	11 23 31 33 34 36 40 41 43 56 61 65 67 69 70
1	Н В	1 2 6 37 45 9 18 26 32 44 46 55 62 63
2	Н В	1 3 6 11 28 37 40 42 60 61 65 4 9 17 18 22 25 36 44
3	Н В	11 23 28 29 37 40 41 43 45 50 56 1 2 3 9 18 26 31 33 35 44 46 55 57 62
4	Н В	2 28 34 35 41 43 50 65 7 10 13 14 15 16 22 27 52 58 71
6	Н В	20 28 29 31 67 5 8 10 15 30 39 63 64 66 68
7	Н В	3 3 42 5 8 13 17 22 25 27 36 44 51 57 66 68
8	Н В	4 42 5 7 8 10 13 14 15 16 17 26 30 38 39 46 57 63 64 66
9	Н В	43 4 7 8 20 21 29 34 38 39 54 57 60

У разі збігів знаків у відповіді респондента і ключі нараховується 1 бал, якщо знаки різні – балів не нараховується (0 балів).

У процесі експериментального дослідження задля визначення психодіагностичних можливостей нової методики «Міні-Мульт-У», проведено розрахунки надійності та валідності опитувальника. Нами отримані результати стосовно основних видів надійності: ретестової, надійності паралельних форм і внутрішньої узгодженості.

Ретестова надійність визначена на основі підрахунку коефіцієнтів кореляції між двома послідовними тестуваннями одних і тих самих респондентів з інтервалом у 2 тижні. Результати по кожній шалі представлені в таблиці 1. (N = 260; p = 0,01).

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).22

Таблиця 1

Значення коефіцієнтів кореляції між результатами двох тестувань для шкал «Міні-Мульт-У»

Шкали «Міні-Мульт-У»							
1	2	3	4	6	7	8	9
,71	,72	,68	,69	0,70	,75	,80	,82

Примітка. Шкали «Міні-Мульт-У»: 1. Надконтроль; 2. Песимістичність; 3. Емоційна лабільність; 4. Імпульсивність; 6. Ригідність; 7. Тривожність. 8. Індивідуалістичність. 9. Оптимістичність.

Середнє арифметичне значення коефіцієнтів (0,733) становить показник ретестової надійності. Отриманий результат відповідає наявним психометричним вимогам до психологічних опитувальників.

Для осіб, які володіють англійською, окрім українськомовної, нами також використана англомовна версія зазначеного опитувальника, обидва варіанти, які розглядались як паралельні форми, оскільки складалися з однакової кількості завдань і були однакові за структурою і змістом. Результати, отримані за допомогою використання обох форм опитувальника, виявились близькими між собою. Коефіцієнти кореляції, одержані при тестуванні, виявились такими (табл. 2) (N = 180; p = 0,01).

Таблиця 2

Значення коефіцієнтів кореляції між результатами двох тестувань для паралельних форм «Міні-Мульт-У»

Шкали «Міні-Мульт-У»							
1	2	3	4	6	7	8	9
,70	,74	,70	,75	0,70	,74	,80	,79

Примітка. Позначення шкал відповідають назвам, представленим у табл. 1.

Середнє арифметичне значення коефіцієнтів становить 0,740. Таким чином, надійність паралельних форм є також задовільною.

Розподіл тестових показників також перевірявся за допомогою t-критерію Ст'юдента. Не було зафіксовано значущих відмінностей між отриманими значеннями за обома формами опитувальника (українсько- і англомовною). Також не встановлено значущих відмінностей при перевірці результатів тестування за допомогою використання критерію Пірсона $\chi 2$. Отже, українськомовну і англомовну форми опитувальника можна вважати однаковими.

З метою перевірки внутрішньої узгодженості завдань опитувальника розраховувався коефіцієнт α-Кронбаха (табл. 3). Усі отримані коефіцієнти можна вважати такими, що відповідають наявним вимогам до психодіагностичних методик.

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).22

Таблиця 3

Значення коефіцієнтів α-Кронбаха для шкал опитувальника «Міні-Мульт-У»

Шкали «Міні-Мульт-У»							
1	2	3	4	6	7	8	9
,75	,72	,76	,68	0,73	,74	,77	,75

Примітка. Позначення шкал відповідають назвам, представленим у табл. 1.

Таким чином, значення коефіцієнтів отриманих психометричних показників свідчать про задовільну надійність адаптованого україномовного опитувальника «Міні-Мульт-У».

З метою дослідження конструктної валідності адаптованого «Міні-Мульт-У» проведене порівняння даних, отриманих при використанні цього опитувальника, з результатами інших психодіагностичних методик, зокрема, Індивідуально-типологічним опитувальником (ІТО) і Опитувальником Великої П'ятірки (ОВП) в україномовній адаптації В. Барка, 2019.

Шкали «Міні-Мульт-У» виявились корелюючими з деякими шкалами опитувальників ІТО та ОВП (табл. 4 і 5).

Таблиця 4

Кореляції шкал «Міні-Мульт-У» та ІТО

Шкали ІТО	Шкали «Міні-Мульт-У»							
	1	2	3	4	6	7	8	9
1	-0.35	-0.28	0.31	0.31	0.05	-0.37	-0.21	0.37
2	-0.40**	-0.45**	0.25	0.45**	0.10	-0.50**	-0.19	0.38
3	-0.40*	-0.48**	0.23	0.49**	0.12	-0.48**	-0.20	0.25
4	0.11	0.16	-0.28	0.25	0.50	0.10	0.25	0.05
5	0.25	0.35	-0.18	-0.26	0.28	0.20	0.24	-0.23
6	0.37	0.40**	-0.20	-0.38	0.10	0.32	0.25	-0.28
7	0.41**	0.42**	0.10	-0.41**	-0.12	0.55**	0.15	-0.40*
8	0.15	0.20	0.35	0.12	-0.35	0.15	0.32	-0.20

Примітка: * p = 0,01, ** p = 0,001. N = 290.

Шкали «Міні-Мульт-У»: 1. Надконтроль; 2. Песимістичність; 3. Емоційна лабільність; 4. Імпульсивність; 6. Ригідність; 7. Тривожність; 8. Індивідуалістичність; 9. Оптимістичність. Шкали ІТО: 1. Екстраверсія; 2. Спонтанність; 3. Агресивність; 4. Ригідність; 5. Інтроверсія; 6. Сензитивність; 7. Тривожність; 8. Емотивність.

Як видно з табл. 4, шкали «Міні-Мульт-У» відображають характерологічні тенденції до імпульсивності, лідерства, домінування, оптимістичності (4 і 9), позитивно корелюють зі шкалами стенічного типу реагування ІТО – екстраверсією (0,31–0,37), спонтанністю (0,45–0,38), агресивністю (0,49–0,25). Зафіксовано їх негативну

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

кореляцію з шкалами гіпостенічного типу реагування – інтроверсією (-0,26) – (-0,23), сензитивністю (-0,38) – (-0,28), тривожністю (-0,41) – (-0,40), що було очікуваним. Шкали «Міні-Мульт-У», в яких знаходять відображення такі риси, як надконтроль, песимістичність, тривожність (1; 2; 7), також помірно позитивно корелюють зі шкалами гіпостенічного і змішаного типу реагування ІТО – інтроверсією (0,25–0,35), сензитивністю (0,41–0,42), тривожністю (0,55), ригідністю (0,16–0,25). Шкали емоційної лабільності й індивідуалістичності «Міні-Мульт-У» (3 і 8) виявили значущі кореляційні зв'язки зі шкалами сензитивності й емотивності ІТО (6 і 8) (0,35-0,32), з рештою їх не виявлено, значення невисокі (0,15–0,24).

Таким чином, на основі порівняння кореляційних зв'язків двох опитувальників можна висновувати про критеріальну валідність нового опитувальника «Міні-Мульт-У» (за критеріями стенічності-гіпостенічності).

Таблиця 5

Кореляції шкал «Міні-мульт-У» та ОВП

Шкали ОВП	Шкали «Міні-Мульт-У»							
	1	2	3	4	6	7	8	9
1	-0.25	-0.36	0.32	0.30	0.08	-0.35	-0.25	0.38
2	0.43**	0.45**	0.15	-0.43*	-0.10	0.56**	0.12	-0.44*
3	0.38	0.42**	-0.20	-0.40**	0.15	0.37	0.26	-0.25
4	0.27	0.32	-0.27	-0.30	0.38	0.25	-0.26	0.13
5	-0.20	-0.25	0.20	0.28	-0.12	-0.15	-0.17	0.39*

Примітка: * – p = 0,01, ** – p = 0,001. N = 290.

Шкали «Міні-Мульт-У»: 1. Надконтроль; 2. Песимістичність; 3. Емоційна лабільність; 4. Імпульсивність; 6. Ригідність; 7. Тривожність. 8. Індивідуалістичність. 9. Оптимістичність. Шкали ОВП: 1 – екстраверсія; 2 – нейротизм; 3 – сумлінність; 4 – поступливість; 5 – відкритість досвіду.

Дані, отримані на основі порівняння шкал «Міні-Мульт-У» та ІТО, були доповнені і підтверджені аналізом зв'язків шкал «Міні-Мульт-У» та ОВП. З таблиці 5 видно, що також встановлені позитивні кореляції стенічних шкал Міні-Мульт-У (4 і 9) з такого ж типу шкалами 1 і 5 (екстраверсія та відкритість досвіду) ОВП (0,30–0,39), а також негативні кореляції з шкалами гіпостенічного регістру 2 (нейротизм) і 4 (поступливість) (-0,30; -0,44).

Аналіз зв'язків шкал «Міні-Мульт-У», в яких відображені риси гіпостенічного і змішаного типу реагування (надконтроль, песимістичність, тривожність) (1; 2; 7) виявив помірну позитивну кореляцію зі шкалами гіпостенічного регістру ОВП – нейротизмом (0,43–0,56), поступливістю (0,25–0,32), сумлінністю (0,37–0,42) і, відповідно, негативні кореляції з шкалами екстраверсії і відкритості досвіду (-0,25; -0,36). Не виявлено значущих кореляційних зв'язків між шкалою індивідуалістичності і шкалами ОВП (0,12–0,26).

Встановлені факти, в основному, відповідають теоретичним парадигмам, які ґрунтуються на ортогональній моделі особистості й теорії провідних тенденцій. Дійсно,

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

ми бачимо, що отримані дані свідчать про взаємну доповнюваність шкал методик психологічної діагностики – «Міні-Мульт-У», ІТО та ОВП. Важливі для професійної правоохоронної діяльності стенічні рис особистості (типи реагування) – (імпульсивність, оптимістичність), діагностовані за допомогою Міні-Мульт, як свідчать коефіцієнти кореляції, фіксуються паралельно з шкалами екстравертованості, спонтанності, агресивності, відкритості опитувальників ІТО і ОВП, тобто супроводжують одна одну, опитувальники підтверджують отримані дані. Індивідуальні якості гіпостенічного типу реагування (згідно з Міні-Мульт) – надконтроль, песимістичність, тривожність тощо також проявляються одночасно з гіпостенічними рисами, діагностованими за допомогою ІТО і ОВП (інтровертованість, тривожність, нейротизм, поступливість), які, здебільшого, є небажаними для правоохоронної діяльності.

Наведені дані кореляційного аналізу свідчать про валідність шкал Міні-Мульт-У за використаними критеріями типів реагування.

Варто відзначити відсутність значущих коефіцієнтів кореляції між шкалою «Індивідуалістичність» опитувальника «Міні-Мульт-У» і більшістю шкал характерологічних опитувальників ІТО та ОВП, що може бути пояснене спрямованістю цієї шкали на внутрішній світ особистості і специфічний спосіб реагування на інших. Також встановлено відсутність значущих коефіцієнтів кореляції показників усіх шкал опитувальників ІТО і ОВП з контрольними шкалами опитувальника «Міні-Мульт-У» ($r = 0,10–0,25$; $p = 0,01$), що свідчить про те, що установка на соціально бажані відповіді не впливає суттєво на показники, отримані за шкалами цього опитувальника.

Встановлено, що за результатами виконання «Міні-Мульт-У» психолог може визначити, до якого особистісного типу належить респондент. Так, високі і середні індекси (40 і більше Т-балів) за шкалами стенічного типу реагування (№ 4 і 9) і низькі (менше 40 Т-балів) за шкалами гіпостенічного регістру (№1; 2; 7) однозначно дозволяють віднести особу до стенічного типу реагування. Низькі значення за стенічними шкалами і високі за гіпостенічними означають належність особи до гіпостенічного типу. Середні значення стенічних і гіпостенічних і високі значення за шкалами № 3; 6 і 8 дозволяють віднести особу до змішаного типу реагування.

Розподіл працівників поліції різних підрозділів за особистісними типами представлений у таблиці 6.

Таблиця 6

Розподіл поліцейських за особистісними типами (%)

	Особистісні типи реагування			
	Стенічний	Гіпостенічий	Змішаний	Невизначений
Патрульні	40	20	27	13
Офіцери громади	40	22	28	10
Курсанти ЗВО МВС	45	18	20	17

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023
DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).22

Таким чином, більшість працівників поліції і курсантів продемонстрували показники стенічного типу реагування (40–45%), які є бажаними для правоохоронної діяльності і характеризуються екстравертованістю, спонтанністю, лідерськими якостями, енергійністю і оптимістичністю тощо. Менш виражений змішаний тип реагування (20–28%), гіпостенічний мало виражений (18-22%), останні два частіше зустрічаються в офіцерів поліції громади, яким необхідні уважність, пунктуальність і педантичність у роботі.

За результатами проведеного дослідження здійснено українськомовну адаптацію опитувальника «Міні-Мульт-У». У нашій країні такий опитувальник до цього часу не використовувався. Українськомовний варіант характеризується прийнятними показниками надійності, валідності, внутрішньої узгодженості тощо. За результатами опитування з використанням «Міні-Мульт-У» психолог може встановити належність працівника до певного особистісного типу за ознакою типу реагування, що допоможе правильно визначити його спеціалізацію. Отримані у дослідженні показники можуть бути використані при проведенні професійного добору працівників на службу до підрозділів Національної поліції України. У подальшому планується продовжити роботу щодо українськомовної адаптації інших зарубіжних психодіагностичних методик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41 (від 09.10.2015). Ст. 379. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 27.08.2020).

2. Методики психологічної діагностики індивідуально-психологічних особливостей працівників Національної поліції України: методичні рекомендації / Криволапчук В.О., Сизоненко А.С., Остапович В.П., Барко В.І. Київ: ДНДІ МВС України, 2020.

3. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності: наук.-практ. посіб. / В.П. Остапович, І.О. Дубова, В.І. Барко та інші; за заг. ред. проф. В.О. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України; ФОП Кандиба Т.П., 2018. 244 с.

4. Практикум з основ психології: Тести і хрестоматія: навч. посібник для студентів медичних інститутів / укладач В.А. Мельников. Симферополь : СОНАТ, 1997. 254 с.

5. Armentrout I.A., Rouzer D.L. Utility of Mini-Mult with delinquents // J. Consult. Clin. Psychol. 1970. V. 34. P. 450.

6. *Bouchard C.* Physical activity and health / C. Bouchard, S. N. Blair, W. L. Haskell. Champaign : Human Kinetics, 2007. 410 p.

7. *Cochraine R. E., Tett R., L. Vandecreek.* Psychological Testing and the Selection of Police Officers. A National Survey. Criminal Justice and Behavior, 30(5):511-537·October 2003. URL: https://www.researchgate.net/publication/247743668 (дата звернення: 14.09.2023).

8. *Dunnette M. D., Borman W. C.* Personnel Selection and Classification Systems. Annual Review of Psychology. 1979. Vol. 30, No. 1. Pp. 477–525.

9. *Gaiton W.F., Fogg M. E., Tavermina I.* et al. Comparison of the MMPI and Mini-Mult with women who reqest abortion // J. Clin. Psychol. 1976. V. 32. P. 648–650.

10. *V. Barrett, Rosanna F. Miguel, Jennifer M. Hurd, Sarah B. Lueke and James A. Tan.* Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. Public Personnel Management Volume 32 No. 4 Winter 2003.

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

11. *Kincannon I.* Prediction of standart MMPI scale scores from 71 items: The Mini-Mult // J.Consult. Clin. Psychol. 1968. V. 32. P. 319–325.

12. *Platt I., Scura W.* Validaition of the Mini-Mult with male reformatory inmates // J. Clin. Psychol. 1972. V. 28. P. 528–529.

13. *Fillenbaum, G. G., & Pfeiffer, E.* (1976). The Mini-Mult: A cautionary note. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 44(5), 698–703.

14. *Castro, A.G., & Quesada, A. M.* (1971). Mini-Mult: A short form of the Minnesota Multiphasic Personality Inventory, MMPI. Acta Psiquiátrica y Psicológica de América Latina, 17(1), 12–18.

REFERENCES

1. Pro Natsionalnu politsiiu. "On the National Police": Law of Ukraine of 02.07.2015 No. 580-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. No. 40-41 (dated 09.10.2015). Art. 379. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19. (Date of Application: 27.08.2020) [in Ukrainian].

2. Metodyky psykholohichnoi diahnostyky indyvidualno-psykholohichnykh osoblyvostei pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy. "Methods of psychological diagnostics of individual psychological characteristics of the National Police of Ukraine": guidelines / Kryvolapchuk V.O., Syzonenko A.S., Ostapovych V.P., Barko V.I. Kyiv: State Research Institute MIA Ukraine, 2020 [in Ukrainian].

3. Profesiohrafichnyi opys osnovnykh vydiv diialnosti v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy. "Professional description of the main activities in the bodies of internal affairs of Ukraine" / V.I. Barko, Yu.B. Irkhin, T.V. Neshcheret, O.V. Shapovalov. Kyiv: KNUVS. Drukarnia MVS, 2007. 100 p. [in Ukrainian].

4. "Practical course on the basics of psychology: Tests and textbook": study guide for students of medical institutes / compiled by V.A. Melnykov. Simferopol: SONAT, 1997. 254 p. [in Ukrainian].

5. *Armentrout, I.A., Rouzer, D.L.* (1970). Utility of Mini-Mult with delinquents // J. Consult. Clin. Psychol. V. 34. 450 p. [in English].

6. *Bouchard, C.* (2007). Physical activity and health / C. Bouchard, S. N. Blair, W. L. Haskell. Champaign : Human Kinetics. 410 p. [in English].

7. *Cochraine, R.E., Tett, R. and Vandecreek, L.* (2003). Psychological Testing and the Selection of Police Officers. A National Survey. Criminal Justice and Behavior, 30(5):511-537. October 2003. URL: https://www.researchgate.net/publication/247743668. (Date of Application: 14.09.2023) [in English].

8. *Dunnette, M.D., Borman, W.C.* (1979). Personnel Selection and Classification Systems. Annual Review of Psychology. Vol. 30. No. 1. P. 477-525 [in Ukrainian].

9. *Gaiton, W.F., Fogg, M.E. and Tavermina, I.* et al. (1976). Comparison of the MMPI and Mini-Mult with women who reqest abortion // J. Clin. Psychol. V. 32. P. 648-650 [in Ukrainain].

10. *Gerald V., Barrett, Rosanna F., Miguel, Jennifer M., Hurd, Sarah B., Lueke and James A,. Tan.* (2003). Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. Public Personnel Management Vol. 32, No. 4. [in English].

11. *Kincannon I.* (1968). Prediction of standart MMPI scale scores from 71 items: The Mini-Mult //J. Consult. Clin. Psychol. V. 32. P. 319-325 [in English].

12. *Platt, I., Scura, W.* (1972). Validaition of the Mini-Mult with male reformatory inmates // J. Clin. Psychol. V. 28. P. 528-529 [in English].

13. *Fillenbaum, G.G., & Pfeiffer, E.* (1976). The Mini-Mult: A cautionary note. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 44(5), 698-703 [in English].

14. *Castro, A.G., & Quesada, A.M.* (1971). Mini-Mult: A short form of the Minnesota Multiphasic Personality Inventory, MMPI. Acta Psiquiátrica y Psicológica de América Latina, 17(1), 12-18 [in English].

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

DOI (Article): https://doi.org/10.36486/np.2023.4(62).22

UDC 159.9:351.74(477)

Ostapovych Volodymyr,
Doctor of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Chief of the Research Laboratory,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9186-0801
Barko Vadym,
Doctor of Psychological Sciences,
Full Professor, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-4962-0975

POSSIBILITIES OF THE ADAPTED UKRAINIAN LANGUAGE QUESTIONNAIRE «MINI-MULT» FOR USE IN POLICE

The article is devoted to the issue of Ukrainian-language adaptation of the common psychodiagnostic method "Mini-Mult" within the framework of improving the system of psychological support of work with the staff of the National Police of Ukraine. There are no Ukrainian-language versions of this questionnaire in our country yet, although its structure and diagnostic capabilities are suitable for use in state law enforcement agencies. The text of the questionnaire ("Mini-Mult – U"), keys to it, and a description of its scales are given in Ukrainian. The article also presents the main psychometric characteristics of the adapted Ukrainian-language questionnaire "Mini-Multi-U", criterion and construct validity, reliability (retest and parallel forms), internal consistency of the scales, etc. Given average test norms. It is shown that with the results of the "Mini-Mult-U" questionnaire the psychologist of the psychological support unit of the police can build a psychological profile of the employee, establish which personality type (sthenic, hyposthenic or mixed) he belongs to. The article states that the majority of workers demonstrate normative and sufficiently high indices on the scales of the sthenic register – impulsivity and optimism, at the same time – reduced indicators on the scales of the hyposthenic type of response – overcontrol, pessimism, anxiety. Such profiles are productive for police personnel, such persons are characterized by activity, leadership tendencies, energy, responsibility, etc. The results of the study convincingly proved the diagnostic verification of this adapted inventory and the feasibility of its use in the process of psychological support of work with staff of the National Police. In the future, we plan to continue adapting other foreign psychodiagnostic methods to the Ukrainian language. These methods will be useful for professional employee selection, especially for service in the National Police of Ukraine.

Keywords: "Mini-Mult" questionnaire, psychometric characteristics, reliability, validity, internal consistency, average normative indicators.

Отримано 20.11.2023

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

УДК 159.99:340.13

Пампура Ігор Іванович,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-7202-1391

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

У статті висвітлено стан нормативно-правової розробленості психологічного забезпечення в органах системи МВС України. Здійснено аналіз нормативно-правової бази, що врегульовує питання психологічного забезпечення у центральних органах виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України. За результатами проведеного аналізу визначено проблемні питання, які потребують нагального вирішення, зокрема щодо єдиного розуміння та формулювання базових понять у нормативно-правових документах та нормативного урегулювання кваліфікаційних вимог до професії психолога в системі МВС України. Окреслено шляхи можливого вирішення зазначених питань.

Ключові слова: *психологічне забезпечення, нормативно-правовий документ, органи системи МВС України, система психологічного забезпечення, психолог, підрозділ, основні напрями діяльності, кваліфікаційні вимоги.*

Війна в державі, складні соціально-політичні та економічні зміни, духовна криза у суспільстві акцентували увагу на збереженні здоров'я особистості правоохоронця, пошуку дієвих засобів і методів впливу задля ефективного виконання ними службових обов'язків та підтримання внутрішньої безпеки держави.

Процеси реформування, які останніми роками відбуваються в нашій державі, активно проходять і в центральних органах виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України (далі – ЦОВВ МВС України). Одним із актуальних питань, яке у процесі реформування зазначених центральних органів виконавчої влади, вже набуло певних змін, але потребує подальшої розробки та вдосконалення (враховуючи специфіку діяльності та завдань, які вони виконують), є питання функціонування системи психологічного забезпечення відповідних структур.

Слід зауважити, що комплексне психологічне забезпечення створює сприятливі умови для зниження нервово-психічної нестійкості, ситуативної та особистісної тривожності, суб'єктивного стану, сприяє адекватній та прискореній адаптації до умов професійної діяльності, подоланню вираженої втоми та перевтоми фахівців під час виконання професійних обов'язків та службових завдань.

Система психологічного забезпечення є необхідною для оптимізації людського

© Pampura Ihor, 2023

чинника в системі Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України, що базується на інтеграції вимог до працівника, його рівня професійної компетентності та задоволеності результатами діяльності, а також ефективного виконання ним службових обов'язків. Вона являє собою комплекс необхідних і цілеспрямованих заходів щодо формування, підтримання та відновлення низки професійних психологічних якостей, які забезпечують високий професіоналізм кожного правоохоронця в будь-яких умовах діяльності. Особливої актуальності набуває питання розробки цілісної системи психологічного забезпечення: від етапу професійної орієнтації до етапу вищих професійних досягнень.

У постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28.10.2015 № 878 (пп. 30. п. 4) зазначено, що система психологічного забезпечення державних службовців МВС та центральних органів виконавчої влади, підпорядкованих МВС України, організовується Міністерством [7]. Її діяльність регламентована відомчими нормативними документами Національної поліції України (далі – НПУ), Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС), Національної гвардії України (далі – НГУ), Державної міграційної служби (далі – ДМС), Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ).

У Національній поліції України та закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання (далі – ЗВО МВС України) система психологічного забезпечення реалізовується відповідно до чинного законодавства, а саме: Конституції України, законів України «Про Національну поліцію», «Про охорону праці», «Про психіатричну допомогу», положень «Про Міністерство внутрішніх справ України», «Про Національну поліцію» тощо. У НГУ регламентується згідно з Положенням «Про Міністерство внутрішніх справ України», в ДСНС – Кодексом цивільного захисту України, «Положенням про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу», в ДПСУ – законами України «Про Державну прикордонну службу України», «Про військовий обов'язок і військову службу».

Система психологічного забезпечення вказаних центральних органів виконавчої влади безпосередньо регулюється такими нормативними документами:

– «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в НГУ» наказ МВС України від 08.12.2016 № 1285 [8];

– «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» наказ МВС України від 31.08.2017 № 747 [10];

– «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» наказ МВС України від 06.02.2019 № 88 [9];

– «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України» наказ МВС України від 09.03.2021 № 179 [11].

Водночас варто зазначити, що в інформаційно-пошуковій системі «Законодавство України» та на інтернет-порталі МВС України наразі відсутні нормативно-правові

© Pampura Ihor, 2023

документи, які врегульовують питання психологічного забезпечення у Державній міграційній службі України та Головному сервісному центрі МВС України.

Одним із основних аспектів формування та подальшого функціонування системи психологічного забезпечення органів системи МВС України є визначення базових понять. Саме чітке їх формулювання сприяє уникненню двозначності у трактуванні відповідних явищ, процесів і процедур, а закріплення відповідних понять у нормативно-правових актах регламентує правові та організаційні засади їх подальше використання. Визначення поняття психологічне забезпечення має враховувати та розкривати сутність основних напрямів та етапів процесу організації та здійснення відповідної діяльності. Обов'язково повинна бути врахована специфіка професійної діяльності відповідних органів системи МВС України.

На основі проведеного аналізу нормативно-правових документів підпорядкованих органів системи МВС України установлено, що поняття «психологічне забезпечення» має різне смислове наповнення. Зокрема:

– комплекс організаційних, методичних, просвітницьких, психопрофілактичних, практичних, психологічних заходів, спрямованих на запобігання впливу ризиконебезпечних чинників професійної діяльності, збереження фізичного та психічного здоров'я, підвищення психологічної стійкості, надійності та готовності (наказ МВС України від 06.02.2019 № 88) [9];

– комплекс психодіагностичних, психоформуючих, психопрофілактичних і психокорекційних заходів, спрямованих на вивчення, формування та розвиток в особового складу НГУ професійно важливих психічних якостей, підтримання та відновлення оптимальних психічних станів, необхідних для успішного виконання службово-бойових завдань, збереження високого рівня психологічної безпеки та психологічного стану, запобігання виникненню професійної деформації (наказ МВС України від 08.12.2016 № 1285) [8];

– комплекс психодіагностичних, психопрофілактичних і психокорекційних заходів, спрямованих на вивчення, формування та розвиток в осіб рядового і начальницького складу, рятувальників та працівників професійно важливих психологічних якостей, підтримання позитивних психічних станів, необхідних для успішного виконання завдань за призначенням та збереження високого рівня психологічної безпеки (наказ МВС України від 31.08.2017 № 747) [10].

У наказі МВС України від 09.03.2021 № 179 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України», який регламентує організацію, основні завдання і процедуру здійснення психологічного забезпечення особового складу ДПСУ, відсутнє визначення самого базового поняття.

Результати наведеного вище аналізу вказують на наявність різних підходів до визначення поняття "психологічне забезпечення". Наявним є факт майже ідентичного формулювання цього поняття та заходів його реалізації у одних органах та суттєву відмінність у трактуванні відповідного поняття у інших. Нами вбачається, що задля уникнення наявних розбіжностей доцільно оцінити реальний стан психологічного забезпечення у зазначених органах та, враховуючи специфічність завдань, які вони виконують, надати чітке визначення відповідним базовим поняттям.

© Pampura Ihor, 2023

Визначення основних напрямів психологічного забезпечення в системі МВС України є ще одним аспектом, якому слід приділити увагу. Відповідно до наказу МВС України від 06.02.2019 № 88 основними напрямами психологічного забезпечення НПУ та ЗВО МВС України є [9]:

1. Психологічне вивчення об'єктів системи психологічного забезпечення – процес визначення в особи провідних індивідуально-психологічних особливостей, якостей і рис характеру, мотивації її поведінки, психофізіологічних, емоційних реакцій та станів, закономірностей перебігу психічних процесів, рівня розвитку інтелекту, пізнавальної сфери, особливостей мислення, пам'яті, уваги, емоційно-вольової сфери, способу прийняття самостійних рішень, наявності лідерських тенденцій, загального розвитку комунікативних якостей, схильності до управлінської діяльності, прогнозування стресостійкості, успішності у певних умовах професійної діяльності, психологічної готовності до несення служби в екстремальних ситуаціях.

2. Психологічна підготовка об'єктів системи психологічного забезпечення – процес формування у працівників поліції, поліцейських ЗВО МВС України, курсантів (слухачів) професійно-психологічної надійності, стійкості, готовності до різноманітних умов службової діяльності, навичок конструктивної комунікації з населенням.

3. Психопрофілактична робота щодо об'єктів системи психологічного забезпечення – комплекс організаційних, психологічних, просвітницьких, психопрофілактичних заходів, що проводяться з метою підтримки оптимальної працездатності працівників поліції, курсантів (слухачів), поліцейських ЗВО МВС України, зведення до мінімуму впливу на них несприятливих чинників службової діяльності, збереження їх психологічного та фізичного здоров'я.

4. Підтримка та оптимізація соціально-психологічного клімату в колективах – процес формування оптимальних соціально-психологічних умов для підтримки високої працездатності та ефективної діяльності колективів.

5. Психологічне супроводження службової діяльності працівників поліції, у тому числі в ході проведення ними оперативних заходів та слідчих дій – комплекс організаційних, просвітницьких, психологічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності працівників поліції із забезпечення публічної безпеки та порядку, протидії злочинності.

6. Психологічне супроводження освітнього процесу у ЗВО МВС України – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення адаптації курсантів (слухачів) до умов навчальної і подальшої службової діяльності, сприяння їх особистісному зростанню та професійному становленню.

Наказом МВС України від 08.12.2016 № 1285 визначено, що напрямами психологічного забезпечення НГУ є [8]:

1. Професійно-психологічний відбір.
2. Професійно-психологічна підготовка.
3. Психологічний супровід виконання службово-бойових завдань.
4. Вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах, психологічна оцінка надзвичайних подій.

© Pampura Ihor, 2023

5. Психопрофілактика, психологічна допомога та реабілітація, професійна підтримка психологів.

Наказом МВС України від 09.03.2021 № 179 установлено, що напрямками психологічного забезпечення ДПСУ є [11]:

1. Професійно-психологічний відбір.
2. Професійно-психологічна підготовка.
3. Психологічний супровід виконання завдань з охорони державного кордону.
4. Вивчення СПК.
5. Психопрофілактика, психологічна допомога, психологічне відновлення, професійна підтримка працівників психологічної служби.

Наказом МВС України від 31.08.2017 р. № 747 установлено, що основними складовими психологічного забезпечення ДСНС є [10]:

1. Професійно-психологічний відбір кандидатів на службу цивільного захисту, роботу (для рятувальників) до органів і підрозділів цивільного захисту, навчання до НЗ ДСНС.
2. Психологічна підготовка осіб рядового і начальницького складу.
3. Психологічний супровід осіб рядового і начальницького складу, рятувальників під час виконання завдань за призначенням.
4. Вивчення СПК у колективах органів і підрозділів цивільного захисту.
5. Здійснення заходів психопрофілактики, надання психологічної допомоги, проведення заходів психологічного відновлення осіб рядового і начальницького складу, рятувальників та працівників.
6. Надання безоплатної екстреної психологічної допомоги постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій.

Тож загалом існують відмінності у кількості напрямів психологічного забезпечення у кожному підпорядкованому підрозділі МВС України, які залежать від специфіки їх діяльності. Також установлено, що наказом МВС України від 06.02.2019 № 88 розділено напрям «Психологічне супроводження» на два, а саме: психологічне супроводження службової діяльності працівників поліції, у тому числі в ході проведення ними оперативних заходів та слідчих дій та психологічне супроводження освітнього процесу у ЗВО МВС України.

Загалом можна виокремити такі основні напрями:

1. Професійний психологічний відбір.
2. Професійно-психологічна підготовка.
3. Психологічне супроводження проходження службової діяльності.
4. Підтримка та оптимізація соціально-психологічного клімату.
5. Психопрофілактична робота щодо об’єктів системи психологічного забезпечення.

Фундаментом ефективного функціонування системи психологічного забезпечення є якісно підібраний і компетентний склад психологів. Як зазначає заступник Міністра внутрішніх справ К. Павліченко: «Саме психологи системи МВС першими приходять на допомогу громадянам, що перебували в стресових життєвих ситуаціях, а також після перебування у районах бойових дій. Це збільшує навантаження на кожного фахівця-психолога» [5].

© Pampura Ihor, 2023

Професіоналізм психологів визначається їх індивідуально-характерологічними особливостями і фаховою компетентністю. Професійна компетентність психологів залежить від отриманої базової психологічної освіти та розуміння особливостей діяльності правоохоронних органів. Базові вимоги до професії, основні професійно-важливі якості відображені у професіограмі.

У низці нормативних документів європейських і міжнародних організацій велику увагу приділяється компетентнісному підходу фахівця. Зокрема у 2018 р. Європейська комісія у «Пропозиціях Рекомендації ради щодо ключових компетенцій до навчання впродовж життя» визначили та ратифікували новий перелік ключових компетентностей [14].

У Національному класифікаторі ДК 003:2010 (чинний, затверджений наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327, остання редакція від 29.12.2022) наявні професії практичного психолога закладу освіти, головного психолога, практичного психолога (соціальна сфера), психолога установи соціального захисту, судового психолога-експерта, лікаря-психолога, клінічного психолога, психотерапевта, а психолога, що працює у сфері правоохоронних органів (НПУ, ДСНС тощо) нормативно не визначена [4].

Варто акцентувати увагу на тому, що до 2019 р., на рівні МВС України було нормативно урегульовано вимоги до професії у вигляді «Кваліфікаційні вимоги до працівників служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» (наказ МВС України від 28.07.2004 № 842). Наразі низка професійних вимог прописані у відомчих нормативних документах підпорядкованих підрозділів МВС України.

Зокрема наказом МВС України від 06.02.2019 № 88 визначено, що психологами поліції та ЗВО призначаються особи, які мають вищу освіту, що відповідає ступеню магістра в галузі психології. Цим документом закріплено основні функції психологів поліції та психологів ЗВО. Водночас у підрозділах психологічного забезпечення працюють психологи, старші та головні психологи, фахівці з психологічного забезпечення ЗВО, начальники підрозділів психологічного забезпечення, які різняться за своїми функціональними обов'язками і повинні мати певні кваліфікаційні вимоги перед призначенням на посаду з урахуванням професійного рівня та досвіду роботи [9].

У НГУ наказом МВС України від 08.12.2016 № 1285 урегульовано певні вимоги до професії. На посади психологів можуть призначати осіб з вищою освітою за спеціалізацією «психологія», за поданням командирів (начальників) військових частин після обов'язкового погодження кандидатури з начальником відділу психологічного забезпечення Головного управління НГУ. Також встановлено вимоги на посади керівників підрозділів психологічної служби НГУ. Зокрема на:

– посаду начальника відділу психологічного забезпечення Головного управління НГУ призначаються фахівці з освітнім ступенем магістра, за спеціалізацією «Психологія» і загальним стажем на посадах психологічної служби не менше трьох років;

– посаду начальника відділення (групи) психологічного забезпечення, психологічної служби військової частини призначаються особи з освітнім ступенем

© Pampura Ihor, 2023

магістра, спеціалізацією «Психологія» та загальним стажем на посадах психологічної служби не менше двох років [8].

Також у наказі установлено напрями та основні завдання психологічного забезпечення НГУ. Однак, основні обов'язки психологів НГУ відповідно до займаної посади не прописані. Тому потребують удосконалення кваліфікаційні вимоги (завдання та обов'язки) до психолога НГУ.

Згідно з наказом МВС України від 31.08.2017 № 747, визначено, що у ДСНС України психологічне забезпечення службової діяльності здійснюється посадовими особами психологічної служби. Основними складовими психологічного забезпечення є: професійно-психологічний відбір кандидатів, психологічна підготовка осіб рядового і начальницького складу, психологічний супровід, вивчення соціально-психологічного у колективах; здійснення заходів психопрофілактики, надання психологічної допомоги, проведення заходів психологічного відновлення та надання безоплатної екстреної психологічної допомоги постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій. У розділі «Організація надання психологічної допомоги» визначено обов'язки та функції керівника і психологів за напрямками діяльності Зведеної групи для роботи з постраждалими (оперативний, по роботі з постраждалим населенням, по роботі з родичами загиблих, по роботі з особами, які залучаються до виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт) [10]. Таким чином, цим наказом не визначено вимоги до кваліфікаційного рівня фахівця та обов'язки психолога психологічної служби ДСНС України. Також не прописано кваліфікаційні вимоги на посаду психолога, старшого психолога, начальника психологічної служби з урахуванням їх професійного рівня та досвіду роботи.

У ДПСУ наказом МВС України від 09.03.2021 № 179 частково урегульовано кваліфікаційні вимоги до фахівця підрозділу психологічного забезпечення [12]. Зокрема установлено, що на:

– посаду керівника підрозділу психологічного забезпечення Адміністрації Держприкордонслужби призначаються особи, які мають вищу освіту, що відповідає ступеню магістра за спеціалізацією «Психологія», та загальний стаж на посадах психологічної служби не менше трьох років;

– посаду начальника підрозділу психологічного забезпечення органу Держприкордонслужби призначаються особи, які мають вищу освіту, що відповідає ступеню не нижче магістра за спеціалізацією «Психологія», та загальний стаж на посадах психологічної служби – не менше двох років;

– посади психологів органів та підрозділів Держприкордонслужби, окремих регіональних центрів комплектування призначаються особи з вищою освітою, що відповідає ступеню не нижче бакалавра за спеціалізацією «Психологія», за поданням начальників органів після обов'язкового погодження кандидатури з підрозділом психологічного забезпечення Адміністрації Держприкордонслужби [11].

Цим наказом визначено напрями та основні завдання психологічного забезпечення ДПСУ, але не уточнено обов'язки фахівців та не розмежовано їх відповідно до займаної посади.

© Pampura Ihor, 2023

Варто зазначити, що психолог правоохоронних органів також може виконувати функціональні обов'язки поліграфолога відповідно до вимог специфіки діяльності та за наявності відповідної освіти. Однак у класифікаторі професій аналогічно відсутня професія психолог-поліграфолог, хоча наказом Міністерство економіки України 25.10.2021 № 810 «Про затвердження Зміни № 10 до Національного класифікатора ДК 003:2010» до Класифікації професій унесено професію «поліграфолог» [8].

Проведений аналіз засвідчує, що подальшого урегулювання потребує питання розроблення єдиних нормативних кваліфікаційних вимог до професії психолога (спільних для усіх психологів відповідних служб органів та підрозділів системи МВС України) та внесення їх до Національного класифікатора професій.

Актуальність проблематики нормативної розробленості питання психологічного забезпечення в органах системи МВС України підсилюється війною та демонструє необхідність перегляду й удосконалення системи на юридичному та психологічному рівнях.

Складність поняття «психологічне забезпечення» на нормативному рівні вказує на багатозначність його трактування. Доцільним є закріплення єдиного чіткого формулювання базових понять у нормативно-правових документах, у тому числі і поняття «психологічне забезпечення».

Існує потреба у розробленні єдиної загальноприйнятої для усіх підпорядкованих органів системи МВС України моделі психологічного забезпечення.

Нагальною є потреба нормативного урегулювання питання кваліфікаційних вимог до професії психолога (створення єдиних вимог для психологів усіх підпорядкованих органах системи МВС України) та внесення відповідних змін і доповнень до Національного класифікатора професій.

Потребують перегляду та подальшого вдосконалення усі напрями системи психологічного забезпечення. Обов'язковим є урахуванням наявної на сьогодні ситуації, пов'язаної з військовим вторгненням росії в Україну, та відповідним залученням особового складу органів системи МВС України до низки завдань, які були не передбачені до виконання у мирний час (перебування у активних бойових діях, поранення, перебування у полоні, участь у вирішенні завдань, пов'язаних з наслідками масової загибелі мирного населення, тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Білас А.І.* Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження. Львів: Львівська політехніка, 2016. 238 с.

2. Діяльність. Реформа МВС. Сайт МВС України. URL: https://mvs.gov.ua/uk/activity/reform-ministry-internal-affairs (дата звернення: 11.09.2023).

3. Етичний кодекс психолога. URL: http://nsj.gov.ua/files/1448287570 (дата звернення: 11.09.2023).

4. Національний класифікатор України «Класифікатор професій» ДК 003:2010, затверджений наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#n3 (дата звернення: 11.09.2023).

5. *Павліченко К.* Систему психологічного забезпечення в органах МВС буде адаптовано до

© Pampura Ihor, 2023

реалій війни. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/kateryna-pavlichenko (дата звернення: 11.09.2023).

6. Про затвердження Зміни № 10 до національного класифікатора ДК 003:2010: наказ Міністерство економіки України 25.10.2021 № 810 URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0810930-21#Text (дата звернення: 11.09.2023).

7. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п#Text (дата звернення: 11.09.2023).

8. Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в НГУ: наказ МВС України від 08.12.2016 № 1285. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text (дата звернення: 11.09.2023).

9. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: наказ МВС України від 06.02.2019 № 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text (дата звернення: 11.09.2023).

10. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій: наказ МВС України від 31.08.2017 № 747. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text (дата звернення: 11.09.2023).

11. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України: наказ МВС України від 09.03.2021 № 179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0533-21#Text (дата звернення: 11.09.2023).

12. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 28.07.2004 № 842. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-04 (дата звернення: 11.09.2023).

13. EFPA Meta-Code of Ethics. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781444306514.app1 (дата звернення: 11.09.2023).

14. Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. EUROPEAN COMMISSION. Brussels. 17.1.2018 COM. 2018. 18 p.

15. Universal Declaration of Ethical Principles for Psychologists. URL: https://www.iupsys.net/about/declarations/universal-declaration-of-ethical-principles-for-psychologists/ (дата звернення: 11.09.2023).

REFERENCES

1. *Bilas, A.I.* (2016). Pravookhoronna diialnist krain YES: porivnialno-pravove doslidzhennia. “Law enforcement activities of the EU countries: a comparative legal study”. Lviv. Lvivska Politekhnika. 238 p. [in Ukrainian].

2. Diialnist. Reforma MVS. “Activity. Reform of the Ministry of Internal Affairs”. Website of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. URL: https://mvs.gov.ua/uk/activity/reform-ministry-internal-affairs. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

3. Etychnyi kodeks psykholoha. “Code of ethics of a psychologist”. URL: http://nsj.gov.ua/files/1448287570. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

4. Natsionalnyi klasyfikator Ukrainy «Klasyfikator profesii». “The national classifier of Ukraine ‘Classifier of professions’ DK 003:2010”, approved by the order of the Derzhspozhivstandard of Ukraine dated 28.07.2010, No. 327. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#n3. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

5. *Pavlichenko, K.* Systemu psykholohichnoho zabezpechennia v orhanakh MVS bude adaptovano do realii viiny. “The system of psychological support in the bodies of the Ministry of

© Pampura Ihor, 2023

Internal Affairs will be adapted to the realities of war". Uriadovyi Portal. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/kateryna-pavlichenko. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennya Zminy № 10 do natsionalnoho klasyfikatora DK 003:2010. "On the approval of Amendment No. 10 to the national classifier DK 003:2010: order Ministry of Economy of Ukraine 25.10.2021, No. 810". URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0810930-21#Text. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy. "On approval of the Regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 28.10.2015, No. 878. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п#Text. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro psykholohichne zabezpechennia v NHU. "On the approval of the Regulation on psychological support at NSU": order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 08.12.2016, No. 1285. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii systemy psykholohichnoho zabezpechennia politseiskykh, pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy ta kursantiv (slukhachiv) zakladiv vyshchoi osvity iz spetsyfichnymy umovamy navchannia, yaki zdiisniuiut pidhotovku politseiskykh. "On the approval of the Procedure for the organization of the psychological support system for police officers, employees of the National Police of Ukraine and cadets (students) of higher education institutions with specific learning conditions that train police officers: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 06.02.2019, No. 88". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Poriadku psykholohichnoho zabezpechennia v Derzhavnii sluzhbi Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii. "On the approval of the Procedure for psychological support in the State Emergency Service of Ukraine": order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 31.08.2017, No. 747. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia Poriadku psykholohichnoho zabezpechennia v Derzhavnii prykordonnii sluzhbi Ukrainy. "On the approval of the Procedure for psychological support in the State Border Service of Ukraine": order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 09.03.2021, No. 179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0533-21#Text. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

12. Pro podalshyi rozvytok sluzhby psykholohichnoho zabezpechennia operatyvno-sluzhbovoi diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy. "On the further development of the service of psychological support of the operational and service activities of the internal affairs bodies of Ukraine": order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 28.07.2004, No. 842. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-04. (Date of Application: 11.09.2023) [in Ukrainian].

13. EFPA Meta-Code of Ethics. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781444306514.app1. (Date of Application: 11.09.2023) [in English].

14. Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. EUROPEAN COMMISSION. Brussels. 17.1.2018 COM. 2018. 18 p. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:395443f6-fb6d-11e7-b8f5-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF. (Date of Application: 11.09.2023) [in English].

15. Universal Declaration of Ethical Principles for Psychologists. URL: https://www.iupsys.net/about/declarations/universal-declaration-of-ethical-principles-for-psychologists/. (Date of Application: 11.09.2023) [in English].

© Pampura Ihor, 2023

UDC 159.99:340.13

Pampura Ihor,
Senior Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7202-1391

REGULATORY AND LEGAL COMPONENT OF THE PSYCHOLOGICAL SUPPORT SYSTEM OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

The reform processes that have occurred in our state in recent years are also taking place in the central executive authorities. These activities are directed and coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine through the Minister of Internal Affairs of Ukraine. During the reform of central executive bodies, one urgent issue that has undergone some changes but requires further development is the system of psychological support for these structures. It is important to consider the specific activities and tasks performed by these bodies.

The Ministry of Internal Affairs (hereinafter - MIA) of Ukraine requires a system of psychological support to optimize the human factor. This system should integrate requirements for employee competence, job satisfaction, and effective performance of official duties. It involves implementing purposeful measures to develop, maintain, and restore professional psychological qualities that ensure high levels of professionalism for law enforcement personnel in any work environment. Developing a comprehensive system of psychological support, from professional orientation to the highest levels of achievement, is particularly important.

The aim of this article is to analyze the current state of psychological support in the bodies of the MIA system of Ukraine, specifically its regulatory and legal development component.

The author emphasizes the importance of developing regulations for psychological support within the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, particularly in light of the ongoing war. This highlights the need for a review and improvement of the legal and psychological systems.

Summarizing the obtained results allowed us to draw conclusions and propose certain ways to further improve the system of psychological support, taking into account the current situation associated with the military invasion of Russia in Ukraine and the appropriate involvement of personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine to a number of tasks that were not envisaged for implementation in peacetime.

Keywords: psychological support, regulatory document, bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, system of psychological support, psychologist, unit, main activities, qualification requirements.

Отримано 21.11.2023

© Pampura Ihor, 2023

НАУКА І ПРАВООХОРОНА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

NAUKA I PRAVOOKHORONA

SCIENTIFIC JOURNAL

Випусковий редактор
Лелет С.М.

Редакційна група:
Кожухар О.В.
Якубчик Т.В.
(переклад на англійську мову)
Гира Я.М.

Комп'ютерна верстка
Скоробагатько О.В.

Issuing Editor
Lelet S.M.

Editorial Group:
Kozhukhar O.V.
Yakubchyk T.V.
(English interpreter)
Hyra Ya.M.

Makeup
Skorobahatko O.V.

Підписано до друку 08.12.2023.
Формат 60x80 $^{1}/_{8}$. Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Папір офсетний. Ум.-друк. арк. 10,2.
Наклад 50 прим.

Видавець ФОП Горбенко Ю.В.
м. Харків, вул. Ахсарова, 3, корп. В, кв. 168.
Дата та номер запису в ЄДР
01.08.2017 № 24800000000198912.